

KINGA KARSTEN

**Orzeczenie
nieważności
małżeństwa**

Aplikacja kan. 1095 nr 3
w wyrokach *coram* Sobański

wydawnictwo
unum

**Orzeczenie
nieważności
małżeństwa**

Kinga Karsten

Orzeczenie nieważności małżeństwa

**Aplikacja
kan. 1095 nr 3
w wyrokach
coram Sobański**

Wydawnictwo UNUM
Kraków 2017

Recenzje wydawnicze

ks. prof. dr hab. Wojciech Góralski

ks. dr hab. Lucjan Świto, prof. UWM

Projekt okładki

Marta Jaszczuk

Copyright © 2017 by Kinga Karsten

ISBN 978-83-7643-133-8 (wersja drukowana)

ISBN 978-83-7643-134-5 (wersja online)

DOI: <https://doi.org/10.21906/9788376431345>

Wydawnictwo UNUM

31-002 Kraków, ul. Kanonicza 3

tel. (12) 422 56 90, unum@ptt.net.pl

<http://unum.ptt.net.pl>

Wstęp

Każdy człowiek posiada *ius connubi*, czyli prawo do zawarcia małżeństwa, jednakże nie u każdego występują dojrzałość i zintegrowana osobowość odpowiednie (wystarczające) do spełnienia kryteriów zgody małżeńskiej (kan. 1057 § 1 KPK). W kanonicznym porządku prawnym małżeństwo – dopóki nie zostanie udowodniona jego nieważność – cieszy się przychylnością prawa, tzn. istnieje domniemanie *validitas matrimonii*. Jedną z przyczyn nieważności małżeństwa może być niezdolność nupturienta (nupturientów) do podjęcia istotnych obowiązków małżeńskich natury psychicznej (kan. 1095 nr 3 KPK). Jest to obecnie najczęściej wskazywana podstawa (tytuł prawny) w sprawach *de nullitate matrimonii*. Wraz z rosnącą liczbą rozwodów cywilnych wzrasta też zainteresowanie tego typu sprawami – co przekłada się na wzmożoną aktywność trybunałów kościelnych „zasypywanych” skargami o stwierdzenie nieważności małżeństwa.

Polskim kanonistą, który rozwijał i propagował wiedzę w dziedzinie małżeńskiego prawa kanonicznego, był ksiądz profesor Remigiusz Sobański. Ten wybitny uczony, autor wielu cenionych prac teoretycznych, cieszył się wielkim autorytetem stosującego prawo praktyka (sędziego, oficjała). Świadectwem jego jursprudenckiej renomy są liczne opublikowane wyroki wydane przez składy sędziowskie katowickiego trybunału (najpierw biskupiego, a następnie metropolitalnego), którym przewodniczył. A były to głównie orzeczenia w sprawach, w których formuła wątpliwości dotyczyła hipotezy *incapacitas*.

Niniejsze przesłanki dostatecznie uzasadniają potrzebę zajęcia się tematyką aplikacji kanonu 1095 nr 3 KPK w wyrokach *coram* Sobański. Znamienny jest fakt, że zarówno pierwszy, jak i ostatni wyrok, który wyszedł spod pióra Profesora, odpowiadał na pytanie procesowe, czy zachodzi nieważność małżeństwa z tytułu psychicznej niezdolności do podjęcia istotnych obowiązków małżeńskich. Nie trzeba dodawać, że już sam wkład ks. prof. Remigiusza Sobańskiego w promocję *ius Ecclesiae*, m.in. w zakresie odnowionego kodeksowego prawa małżeńskiego, wystarczająco tłumaczy wybór właśnie jego dorobku orzeczniczego.

Dodatkowy asumpt do podjęcia tematu stanowi zamiar uczczenia piątej rocznicy śmierci Profesora (2015). Praca byłaby skromnym upamiętnieniem osoby znakomitego kanonisty i sędziego przez część dziedzictwa, które po sobie pozostawił.

Przyjęcie tytułowego kanonu 1095 nr 3 KPK wiąże się z określeniem ram czasowych badań. Objęcie kwerendą wyroków *coram* Sobański wydanych po 1983 roku wynika z faktu, że kanon 1095 nie miał swojego odpowiednika w uprzednio obowiązującym kodeksie z 1917 roku¹. Profesor Sobański pracował jako sędzia od roku 1975. W pierwszej instancji przewodniczył składowi sędziowskiemu dopiero pod koniec roku 1989, kiedy to został oficjałem Sądu. Pierwszy wyrok zredagowany przez Niego jako przewodniczącego turnusu sędziowskiego pochodzi z końca 1990 roku, a ostatni z roku 2010. W drugiej instancji Profesor w ogóle nie przewodniczył składowi sędziowskiemu, a tym samym nie redagował wyroków. Jeżeli zaś chodzi o trzecią instancję, to Sąd Metropolitalny w Katowicach od 1992 roku był wyznaczany (przez Sygnaturę Apostolską) do rozpatrywania spraw w trzeciej instancji². Dopiero po tej dacie pojawiają się – objęte badaniami – wyroki trzeciej instancji *coram* Sobański.

Jeśli zagadnienie niezdolności do podjęcia istotnych obowiązków małżeńskich z przyczyn natury psychicznej jest – w płaszczyźnie prawa materialnego – stosunkowo często podejmowane w piśmiennictwie kanonistycznym, to istnieje wyraźny deficyt prac badawczych zajmujących się aplikacją tego tytułu nieważności w wyrokach sądów kościelnych. Do tej pory w literaturze polskiej omawiano głównie wyroki Roty Rzymskiej, i to redagowane przez różnych sędziów. W pracach tych omawiano różne tytuły nieważności, lecz głównie pod kątem szczegółowych kwestii

---

¹ Pomimo że kanon ten nie miał swojego odpowiednika w kodeksie z r. 1917, sądy orzekały nieważność z przyczyn określonych w kan. 1095 nr 3 KPK, powołując się na zasadę mającą fundament w prawie naturalnym, iż nikt nie może ważnie zaciągać zobowiązań, których nie jest w stanie wypełnić. Tytuł ten pochodzi z prawa naturalnego. Por. W. Góralski, *Kościelne prawo małżeńskie*, Warszawa 2006, s. 157; S. Paździor, *Przyczyny psychiczne niezdolności do zawarcia małżeństwa w świetle kan. 1095 n. 3*, Lublin 2009, s. 20–21.

² 25 marca 1992 zgodnie z bullą papieską *Totus Tuus Poloniae Populus* diecezja katowicka stała się metropolią kościelną. Sąd Biskupi został przemianowany na Sąd Metropolitalny, w którym oprócz spraw pierwszej instancji, jak dotychczas, zaczęły być także rozpatrywane sprawy drugiej instancji dla diecezji: opolskiej, gliwickiej i archidiecezji krakowskiej. Sprawy trzeciej instancji rozpatrywano, gdy dekretem zarządzał Najwyższy Trybunał Sygnatury Apostolskiej w Rzymie. Zob. M. Górka, *Pojęcie praworządności a praktyka sądownictwa kościelnego*, „Śląskie Studia Historyczno-Teologiczne” 2001, s. 230–234; J. Pietrzak, *Kardynał Józef Glemp jako Prymas Polski*, „Warszawskie Studia Teologiczne” 2006, s. 41.

prawa materialnego. Niniejsza praca opiera się na wyrokach spisanych przez sędziego Sobańskiego w Sądzie Metropolitalnym w Katowicach wydanych do spraw toczących się z kan. 1095 nr 3 KPK. Badania wyroków wydanych przez Rotę Rzymską na podstawie kan. 1095 nr 3 KPK dokonał ksiądz Jan Cymbała w swojej pracy doktorskiej z 2002 roku³. Jest kilka nieopublikowanych rozpraw doktorskich, w których możemy znaleźć analizę wyroków wydanych przez trybunały polskie⁴. Jednak autorzy zajmują się innymi tytułami nieważności, poza tym korzystają głównie z wyroków publikowanych. Dotychczas nikt nie dokonał szerszej analizy naukowej wyroków, w których ponensem⁵ był konkretny sędzia trybunału diecezjalnego w Polsce. Powstał tylko artykuł Aleksandry Brzemii-Bonarek *Bonum prolis w wyrokach coram Sobański*⁶.

Podjęcie tematu było możliwe dzięki zgodzie oficjała Sądu Metropolitalnego w Katowicach na badanie wyroków wydanych w sprawach prowadzonych przed tym sądem. Specyfika tematu determinuje główne źródła pracy, którymi są wyroki Sądu Metropolitalnego w Katowicach składów sędziowskich, którym przewodniczył ksiądz profesor Sobański. Oprócz wyroków *coram Sobański*, korzystano także z podstawowych źródeł

---

³ Zob. J. Cymbała, *Istotne obowiązki małżeńskie i przyczyny niezdolności do ich podjęcia w wyrokach Roty Rzymskiej z lat 1983–1992 wydanych na podstawie kan. 1095 nr 3 kodeksu prawa kanonicznego opublikowanych w „Decisiones”*, Olsztyn 2002.

⁴ Na przykład prace doktorskie G. Dzierżona, *Sąd Biskupi w Opolu w latach 1951–1992. Recepcja orzecznictwa Roty Rzymskiej*; J. Krajczyński, *Wykluczenie nierozzerwalności małżeństwa w świetle orzecznictwa Roty Rzymskiej w latach 1983–1994*; L. Świto, *Wykluczenie bonum prolis w doktrynie i orzecznictwie Roty Rzymskiej*; W. Kraiński, *Symulacja całkowita zgody małżeńskiej w orzeczeniach Roty Rzymskiej pod rządami kodeksu prawa kanonicznego*; A. Kołodko, *Przyczyny niezdolności konsensualnej do zawarcia małżeństwa w wyrokach Sądu Kościelnego w Białymstoku w latach 1983–2006*; Z. Prusiński, *Wyroki Trybunału Łomżyńskiego w sprawach rozpoznawanych w kolejnych instancjach z tytułu przymusu i bojaźni oraz symulacji w latach 1945–2005 – prace niepublikowane*.

⁵ Zob. art. 47 *Dignitas connubii*. Instrukcja Papieskiej Rady do spraw tekstów prawnych, którą należy zachować w sądach diecezjalnych i międzydiecezjalnych w prowadzeniu spraw o nieważność małżeństwa, 25 stycznia 2005, „Communicaciones” 2005, s. 11–92, tekst polski A. Dziega, M. Greszata, W. Kiwior, T. Rozkrut, H. Stawniak, R. Szychmiller, W. Wenz, A. Stankiewicz, Komentarz do Instrukcji procesowej „Dignitas connubii”, red. T. Rozkrut, Sandomierz 2007; art. 22 § 2 instrukcji z 15 sierpnia 1936 *Provida Mater*, „Acta Apostolicae Sedis” 1936, s. 313–361.

⁶ Zob. A. Brzemia-Bonarek, *Bonum prolis w wyrokach coram Sobański*, w: *W orbicie zasady „odpowiedzialnego rodzicielstwa”. Adekwatne rozumienie pojęcia bonum prolis wyzwaniem dla współczesnej kanonistyki*, red. A. Pastwa, Katowice 2014, s. 115–129.

normatywnych, m.in. kodeksu prawa kanonicznego⁷, instrukcji procesowej *Dignitas connubii*⁸, konstytucji apostolskiej *Pastor Bonus*⁹. Cennym źródłem było też magisterium papieskie (dotyczące przedmiotowej materii), w tym przemówienia rotalne¹⁰. Korzystano również z wyroków Roty Rzymskiej¹¹. Uwzględniono komentarze do kodeksu¹² oraz do instrukcji procesowej¹³. Aby dokonać analizy porównawczej teorii i praktyki, oprócz wyroków konieczne było posłużenie się także artykułami Profesora oraz jego monografiami¹⁴. W pracy wykorzystano również opracowania dotyczące badanej tematyki z zakresu prawa materialnego i procesowego

---

⁷ Zob. *Codex iuris canonici*, promulgowany 25 stycznia 1983; przekład polski zatwierdzony przez Konferencję Episkopatu Polski: *Kodeks prawa kanonicznego*, Poznań 1984.

⁸ Zob. *Dignitas Connubii*. Instrukcja Papieskiej Rady do spraw tekstów prawnych, którą należy zachować w sądach diecezjalnych i międzydiecezjalnych w prowadzeniu spraw o nieważność małżeństwa, 25 stycznia 2005, „Communicaciones” 2005, s. 11–92, tekst polski A. Dzięga, M. Greszata, W. Kiwior, T. Rozkrut, H. Stawniak, R. Szytchmiller, W. Wenz, A. Stankiewicz, *Komentarz do Instrukcji procesowej «Dignitas connubii»*, red. T. Rozkrut, Sandomierz 2007.

⁹ Zob. Joannes Paulus PP. II, *Constitutio apostolica Pastor Bonus* de Romana Curia, 28 czerwca 1988, „Acta Apostolicae Sedis” 80 (1988), tekst polski: „L'Osservatore Romano” wydanie polskie 1988 nr 6, s. 4–17.

¹⁰ Zob. przykładowo *Przemówienie Jana Pawła II do Roty Rzymskiej z 5 lutego 1987*, „Acta Apostolicae Sedis” 1987 nr 79 s. 1453–1459, tekst polski: Jan Paweł II, *Dzieła zebrane*, t. 5, Kraków 2007, s. 663–667 (dalej: *Przemówienie Jana Pawła II z 5 lutego 1987*) i *Przemówienie Jana Pawła II do Roty Rzymskiej z 25 stycznia 1988*, „Acta Apostolicae Sedis” 80 (1988), s. 1178–1185; tekst polski: Jan Paweł II, *Dzieła zebrane*, t. 5, Kraków 2007, s. 668–673 (dalej: *przemówienie Jana Pawła II z 25 stycznia 1988*).

¹¹ Zob. przykładowo *Wyrok coram Faltin* z 4 marca 1992, „Monitor Ecclesiasticus” 1994, s. 495; *Wyrok coram Stankiewicz* 23 czerwca 1988, „Romanae Rotae Decisiones” 1988, s. 417; W. Góralski, *Dekret Roty Rzymskiej c. M. Giannechini z 18 lutego 1986 w sprawie o nieważność małżeństwa (z kan. 1101 § 2 i kan. 1095 n. 2–3)*, „Prawo Kanoniczne” 1990, n. 3–4, s. 161–172.

¹² Zob. przykładowo P. Majer i in., *Kodeks prawa kanonicznego. Komentarz*, Kraków 2011; J. Krukowski i in., *Komentarz do kodeksu prawa kanonicznego*, t. I, V, Pallotinum 2007.

¹³ Zob. przykładowo T. Rozkrut, *Komentarz do Instrukcji procesowej «Dignitas connubii»*, Sandomierz 2007.

¹⁴ Zob. przykładowo R. Sobański, *Metodologia prawa kanonicznego*, Warszawa 2009; R. Sobański, *Orzekanie nieważności małżeństwa z dwu (lub więcej) tytułów wadliwego konsensu*, „Ius Matrimoniale” 2000, s. 139–149; R. Sobański, *Uwagi o funkcji sędziego w procesie o nieważność małżeństwa*, „Ius Matrimoniale” 1998, s. 45–59; R. Sobański, *Wartości wyznaczające normy kan. 1091–1103 KPK*, w: *Podmiotowość osoby ludzkiej i konsens małżeński*, red. J. Krajczyński, Płock 2005, s. 19–35.

autorstwa m.in. Wojciecha Góralskiego¹⁵, Stanisława Paździora¹⁶, Ryszarda Sztynchmiera¹⁷, Marty Greszaty-Telusiewicz¹⁸.

Narzucająca się potrzeba porównania rozwiązań normatywnych w prawie kanonicznym i prawie polskim implikowała korzystanie również ze źródeł prawa polskiego takich jak: kodeks postępowania cywilnego¹⁹, regulamin urzędowania sądów powszechnych²⁰, ustawa o skardze na naruszenie prawa strony do rozpoznania sprawy w postępowaniu przygotowawczym prowadzonym lub nadzorowanym przez prokuratora i postępowaniu sądowym bez nieuzasadnionej zwłoki²¹.

Gros wniosków badawczych dysertacji będzie wynikiem porównania teoretycznych poglądów i tez zawartych w pracach naukowych ks. Remigiusza Sobańskiego z praktyką, czyli z treściami lub formą wyroków przez niego redagowanych. Dość powiedzieć, że o ile w swych artykułach Profesor prezentował wizję idealnego wyroku, o tyle w zderzeniu

---

¹⁵ Zob. przykładowo W. Góralski, *Dobro małżonków a istotne obowiązki małżeńskie*, Warszawa 2010; W. Góralski, G. Dzierżon, *Niezdolność konsensualna do zawarcia małżeństwa kanonicznego. kan. 1095, nn. 1–3 kpk*, Warszawa 2001; W. Góralski, *Istotne obowiązki małżeńskie w świetle orzecznictwa Roty Rzymskiej. Zarys problematyki*, „Prawo Kanoniczne” 2009 nr 3–4, s. 215–228; W. Góralski, *Kanoniczna zgoda małżeńska*, Gdańsk 1991.

¹⁶ Zob. S. Paździor, *Alkoholizm a psychiczna niezdolność do zawarcia związku małżeńskiego. Aspekt kanoniczny*, w: *Wpływ zaburzeń osobowości na kanoniczną zdolność osoby do zawarcia małżeństwa*, red. A. Dziega, M. Greszaty, Lublin 2002, s. 49–64; S. Paździor, *Przyczyny psychiczne niezdolności osoby do zawarcia małżeństwa w świetle kan. 1095 n. 3*, Lublin 2003.

¹⁷ Zob. przykładowo R. Sztynchmier, *Dowodzenie nieważności małżeństwa w świetle dyskusji kanonistów w latach 1997–1998*, „Prawo Kanoniczne” 1999 nr 1–2, s. 179–190; R. Sztynchmier, *Istotne obowiązki małżeńskie*, Warszawa 1997.

¹⁸ Zob. przykładowo M. Greszaty, *Iudicium cum principiis: kodeksowa weryfikacja wybranych zasad procesowych w kanonicznych sprawach o nieważność małżeństwa*, Lublin 2008; M. Greszaty, *O pojęciu kanonicznej niezdolności osoby do zawarcia małżeństwa. Aspekt kanoniczny*, w: *Wpływ zaburzeń osobowości na kanoniczną zdolność osoby do zawarcia małżeństwa*, *Kościelne Prawo Procesowe. Materiały i studia*, t. 1, red. A. Dziega, M. Greszaty, Lublin 2002, s. 11–25; M. Greszaty, *Przewodniczący zespołu sędziowskiego w świetle instrukcji Dignitas Connubii*, „Roczniki Nauk Prawnych” 2007 nr 2, s. 111–132.

¹⁹ Ustawa z dnia 17 listopada 1964 r. Kodeks postępowania cywilnego (tekst jedn. Dz.U. z 2016 r. poz. 1822).

²⁰ Ustawa z dnia 27 lipca 2001 r. Prawo o ustroju sądów powszechnych (tekst jedn. Dz.U. z 2016 r. poz. 2062 z późn. zm.).

²¹ Ustawa z dnia 17 czerwca 2004 r. o skardze na naruszenie prawa strony do rozpoznania sprawy w postępowaniu przygotowawczym prowadzonym lub nadzorowanym przez prokuratora i postępowaniu sądowym bez nieuzasadnionej zwłoki (tekst jedn. Dz.U. z 2016 r. poz. 1259 z późn. zm.)

z jursprudencjalną pragmatyką (i nie chodzi tylko o inercję we wdrażaniu nowych norm, np. po 2005 roku), w orzeczeniach *coram* Sobański można zauważyć pewne „odejścia” od ideału.

W tym miejscu należy zaznaczyć, że pomimo iż instrukcja procesowa *Dignitas connubii* weszła w życie w r. 2005, jej treść zostaje odniesiona do wszystkich wyroków, zaznaczając, które z przepisów pojawiają się dopiero w instrukcji. Niniejsze opracowanie uwzględnia stan prawny obowiązujący na dzień 30 listopada 2015 roku.

Ksiądz profesor Remigiusz Sobański publikował wyroki w sprawach, w których przewodniczył trybunałowi, głównie na szczeblu trzeciej instancji. Jednak zdarzały się również wyroki pierwszej instancji. W publikowanych wyrokach nigdy nie podawał danych osobowych. Zawsze, zamiast imieniem i nazwiskiem, posługiwał się inicjałami stron. Nie podawał ich adresów. To samo dotyczyło świadków i biegłych oraz wszystkich innych osób, które w jakikolwiek sposób zostały wymienione w treści wyroku. W opublikowanych wyrokach pierwszej instancji denominowano pełną nazwą sąd, przed którym toczyła się sprawa, natomiast w wyrokach trzeciej instancji pełna nazwa określała jedynie sąd trzeciej instancji; nazwy sądów pierwszej i drugiej instancji były podawane bez miejscowości. W tym ostatnim przypadku pojawiają się pojęcia „trybunał pierwszej instancji” i „trybunał drugiej instancji”. Wyjątek wśród publikowanych wyroków ks. Sobańskiego stanowi wyrok z 30 kwietnia 2004 roku, opublikowany w „*Ius Matrimoniale*” (2005) – są tam podane pełne nazwy trybunału pierwszej i drugiej instancji. Tę zmianę tłumaczy fakt, że publikacji nie przygotowywał sam Profesor; autorem omówienia wymienionego wyroku jest ks. Janusz Gręźlikowski²². W końcu warto zaznaczyć, że publikowany wyrok zwyczajowo opatrywany jest pełną datą, natomiast Profesor nigdy nie podaje sygnatury sprawy²³.

²² J. Gręźlikowski, *Wyrok ostateczny Trybunału III instancji Sądu Metropolitalnego w Katowicach (c. Sobański) z dnia 30 kwietnia 2004 r. w sprawie o nieważność małżeństwa N.N. z tytułu niezdolności psychicznej pozwanej do podjęcia i wypełnienia istotnych obowiązków małżeńskich (kan. 1095 n. 3)*, „*Ius Matrimoniale*” 2005, s. 239–255.

²³ Sygnatury akt sądowych podają: A. Gołębiowska, *Osobowość niedojrzała jako podstawa orzeczenia nieważności małżeństwa w świetle wyroków rotacji Rzymskiej i trybunałów kościelnych*, „*Prawo Kanoniczne*” 2012 nr 4, s. 57–86; A. Brzemia-Bonarek w swoim opracowaniu *Bonum prolis w wyrokach coram Sobański*, w: *W orbicie zasady „odpowiedzialnego rodzicielstwa”. Adekwatne rozumienie pojęcia bonum prolis wyzwaniem dla współczesnej kanonistyki*, red. A. Pastwa, Katowice 2014, s. 115–129. Podobną praktykę w zakresie identyfikacji sprawy przyjął ksiądz profesor Wojciech Góralski, który omawiając wyroki Rotacji Rzymskiej powołuje się na datę wydania wyroku oraz przewodniczącego składu sędziowskiego. Nie podaje sygnatur spraw. Personalna stron zastępuje jedną literą lub określa strony jako powód (powódka),

W niniejszym opracowaniu przyjęto dokładnie taki sam sposób opisywania wyroków. Za taką praktyką przemawiają również przepisy prawa kanonicznego i polskiego, a w szczególności zasada tajności procesu określonej w kan. 1455 KPK²⁴ oraz ustawa o ochronie danych osobowych²⁵. Artykuł 27 ust. 2 pkt 9 wyżej wymienionej ustawy zezwala na przetwarzanie danych szczególnie chronionych, a takimi są dane o przekonaniach religijnych i przynależności wyznaniowej – konieczne do prowadzenia badań naukowych. Zawsze należy pamiętać o zasadzie, że publikacja nie może ujawniać danych osobowych²⁶.

Z charakteru pracy wynika konieczność zastosowania złożonych metod badawczych. W pracy zastosowano metodę dogmatyczno-prawną i porównawczą, a pomocniczo metodę statystyczną. W interpretacji norm kanonicznych i analizie wyroków stosowano głównie metodę dogmatyczno-prawną. Metoda porównawcza znalazła zastosowanie m.in. przy zestawieniu poglądów profesora Sobańskiego, prezentowanych w opracowaniach naukowych z praktyką, którą obrazują wyroki. Aby przedstawić dane statystyczne, konieczne było posłużenie się analizą liczbową. W pracy nie ograniczono się do prostego opisu czy nawet pogłębionych analiz wyroków; ważnym założeniem pracy jest sięgnięcie po metodę syntezy w formułowaniu wniosków.

Praca podzielona jest na cztery rozdziały. Pierwszy z rozdziałów stanowi teoretyczne wprowadzenie czytelnika w omawianą tematykę. W kolejnych rozdziałach dokonuje się analizy wyroków *coram* Sobański pod kątem poruszanej kwestii. W pracy uwzględniono metodykę sporządzania wyroków przez profesora Sobańskiego.

---

pozwany (pozwana). Zob. W. Góralski, *Błąd co do nierozzerwalności małżeństwa (kan. 1099 kpk) w świetle wyroku Roty Rzymskiej c. Boccafola z 21 listopada 2002 r.*, „Ius Matrimoniale” 2009, s. 187–203; W. Góralski, *Problem bojaźni przed zniesławieniem (kan. 1103 kpk) na przykładzie wyroku Roty Rzymskiej c. Faltin z 9 grudnia 1992 r.*, „Ius Matrimoniale” 1996, s. 195–209.

²⁴ Por. M. Greszata, *Zasada tajności i publiczności w sądownictwie kościelnym*, w: *Finis legis Christus. Księga pamiątkowa dedykowana księdzu profesorowi Wojciechowi Góralskiemu z okazji siedemdziesiątej rocznicy urodzin*, t. 1, red. J. Wroceński, J. Krajczyński, Warszawa 2009, s. 401–414.

²⁵ Zob. Ustawa z dnia 27 lipca 2001 r. Prawo o ustroju sądów powszechnych (tekst jedn. Dz.U. z 2016 r. poz. 2062 z późn. zm.)

²⁶ Por. A. Drozd, *Ustawa o ochronie danych osobowych. Komentarz, Wzory pism i przepisy*, Warszawa 2004, s. 177–178; J. Barta, P. Fajgielski, R. Markiewicz, *Ochrona danych osobowych. Komentarz*, wyd. III, Kraków 2004, s. 587, 588; szerzej na ten temat: W. Kacprzak, *Prawo do prywatności w prawie kanonicznym i w prawie polskim*, Lublin 2008, s. 144, 145.

Pierwszy rozdział pracy przedstawia przedmiotowe podstawy prawne oraz stanowisko doktryny w najważniejszych kwestiach związanych z kan. 1095 nr 3 KPK, tj. zgody małżeńskiej, niezdolności, istotnych obowiązków małżeńskich. W rozdziale tym omówiono również genezę wspomnianego kanonu.

Drugi rozdział jest pomyślany jako wprowadzenie do tematyki wyroków *coram* Sobański na tle regulacji prawnych. Zostanie w nim opisana struktura wyroku, z wyszczególnieniem zawartości każdego z jego segmentów. Uwypuklone zostaną przede wszystkim elementy specyficzne w oryginalnej redakcji wyroków Profesora. Najbardziej instruktywny i rozbudowany będzie podrozdział obejmujący kwestie dotyczące uzasadnienia wyroku. Zwrócono także uwagę na kwestię nieważności wyroku. W rozdziale tym zostaną również zawarte dane statystyczne dotyczące czasu trwania procesu w pierwszej i trzeciej instancji oraz spostrzeżenia co do czasu, który upłynął od zawarcia małżeństwa do złożenia skargi w trybunale kościelnym.

Trzeci rozdział poświęcony będzie istotnym obowiązkom małżeńskim i przyczynom natury psychicznej uniezdalniającym do zawarcia małżeństwa, najczęściej występującymi w wyrokach *coram* Sobański. W tej części pracy zostanie wyłożone, jak profesor Sobański definiuje istotne obowiązki małżeńskie – ze skoncentrowaniem uwagi na *obligationes essentielles*, występujące najczęściej w rozpatrywanych przez niego sprawach. Po omówieniu każdego konkretnego zaburzenia osobowości, zostanie dokonywana analiza wyroków pod kątem wpływu danej anomalii na małżeństwo, tj. (nie)wypełnianiu przez stronę dotkniętą zaburzeniem obowiązków małżeńskich. Wśród najczęściej występujących „przyczyn natury psychicznej” w wyrokach *coram* Sobański są: osobowość niedojrzała, osobowość zależna, osobowość chwiejna emocjonalnie, osobowość dyssocjalna (osobowości społeczna i psychopatyczna), osobowość lękliwa, alkoholizm, osobowość paranoiczna, osobowość nieprawidłowa wraz z epilepsją, zaburzenia psychoseksualne, takie jak homoseksualizm i biseksualizm.

Ostatni, czwarty rozdział, poświęcony będzie dowodom, jakie w wyrokach *coram* Sobański waloryzuje Ponens. Ukazany zostanie sposób oceny wiarygodności dowodów oraz zagadnienia, z którymi Profesor musiał się zmierzyć w prowadzonych sprawach małżeńskich, np. kwestia godziwości dowodów. Analiza wartości konkretnych środków dowodowych – jak to zostanie syntetycznie ukazane – okaże się węzłowym ogniwem łańcucha przesłanek służących Profesorowi w konstruowaniu dyskursu sędziowskiego (wedle zasad sylogizmu prawniczego), w – co by nie powiedzieć – trudnym sądzeniu spraw z tytułu *incapacitas*. W końcu, zostanie zwrócona uwaga na podejsście Ponensa do ważnych kwestii: dialogu z biegłym

oraz sędziowskiej oceny opinii eksperta, a także do aktywności procesowej obrońcy wężła i adwokata.

Praca nie rozstrzyga żadnych spornych kwestii prawnych. Jej pierwszorzędnym celem jest pokazanie, jak sędzia profesor Remigiusz Sobański rozumiał i aplikował normę z kan. 1095 nr 3 KPK. Ma to znaczenie nie tylko teoretyczne, ale i praktyczne. Dalszym celem pracy jest propagowanie wiedzy o ks. Remigiuszu Sobańskim i zagospodarowanie Jego dorobku naukowego i praktycznego (sądowego). Autorka wyraża nadzieję, że niniejsza monografia stanowić będzie – przez swój skromny wkład w badanie aktualnego problemu – swoisty komentarz do kanonu 1095 nr 3 KPK, a także innych norm kodeksowych i pozakodeksowych, opisujących nade wszystko konstruowanie wyroku w sprawach *de nullitate matrimonii*. Niniejsze opracowanie może być interesujące nie tylko dla początkujących praktyków prawa, ale także dla doświadczonych sędziów, którzy osobiście znali Profesora i mają szacunek dla jego orzeczniczego dorobku.

I. Niezdolność do podjęcia istotnych obowiązków małżeńskich w kodeksie prawa kanonicznego z 1983 r.

1. Zgoda małżeńska

Pojęcie zgody małżeńskiej jest istotne zawsze, gdy mówimy o istnieniu albo nieistnieniu małżeństwa, ponieważ to właśnie ona stwarza małżeństwo¹. Miłość małżonków może i jest ważna dla realizacji celów małżeństwa, ale nie jest ona kategorią prawną i nie służy definiowaniu małżeństwa². Zgoda małżeńska to ludzki akt (*actus humanus*) woli, którym mężczyzna i kobieta w nieodwołalnym przymierzu wzajemnie się sobie oddają i przyjmują w celu stworzenia małżeństwa³. Osoba składająca taki akt woli musi być do tego zdolna. Zgoda małżeńska jest również aktem prawnym (*actus iuridicius*) wywołującym skutki prawne⁴. Zgoda jako kategoria prawna – definiowana przez akt woli, a małżeństwo jako umowa dwóch stron to konsens. Zgoda musi być: rzeczywista, świadoma i dobrowolna, wzajemna, równoczesna, wyrażona na zewnątrz. Zgoda musi być wolna od przymusu i ciężkiej bojaźni. Co do równoczesności wyrażenia zgody uważa się, że powinna ona być nieodwołana przez jedną stronę przed wyrażeniem zgody przez drugą stronę⁵. Do wyrażenia zgody

---

¹ Zob. kan. 1057 § 1 KPK; W. Góralski, *Wspólnota całego życia*, Częstochowa 1995, s. 19.

² Zob. W. Góralski, *Kościelne prawo małżeńskie*, Warszawa 2006, s. 49, 50.

³ Zob. kan. 1057 § 2 KPK; W. Góralski, *Studia nad małżeństwem i rodziną*, Warszawa 2007, s. 527; W. Góralski, *Kościelne prawo małżeńskie*, Warszawa 2006, s. 48, 153; W. Góralski, *Wspólnota całego życia...*, s. 20; por. *Katechizm Kościoła katolickiego*, Pallotinum 2009, nr 1627, 1628, s. 392; A. Sobczak, *Czym jest chrześcijańskie małżeństwo? Istota chrześcijańskiego małżeństwa w świetle kanonistyki*, Poznań 2006, s. 243.

⁴ Zob. W. Góralski, *Kościelne prawo małżeńskie...*, s. 49, 153; R. Sobański, *Wartości wyznaczające normy kan. 1091–1103 KPK*, w: *Podmiotowość osoby ludzkiej i konsens małżeński*, red. J. Krajczyński, Płock 2005, s. 21.

⁵ *Katechizm Kościoła katolickiego*, nr 1628; W. Góralski, *Kościelne prawo małżeńskie...*, s. 153, 154; W. Góralski, *Wspólnota całego życia...*, s. 21.

konieczna jest naturalna zdolność nupturienta, zwana również zdolnością konsensualną. Rozumiana ona jest jako „zdolność do powzięcia konsensu (jako aktu ludzkiego) i do dysponowania jej przedmiotem”⁶. Analogicznie jej brak nazywamy niezdolnością konsensualną.

Regulacje zawarte w kan. 1095 nr 3 KPK obejmują bezpośrednią relację osoby zawierającej małżeństwo do przedmiotu zgody małżeńskiej⁷. Zgody nie może uzupełnić żadna ludzka władza⁸. Katechizm Kościoła katolickiego wprost wskazuje: „jeśli nie ma zgody, nie ma małżeństwa”⁹. Zatem wracając do wcześniej omawianego zagadnienia miłości małżeńskiej, raz jeszcze trzeba podkreślić, że na ważność zawartego małżeństwa wpływa zgoda, a nie miłość małżeńska. Zgoda jest przyczyną sprawczą istnienia małżeństwa, a nie jego istoty¹⁰. „Istotę momentu konstytuującego małżeństwo stanowi całkowite obdarowanie się przez mężczyznę i kobietę własną seksualnością”¹¹.

Miłość małżeńska nie stanowi celu małżeństwa, ani jej istnienie nie stwarza, czy też nie jest warunkiem koniecznym do zaistnienia małżeństwa. Miłość jest rzeczywistością, która jest skierowana na dobro małżonków i dobro potomstwa, ale ciągle nie ma ona wymiaru prawnego. Czasem próbowano zrównywać miłość ze zgodą. W orzeczeniu Roty Rzymskiej *coram* Staffa z 29 listopada 1975 r. pojawia się stwierdzenie „jeśli miłość rozumie się jako akt woli, przez który kontrahenci przekazują i przyjmują się wzajemnie, stając się mężem i żoną, to miłość jest tym samym, co zgoda małżeńska. Przez ten akt obydwie strony dają sobie wzajemnie i przyjmują w sposób trwały i wyłączny – w zakresie aktów, które z natury swojej są najpełniejszym wyrazem miłości małżeńskiej. Jeśli taki akt woli, który

---

⁶ W. Góralski, *Kościelne prawo małżeńskie*, Warszawa 2006, s. 154; W. Góralski, *Kanoniczne prawo małżeńskie*, Warszawa 2000, s. 34.

⁷ W. Góralski, G. Dzierżon, *Niezdolność konsensualna do zawarcia małżeństwa kanonicznego, kan. 1095, n. 1–3 KPK*, Warszawa 2001, s. 191; W. Góralski, *Kanoniczne prawo małżeńskie*, s. 34, 35; W kontekście wykładni kan. 1095 autorka bierze pod uwagę autorytatywne stanowisko M.F. Pompeddy, które podziela m.in. I. Caberletti: „Huiusmodi incapacitas «tria elementa in se continet seu ex istis definitur: (1) impossibilitatem adsumendi, (2) ob causas naturae psychicae, (3) obligationes matrimonii essentielles»” (wyrok c. Pompedda z 15 lipca 1994, „Romanae Rotae Tribunal. Decisiones” 1994, s. 394, nr 5); wyrok c. Caberletti z 28 listopada 1997, „Romanae Rotae Tribunal. Decisiones” 1997, s. 843, nr 2; por. wyrok c. Pompedda z 14 lipca 1997, „Romanae Rotae Tribunal. Decisiones” 1997, s. 574, nr 9.

⁸ Zob. *Katechizm Kościoła katolickiego*, nr 1628; W. Góralski, *Kanoniczne prawo małżeńskie*, s. 34.

⁹ *Katechizm Kościoła katolickiego*, nr 1626.

¹⁰ Zob. W. Góralski, *Kanoniczne prawo małżeńskie...*, s. 35.

¹¹ Zob. W. Góralski, *Kościelne prawo małżeńskie...*, s. 53.

z istoty swojej ma charakter ofiarowania siebie samego, a więc jest katem miłości, nie jest podjęty, małżeństwo nie jest zawarte [...]. Dla uniknięcia jednak wszelkich nieporozumień należy potwierdzić, że zgoda małżeńska wywołuje właściwy sobie skutek, tj. powstanie małżeństwa w swoim konkretnym istnieniu, nie dlatego, że jest aktem miłości, lecz dlatego, że jest aktem woli paktującej, przez który obydwie strony zamierzają realnie ustanowić wspólnotę małżeńską z prawami i obowiązkami, które są właściwe małżeństwu¹². Miłości można przyznać tylko i wyłącznie walor prawny, jeżeli jest ona rozumiana tak, jak w cytowanym orzeczeniu, czyli tożsamo ze zgodą małżeńską. Miłość rozumiana zaś w znaczeniu potocznym nie ma żadnego waloru prawnego¹³. Miłość jest jedynie elementem uzupełniającym, „kierowanym przez wolę i sprzyjającym pełnemu oddaniu kontrahentów wyrażonemu w konsensie małżeńskim”¹⁴.

Przedmiotem zgody małżeńskiej jest wspólnota całego życia, czyli całość spraw i obowiązków właściwych małżeństwu. Celem tej wspólnoty życia jest wzajemne oddanie się i dopełnianie małżonków¹⁵. W literaturze przedmiotu zwraca się uwagę na właściwe interpretowanie sformułowania użytego przez prawodawcę – wzajemne oddawanie się i przyjmowanie przez małżonków. Nie można tego sformułowania rozumieć jako przeniesienie własności swojej osoby na rzecz współmałżonka. Strony w akcie zgody małżeńskiej przekazują sobie nawzajem seksualność w aspektach odpowiadającym dobrom określonym przez św. Augustyna: wyłączności, prokreacyjnym i dozgonnym. Dobra te oddają istotę małżeńskiego oddania się¹⁶. W obrębie każdego z tych dóbr znajdują się istotne obowiązki małżeńskie¹⁷.

---

¹² Wyrok c. Staffa z 29 listopada 1975, „Periodica” 1977, s. 315, tłumaczenie za W. Góralski, *Kościelne prawo małżeńskie*, Warszawa 2006, s. 55, 56; por. A. Pastwa, *Prawne znaczenie miłości małżeńskiej*, Katowice 1999, s. 70–73.

¹³ Por. A. Pastwa zwraca uwagę na rozróżnienie *amor paraetrimonialis seu sponcalicius* i *amor coniugalis* A. Pastwa, *Prawne znaczenie miłości...*, s. 146; R. Sztymchiler, *Istotne obowiązki małżeńskie*, s. 256.

¹⁴ W. Góralski, *Wspólnota całego życia*, s. 25.

¹⁵ W kodeksie prawa kanonicznego z 1917 r. przedmiot zgody małżeńskiej ujęty był jako prawo do ciała. Zob. W. Góralski, *Kościelne prawo małżeńskie...*, s. 49, 50; A. Sobczak, *Czym jest chrześcijańskie małżeństwo?...*, s. 244.

¹⁶ Zob. W. Góralski, *Kościelne prawo małżeńskie...*, s. 50.

¹⁷ Zob. W. Góralski, *Kościelne prawo małżeńskie...*, s. 54.

2. Niezdolność do podjęcia istotnych obowiązków małżeńskich

2.1. Geneza kan. 1095 nr 3 KPK

Omawiając genezę kan. 1095 nr 3 KPK należy podkreślić, że najistotniejsze prace dotyczące tego kanonu powstały po Soborze Watykańskim II. Jest to modelowy przykład zmiany prawa kanonicznego przez zmiany w doktrynie¹⁸. Należy jednak dla pełnego spojrzenia zaakcentować pewne wcześniejsze detale, które niewątpliwie miały wpływ na rozwój myśli doktryny. Już w średniowieczu przyjęto, że do ważnego zawarcia małżeństwa konieczne jest, aby nupturient posiadał minimum wiedzy koniecznej do zawarcia małżeństwa oraz zdolność do poznania intelektualnego. W Dekrecie Gracjana istniała norma prawna dotycząca nieważności zawarcia małżeństwa z powodu choroby psychicznej. Obejmowała ona tylko przypadki amencji lub szału¹⁹. W doktrynie nie było zgodności, czy zdolność do małżeństwa należy rozumieć tylko w sferze płciowej, czy też szerzej. Szkoła Bolońska kładła nacisk na aspekt fizyczny, a dokładniej rzecz ujmując, że to on stwarza małżeństwo. Ostatecznie przeważały poglądy Szkoły Paryskiej, tzn. że małżeństwo stwarza zgoda stron, a nie wzajemne pożycie²⁰. Od tego momentu doktryna rozpoczęła szersze badania dotyczące zgody małżeńskiej. Kolejnym ważnym punktem w badaniu źródeł kan. 1095 nr 3 KPK jest sformułowanie użyte przez św. Tomasza – używanie rozumu. Święty Tomasz stwierdził, że nie można mówić o zgodzie małżeńskiej, jeżeli stronie brak używania rozumu (nie zaś posiadania rozumu)²¹. Ocena przedmiotu zgody małżeńskiej jako wymóg ważności małżeństwa pochodzący z prawa naturalnego pojawia

¹⁸ Zob. P. Kroczek, *The Art of Legislation: the Principles of Lawgiving in the Church*, Kraków 2012, s. 89–91.

¹⁹ Amencja – głębokie zaburzenie świadomości. Szal – ostre zaburzenie świadomości połączone z gwałtownym podnieceniem, będące objawem niektórych chorób psychicznych i zatruc. Definicje ze *Słownika języka polskiego*, wersja online: <http://sjp.pwn.pl>.

²⁰ Zob. M. Żurowski, *Przedmiot zgody małżeńskiej i zdolność do wypełnienia obowiązków w ocenie umysłu poprzedzającej rozważną decyzję nupturienta: studium w oparciu o nowsze wyroki rotalne*, „Prawo Kanoniczne” 1983 nr 1–2, s. 244.

²¹ Szerzej omówione poglądy św. Tomasza w tym zakresie M. Żurowski, *Przedmiot zgody małżeńskiej i zdolność do wypełnienia obowiązków w ocenie umysłu poprzedzającej rozważną decyzję nupturienta: studium w oparciu o nowsze wyroki rotalne*, „Prawo Kanoniczne” 1983 nr 1–2, s. 244; S. Paździor, *Przyczyny psychiczne niezdolności osoby do zawarcia małżeństwa w świetle kan. 1095 n. 3*, Lublin 2009, s. 18.

się dopiero w rozważaniach Gasparriego i Wernza²². Była to jednak tylko opinia doktryny, której prawodawca uchwalając kodeks prawa kanonicznego z 1917 r. nie uwzględnił²³. Kanon 1095 nr 3 kodeksu prawa kanonicznego nie miał swojego odpowiednika w poprzednio obowiązującym ustawodawstwie, czyli w kodeksie prawa kanonicznego z 1917 r. Potrzeba przeprowadzenia reformy ustawodawstwa z 1917 r. była dostrzegana przez władze kościelne już przez papieża Jana XXIII²⁴. Jej celem miało być dostosowanie prawa do potrzeb ówczesnej cywilizacji. Zamysł Jana XXIII kontynuowali kolejni papieże Paweł VI i Jan Paweł II, który zwieńczył wiele lat przygotowań, konsultacji sztabu ludzi i zakończył się promulgacją nowego kodeksu prawa kanonicznego²⁵.

Kanoniści zaczęli się zastanawiać nad przedmiotem konsensu małżeńskiego, a zwłaszcza różnicą w pojmowaniu go w kontekście uregulowań prawnych w kodeksie prawa kanonicznego z 1917 r. i myśli Soboru Watykańskiego II. Kodeks z 1917 r. definiował przedmiot konsensu małżeńskiego jako przyjęcie i przekazanie prawa do ciała (kan. 1081 § 2 CIC). Sobór zaś określił przedmiot konsensu jako prawo do wspólnoty całego życia²⁶.

Kodeks z 1917 r. w żadnym z kanonów bezpośrednio nie wskazywał zaburzeń psychicznych jako postawy nieważności małżeństwa²⁷. Jednak judykatura podejmowała próby dowodzenia nieważności małżeństwa

²² Zob. M. Żurowski, *Przedmiot zgody małżeńskiej i zdolność do wypełnienia obowiązków w ocenie umysłu poprzedzającej rozważną decyzję nupturienta: studium w oparciu o nowsze wyroki rotalne*, „Prawo Kanoniczne” 1983 nr 1–2, s. 246.

²³ Zob. S. Paździor, *Przyczyny psychiczne niezdolności osoby do zawarcia małżeństwa w świetle kan. 1095 n. 3*, Lublin 2009, s. 17.

²⁴ Jan XXIII, *Questa festiva ricorrenza*, przemówienie z 25 stycznia 1959, „Acta Apostolicae Sedis” 1959, s. 68, 69; Jan XXIII, *Encyklika Ad Petri cathedram*, z 29 czerwca 1959; „Acta Apostolicae Sedis” 1959, s. 498; W. Góralski, *Kodyfikacja prawa w Kościele łacińskim po Soborze Watykańskim II*, Płock 1983, s. 42.

²⁵ Szczegółowy opis prac kodyfikacyjnych W. Góralski, G. Dzierżon, *Niezdolność konsensualna do zawarcia małżeństwa kanonicznego, kan. 1095, n. 1–3 KPK*, Warszawa 2001, s. 60–63; *Wstęp do kodeksu prawa kanonicznego*, Pallottinum 2008, s. 21–35; S. Paździor, *Przyczyny psychiczne niezdolności...*, s. 17–22.

²⁶ Zob. W. Góralski, *Ewolucja w ujęciu istotnego przedmiotu zgody małżeńskiej*, „Biuletyn stowarzyszenia kanonistów polskich” nr 25, <http://www.stowarzyszeniekanonistow.pl/index.php/artykuly/biuletyn-nr-25/53-ewolucja-w-ujciu-istotnego-przedmiotu-zgody-maeskiej>; W. Góralski, *Przedmiot kanonicznej zgody małżeńskiej*, „Śląskie Studia Historyczno-Teologiczne” 2001, s. 174, 175; S. Paździor, *Przyczyny psychiczne niezdolności osoby do zawarcia małżeństwa w świetle kan. 1095 n. 3*, Lublin 2009, s. 19.

²⁷ Zob. A. Gołębiowska, *Geneza kan. 1095 kodeksu prawa kanonicznego Jana Pawła II*, „Prawo Kanoniczne” 2010 nr 3–4, s. 153.

z tych przyczyn już w latach czterdziestych ubiegłego wieku, odwołując się do prawa naturalnego i przepisów kodeksowych²⁸. Wyroki te dotyczyły przypadku nimfomanii i zostały wydane przez Rotę w kolejnych instancjach w latach 1940²⁹, 1941³⁰ i 1942³¹. W wyroku *coram* Teodori z 1940 r. sędziowie uzasadniając nieważność małżeństwa potraktowali nimfomanię jako przejaw choroby psychicznej. Według tego turnusu sędziowskiego, takie zaburzenie psychiczne powodowało niezdolność do podjęcia obowiązków małżeńskich. Rok później w wyroku *coram* Heard sędziowie zwrócili uwagę na fakt, że takie zaburzenie powoduje niezdolność do przekazania przedmiotu zgody małżeńskiej. W trzeciej instancji w wyroku z 1942 r. *coram* Jullien sędziowie argumentując rozstrzygnięcie wiążą niezdolność do przekazania przedmiotu ze zgody małżeńskiej w tej sprawie z niezdolnością swobodnego wyrażenia zgody z powodu zakłócenia władz duchowych. Orzeczenia te były istotne dla rozwoju nauki i jursprudencji, ponieważ zaczęto dostrzegać potrzebę wyodrębnienia anomalii seksualnych jako odrębnych tytułów nieważności³². W 1957 r. w wyroku *coram* Sabattani³³ uzasadniano nieważność małżeństwa, w którym strona cierpiała na nimfomanię tym, że nie była ona zdolna do zachowania wierności małżeńskiej. Nimfomanię traktowano jako bliższą impotencji nie zaś jako głębokie zaburzenie świadomości. W uzasadnieniu tego wyroku dokonano rozróżnienia pomiędzy niezdolnością do wyrażenia zgody małżeńskiej, a niezdolnością do przekazania przedmiotu zgody. Niezgodność do przekazania przedmiotu zgody można by nazywać impotencją moralną³⁴.

Kolejny wyrok Roty Rzymskiej stanowiący przełom w orzekaniu nieważności małżeństw z przyczyn natury psychicznej pochodzi z 1967³⁵. Nowością było powołanie się w rotalnym wyroku na zasadę, że nikt nie

²⁸ Zob. W. Góralski, *Brak wystarczającego używania rozumu jako tytuł nieważności małżeństwa* (kan. 1095, nr 1), „Ius Matrimoniale” 1990, s. 21.

²⁹ Zob. wyrok c. Teodorini z 9 stycznia 1940, „Romanae Rotae Tribunal. Decsiones” 1940, s. 81–92.

³⁰ Zob. wyrok c. Heard z 5 stycznia 1941, „Romanae Rotae Tribunal. Decsiones” 1941, s. 488–496.

³¹ Zob. wyrok c. Jullien z 16 października 1942, „Romanae Rotae Tribunal. Decsiones” 1942, s. 775–781.

³² Zob. W. Góralski, *Niezdolność do wypełnienia obowiązków małżeńskich jako tytuł nieważności małżeństwa*, „Studia Płockie” 1981, s. 208, 209.

³³ Zob. wyrok c. Sabattani z 21 czerwca 1957, „Romanae Rotae Tribunal. Decsiones” 1957, s. 500–513.

³⁴ Zob. W. Góralski, *Niezdolność do wypełnienia obowiązków małżeńskich...*, s. 210

³⁵ G. Erlebach, *Polskie sprawy o nieważność małżeństwa kan. 1095 w świetle orzecznictwa Roty Rzymskiej*, „Biuletyn Stowarzyszenia Kanonistów Polskich” 1998, s. 39.

może w sposób ważny zaciągać zobowiązań, których nie jest w stanie wypełnić³⁶. Na przyjęcie takiego stanowiska miał wpływ rozwój nauk psychologii i psychiatrii, a zwłaszcza psychiki człowieka i zaburzeń psychicznych. Nowa linia orzecznicza Roty jeszcze mocniej wpłynęła na dyskusję nad treścią nowego przepisu.

Omawiając genezę kan. 1095 nr 3 KPK, należy przywołać jeszcze wyroki z lat siedemdziesiątych wydane w sprawach, w których strony były homoseksualne. W wyrokach tych zauważa się już doktrynę Soboru Watykańskiego II oraz branie pod uwagę tego, co zawarto w treści *Gaudium et spes*. W wyroku z 1973 r. *coram* Anné³⁷ zwrócono uwagę no to, że homoseksualista w chwili wyrażania konsensu małżeńskiego nie jest zdolny do podjęcia się przedmiotu konsensu małżeńskiego, którym nie jest tylko prawo do ciała względem współmałżonka, ale heteroseksualna wspólnota życia. Z kolei w wyroku z 1976 r.³⁸ powoływano się po raz kolejny na zasadę św. Tomasz z Akwinu: „wspólnota małżeńska nie może w ogóle powstać, gdy ktoś zobowiązuje się do czegoś, czego nie może spełnić lub dać”³⁹. W wyroku z 1979 r. *coram* Raad można dostrzec współczesny sposób zapatrywania się na zaburzenia psychoseksualne, takie jak homoseksualizm, tj. osoba dotknięta tym zaburzeniem traktowana jest jako niezdolna do podjęcia i wypełniania obowiązków małżeńskich⁴⁰.

W pierwszych projektach obecnie obowiązującego kodeksu prawa kanonicznego treść trzeciego punktu kanonu 1095 KPK była ujęta jako odrębny przepis. Sformułowano ją jako „niezdolność do podjęcia istotnych obowiązków małżeńskich, wynikających z ciężkiej anomalii psychoseksualnej”⁴¹. W toku prac Komisji Kodyfikacyjnej zaczęto kwestionować zasadność użycia sformułowania „przyczyny natury psychoseksualnej” (którą niektórzy przedstawiciele doktryny zaczęli identyfikować z impotencją moralną). Wiązało się to ze zmianą postrzegania przedmiotu

³⁶ Zob. wyrok z 2 grudnia 1967 c. Lefebvre, „Romanae Rotae Tribunal. Decisiones” 1967, s. 803; por. wyrok z 6 października 1969 c. Pompedda, „Romanae Rotae Tribunal. Decisiones” 1969, s. 176; Zob. W. Góralski, *Niezdolność do wypełnienia obowiązków małżeńskich...*, s. 211, 212; A. Gołębiowska, *Geneza kan. 1095 kodeksu prawa kanonicznego Jana Pawła II*, „Prawo Kanoniczne” 2010 nr 3–4, s. 154.

³⁷ Zob. wyrok c. Anné z 3 lutego 1973, „Ephemerides Iuris Canonici” 1974 nr. 1–4, s. 53–55.

³⁸ Zob. wyrok c. Lefebvre z 31 stycznia 1976, „Ephemerides Iuris Canonici” 1976 nr 1–4, s. 285–287.

³⁹ Zob. W. Góralski, *Niezdolność do wypełnienia obowiązków małżeńskich...*, s. 212.

⁴⁰ Zob. wyrok c. Raad z 13 listopada 1979 za P. Wesemann, *Psychiczna niezdolność...*, s. 12–13.

⁴¹ W. Góralski, G. Dzierżon, *Niezdolność konsensualna do zawarcia małżeństwa kanonicznego, kan. 1095, nn. 1–3 KPK*, Warszawa 2001, s. 64.

konsensu małżeńskiego, tj. nie tylko jako dobra jedności i dobra potomstwa, ale małżeństwa jako wspólnoty całego życia. Oprócz wspomnianego orzecznictwa ważną rolę w procesach zmian odegrała nauka Soboru Watykańskiego II oraz najważniejszy dokument będący jego efektem, tj. konstytucja pastoralna *Gaudium et spes*⁴². To w *Gaudium et spes* określono małżeństwo jako głęboką wspólnotę życia i miłości małżeńskiej⁴³.

Dopiero pod koniec prac nad kodeksem w 1977 r. zwrócono uwagę na potrzebę zastąpienia sformułowania ciężka anomalia psychoseksualna terminem ciężka anomalia psychiczna. Oczywiście od samego początku termin ciężka anomalia psychiczna nie był tożsamy z chorobą psychiczną. Zwrot ciężka anomalia zawierał w sobie również anomalie psychoseksualne, ale zmiana tego sformułowania była spowodowana dostosowaniem treści normy do celu prawodawcy. Celem ustawodawcy było takie sformułowanie normy prawnej, aby mieściły się w niej wszelkie anomalie osobowościowe, psychiczne, które czynią stronę niezdolną do przekazania istotnego przedmiotu konsensu małżeńskiego⁴⁴. Dyskutowano również, czy regulacja ta powinna znaleźć się w jednym przepisie razem punktem 1 i 2 kan. 1095 (w obecnej wersji kodeksu), jako kolejny jego punkt, czy też nie można jej włączać do tego kanonu i powinna zostać ujęta w odrębnym kanonie. W projekcie kodeksu z 1982 r. po raz pierwszy włączono ten punkt do treści kanonu 1095⁴⁵. Po wspomnianej zmianie norma brzmiała: niezdolnymi do zawarcia małżeństwa są ci, którzy (1. z powodu choroby psychicznej czy innych poważnych zaburzeń psychicznych są niezdolni do wyrażenia prawdziwej zgody małżeńskiej jako niezdolni do rozumnego działania; 2. są pozbawieni możliwości rozoznania i prawdziwej oceny, jeśli chodzi o zasadnicze prawa i obowiązki małżeńskie, które w małżeństwie wzajemnie się przekazują i otrzymują; chociaż posiadają wspomnianą w dwóch powyższych punktach zdolność, jednakże) z powodu poważnej anomalii psychoseksualnej są niezdolni

---

⁴² Zob. W. Góralski, *Niezdolność do wypełnienia obowiązków małżeńskich...*, s. 220.

⁴³ Zob. GS nr 48.

⁴⁴ Zob. W. Góralski, *Niezdolność do wypełnienia obowiązków małżeńskich jako tytuł nieważności małżeństwa*, „Studia Płockie” 1981, s. 216, 217; A. Gołębiowska, *Geneza kan. 1095 kodeksu prawa kanonicznego Jana Pawła II*, „Prawo Kanoniczne” 2010 nr 3–4, s. 156, 157; M. Fąka, *Niezdolność do przyjęcia istotnych obowiązków małżeńskich jako tytuł nieważności małżeństwa*, „Prawo Kanoniczne” 1982 nr 1–2, s. 248; Pontificia Commissio Codici Iuris Canonici Recognoscendo, *Acta Commissionis De Matrimonio*, „Communicationes” 1980, s. 221.

⁴⁵ W projekcie z 1980 r. obecny numer 3 kan. 1095 KPK ujęty był jako odrębny kanon. Szerzej o tym W. Góralski, G. Dzierżon, *Niezdolność konsensualna do zawarcia małżeństwa kanonicznego, kan. 1095, nn. 1–3 KPK*, Warszawa 2001, s. 95, 96, 99.

do wypełnienia istotnych obowiązków małżeńskich. Na finiszu prac nad kodeksem dokonano zmian w samej treści punktu 3 kan. 1095 KPK, tj. sformułowanie „ciężka anomalia psychiczna” zastąpiono zwrotem „przyczyny natury psychicznej”⁴⁶.

Na ostateczny kształt normy kan. 1095 nr 3 KPK znaczny wpływ miała nauka Soboru Watykańskiego II, zwłaszcza nauczanie zawarte w treści *Gaudium et spes*, judykatura rotalna, rozwój wiedzy medycznej. Norma ta początkowo miała obejmować tylko anomalie psychoseksualne, które powodowały u strony niezdolność do przekazania w konsensie małżeńskim istotnego przedmiotu zgody tj. prawa do jedności i aktów małżeńskich (wypełnienia istotnego obowiązku małżeńskiego), lecz definiowanie małżeństwa jako wspólnoty całego życia przez Sobór Watykański II skłoniło prawodawcę do ujęcia w treści tej normy wszelkich przyczyn natury psychicznej, które powodują u strony niezdolność do podjęcia istotnych obowiązków małżeńskich.

2.2. Niezdolność

Prawo do zawarcia małżeństwa (*ius connubii*) ma każdy. Jest to jednocześnie prawo naturalne każdego człowieka i prawo każdego katolika⁴⁷. Norma kodeksowa stanowi, że małżeństwo mogą zawrzeć wszyscy, którym prawo tego nie zabrania⁴⁸. Ograniczenia, co do zawierania małżeństwa mogą pochodzić z prawa Bożego, bądź kościelnego. Niezdolność wynikająca z prawa naturalnego nazywana jest *incapacitas*, a niezdolność wynikająca z prawa kościelnego *inhabilitas*. Zawarcie małżeństwa pomimo istnienia przeszkody do jego zawarcia pochodzącej z prawa powoduje niezrealizowanie aktu prawnego. Natomiast przy przeszkodzie ustanowionej przez władzę kościelną akt prawny jest nieskuteczny lub nieważny⁴⁹. Niezdolność nie jest utożsamiana z rozeznaniem oceniającym potrzebnym do zawarcia małżeństwa. Uważa się, że musi ono być większe, niż do popełnienia grzechu ciężkiego⁵⁰.

Podjąć się oznacza zdolność intelektualną i wolitywną, by zobowiązać się poprzez szczery zamiar tu i teraz wprowadzenia w życie przyszłych

⁴⁶ Zob. W. Góralski, G. Dzierżon, *Niezdolność konsensualna...*, s. 101.

⁴⁷ Zob. W. Góralski, *Kościelne prawo małżeńskie*, Warszawa 2006, s. 56.

⁴⁸ Zob. kan. 1058 KPK.

⁴⁹ Zob. W. Góralski, *Kościelne prawo małżeńskie...*, s. 58.

⁵⁰ Zob. S. Kosowicz, *Zdolność nupturientów do relacji międzyosobowych jako podstawa wyrażenia zgody małżeńskiej*, Radom 2000, s. 162.

aktów i zachowań, które przez całe życie będą w sposób istotny wpływały na ukierunkowanie wspólnoty małżeńskiej ku jej obiektywnym celom⁵¹. Od nupturienta jest wymagana minimalna zdolność postrzegania, czym jest małżeństwo. Chodzi o postrzeganie, że w małżeństwie czyny i zachowania są skierowane ku dobru małżonków oraz zrodzeniu i wychowaniu dzieci. Należy zwrócić uwagę, iż podjąć się, nie oznacza, zagwarantować sukces⁵². Za osoby zdolne do podjęcia istotnych obowiązków małżeńskich uważa się osoby mogące dysponować sobą, w taki sposób, aby wziąć odpowiedzialność, jak i podjąć się przyszłych aktów i zachowań istotnych dla „ukierunkowania wspólnoty małżeńskiej ku jej obiektywnym celom”⁵³. „Niezdolnym jest ten, kto nie posiada wystarczającego panowania nad sobą i swymi aktami, koniecznego, by w momencie sprawczym małżeństwa, dokonać istotnego ukierunkowania węzła ku jego obiektywnym celom obowiązkiem należnym ze sprawiedliwości”⁵⁴.

Niezdolność w kontekście 1095 nr 3 KPK to niezdolność do przekazania i zrealizowania przedmiotu zgody małżeńskiej. Nupturient, co prawda ma używanie rozumu i jest w stanie dokonać rozeznania oceniającego co do istotnych praw i obowiązków, ale wskutek zaburzeń natury psychicznej nie jest w stanie podjąć się istotnych obowiązków małżeńskich⁵⁵.

W doktrynie wyjaśniając „niezdolność” do podjęcia się istotnych obowiązków małżeńskich wraca się do premii rzymskiej, która pojawiła się już w uzasadnieniu wyroków Roty Rzymskiej sprzed wejścia w życie kodeksu prawa kanonicznego z 1983 r. – nikt nie może zobowiązać się do tego, co nie leży w zasięgu jego władzy⁵⁶. Niezdolność musi być uprzednia lub występować przynajmniej w momencie zawierania małżeństwa. Niezdolność nabyta w trakcie trwania małżeństwa nie wpływa na nieważność aktu małżeńskiego⁵⁷. „Niezdolność do podjęcia istotnych obowiązków małżeńskich, choć odnosi się do moralnej możliwości aktu ludzkiego, powinna powstać z przyczyn natury psychicznej”⁵⁸. Przyczyny psychiczne

⁵¹ Zob. P.-J. Viladrich, *Konsens małżeński. Sposoby prawnej oceny i interpretacji w kanonicznych procesach o stwierdzenie nieważności małżeństwa (kanony 1095–1107 kodeksu prawa kanonicznego)*, Warszawa 2002, tłumaczenie na j. polski S. Świaczny, s. 73, 74.

⁵² Zob. P.-J. Viladrich, *Konsens małżeński...*, s. 73.

⁵³ P.-J. Viladrich, *Konsens małżeński...*, s. 72.

⁵⁴ P.-J. Viladrich, *Konsens małżeński...*, s. 72.

⁵⁵ Zob. W. Góralski, *Kościelne prawo małżeńskie...*, s. 164, 165.

⁵⁶ Zob. P.-J. Viladrich, *Konsens małżeński...*, s. 75.

⁵⁷ Zob. P.-J. Viladrich, *Konsens małżeński...*, s. 75, 76; por. W. Góralski, *Kościelne prawo małżeńskie...*, s. 166 – Autor uważa, że niezdolność ma znaczenie tylko, gdy istnieje w chwili zawierania małżeństwa. Zatem uprzedniość wg. autora nie jest wymagalna.

⁵⁸ P.-J. Viladrich, *Konsens małżeński. Sposoby prawnej oceny i interpretacji w kanonicznych procesach o stwierdzenie nieważności małżeństwa (kanony 1095–1107 kodeksu*

nie ograniczają się do tych psychopatologicznych, chorób umysłowych, ale za takie uważane są również stany psychiki, osobowości jej rozwoju, które, co prawda nie muszą podlegać diagnozie psychiatrycznej, ale „zakłócają stopień posiadania samego siebie i wolności własnej w zarządzaniu samym sobą oraz swymi istotnymi zachowaniami, czyniąc niemożliwym prawidłowe ukierunkowanie wspólnoty małżeńskiej ku jej celom, znosząc dojrzałość realnego przewidywania intelektu i możliwość zobowiązania się na przyszłość lub niweczając zdolność pokonania zwykłych i powszechnych trudności życia małżeńskiego, rodząc reakcje tak niezrównoważone i anormalne, iż jest to przeszkoda dla dynamiki małżeńskiej w jej minimalnym, esencjalnym wymiarze”⁵⁹. Sam Jan Paweł II w swoim przemówieniu do Roty z 1987 r. podkreślił, że z niezdolnością mamy do czynienia tylko wówczas, jeżeli nupturient jest dotknięty „prawdziwą anomalią, niweczającą całkowicie zdolność do rozumowania i/lub chcenia”⁶⁰.

W kontekście nieważności małżeństwa wystarczy, że nupturient był w chwili zawierania małżeństwa niezdolny do podjęcia jednego z istotnych obowiązków małżeńskich. Nie jest konieczna niezdolność do podjęcia wszystkich istotnych obowiązków. Podkreślenia wymaga również fakt, że niezdolność należy odnosić tylko do istotnych obowiązków, nie zaś wszystkich obowiązków małżeńskich⁶¹.

Niezdolność do podjęcia istotnych obowiązków małżeńskich z przyrody natury psychicznej to niezdolność do zrealizowania przedmiotu zgody⁶². Ten tytuł nieważności (kan. 1095 nr 3 KPK) pochodzi z prawa naturalnego, co potwierdza zasada *impossibile nemo tenetur* (do rzeczy niemożliwych nikt nie jest zobowiązany). Odnosząc to bezpośrednio do omawianego kanonu, nupturient co prawda posiada rozeznanie oceniające, lecz w skutek zaburzeń natury psychicznej nie jest w stanie podjąć obowiązków małżeńskich, ale jest w stanie dokonać rozeznania oceniającego co do istoty praw i obowiązków małżeńskich⁶³. Niezdolność do zawarcia małżeństwa wynikająca z prawa boskiego nazywana jest *incapacitas*⁶⁴. Osoba, która nie jest w stanie podjąć istotnych obowiązków małżeńskich, nie jest w stanie przekazać przedmiotu zgody małżeńskiej.

---

prawa kanonicznego, Warszawa 2002, tłumaczenie na j. polski S. Świaczny, s. 81.

⁵⁹ P.-J. Viladrich, *Konsens małżeński...*, s. 81.

⁶⁰ Przemówienie Jana Pawła II z 5 lutego 1987, s. 1457.

⁶¹ Zob. W. Góralski, *Kościelne prawo małżeńskie*, s. 166. Istotne obowiązki małżeńskie zostaną omówione później.

⁶² Zob. W. Góralski, *Studia nad małżeństwem i rodziną*, Warszawa 2007, s. 531.

⁶³ Zob. W. Góralski, *Studia nad małżeństwem...*, s. 532; W. Góralski, *Kościelne prawo małżeńskie...*, s. 154.

⁶⁴ Zob. W. Góralski, *Kościelne prawo małżeńskie...*, s. 164.

Prawodawca użył sformułowania *incapacitas assumendi* w kan. 1095 nr 3 KPK. Oznacza ono niezdolność do podjęcia się, której nie można mylić z niezdolnością do wypełnienia (*icapacitas adimplendi*). Podjąć się nie oznacza zagwarantowania sukcesu, lecz tylko zobowiązanie się do aktów i zachowań, które ze sprawiedliwości należą się współmałżonkowi⁶⁵. Niektórzy uważają, że niezdolność podjęcia się (*incapacitas assumendi*) zawiera w sobie także niezdolność do wypełniania (*incapacitas adimplendi*), argumentując to specyfiką umowy małżeńskiej, której obowiązki realizują się na płaszczyźnie przyjmowania i wypełniania tego, co jest charakterystyczne dla małżeństwa⁶⁶.

Niezdolności próbowano początkowo przypisać cztery cechy: ciężkość, uprzedniość, trwałość i absolutność. Wraz z rozwojem nauki wybitni kanoniści zaczęli stawiać znak zapytania nad większością tych cech. Przykładowo W. Góralski przychyła się raczej do opinii, że ciężkość, uprzedniość i trwałość nie są wymagane do zaistnienia *incapacitas*. Skoro bierze się pod uwagę moment zawarcia małżeństwa trwałość zakłócenia psychicznego powodującego niezdolność nie ma znaczenia. Użyte w treści kan. 1095 nr 3 KPK sformułowanie „podjąć się” akcentuje moment niezdolności jako moment zawarcia małżeństwa. Niezdolność powoduje nieważność małżeństwa tylko, gdy występuje w momencie zawierania go, późniejsze wystąpienie niezdolności nie wpływa na ważność⁶⁷. Takie stanowisko uzasadniano między innymi treścią przemówień Jana Pawła II z 1987 i 1988 r. W przemówieniach tych zostaje zwrócona uwaga na kryterium generalne, którym jest ciężkość anomalii. Niektórzy kanoniści odrzucali cechę absolutności, posługując się terminem *incapacitas relativa* (niezdolność relatywna). W. Góralski odrzuca jednak tę opinię twierdząc, że argumenty zwolenników tej koncepcji są błędnie przenoszone z rozważań nad impotencją⁶⁸.

Należy zawsze mieć na uwadze związek przyczynowy pomiędzy przyczynami natury psychicznej i jej skutkiem, tj. niezdolnością do podjęcia istotnych obowiązków małżeńskich⁶⁹. Nie jest wystarczającym występowanie przyczyny psychicznej w chwili zawierania małżeństwa, która

⁶⁵ Zob. H. Stawniak, *Niezdolność do podjęcia istotnych obowiązków małżeńskich z przyczyn natury psychicznej: (n. 3 kan. 1095 KPK)*, „Prawo Kanoniczne” 2005 nr 1–2, s. 36; W. Góralski, *Kościelne prawo małżeńskie*, Warszawa 2006, s. 166.

⁶⁶ Zob. W. Góralski, *Kościelne prawo małżeńskie...*, s. 165, 166.

⁶⁷ Zob. W. Góralski, *Kościelne prawo małżeńskie...*, s. 165, 166; W. Góralski, *Niezdolność...*, s. 211–230; W. Góralski, G. Dzierżon, *Niezdolność konsensualna...*, s. 209.

⁶⁸ Zob. W. Góralski, *Niezdolność...*, s. 222–229; H. Stawniak, *Niezdolność absolutna, czy również niezdolność relatywna?*, „Prawo Kanoniczne” 2011 nr 1–2, s. 145–160.

⁶⁹ Zob. P.-J. Viladrich, *Konsens małżeński...*, s. 81, 82.

z biegiem czasu spowoduje niezdolność do podjęcia obowiązków małżeńskich. W chwili zawierania małżeństwa przyczyna psychiczna musi wywoływać niezdolność podjęcia obowiązków małżeńskich⁷⁰. Udowodnienie tego związku przyczynowo-skutkowego opiera się na zestawieniu faktów, przejawów zaburzenia natury psychicznej w okresie przedślubnym, jak i poślubnym i wykazaniu, że choroba wpłynęła na psychikę nupturienta w chwili zawierania małżeństwa. Oczywiście sędzia bierze pod uwagę zeznania stron, świadków i opinię biegłego, ale to on sam ustala, czy w chwili zawierania małżeństwa występowała przyczyna natury psychicznej i czy ona faktycznie wpłynęła na niezdolność strony do podjęcia istotnych obowiązków małżeńskich⁷¹. Doktryna, jak i judykatura często podkreślają, że musi istnieć niezdolność, a nie zwykła trudność⁷². Pomimo, że dla oceny nieważności małżeństwa decydujący jest moment zawarcia go, to w kontekście kanonu 1095 nr 3 KPK należy zwracać uwagę na rozwój węzła małżeńskiego, tj. osiągnięcie celów małżeństwa. Przedmiotem zdolności konsensualnej ujętym w tym kanonie jest życie małżeńskie, czyli wzajemne zobowiązanie rozpoczynające się od ślubu⁷³.

Niezdolność do zawarcia małżeństwa nie jest tożsama z zakazem zawierania go. Prawo do zawarcia małżeństwa mają wszyscy, którym prawo tego nie zabrania⁷⁴. W razie wątpliwości (zarówno faktycznej jak i prawnej) nie należy stronie zakazywać zawarcia małżeństwa. Niezdolność z przyczyn natury psychicznej może dotyczyć różnych istotnych obowiązków małżeńskich, możemy wyróżnić m.in. niezdolność do nawiązania relacji międzypersonalnej, niezdolność do wypełniania zadań rodzicielskich.

---

⁷⁰ Zob. P.-J. Viladrich, *Konsens małżeński...*, s. 82; W. Góralski, *Uwagi o niezdolności do podjęcia istotnych obowiązków małżeńskich na kanwie wyroku Roty Rzymskiej z 21 III 1991 r. c. Doran*, w: *Matrimonium facit consensus, Z orzecznictwa Roty Rzymskiej w sprawach o nieważność małżeństwa z tytułów dotyczących zgody małżeńskiej (1984–1997)*, Warszawa 2000, s. 159.

⁷¹ Zob. W. Góralski, *Uwagi o niezdolności do podjęcia istotnych obowiązków małżeńskich na kanwie wyroku Roty Rzymskiej z 21 III 1991 r. c. Doran*, w: *Matrimonium facit consensus, Z orzecznictwa Roty Rzymskiej w sprawach o nieważność małżeństwa z tytułów dotyczących zgody małżeńskiej (1984–1997)*, Warszawa 2000, s. 159.

⁷² Zob. P.-J. Viladrich, *Konsens małżeński...*, s. 82; Przemówienie Jana Pawła II z 1987, Przemówienie Jana Pawła II z 1988; W. Góralski, *Alkoholizm chroniczny jako źródło «incapacitatis» (kan. 1095 n. 3 kpk) w świetle wyroku Roty Rzymskiej c. Pomedda z 4 V 1992*, w: *Matrimonium facit consensus, Z orzecznictwa Roty Rzymskiej w sprawach o nieważność małżeństwa z tytułów dotyczących zgody małżeńskiej (1984–1997)*, Warszawa 2000, s. 167.

⁷³ Zob. P.-J. Viladrich, *Konsens małżeński...*, s. 71.

⁷⁴ Zob. kan. 1058 KPK.

2.3. Przyczyny natury psychicznej

Do stwierdzenia na podstawie kan. 1095 nr 3 KPK, że dana osoba była niezdolna do zawarcia małżeństwa konieczne jest wystąpienie u niej zaburzeń natury psychicznej⁷⁵. Przyczyna niezdolności natury psychicznej jest rozumiana szeroko, co oznacza, że w tej kategorii mieszczą się wszelkie odchylenia od stanu psychicznego uznawanego za normalny⁷⁶. Takie definiowanie przyczyn mogących być postawą nieważności małżeństwa rodzi kolejne pytanie, co to jest normalny stan psychiczny. Niektórzy przedstawiciele nauki uważają, że kanoniści, określając, czy dany stan psychiczny wykracza poza normę, powinni korzystać z dorobku innych dziedzin nauki, takich jak: etyka, medycyna, psychologia, psychiatria, seksuologia, teologia moralna, wskazówki Papieża wygłoszone podczas przemówień do Roty Rzymskiej⁷⁷.

W doktrynie prezentowane są dwa sposoby podziału przyczyn natury psychicznej. Pierwszy z nich wyróżnia zaburzenia osobowości w sferze psychoseksualnej oraz pozostałe – będące poza tą sferą⁷⁸. Drugi to podział na trzy grupy: przyczyny psychoseksualne, zaburzenia psychiczne oraz choroby i ułomności fizyczne wpływające na psychikę człowieka⁷⁹. Do zaburzeń sfery psychoseksualnej zaliczamy m.in. homoseksualizm

---

⁷⁵ Zob. M. Greszta, *O pojęciu kanonicznej niezdolności osoby do zawarcia małżeństwa. Aspekt kanoniczny*, w: *Wpływ zaburzeń osobowości na kanoniczną zdolność osoby do zawarcia małżeństwa*, Kościelne Prawo Procesowe. Materiały i studia, t. 1, red. A. Dzięga, M. Greszta, Lublin 2002, s. 23.

⁷⁶ Zob. J. Cymabała, *Istotne obowiązki małżeńskie i przyczyny niezdolności do ich podjęcia w wyrokach Roty Rzymskiej z lat 1983–1992 wydanych na podstawie kan. 1095 nr 3 kodeksu prawa kanonicznego opublikowanych w „Decisiones”*, Olsztyn 2002, s. 78.

⁷⁷ Zob. J. Cymabała, *Istotne obowiązki...*, s. 78.

⁷⁸ Zob. W. Góralski, *Zadania psychologa w sprawach o nieważność małżeństwa w świetle wymogów nowego prawa małżeńskiego*, „Prawo Kanoniczne” 1986 nr 3–4, s. 167, 168.

⁷⁹ Zob. J. Cymabała, *Istotne obowiązki...*, s. 78; Wydaje się, że podział zastosowany przez J. Cymabę w pełniejszy sposób oddaje to, co mieści się w tej kategorii. Inny sposób wyodrębniania zapewne wiąże się z upływem czasu pomiędzy dokonywaniem podziału przez obu autorów. Gdy W. Góralski dokonywał podziału, korzystał z zaledwie 3-letniego dorobku nauki i judykatury (KPK obowiązuje od 1983 r.), jednak jest to podział stale aktualny. J. Cymabała dokonywał rozróżnienia posługując się dorobkiem blisko 20-letnim. Nie można wykluczyć, że z upływem czasu podział dokonany przez J. Cymabę będzie uległ weryfikacji, ponieważ pojawią się zaburzenia niedające się sklasyfikować do żadnej z wyodrębnionych przez niego kategorii. Jest to związane oczywiście z brakiem enumeratywnego katalogu przyczyn natury psychicznej. Wraz z rozwojem nauki i praktyki mogą pojawić się nowe kategorie niemieszczące się w obecnie ujęte podziały. S. Paździor w swoim opracowaniu pt. *Przyczyny psychiczne niezdolności osoby do zawarcia małżeństwa w świetle kan. 1095 n. 3* stosuje

i transseksualizm. Takie zaburzenia powodują u osób nimi dotkniętymi niezdolność do utrzymania wyłączności aktów małżeńskich. Zaburzenia w sferze psychoseksualnej mogą powodować, że osoba nimi dotknięta co prawda jest zdolna do wyłącznych aktów małżeńskich, ale nie jest w stanie ich realizować we właściwy sposób i w stopniu normalnym (np. sadyzm)⁸⁰.

Przedstawiciele nauki definiują zaburzenia psychiczne mogące powodować niezdolność do podjęcia istotnych obowiązków małżeńskich jako nieprawidłowe lub patologiczne stany osobowościowe. Stany te mieszczą się pomiędzy normą, a psychozą, lecz nie są *stricte* jednostkami chorobowymi. Zaburzenia te są na tyle poważne, że powodują niemożliwość nawiązania trwałych związków międzyludzkich (w tym rodzinnych), nieumiejętność przewidywania skutków własnego działania oraz wyciągania wniosków z własnych doświadczeń, zmienność i nietrwałość dążeń. W tej grupie mieszczą się również osoby, których zaburzenia powodują niemożliwość samooceny⁸¹.

W doktrynie podkreśla się, że długotrwałe i ciężkie choroby somatyczne mogą oddziaływać negatywnie na psychikę. Może się to wiązać z wystąpieniem u chorego przewlekłej nerwicy, psychozy. Choroby takie, jak stwardnienie rozsiane, Alzheimer, Parkinson, bezsprzecznie wpływają na psychikę i emocje chorego. W momencie, kiedy wpływ choroby somatycznej na psychikę jest tak duży, że utrudnia lub uniemożliwia podjęcie istotnych obowiązków małżeńskich, możemy rozpatrywać to oddziaływanie w kontekście nieważności małżeństwa⁸². Do tego rodzaju zaburzeń mogących wpływać na ważność małżeństwa zaliczamy również anoreksję, bulimię nerwową, padaczkę (epilepsję)⁸³.

Przyczyny, które J. Cymabała rozdzielił na dwie kategorie, tj. na zaburzenia psychiczne i zaburzenia psychiczne wywołane przyczynami somatycznymi, Góralski ujmuje jako jedną kategorię: zaburzenia znajdujące się poza sferą psychoseksualną. Definiuje je jako wszystko, „co uniezdalnia małżonka do przekazania wspólnoty życia”⁸⁴.

Sąd kościelny w każdej ze spraw o stwierdzenie nieważności małżeństwa staje przed koniecznością rozstrzygnięcia, czy podana w sprawie

---

podział na: przyczyny psychologiczne, przyczyny środowiskowe osobowości zaburzonej, inne przyczyny osobowości zaburzonej oraz zaburzenia psychoseksualne.

⁸⁰ Zob. W. Góralski, *Zadania psychologa...*, s. 167, 168; por. Z. Płużek, *Psychologia pastoralna*, Kraków 2002, s. 273; J. Vernay, B. Draillard, *Stwierdzenie nieważności małżeństwa. Praktyczny poradnik*, Poznań 2014, tłum. S. Filipowicz, s. 67.

⁸¹ Zob. J. Cymabała, *Istotne obowiązki...*, s. 124–125.

⁸² Zob. J. Cymabała, *Istotne obowiązki...*, s. 162–163.

⁸³ Tamże, s. 164–168; por. S. Paździor, *Przyczyny psychiczne...*, s. 201–316.

⁸⁴ W. Góralski, *Zadania psychologa...*, s. 168.

psychiczna przyczyna faktycznie powodowała niezdolność podjęcia obowiązków małżeńskich, czy tylko była trudnością życia małżeńskiego⁸⁵.

Patrząc przez pryzmat kan. 1095 nr 3 KPK, istotne jest, aby stan psychicznej niezdolności istniał w momencie zawierania małżeństwa i aby uniemożliwiał on tworzenie wspólnoty małżeńskiej oraz nawiązanie wyłącznych relacji ze współmałżonkiem⁸⁶. Niezdolność do zawarcia małżeństwa – pomimo, że istnieje co najmniej od chwili jego zawarcia – czasem ujawnia się dopiero pod wpływem jakichś życiowych okoliczności, zdarzeń wymagających odpowiedniej dojrzałości psychicznej⁸⁷.

Przyczyna wywołująca niezdolność nie musi być trwała, ale musi istnieć w momencie zawierania małżeństwa. Podkreślenia wymaga, że wśród przedstawicieli doktryny istnieją dwie koncepcje: jedni uważają, że zaburzenie powinno występować już przed ślubem, inni zaś sądzą, że powinno występować w chwili zawierania małżeństwa. Dla obu koncepcji spójny jest moment zawarcia małżeństwa⁸⁸. Konieczne jest, aby niezdolność była odpowiednio poważna i wiązała się z niezdolnością do realizowania jednego z dóbr małżeństwa⁸⁹. Dla przypomnienia, dobrami małżeństwa są: dobro jedności, sakramentu, dobro potomstwa, dobro małżonków.

Co się zaś tyczy trwałości niezdolności doktryna również jest podzielona. Część wyraża opinię, że wystarczające jest występowanie zaburzeń natury psychicznej w momencie zawierania małżeństwa, ponieważ jest to moment wyrażenia zgody, a wyroki rozstrzygają stan na moment zawarcia małżeństwa. Inni zaś uważają, że niezdolność trwała to niezdolność występująca przez całe małżeństwo⁹⁰. Inni zaś uważają, że powinna

---

⁸⁵ Zob. Przemówienie Jana Pawła II z 5 lutego 1987 i Przemówienie Jana Pawła II z 25 stycznia 1988; Przemówienie Benedykta XVI z 29 stycznia 2009; H. Stawniak, *Niezdolność do zawarcia małżeństwa (kan. 1095 KPK) w świetle przemówień papieskich do Roty Rzymskiej i nauki Kościoła*, „Prawo Kanoniczne” 2009 nr 3–4, s. 241.

⁸⁶ Zob. Z. Płużek, *Psychologia...*, s. 272, 273.

⁸⁷ Zob. A. Dziega, *Sądowe dowodzenie kanonicznej niezdolności osoby do zawarcia małżeństwa z przyczyn alkoholizmu*, w: *Wpływ zaburzeń osobowości na kanoniczną zdolność osoby do zawarcia małżeństwa*, *Kościelne prawo procesowe. Materiały i studia*, t. 2, red. A. Dziega, M. Greszata, Lublin 2002, s. 80; J. Vernay, B. Draillard, *Stwierdzenie, nieważności małżeństwa. Praktyczny poradnik*, Poznań 2014, tłum. S. Filipowicz, s. 67.

⁸⁸ Zob. A. Dziega, *Sądowe dowodzenie...*, s. 77.

Szersze dywagacje dotyczące zagadnienia wymogu trwałości przyczyny niezdolności oraz stanowisk przedstawicieli nauki i judykatury w: J. Cymbała, *Istotne obowiązki...*, s. 247–248.

⁸⁹ Tamże, s. 78.

⁹⁰ Zob. S. Paździór, *Przyczyny psychiczne...*, s. 50–57. Autor zauważa, że coraz mniej kanonistów domaga się trwałości *incapacitatis*.

odznaczać się jakąś trwałością, a nie trwałością absolutną. Istotne, by niezdolność istniała w chwili zawierania małżeństwa⁹¹.

Również co do przymiotu absolutności nie ma zgodności w doktrynie. Zdecydowana większość kanonistów, jak również sędziów Roty Rzymskiej, stawia wymóg absolutności niezdolności, która ma powodować nieważność małżeństwa⁹². Zwolennicy wymogu absolutności uważają, że osoba dotknięta taką niezdolnością byłaby generalnie niezdolna zawrzeć ważne małżeństwa – nie tylko z tą konkretną osobą⁹³.

W doktrynie podkreśla się, że nie w każdym małżeństwie negatywne uwarunkowania osobowości powodują nieważność związku. Duży wpływ na ujawnienie się cech powodujących nieważność ma współmałżonek. Istnienie pozytywnych cech u współmałżonka może działać wyciszająco na negatywne cechy drugiego małżonka, kiedy zaś zabraknie pozytywnych cech drugiego małżonka lub będą one niewystarczająco mocne, szanse na skierowanie sprawy do trybunału kościelnego wzrastają⁹⁴.

Z zaburzeniami natury psychicznej ściśle związane jest pojęcie osobowości. Jest ono jednym z najbardziej spornych w nauce psychologii, co przekłada się na istnienie wielu definicji osobowości⁹⁵. W niniejszym opracowaniu posłużę się definicją osobowości, którą stosuje ksiądz S. Paździor – znany kanonista szeroko omawiający tę tematykę w swojej książce: „Przyczyny psychiczne niezdolności osoby do zawarcia małżeństwa w świetle kan. 1095 nr 3 KPK”. Według niego osobowość to „zbiór względnie stałych dla danej jednostki właściwości (cech) psychicznych

⁹¹ Zob. W. Góralski, *Uwagi o niezdolności do podjęcia istotnych obowiązków małżeńskich na kanwie wyroku Roty Rzymskiej z 21 III 1991 r. c. Doran*, w: *Matrimonium facit consensus, Z orzecznictwa Roty Rzymskiej w sprawach o nieważność małżeństwa z tytułów dotyczących zgody małżeńskiej (1984–1997)*, Warszawa 2000, s. 159, 160.

⁹² Zob. S. Paździor, *Przyczyny psychiczne...*, s. 57.

⁹³ Zob. J. Cymabała, *Istotne obowiązki...*, s. 70; S. Paździor, *Przyczyny psychiczne...*, s. 58; Por. J. Cymabała, *Istotne obowiązki...*, s. 245–247.

⁹⁴ Zob. A. Dziega, *Alkoholizm jako podstawa orzeczenia nieważności małżeństwa*, *Rocznik Nauk Prawnych* 1997, s. 88; A. Dziega, *Sądowe dowodzenie...*, s. 80. K. Lüdicke już w 1978 r. (przed wejściem w życie kodeksu z 1983 r.) dzielił psychiczne przyczyny, które mogą powodować nieważność małżeństwa, na dwie kategorie: oddziałujące bezpośrednio na zawarcie małżeństwa; oddziałujące na życie małżeńskie. Niezdolność do zawarcia małżeństwa jest ogólna, tzn. istnieje bez względu na to, kto jest drugą stroną. Odmienne zaś niezdolność do życia w małżeństwie może zachodzić tylko w stosunku do określonej osoby. Zob. K. Lüdicke, *Psychisch bedingte Eheunfähigkeit (Begriffe-Abgrenzungen-Kriterien)*, Frankfurt am Mein 1978, s. 158; por. P. Wase-mann, *Psychiczna niezdolność do małżeństwa jako problem sądownictwa kościelnego*, *Kościół i Prawo* 1984, s. 81–84.

⁹⁵ Za S. Paździor, *Przyczyny psychiczne niezdolności osoby do zawarcia małżeństwa w świetle kan. 1095 n. 3*, Lublin 2003, s. 66.

warunkujących stałość jej zachowania i postaw”⁹⁶. Można przyjąć, że osobowość kształtuje się u każdego człowieka od momentu urodzenia. Ma ona charakter dynamiczny, co oznacza, że osobowość stale się rozwija, kształtuje⁹⁷. Wyróżniane są następujące „cechy osobowości: popędy i temperament, potrzeby, motywy, postawy, wartości i charakter”⁹⁸.

W procesie kanonicznym kwestia osobowości jest istotna, lecz w tym zakresie wypowiada się zwykle biegle. Sędzia ewentualnie, gdy traktuje argumentację biegłego jako prawidłową, może ją przytoczyć. Ciągłe jednak są to dywagacje i opinie z obszaru dziedziny psychologii, bądź psychiatrii, w której sędzia kościelny nie jest specjalistą. Sędzia kościelny, biorąc pod uwagę całość zgromadzonego materiału dowodowego, w tym również fachową opinię biegłego, bada dojrzałość kanoniczną, a nie to, czy dana strona posiada dojrzałą osobowość z punktu widzenia psychologicznego – są to dwa różne pojęcia. Rozstrzygając o dojrzałości kanonicznej, sędzia musi patrzeć na stronę procesową przez pryzmat dojrzałości podejmowanej decyzji o zawarciu małżeństwa. Wyróżnia się trzy wymiary dojrzałości:

- „wewnętrzna autonomia,
- układ wartości działający jako samodzielny system motywacyjny,
- nastawienie allocentryczne w postawach interpersonalnych”⁹⁹.

Przypomnienia wymaga, że do ważnego zawarcia małżeństwa prawo kanoniczne wymaga odpowiedniej (wystarczającej), a nie pełnej dojrzałości.

Wszelkie nieprawidłowości osobowości rzutują na życie małżeńskie i na zdolność zawarcia małżeństwa oraz na zdolność do podjęcia obowiązków małżeńskich. Zaburzenie osobowości to „długotrwały, sztywny, dezadaptacyjny wzorzec percepcji, myślenia i zachowania, poważnie upośledzający zdolność jednostki do funkcjonowania w otoczeniu społecznym i innych kontekstach”¹⁰⁰. Osobowość nieprawidłowa cechuje się przewagą sfery popędowo-emocjonalnej nad sferą poznawczo-uczuciową, co przejawia się m.in. słabością uczuć złożonych, nieumiejętnością nawiązywania związków międzyludzkich, błędną oceną otoczenia, brakiem wglądu w siebie, brakiem wyrzutów sumienia, nieumiejętnością przewidywania¹⁰¹.

⁹⁶ Tamże, s. 66.

⁹⁷ Zob. S. Paździor, *Przyczyny psychiczne...*, s. 66.

⁹⁸ H. Krzyszczyk, *Osobowość*, w: *Psychologia dla teologów*, red. J. Makselon, Kraków 1995, s. 177.

⁹⁹ S. Paździor, *Przyczyny psychiczne...*, s. 72.

¹⁰⁰ P. Zimbardo, R. Gerrig, *Psychologia i życie*, red. polskiego wydania M. Materska, Warszawa 2012, s. 642.

¹⁰¹ Zob. A. Jakubik, *Diagnostyka osobowości nieprawidłowej (psychopatii)*, w: *Osoba. Osobowość, zaburzenia osobowości*, Płock 2006, red. S. Tokarski, s. 103.

3. Istotne obowiązki małżeńskie

3.1. Określenie istotnych obowiązków małżeńskich

Jak już zaznaczono, kan. 1095 nr 3 KPK nie miał swojego odpowiednika w kodeksie prawa kanonicznego z r. 1917, dlatego doktryna i judykatura zaczęły zajmować się wyjaśnianiem pojęcia istotnych obowiązków małżeńskich dopiero mając przed oczami treść tego kanonu. Ustalając źródła istotnych obowiązków należy wskazać na samym wstępie, że „najważniejsze obowiązki wynikające z instytucji ustanowionych przez Boga wynikają z prawa Bożego naturalnego”¹⁰². Oczywiście dotyczy to również małżeństwa.

W trakcie prac kodyfikacyjnych kodeksu prawa kanonicznego prof. Navarrete wypowiedział się o istotnych obowiązkach małżeńskich w ten sposób, jakby one wszystkie miały wynikać z dóbr małżeńskich, tj. dobra wierności, nierozzerwalności, potomstwa (co odpowiada podziałowi św. Augustyna)¹⁰³. Kilka lat później, w 1988 r. A. Stankiewicz w redagowanym przez siebie wyroku rotalnym wysnuł tezę, że istotne obowiązki małżeńskie wynikają z trzech augustiańskich dóbr małżeństwa oraz *bonum coniugum* (kan. 1055 § 1 KPK)¹⁰⁴. Rota Rzymska w sprawozdaniu za rok 1992 wyraziła stanowisko, że istotne obowiązki małżeńskie wynikają nie tylko z tradycyjnych dóbr małżeństwa, ale również z „intergrum obiectum consensus matrimonialis”. Wynika to bowiem z dwóch kanonów ściśle dotyczących tych kwestii, tj. 1055 § 1 KPK i 1056 KPK. Prawdopodobnie była to opinia, którą już wcześniej prezentował późniejszy dziekan Roty Rzymskiej M. Pompèdda¹⁰⁵.

Z wyroku *coram Faltin* z 1992 r. możemy wydobyć stwierdzenie, że istotne obowiązki małżeńskie „z natury rzeczy należą do istoty przymierza

---

¹⁰² R. Sztymmler, *Obowiązki małżeńskie*, Warszawa 1999, s. 205; por. R. Sztymmler, *Istotne obowiązki małżeńskie*, s. 205.

¹⁰³ Zob. U. Navarrete, *Schema Iuris Recogniti „De Matrimonio”*, *Textus et Observationes*, „Periodica” 1974, s. 639; R. Sztymmler, *Obowiązki małżeńskie*, Warszawa 1999, s. 206; por. R. Sztymmler, *Istotne obowiązki małżeńskie*, s. 206.

¹⁰⁴ Zob. *Romanae Rotae Tribunal. Decisiones seu Seneentiae* 1988, s. 417; R. Sztymmler, *Obowiązki małżeńskie*, Warszawa 1999, s. 206, 207; por. R. Sztymmler, *Istotne obowiązki małżeńskie...*, s. 206, 207.

¹⁰⁵ Zob. R. Sztymmler, *Obowiązki małżeńskie*, Warszawa 1999, s. 207; M. Pompèdda, *L'incapacita consensuale*, „Ius Canonicum” 1991 nr 61, s. 90; por. R. Sztymmler, *Istotne obowiązki małżeńskie*, s. 209, 210.

małżeńskiego; przeto zdolność do ich podjęcia winna mieć takie samo znaczenie prawne jak cele małżeństwa lub jego istotne przymioty¹⁰⁶.

W literaturze przedmiotu obowiązek małżeński definiowany jest jako „powstające w momencie zawierania małżeństwa dobrowolne zobowiązanie się osoby do aktywnego współtworzenia wspólnoty małżeńskiej, ze wszystkimi konsekwencjami wynikającymi z faktu jej zawarcia”¹⁰⁷. Obowiązki małżeńskie są równocześnie prawami małżonków¹⁰⁸.

Mówiąc o obowiązkach małżeńskich, należy poruszyć kwestię, jak odróżnić istotne obowiązki od nieistotnych. Takie rozróżnienie jest istotne, ponieważ tylko niezdolność (natury psychicznej) podjęcia istotnych obowiązków powoduje nieważność małżeństwa. „Obowiązek istotny zaś to takie zobowiązanie, które jest w sposób konieczny związane z istotą zawartego związku, bez wypełniania go nie sposób mówić o współtworzeniu, czy też realizacji małżeństwa”¹⁰⁹. Aby mieć jasność tych definicji, należy określić jeszcze, czym są istotne elementy małżeństwa oraz jego istotne przymioty, bowiem poprzez nie jest określana wspólnota małżeńska. Istotne przymioty małżeńskie prawodawca określa w kan. 1056 KPK. Są nimi jedność i nierozzerwalność. Istotne elementy małżeństwa upatruje się w obrębie dobra potomstwa i dobra małżonków, co pokrywa się z dobrami małżeństwa¹¹⁰. Zakres istotnych obowiązków jest szerszy niż istotnych elementów. Poza *bonum prolis* i *bonum coniugum* do istotnych obowiązków małżeńskich możemy zaliczyć istotne przymioty małżeństwa, czyli jedność i nierozzerwalność¹¹¹. Zdaniem R. Sztymmlera istotne przymioty małżeństwa należą do jego istotnych elementów, a obowiązki z nich wynikające są przedmiotem zgody małżeńskiej. Są one tak samo istotne, jak obowiązki wynikające z celów małżeństwa¹¹².

Ustawodawca nie podaje definicji ani nie wymienia enumeratywnie, czy nawet przykładowo istotnych obowiązków małżeńskich. Przedstawiciele doktryny, jursprudencji oraz sam Papież Jan Paweł II również wskazywali, że nie da się stworzyć zamkniętego katalogu istotnych

¹⁰⁶ R. Sztymmler, *Istotne obowiązki małżeńskie...*, s. 207.

¹⁰⁷ S. Paździor, *Przyczyny psychiczne...*, s. 22.

¹⁰⁸ Zob. J. Borucki, *Istotne obowiązki małżeńskie w świetle przepisów prawa kanonicznego i polskiego*, „Studia Włocławskie” 2005, s. 251; R. Sztymmler, *Istotne obowiązki małżeńskie...*, s. 240.

¹⁰⁹ S. Paździor, *Przyczyny psychiczne...*, s. 22.

¹¹⁰ Zob. kan. 1055 § 1 KPK.

¹¹¹ Zob. S. Paździor, *Przyczyny psychiczne...*, s. 23; R. Sztymmler, *Obowiązki małżeńskie...*, s. 207–209; W. Góralski, *Kanoniczna zgoda małżeńska*, Gdańsk 1991, s. 58–60.

¹¹² Zob. R. Sztymmler, *Obowiązki małżeńskie...*, s. 208.

obowiązków¹¹³. Świadczy to dobitnie o złożoności zagadnienia i świadomości ustawodawcy o niemożności stworzenia w tym zakresie enumeratywnego wyliczenia.

Do istotnych obowiązków małżeńskich zaliczmy te, które są formą wyrażenia przedmiotu zgody małżeńskiej, tj. obowiązek jedności (wierności) małżeńskiej, wspólnoty życia i miłości będącej otwartej na zrodzenie i przyjęcie potomstwa oraz obowiązek przyjęcia i wychowania potomstwa¹¹⁴. Za istotne uznaje się te, które należą do przedmiotu zgody małżeńskiej¹¹⁵. Wynikają one z dóbr małżeństwa: dobra potomstwa (*bonum prolis*), dobra wiary (*bonum fidei*), dobra sakramentu (*bonum sacramendi*) oraz dobra małżonków (*bonum coniugum*)¹¹⁶. Dobra potomstwa, wierności i nierozzerwalności zostały określone przez św. Augustyna i funkcjonowały od lat w kanonistyce. Dobro małżonków zaczęło funkcjonować w świecie kanonistów dopiero od czasów Soboru Watykańskiego II¹¹⁷.

Doktryna podejmuje próby uszczegółowienia istotnych obowiązków i podawania ich konkretnych przykładów. Autor najobszerniejszej polskiej monografii dotyczącej istotnych obowiązków małżeńskich,

---

¹¹³ Zob. R. Szytchmiller, *Problem określenia istotnych obowiązków małżeńskich*, „Ius Matrimoniale” 1996, s. 73; por. W. Góralski, *Istotne obowiązki małżeńskie w świetle...*, s. 225.

¹¹⁴ Zob. W. Góralski, *Istotne obowiązki małżeńskie w świetle orzecznictwa Roty Rzymskiej. Zarys problematyki*, „Prawo Kanoniczne” 2009 nr 3–4, s. 221.

¹¹⁵ J. Hervada, *Obligaciones esenciales del matrimonio*, „Ius Canonicum” 1991, s. 59–62; M.F. Pompèdda, *De incapacitate assumendi obligations matrimonii essentials. Potissimum juxta rotalem jurisprudentiam*, „Periodica” 1986, s. 140–152.

¹¹⁶ Zob. wyrok c. Stankiewicz z 23 czerwca 1988, „Romanae Rotae Tribunal. Decisiones” 1988 nr 80, s. 417; R. Szytchmiller, *Problem określenia istotnych obowiązków małżeńskich*, „Ius Matrimoniale” 1996, s. 67, 68; M. Czapla, *Charakterystyka prawna niezdolności psychicznej do przyjęcia istotnych obowiązków małżeńskich służących jedności i prokreacji (kan. 1095 n. 3 KPK)*, „Ius Matrimoniale” 2002, s. 48; R. Szytchmiller, *Obowiązki małżeńskie – istotne i nieistotne*, „Ius Matrimoniale” 1998, s. 118; A. Gołębiowska, *Dowód z opinii biegłego sądowego w sprawach o nieważność małżeństwa z tytułów określonych w kan. 1095 nn. 1–3 kodeksu prawa kanonicznego z 1983 r. rozpatrywanych w Sądzie Metropolitalnym Warszawskim*, Warszawa 2006, s. 187–227 – doktorat – praca niepublikowana; Szerokie omówienie istotnych obowiązków małżeńskich wynikających ze skierowania małżeństwa ku dobru małżonków wraz z przywołaniem orzecznictwa rotalnego, w: W. Góralski, *Dobro małżonków, a istotne obowiązki małżeńskie*, Warszawa 2010, zwłaszcza s. 83–116; Szerokie omówienie rozwoju orzecznictwa w zakresie rozumienia istotnych obowiązków małżeńskich w: W. Góralski, *Istotne obowiązki małżeńskie w świetle orzecznictwa Roty Rzymskiej. Zarys problematyki*, „Prawo Kanoniczne” 2009 nr 3–4, s. 215–228.

¹¹⁷ Zob. J. Borucki, *Istotne obowiązki małżeńskie w świetle przepisów prawa kanonicznego i polskiego*, *Studia Włocławskie* 2005, s. 251; C. Burke, *The Bonum Coniugum and the Bonum Prolis; Ends or Properties of Marriage?*, „The Jurist” 1989, s. 705.

R. Sztymchmiler, wymienia obowiązki: tworzenia wspólnoty życia małżeńskiego, zarówno na poziomie fizycznym, jak i duchowym; tworzenia wspólnoty małżeńskiej i pielęgnowania prawidłowych małżeńskich relacji interpersonalnych; świadczenia pomocy wzajemnej; przyczyniania się do dobra współmałżonka; odpowiedzialności za rodzinę; nierozzerwalności więzi małżeńskiej; zachowania wierności małżeńskiej; ludzkiego pożycia intymnego; pożycia intymnego zmierzającego do zrodzenia potomstwa; przyjęcia poczętego potomstwa; wychowania potomstwa; świętości¹¹⁸.

J. Borucki stara się katalogować obowiązki małżeńskie. Wśród obowiązków służących realizacji dobra małżonków wylicza: obowiązek zachowania wierności małżeńskiej; obowiązek nierozzerwalności, czyli zachowania dozgonnego charakteru małżeństwa; obowiązek pożycia małżeńskiego na sposób ludzki; obowiązek budowania wspólnoty całego życia; obowiązek wzajemnej pomocy. Kolejną kategorię obowiązków stanowią te związane ze zrodzeniem potomstwa, tj. obowiązek pożycia intymnego otwartego na zrodzenie potomstwa; obowiązek przyjęcia poczętego potomstwa. Do obowiązków związanych z wychowaniem potomstwa autor zalicza: obowiązek ogólnoludzkiego wychowania dzieci, religijnego i moralnego wychowania dzieci¹¹⁹.

Obowiązki małżeńskie powstają w chwili zawarcia małżeństwa i obowiązują aż do jego ustania, czyli śmierci małżonków¹²⁰. Istotnych obowiązków małżeńskich nie kreuje sobie indywidualnie każda para małżeńska, są one takie same dla wszystkich. Małżonkowie akceptują te obowiązki, które wynikają z natury małżeństwa, a każde ich ograniczenie skutkuje nieważnością związku¹²¹.

---

¹¹⁸ Zob. R. Sztymchmiler, *Problem określenia istotnych obowiązków małżeńskich*, „Ius Matrimoniale” 1996, s. 73.

¹¹⁹ Zob. J. Borucki, *Istotne obowiązki małżeńskie w świetle przepisów prawa kanonicznego i polskiego*, „Studia Włocławskie” 2005, s. 251–258.

¹²⁰ Zob. J. Borucki, *Istotne obowiązki małżeńskie...*, s. 251.

¹²¹ Zob. W. Góralski, *Niezdolność do podjęcia istotnych obowiązków małżeńskich (kan. 1095, n 3 kpk)*, w: W. Góralski, G. Dzierżon, *Niezdolność konsensualna do zawarcia małżeństwa kanonicznego. kan. 1095, nn. 1–3 kpk*, Warszawa 2001, s. 195; P.-J. Viladrich, *Konsens małżeński. Sposoby prawnej oceny i interpretacji w kanonicznych procesach o stwierdzenie nieważności małżeństwa (kanony 1095–1107 kodeksu prawa kanonicznego)*, Warszawa 2002, s. 78; P. J. Viladrich, *Komentarz do kan. 1095*, red. P. Mejer, s. 816.

3.2. Dobro małżonków

W kodeksie prawa kanonicznego z 1917 r. istniał podział celów małżeństwa na pierwszorzędne i drugorzędne. Celem pierwszorzędnym było zrodzenie i wychowanie potomstwa. Do celów drugorzędnych zaliczano wzajemną pomoc i zaspokojenie pożądliwości¹²². Jak już wspomniano wcześniej, rozszerzenie nauki Kościoła w kontekście przed wprowadzeniem kodeksu prawa kanonicznego z 1983 r. znajdziemy w konstytucji *Gaudium et spes*, w której określono małżeństwo jako wspólnotę całego życia. Prawodawca w nowym kodeksie nie określił w odrębnym kanonie wprost celów małżeństwa, lecz pogłębiona analiza poszczególnych kanonów prowadzi do wniosku, że są one określone w kan. 1055 § 1 KPK. Z treści tego kanonu wynika, że wspólne życie małżonków ma zmierzać do realizacji: dobra małżonków, zrodzenia i wychowania potomstwa, a zatem są to cele małżeństwa. Cele małżeństwa są ściśle związane z istotą małżeństwa, ale jednak nie należą do niej¹²³. Taka interpretacja jest zgodna z nauką kościoła wyrażoną w konstytucji *Gaudium et spes*.

Po dokładnej analizie kodeksu okazuje się, że jest wiele kanonów odnoszących się do celów małżeństwa. Wprost o celach małżeństwa stanowią aż 42 kanony, a 17 pośrednio odnosi się do nich. Odnoszą się głównie do zadań małżonków wobec siebie i dzieci¹²⁴.

Jednym z zadań małżonków jest pożycie intymne. W kodeksie z 1917 r. było ono określane jako uśmierzenie pożądliwości. Sfera seksualna małżeństwa nie może być rozumiana jako posiadanie drugiej osoby, lecz jako wyłączone darowanie siebie współmałżonkowi. Sobór Watykański II potwierdził, że prawo do pożycia intymnego, to nie tylko prawo do aktów, które mają na celu spłodzenie potomstwa¹²⁵.

Domniema się, że nieprecyzyjne określenie „dobra małżonków” jest celowe, ponieważ świadczy o przyszłościowym spojrzeniu na problematykę małżeństwa przez ustawodawcę. Rozumienie tego pojęcia może się zmieniać z czasem wraz z rozwojem nauki i poznawaniem natury

---

¹²² Zob. R. Sztuchmiller, *Obowiązki małżeńskie...*, s. 210, 211; B. Skawiński, *Ewolucja kanonicznego prawa małżeńskiego na przykładzie «bonum coniugum»*, „Warszawskie Studia Teologiczne” 2015 nr 3, s. 121, 122.

¹²³ Zob. R. Sztuchmiller, *Obowiązki małżeńskie...*, s. 213; R. Sztuchmiller, *Istotne obowiązki małżeńskie*, s. 242.

¹²⁴ Zob. R. Sztuchmiller, *Obowiązki małżeńskie...*, s. 216.

¹²⁵ Zob. GS nr 49 i nr 51; B. Skawiński, *Ewolucja kanonicznego prawa małżeńskiego...*, s. 125.

ludzkiej¹²⁶. Dobro małżonków to kategoria szersza niż wzajemna pomoc i zaspokojenie pożądliwości (drugorzędne cele małżeństwa w CIC).

Niektórzy przedstawiciele doktryny podjęli próbę definiowania dobra małżonków. Przykładowo T. Pawluk definiuje je jako „wszystkie wartości, które z natury nadają sens nierozzerwalnej wspólnotcie małżeńskiej i przyczyniają się do pełniejszego rozwoju osobowości małżonków”¹²⁷.

Należy podkreślić, że pomimo, iż wymienia się kilka celów małżeństwa to nie muszą one stanowić wzajemnie dla siebie alternatywy rozłącznej, lecz mogą wzajemnie się uzupełniać i wiązać ze sobą. Warunkiem dobrego wychowania dzieci jest dobro małżonków. Dobrem małżonków jest również zrodzenie i wychowanie potomstwa. Uwieńczeniem dobra małżonków jest dobro potomstwa¹²⁸.

W obecnie obowiązującym kodeksie prawa kanonicznego wzajemna pomoc nie została wprost wymieniona jako cel małżeństwa, ale nie oznacza to, że przestała nim być. Wchodzi ona po prostu w zakres szeroko rozumianego dobra małżonków¹²⁹. Szukając znaczenia pojęcia „dobra małżonków” trzeba brać pod rozwagę, że kodeks obowiązuje na całym świecie i czasem mogą być różnice w postrzeganiu tego pojęcia biorąc pod uwagę specyfikę danej kultury.

Małżonkowie mają obowiązek pielęgnowania wspólnoty życia małżeńskiego, czyli prawidłowych małżeńskich relacji interpersonalnych. Małżonkowie mają tworzyć wspólnotę całego życia. Aby właściwie tworzyć tę wspólnotę konieczne są umiejętności każdego z małżonków do budowania wzajemnych relacji, więzi oraz wspólnoty małżeńskiej. Do stworzenia takiej wspólnoty konieczne są: „zaufanie i wzajemne zrozumienie małżonków. Dają one poczucie bezpieczeństwa i stabilizacji, zwłaszcza wtedy, gdy oboje małżonkowie mają podobną hierarchię wartości, akceptują w teorii i praktyce wyłączność i dożgonność swojego związku”¹³⁰. W ramach tego istotnego obowiązku małżeńskiego możemy wymienić prawo małżonków do wspólnego zamieszkiwania. Osoby niezdolne do wspólnego zamieszkania z małżonkiem z powodów natury psychicznej (a nie z konieczności) nie są zdolne do ważnego zawarcia małżeństwa¹³¹.

Kolejnym z istotnych obowiązków jest obowiązek świadczenia pomocy małżonkowi. Wzajemna pomoc jest wyraźnie wskazana przez prawodawcę

¹²⁶ Zob. R. Sztymmler, *Obowiązki małżeńskie...*, s. 215.

¹²⁷ T. Pawluk, *Prawo kanoniczne według Kodeksu Jana Pawła II*, T. 3, *Prawo małżeńskie*, Olsztyn 1996, s. 51.

¹²⁸ Zob. R. Sztymmler, *Obowiązki małżeńskie...*, s. 215, 218.

¹²⁹ Zob. R. Sztymmler, *Obowiązki małżeńskie...*, s. 217.

¹³⁰ Zob. R. Sztymmler, *Istotne obowiązki małżeńskie...*, s. 248.

¹³¹ Zob. R. Sztymmler, *Istotne obowiązki małżeńskie...*, s. 249.

jako cel małżeństwa. Wzajemna pomoc ma obejmować wszystkie dziedziny życia małżonków. Poczynając od spraw duchowych, osobistych, przez rodzinne i zawodowe, jak również sprawy finansowe. Wzajemna pomoc wymaga przyjęcia postawy altruistycznej i ofiarności wobec współmałżonka. Wzajemna pomoc wymaga pewnego poświęcenia swojego czasu i sił. Pomoc taka w małżeństwie jest charakterystyczna, ponieważ należy na nią patrzeć przez pryzmat wspólnoty małżeńskiej, która jest zawarta na dobre i na złe¹³².

Obowiązek przyczyniania się do dobra współmałżonka to również obowiązek dbania osobiście jak i nawzajem o swój rozwój, zwłaszcza o rozwój swojej osobowości w kontekście dojrzałości. Małżonkowie o dojrzałej osobowości są w stanie należycie tworzyć i umacniać wspólnotę życia, która staje się spójna przez takie działania. Małżonkowie poprzez specyfikę swojego związku są w stanie codziennie doskonalić się, wspierać i nawzajem sobie pomagać¹³³.

Zdolność do relacji międzyosobowych polega na umiejętności odnośnienia się nawzajem do siebie przez współmałżonków. Ta relacja jest oparta na dobrowolnym przyjęciu i wzajemnym oddaniu się drugiej stronie w sferze psychicznej i fizycznej. Aby mówić o dobrowolności musimy założyć, że takie osoby posiadają rozeznanie oceniające oraz wewnętrzną wolność wyboru, co razem składa się na zdolność wewnątrzosobową. Niezdolność do przyjęcia i wypełniania istotnych obowiązków małżeńskich jest tożsama z niezdolnością osiągnięcia dóbr wynikających z małżeństwa¹³⁴. Na zdolność relacji interpersonalnych małżeńskich w kontekście obowiązków małżeńskich składają się m.in.: „1. zdolność do wspólnoty życia mężczyzny i kobiety ustanowionej przez Boga; 2. tworzenie w tej wspólnotcie międzyosobowej jedności; 3. zdolności do dochowania współmałżonkowi wierności; 4. tworzenie wspólnoty ukierunkowanej na współdziałanie w celu utrzymania rodziny; 5. traktowanie drugiej osoby personalistycznie, jako bytu rozumnego, obdarzonego wolnością, a nie rzeczowo; godne i ludzkie odnoszenie się do siebie nawzajem; 6. wyzbycie się egoizmu, szukania siebie, swojej wielkości, panowania, rządzenia, rozkazywania, narzucania irracjonalnie swojej woli drugiej stronie; 7. zdolność do czułych uczuć i aktów przenikających całe życie

---

¹³² Zob. R. Sztuchmiller, *Istotne obowiązki małżeńskie*, s. 250, 251.

¹³³ Zob. R. Sztuchmiller, *Istotne obowiązki małżeńskie*, s. 251, 252; M. Żurowski, *Niezdolność do podjęcia obowiązków małżeńskich z przyczyn psychicznych*, „Prawo Kanoniczne” 1986 nr 3–4, s. 159.

¹³⁴ Zob. S. Kosowicz, *Zdolność nupturientów do relacji międzyosobowych jako podstawa wyrażenia zgody małżeńskiej*, Radom 2000, s. 17.

i szlachetne działania małżonków; 8. zdolność do oddania się całej osoby w płaszczyźnie biologicznej, psychicznej, społecznej i religijnej drugiej osobie, aby w ten sposób usunąć swój brak, niedostatek i ograniczenie natury; z zachowaniem jednak autonomii i godności osób; 9. zdolność do wspólnoty życia przepojonej ofiarą, wyrzeczeniem, poświęceniem, nastawieniem na osiągnięcie wspólnego dobra; 10. zdolność do służenia drugiemu człowiekowi pomocą w codziennych zadaniach; 11. zdolność do okazywania pomocy także w codziennych trudnościach, chorobie i cierpieniu, wierne stanie obok drugiej osoby w starości, wspólne przeżywanie radości i znoszenie kłopotów; 12. praca wewnętrzna nad sobą w celu bezkonfliktowej akceptacji drugiego człowieka; 13. tolerancja dotycząca myślenia, odmiennego zdania małżonków na wiele spraw, odmiennego temperamentu, własnych gustów; 14. wzajemne doskonale się, odbudowywanie wewnętrznego ładu człowieka; 15. zdolność do życia intymnego zgodnie z zamysłem Bożym; 16. współdziałanie w celu zrodzenia potomstwa; 17. odpowiedzialność w powstawaniu nowego życia, a więc wspólne uzgadnianie ilości poczęć przy jednoczesnym kierowaniu się sumieniem i nauką Magisterium Kościoła; 18. rezygnacja z wielu przyjemności na rzecz wychowania potomstwa; 19. wymiana myśli, życzliwe duchowe udzielanie się małżonków w procesie wychowawczym; 20. bycie dla dzieci pierwszymi głosicielami Ewangelii; 21. troskliwe współdziałanie w przekazywaniu dzieciom wiary; 22. zainteresowanie ucześnieństwem przez dzieci na katechizację; 23. zainteresowanie ich nauką w szkole; 24. troska o kształtowanie u dzieci cnót społecznych, takich jak sumienność, solidność, trzeźwość, sprawiedliwość, pilność, uczciwość; 25. roztropne służenie dzieciom pomocą w wyborze ich drogi życiowej; 26. pielęgnowanie u dzieci ewentualnego powołania kapłańskiego lub zakonnego; 27. zapewnienie dzieciom godziwych warunków materialnych; 28. obowiązek konsekrowania całego swojego życia małżeńskiego; 29. bycia współpracownikami łaski i świadkami wiary; 30. wzajemna modlitwa i częsta Komunia Św. całej rodziny; 31. zdolność do dawania wzoru uczciwego, chrześcijańskiego życia; 32. sumienne wykonywanie obowiązków społecznych, zawodowych, rodzinnych i małżeńskich¹³⁵. Ten obszerny cytat wskazuje na złożoność i szerokie spektrum relacji interpersonalnych w małżeństwie. Pomimo, że wymieniono tak wiele elementów składowych tej relacji, nie sposób dokonać wyliczenia na zasadzie katalogu zamkniętego. W doktrynie S. Kosowicz podjął się próby wyodrębnienia przyczyn niezdolności psychicznej do relacji międzyosobowych w zależności od rodzaju chorób

---

¹³⁵ S. Kosowicz, *Zdolność nupturientów do relacji międzyosobowych...*, s. 88–91.

czy schorzeń. Wyliczenie pomimo, że obszerne, nie jest – jak podkreśla autor – wyczerpujące.

Niezdolność do tworzenia relacji międzypersonalnej małżeńskiej będzie zawierała w sobie:

„1. niezdolność do krytycznej oceny tego, że małżeństwo stanowi wspólnotę skierowaną na współdziałanie;

2. niezdolność do wewnętrznej integracji umożliwiającej ocenę struktury małżeństwa;

3. niezdolność do krytycznej oceny znaczenia i wagi obowiązków wywodzących się z trwałej i dożgonnej wspólnoty małżeńskiej, rozumianej jako wzajemna relacja mężczyzny i kobiety;

4. perturbacje woli zakłócające wewnętrzną wolność i sprawiające, że osoba nie jest zdolna wypełnić podjętych w akcie zgody zobowiązań oraz codziennych zadań małżeńskich i rodzinnych ukazanych w naturze relacji międzypersonalnych;

5. niezdolność do zapoczątkowania i kontynuowania całkowitej wspólnoty życia małżeńskiego, zgodnie z naturalnymi zasadami Bożymi;

6. zaburzenia umysłu („*discretio iudicii*”) powodujące, że osoba nie jest zdolna krytycznie ocenić swoich możliwości przekazania-przyjęcia;

7. niezdolność do krytycznej oceny własnych uprawnień i granicy uprawnień drugiej strony, do rozpoznania granicy tych uprawnień i zobowiązań;

8. niezdolność do prowadzenia życia prawdziwie małżeńskiego („*vitam vere conjugalem*”);

9. niezdolność do podejmowania decyzji dotyczących różnych sytuacji w małżeństwie i rodzinie;

10. niezdolność do wspomagania się we wszystkich zadaniach życiowych niezdolność do współpracy z innymi ludźmi w środowisku, zakladzie pracy, życiu sąsiedzkim;

11. niezdolność określana jako socjopatia;

12. niedojrzałość afektywna;

13. skłonność do euforii, urojeń, podejrzeń;

14. niezdolność do współdziałania z drugą stroną z powodu impulsywności, niestałości, depresji;

15. niezdolność do postępowania według chrześcijańskich zasad etycznych we wspólnocie małżeńskiej;

16. niezdolność do utrzymania w rodzinie spokoju na skutek skłonności do kłótni, awantur, brutalności;

17. niezdolność do odpowiedniego zachowania przejawiająca się w tym, że czyny mogą być skierowane przeciwko zdrowiu i życiu osób najbliższych;

18. skłonność do skrajnego egoizmu („*narcissime ou egotisme*”);
19. niezdolność do wyjścia poza swój „świat zindywidualizowany”;
20. obojętność wobec potrzeb drugiej osoby;
21. niezdolność do zaakceptowania drugiej strony w małżeństwie, do tolerowania, przebaczenia, zrozumienia;
22. niezdolność do właściwego odniesienia się do drugiej strony, czego przejawem jest podejrzliwość i zazdrość;
23. niezdolność do właściwej interpretacji zachowania drugiej strony;
24. narzucanie drugiej stronie i dzieciom w sposób stanowczy swoich poglądów, stanowiska w sprawach wiary i etyki chrześcijańskiej;
25. niezdolność do modyfikacji swojego postępowania wobec drugiej osoby do zmiany siebie, nie naruszającej jednak istotnego charakteru, z pozostawieniem autonomii;
26. niezdolność do wyższej uczuciowości cementującej jedność i nierozzerwalność małżeństwa;
27. niezdolność do długotrwałej przyjaźni, sympatii oraz długotrwałego współdziałania z drugą stroną;
28. niezdolność do ubogacania się wzajemnością;
29. niezdolność do budowania swojej historii i świata według wartości nadprzyrodzonych, Bożych;
30. niezdolność do wzajemnej konsekracji;
31. niezdolność do współdziałania w celu zrodzenia potomstwa;
32. niezdolność do intymnej jedności i nierozzerwalności, burząca fundament małżeństwa sakramentalnego;
33. odrzucenie uprawnień drugiej strony do wyłączności w małżeństwie i jego nierozzerwalności;
34. niezdolność do przekazania się w całej sferze – zarówno cielesnej, jak i psychicznej – o charakterze trwałym i wyłącznym;
35. swoboda seksualna naruszająca wyłączność («*bonum fidei*»);
36. niezdolność do zachowania wierności w małżeństwie z powodu niemożliwości zaspokojenia popędu z jedną osobą i zamiast tego skierowanie go w stronę jakiegokolwiek osoby poza małżeństwem;
37. niezdolność do panowania nad swoimi skłonnościami, do przecięzania mocy instynktów;
38. niezdolność do relacji heteroseksualnych zgodnych z prawem naturalnym na skutek skierowania swojego popędu w stronę osoby lub osób tej samej płci;
39. zaciemnienie umysłu lub ograniczenie wolności wewnętrznej będące przyczyną skierowania popędu w stronę niewłaściwego przedmiotu (np. narcyzm, zoofilia, nekrofilia itp.);
40. niezdolność do stworzenia dzieciom ciepła rodzinnego;

41. niezdolność do troski o potrzeby materialne potomstwa, o zapewnienie dzieciom odpowiedniego mieszkania, rekreacji, okradanie rodziny poprzez wydawanie pieniędzy na trunki;

42. niezdolność do troski o potrzeby duchowe potomstwa;

43. niezdolność do kształtowania postawy religijnej, moralnej, społecznej dzieci;

44. niezdolność do dawania dzieciom przykładu życia chrześcijańskiego, wspólnej codziennej modlitwy, częstej Komunii Św., do troski o katechizację dzieci;

45. niezdolność do uszanowania uprawnień dzieci¹³⁶.

Zaburzenie psychiczne może tak głęboko oddziaływać na człowieka, że nie potrafi on krytycznie oceniać swojego postępowania, a tym samym wypełniania istotnych obowiązków małżeńskich. Osoba, z tego rodzaju zaburzeniem nie może się poważnie zobowiązać do wypełniania obowiązków, których nie dostrzega. Ważne zobowiązanie się wymaga zrozumienia, że małżeństwo stanowi wspólnotę życia i miłości dwojga ludzi, tj. kobiety i mężczyzny skierowanej na współdziałanie. Jeżeli nupturient nie uświadamia sobie, że strony mają wzajemnie akceptować się, współdziałać na równych prawach, nie jest zdolny do podjęcia i budowania właściwych relacji międzysobowej małżeńskiej. W tym wszystkim konieczny jest również krytycyzm wobec siebie i swoich działań¹³⁷.

Przykładem zaburzenia, które powoduje niezdolność nawiązania relacji międzysobowych, czyniąc niezdolnymi do oddania się drugiej osobie i przyjęcia jej, które powoduje również regres osobowości i nie pozwala na realizację *bonum coniugum* i *bonum prolis* w zakresie wychowania potomstwa, jest alkoholizm chroniczny¹³⁸.

Istotnym obowiązkiem małżeńskim mieszczącym się w zakresie dobra małżonków jest obowiązek pożycia *humano modo* między małżonkami, czyli na sposób ludzki i naturalny¹³⁹. Takie akty seksualne powinny być otwarte na zrodzenie potomstwa. Powinny one również być realizowane w sposób świadomy i dobrowolny. Oznacza to, że nie możemy do nich zaliczyć aktów seksualnych podejmowanych pod wpływem alkoholu czy

¹³⁶ Zob. S. Kosowicz, *Zdolność nupturientów...*, s. 231–236.

¹³⁷ Zob. S. Kosowicz, *Zdolność nupturientów do relacji międzysobowych...*, s. 162, 163.

¹³⁸ Zob. W. Góralski, *Alkoholizm chroniczny jako źródło «incapacitatis»* (kan. 1095 n. 3 kpk) w świetle wyroku Roty Rzymskiej c. *Pompedda* z 4 V 1992, w: *Matrimonium facit consensus, Z orzecznictwa Roty Rzymskiej w sprawach o nieważność małżeństwa z tytułów dotyczących zgody małżeńskiej (1984–1997)*, Warszawa 2000, s. 167.

¹³⁹ Zob. M. Drogowski, *Niezdolność do podjęcia istotnych obowiązków małżeńskich z przyczyn natury psychicznej. Aspekt sądowno-psychiatryczny*, „*Psychiatria Polska*” 2010 nr 4, s. 490.

przymusu. W tej kategorii będzie się mieścił gwałt. Seksualny akt małżeński to nie tylko zjednoczenie cielesne małżonków, ale również i duchowe. Małżonkowie w sferze seksualnej mają równe prawa i obowiązki. Powinni wzajemnie zważać na swoje możliwości i potrzeby. Niezdolność do realizowania takich aktów może wynikać z trwałej impotencji strony, ale również z przyczyn natury psychicznej. Do tych ostatnich możemy zaliczyć zaburzenia takie, jak: homoseksualizm, nimfomanię, transseksualizm, sadyzm¹⁴⁰.

Obowiązek pożycia *humano modo* wynika z kan. 1055 § 1 i kan. 1061 § 1 KPK. W chwili wyrażenia zgody małżonkowie dają sobie prawo i obowiązek pożycia otwartego na zrodzenie potomstwa¹⁴¹. Osoby niezdolne do podjęcia pożycia w sposób ludzki i naturalny z przyczyn natury psychicznej są niezdolne do zawarcia małżeństwa. Osoby takie nie potrafią podjąć seksualnego pożycia małżeńskiego na sposób *humano modo*, czyli przykładowo bez zadawania bólu drugiej stronie, bez przemocy¹⁴². Akty seksualne powinny być również otwarte na zrodzenie potomstwa. W kontekście omawianego kanonu mówimy o niezdolności nie wynikającej z impotencji, lecz z przyczyny natury psychicznej, psychoseksualnej, np. homoseksualizmu, nimfomanii, transseksualizmu, sadyzmu itp. Tylko wówczas, gdy niezdolność pochodzi z przyczyny natury psychicznej, niezdolność do pożycia intymnego rozpatrywać można z tytułu 1095 nr 3 KPK¹⁴³.

Małżonkowie w sferze seksualnej swojego życia mają równe prawa i obowiązki. Oznacza to, że muszą respektować swoją wolę nawzajem, wzajemnie wypracowywać kompromis, żadne z nich nie może nic wymuszać na drugim. Realizując swoje potrzeby, małżonek musi brać pod uwagę potrzeby współmałżonka. Akty seksualne między małżonkami, które są podjęte pod przymusem, w trakcie gwałtu, pod wpływem upojenia alkoholowego, pod wpływem narkotyków, nie są traktowane jako akty na sposób *humano modo*¹⁴⁴.

¹⁴⁰ Zob. R. Sztymchmiller, *Istotne obowiązki małżeńskie*, s. 245–247.

¹⁴¹ Zob. H. Stawniak, *Uprawnienie-obowiązek zrodzenia i wychowania...*, s. 135; A. Gołębiowska, *Forma wykluczenia «bonum prolis» w doktrynie i orzecznictwie roty rzymskiej*, „Ius Matrimoniale” 2012, s. 67.

¹⁴² Zob. K. Graczyk, *Niezdolność do wypełnienia zobowiązania «bonum prolis»...*, s. 327.

¹⁴³ Zob. R. Sztymchmiller, *Problem określenia istotnych obowiązków małżeńskich*, „Ius Matrimoniale” 1996, s. 69, 70; J. Borucki, *Istotne obowiązki małżeńskie w świetle przepisów prawa kanonicznego i polskiego*, „Studia Włocławskie”, 2005, s. 252, 253; K. Mierzejewski, *Pojęcie «dobro potomstwa» jako źródło praw i obowiązków małżeńskich w świetle prawa kanonicznego*, „Studia Gdańskie” 2011, s. 130.

¹⁴⁴ Zob. J. Borucki, *Istotne obowiązki małżeńskie...*, s. 252, 253.

3.3. Dobro potomstwa

Niezdolność do wypełnienia zadań rodzicielskich może w pierwszej kolejności przejawiać się już jako niezdolność do podjęcia aktów zdolnych do zrodzenia potomstwa. Przy czym nie chodzi o samo zrodzenie potomstwa, lecz o akty otwarte na jego zrodzenie¹⁴⁵. Oboje małżonkowie mają zarówno prawo jak i obowiązek do takich aktów¹⁴⁶. Do istotnych obowiązków małżeńskich związanych ze zrodzeniem dzieci zaliczamy oprócz obowiązku pożycia intymnego zmierzającego do zrodzenia dzieci obowiązek przyjęcia potomstwa zrodzonego i poczętego wspólne z małżonkiem. Zrodzenie potomstwa jest naturalnym celem małżeństwa. Zgoda wyrażona na zawarcie małżeństwa jest również zgodą na współżycie otwarte na rodzenie potomstwa. Sprzeniewierzenie się temu istotnemu obowiązkowi skutkuje nieważnością małżeństwa. Oczywiście omawiając ten istotny obowiązek małżeński należy pamiętać, że jest on względny, w zakresie zrodzenia dzieci, ponieważ nie dotyczy par małżeńskich, które nie mogą mieć dzieci z powodu bezpłodności lub innych poważnych przyczyn (ale nie natury psychicznej i nie impotencji). Bezwzględny jest natomiast w stosunku do wszystkich w zakresie podejmowania aktów seksualnych otwartych na zrodzenie potomstwa¹⁴⁷. Akty seksualne powinny być podejmowane w sposób ludzki i naturalny, tj. taki, aby mogły doprowadzić do zrodzenia potomstwa. Prawodawca określa, że akty seksualne mają odbywać się w ten sposób, aby małżonkowie stawali się jednym ciałem i przez jakies seksualne współdziałanie¹⁴⁸. Przykładem niespełniania tego istotnego obowiązku z przyczyn natury psychicznej może być nieprzewidywalna awersja do zrodzenia dziecka poprzez trwałe stosowanie środków antykoncepcyjnych, stałą gotowość do dokonania aborcji, stosowanie środków wczesnoporonnych. Realizacja tego obowiązku nie jest jednoznaczna z obowiązkiem wielodzietności. Katolicy małżonkowie mają prawo podjęcia decyzji o liczbie posiadanego potomstwa, ale muszą przy tym brać pod rozwagę obowiązek bycia otwartymi na zrodzenie

¹⁴⁵ Zob. W. Góralski, *Istotna treść pojęcia «bonum prolis»*, w: *W orbicie zasad «odpowiedzialnego rodzicielstwa»*. Aдекватne rozumienie pojęcia bonum prolis wyzwaniem dla współczesnej kanonistyki, A. Pastwa (red.), Katowice 2014, s. 16. To zagadnienie zostanie omówione szerzej poniżej; K. Graczyk, *Niezdolność do wypełnienia zobowiązania «bonum prolis» przez nupturientów na skutek choroby neurologicznej. Interpretacja prawna zagadnienia*. „Studia Włocławskie” 2007, s. 320–330.

¹⁴⁶ Zob. H. Stawniak, *Uprawnienie-obowiązek zrodzenia i wychowania potomstwa w świetle kanonicznego prawa małżeńskiego*, „Prawo Kanoniczne” 1989 nr 3–4, s. 135.

¹⁴⁷ Zob. R. Sztymmler, *Istotne obowiązki małżeńskie*, s. 257.

¹⁴⁸ Zob. *Familiaris consortio*, nr 14; kan. 1096 § 1 KPK.

potomstwa¹⁴⁹. Realizacja obowiązku prokreacyjnego wymaga zaangażowania obojga małżonków. Co się zaś tyczy drugiego z tych obowiązków, tj. obowiązku przyjęcia potomstwa poczętego ze współmałżonkiem stanowi on również ochronę życia poczętego. Warto również przypomnieć, że za aborcję jest przez prawodawcę przewidziana kara ekskomuniki *late sententiae*¹⁵⁰.

Kolejną niezdolnością rodzicielską będzie niezdolność do wypełnienia zadań rodzicielskich. Poprzez zadania rodzicielskie rozumiem m.in. wychowanie. Pomimo, że dla laika katalog tego, co powinniśmy rozumieć poprzez wychowanie, wydaje się oczywisty, dla doktryny i orzecznictwa kwestia ta nie jest już tak oczywista. Najpopularniejszym podziałem jest wychowanie fizyczne i duchowe¹⁵¹. Poprzez zadania rodzicielskie należy rozumieć, poza zrodzeniem potomstwa, wychowanie na poziomie ogólnoludzkim, zadbanie o rozwój fizyczny, psychiczny, społeczny, moralny, religijny, wychowanie w wierze katolickiej. Dbanie rodziców o wychowanie dzieci ma również aspekt finansowy, bowiem są oni w miarę swoich możliwości zatroszczyć się również o tę sferę¹⁵². Niezdolność do *educatio prolis* to niezdolność do realizowania istotnych obowiązków małżeńskich¹⁵³. Rodzice są zobowiązani do wychowania dzieci w wierze katolickiej poczynając od chrztu, poprzez wspólne praktyki religijne, aż po oddanie ich na katolickie wychowanie, tj. oddania do katolickich szkół. W wychowaniu moralnym oraz religijnym mieści się również odpowiednie uświadomienie seksualne dziecka oraz wpojenie mu postępowania zgodnego z zasadami wiary¹⁵⁴. Przez rozwój społeczny rozumiemy zabiegi rodziców zmierzające do otwarcia dziecka na problemy społeczne oraz kształtowanie w nim postaw koniecznych do włączenia się w życie społeczne. „Można tu wymienić, między innymi, szacunek dla każdego człowieka, poczucie

¹⁴⁹ Dozwolone są naturalne metody antykoncepcji. Por. R. Sztymmler, *Obowiązki małżeńskie*, s. 258, 259; R. Sztymmler, *Istotne obowiązki małżeńskie...*, s. 260.

¹⁵⁰ Zob. kan. 1398 KPK.

¹⁵¹ Zob. A. Pastwa, *Niezdolność do wypełnienia zadań rodzicielskich...*, s. 51; J. Borucki, *Istotne obowiązki małżeńskie w świetle przepisów prawa kanonicznego i polskiego*, „Studia Włocławskie” 2005, s. 257, 258.

¹⁵² Zob. A. Pastwa, *Niezdolność do wypełnienia zadań rodzicielskich...*, s. 51, 52, 54; J. Borucki, *Istotne obowiązki małżeńskie...*, s. 258; K. Mierzejewski, *Pojęcie «dobro potomstwa» jako źródło praw i obowiązków małżeńskich w świetle prawa kanonicznego*, „Studia Gdańskie” 2011, s. 132.

¹⁵³ Zob. K. Graczyk, *Niezdolność do wypełnienia zobowiązania bonum prolis przez nupturientów na skutek choroby neurologicznej. Interpretacja prawna zagadnienia*, „Studia Włocławskie” 2007, s. 325.

¹⁵⁴ Zob. J. Borucki, *Istotne obowiązki małżeńskie...*, s. 257; K. Mierzejewski, *Pojęcie «dobro potomstwa» jako źródło praw...*, s. 133, 134.

odpowiedzialności, umiejętne korzystanie z wolności, miłość bliźniego, miłość Kościoła i ojczyzny¹⁵⁵. Wychowanie kulturalne to rozwój intelektualny dziecka stosownie do możliwości rodziców, jak również nauka kultury osobistej, szeroko rozumiany *savoir vivre*, umiejętność stosownego korzystania z rozrywek¹⁵⁶.

Wśród niezdolności w obszarze *bonum prolis* wymienia się w literaturze osiem przyczyn: kazirodztwo; transseksualizm i transwestytyzm; homoseksualizm; uzależnienie od alkoholu i narkotyków; anoreksja i bulimia; zaburzenia osobowości; choroby organiczne; satanizm¹⁵⁷.

Kazirodztwo jak i inne nadużycia seksualne popełniane przez dorosłych na dzieciach. Oczywiście jest, że takie działania wyrządzają ogromne szkody dla osobowości dziecka, jego rozwoju duchowego. Osoba dopuszczająca się takich działań jest niezdolna do podjęcia (i wypełnienia) obowiązków rodzicielskich i wychowawczych, zwłaszcza w zakresie wychowania moralnego¹⁵⁸.

Transseksualizm jest rozumiany jako zaburzenie identyfikacji płci, przejawiające się uporczywym pragnieniem zmiany własnej płci fizycznej przez zabieg chirurgiczny. Transwestytyzm jest z kolei formą fetyszyzmu. Osoba dotknięta nim dąży do zanegowania własnej seksualności przez ucieczkę w świat wyobrażony (wyidealizowany). Oba wymienione rodzaje anomalii psychoseksualnych mogą poważnie zaburzyć proces kształtowania się identyfikacji płciowej dziecka¹⁵⁹.

W kontekście homoseksualizmu warto podkreślić, iż pomimo że zaburzenie to może poważnie zaburzać wychowanie dzieci zwłaszcza w aspekcie moralnym Międzynarodowa Klasyfikacja Chorób DSM-IV nie kataloguje homoseksualizmu jako dewiacji seksualnej natury psychicznej (czyli zaburzenia psychopatologicznego), uważa się go za styl życia z alternatywnymi zachowaniami seksualnymi¹⁶⁰.

---

¹⁵⁵ K. Mierzejewski, *Pojęcie «dobro potomstwa» jako źródło praw...*, s. 135.

¹⁵⁶ Zob. K. Mierzejewski, *Pojęcie «dobro potomstwa» jako źródło praw...*, s. 135; R. Sztymmler, *Obowiązki małżeńskie*, s. 260 – 264; R. Sztymmler, *Istotne obowiązki małżeńskie...*, s. 258–264.

¹⁵⁷ Zob. A. Pastwa, *Niezdolność do wypełnienia zadań rodzicielskich i wychowawczych, w: W orbicie zasad «odpowiedzialnego rodzicielstwa». Adekwatne rozumienie pojęcia bonum prolis wyzwaniem dla współczesnej kanonistyki*, A. Pastwa (red.), Katowice 2014, s. 57–63 za A. Vanzi, *L'incapacità educativa dei coniugi verso la prole come incapacità ad assumere gli oneri essenziali del matrimonio (can. 1095, 3°)*, Roma 2006, s. 213–223.

¹⁵⁸ Zob. A. Pastwa, *Niezdolność do wypełnienia zadań rodzicielskich...*, s. 57.

¹⁵⁹ Zob. Tamże, s. 57, 58.

¹⁶⁰ Zob. Tamże, s. 58, 59.

Uzależnienie od alkoholu i od narkotyków. Jest przy tym oczywiste, że w omawianym zakresie przedmiotowym alkoholizm i toksykomania ma znaczenie prawne – potencjalnie w dwóch aspektach: niezdolności do wypełniania zadań rodzicielskich (zagrożenia dla zdrowia psychofizycznego dziecka) oraz niezdolności do wypełniania zadań wychowawczych (zagrożenia dla rozwoju moralnego dziecka)¹⁶¹.

Anoreksja i bulimia same w sobie nie stanowią przyczyny nieważności małżeństwa, to jednak mogą tak destrukcyjnie wpłynąć na psychikę nupturienta (zwykle kobiety), że w konkretnych przypadkach można mówić o relewantnych prawnie zaburzeniach psychicznych, m.in. o niezdolności do wypełnienia zadań rodzicielskich i wychowawczych. Takie zaburzenia mogą spowodować silną niechęć do przyjęcia roli matki (zrodzenia potomstwa), a następnie niezdolność roztoczenia opieki nad o dziećmi¹⁶².

Bardzo szeroką kategorię stanowią zaburzenia osobowości. W Międzynarodowej Klasyfikacji Chorób DSM-IV dzieli się je na trzy grupy: dziwaczno-ekscentryczne; dramatyczno-niekonsekwentne; objawowo-lękowymi. Do pierwszej grupy zaliczamy: paranoiczne zaburzenie osobowości, schizoidalne zaburzenie osobowości i schizotypowe zaburzenie osobowości. W grupie drugiej zaburzeń osobowości ujęto: antyspołeczne zaburzenie osobowości, zaburzenie osobowości z pogranicza (borderline), histrioniczne zaburzenie osobowości oraz narcystyczne zaburzenie osobowości. W końcu trzecia grupa zawiera w sobie: zaburzenie osobowości unikowej, zaburzenie osobowości zależnej, obsesyjno-kompulsywne zaburzenie osobowości, a także zaburzenie osobowości niewyspecyfikowane gdzie indziej. Nieprawidłowa osobowość stron może zaburzać relacje z dziećmi w procesie wychowawczym¹⁶³.

Choroby organiczne, np. AIDS, HIV, stwardnienie rozsiane. Choroby takie mogą skutkować niezdolnością do podjęcia istotnego obowiązku małżeńskiego, jakim jest wychowanie dzieci, jedynie wtedy, gdy wywołują anomalie psychiczne mające wpływ na tę sferę¹⁶⁴.

Członkom sekty satanistycznej brak psychicznej zdolności do wypełnienia zadań rodzicielskich i wychowawczych zwłaszcza w zakresie religijnego i moralnego wychowania dzieci¹⁶⁵.

¹⁶¹ Zob. Tamże, s. 59.

¹⁶² Tamże, s. 59, 60.

¹⁶³ Tamże, s. 60, 61.

¹⁶⁴ Tamże, s. 61, 62.

¹⁶⁵ Zob. A. Pastwa, *Niezdolność do wypełnienia zadań rodzicielskich i wychowawczych, w: W orbicie zasad «odpowiedzialnego rodzicielstwa». Adekwatne rozumienie pojęcia bonum prolis wyzwaniem dla współczesnej kanonistyki*, A. Pastwa (red.), Katowice 2014, s. 57–63 za A. Vanzi, *L'incapacità educativa dei coniugi verso la prole come*

Warto przypomnieć tu słowa Jana Pawła II wyrażające, że prawdziwa niezdolność „jest możliwa jedynie wówczas, gdy występuje poważna forma anomalii, która – niezależnie od sposobu jej zdefiniowania – istotnie narusza zdolność poznania i/lub chcenia kontrahenta”¹⁶⁶.

3.4. Jedność (wierność) małżeństwa

W definicji małżeństwa – kan. 1055 § 1 KPK – wymienione są istotne jego elementy. W kolejnym kanonie – 1056 KPK – prawodawca wymienia istotne cechy, czyli przymioty małżeństwa. Wprost w kanonie tym nazwane są tylko przymioty jedność i nierozzerwalność małżeństwa. Jak wynika z definicji małżeństwa jest ono monogamicznym związkiem tylko jednej kobiety i jednego mężczyzny. Którzy po opuszczeniu rodziców mają stać się jednym ciałem¹⁶⁷. „Jedność małżeństwa wynika z ukształtowanej przez Boga natury ludzkiej”¹⁶⁸. Ich związek polega na ścisłym zjednoczeniu w sferze duchowej, fizycznej i uczuciowej. Jedność ma dwa znaczenia. Po pierwsze małżeństwo jest monogamiczne, a po drugie małżeństwo jest fizyczną i duchową jednością małżonków (dobro wierności małżonków). Żadne z małżonków nie może sobie zagwarantować prawa do utrzymywania relacji seksualnych pozamałżeńskich¹⁶⁹. Jan Paweł II w swoich przemówieniach przypominał, że jedność jest wymogiem prawa Bożego naturalnego, a także pozytywnego¹⁷⁰. Małżonkowie powinni być nie tylko jednym ciałem, ale i jednym sercem, tzn. jednością relacji małżeńskich nie dotyczy tylko sfery seksualnej, ale i duchowej¹⁷¹. Poprzez naruszenie dobra jedności rozumiemy nie tylko utrzymywanie przez jednego z małżonków (lub oboje) relacji seksualnych z osobami spoza małżeństwa, ale również utrzymywanie silnych relacji uczuciowych pozamałżeńskich¹⁷². Naruszenie obowiązku wierności małżeńskiej nie pociąga za

---

incapacità ad assumere gli oneri essenziali del matrimonio (can. 1095, 3°), Roma 2006, s. 213–223.

¹⁶⁶ Przemówienie Jana Pawła II z 5 lutego 1987.

¹⁶⁷ Zob. W. Góralski, *Wspólnota całego życia*, Częstochowa 1995, s. 14; W. Góralski, *Kanoniczne prawo małżeńskie*, Warszawa 2000, s. 30; por. Księga Rodzaju 2, 24.

¹⁶⁸ R. Sztymmler, *Obowiązki małżeńskie*, s. 223.

¹⁶⁹ Zob. R. Sztymmler, *Obowiązki małżeńskie*, s. 223; R. Sztymmler, *Istotne obowiązki małżeńskie*, s. 244; W. Góralski, *Wspólnota całego życia*, Częstochowa 1995, s. 15, 16; W. Góralski, *Kanoniczne prawo małżeńskie...*, s. 31.

¹⁷⁰ Przemówienie Jana Pawła II z 5 lutego 1987.

¹⁷¹ Zob. S. Paździor, *Przyczyny psychiczne...*, s. 40.

¹⁷² Zob. R. Sztymmler, *Obowiązki małżeńskie*, s. 224.

sobą skutków prawnych, a zwłaszcza nie niweczy zgody małżeńskiej¹⁷³. Zgoda bowiem została wyrażona w momencie zawierania małżeństwa, a ewentualna zdrada w trakcie trwania małżeństwa. Obowiązek wierności trwa przez cały czas trwania małżeństwa, czyli do śmierci. Wierność i jedność są ściśle z sobą związane, można powiedzieć, że nierozdzielnie. Jednak jedność jest istotnym przymiotem małżeństwa, a wierność należy do istoty małżeństwa¹⁷⁴.

Niezdolnym do podjęcia istotnego obowiązku małżeńskiego – jedności będzie nupturient, który w wyniku zaburzonej osobowości nie zachowuje życia w związku monogamicznym poprzez jakiś związek faktyczny lub formalny poligamiczny lub poliandryczny¹⁷⁵. Mogą to być związki zarówno heteroseksualne, jak i homoseksualne¹⁷⁶. W przypadku związku z więcej niż jedną osobą zachwiane zostaje wychowanie dzieci oraz wzajemne oddanie się sobie małżonków na wszystkich płaszczyznach życia. Związek taki zakłóca również równość między małżonkami¹⁷⁷.

3.5. Nierozzerwalność małżeństwa

Poprzez wyrażoną zgodę między małżonkami powstaje trwały i wyłączny węzeł między nimi, którego żadna ludzka władza nie może rozwiązać. Wyróżniamy dwa rodzaje nierozzerwalności: wewnętrzną i zewnętrzną. Nierozzerwalność wewnętrzna oznacza, że małżonkowie nie mogą odwołać wyrażonej przez siebie zgody. Zewnętrzna natomiast oznacza, małżeństwa zawartego i dopełnionego nie może rozwiązać żadna władza ludzka¹⁷⁸. Nierozzerwalność oznacza, że małżeństwo zawarte i dopełnione nie może być rozwiązane żadną władzą ludzką, ani z żadnej przyczyny. Małżeństwo ustaje wraz ze śmiercią¹⁷⁹. Oznacza to, że w Kościele nie istnieją rozwody rozumiane tak jak w ustawodawstwach współczesnych państw. Powtórne zawarcie małżeństwa jest możliwe jedynie po

¹⁷³ Zob. R. Sztymmler, *Istotne obowiązki małżeńskie*, s. 245.

¹⁷⁴ Zob. R. Sztymmler, *Obowiązki małżeńskie*, s. 225.

¹⁷⁵ Zob. S. Paździor, *Przyczyny psychiczne...*, s. 40; H. Stawniak, *Jedność i nierozzerwalność małżeństwa*, „Prawo Kanoniczne” 1991 nr 1–2, s. 107, 108.

¹⁷⁶ Zob. S. Paździor, *Przyczyny psychiczne...*, s. 41.

¹⁷⁷ Zob. H. Stawniak, *Jedność i nierozzerwalność...*, s. 107.

¹⁷⁸ Zob. H. Stawniak, *Jedność i nierozzerwalność...*, s. 111; por. S. Paździor, *Przyczyny psychiczne...*, s. 42.

¹⁷⁹ Zob. kan. 1141 KPK; W. Góralski, *Kanoniczna zgoda...*, s. 180; R. Sztymmler, *Obowiązki małżeńskie*, s. 225; R. Sztymmler, *Istotne obowiązki małżeńskie*, s. 227.

śmierci współmałżonka¹⁸⁰. Nie ma również możliwości zawierania małżeństwa „na próbę” lub do czasu, gdy będzie nam z sobą dobrze (później się rozwiedzimy)¹⁸¹. Osoba, która zawierałaby małżeństwo zastrzegając sobie możliwość rozwodu lub rozejścia się w razie problemów lub niemożności zgodnego życia zawiera je nieważnie, ponieważ intencja zawarcia małżeństw jest skierowana przeciwko nierozzerwalności małżeństwa. Nie ma zatem możliwości rezerwowania sobie prawa do zawarcia małżeństwa tylko na pewien czas ani zawarcia kolejnego małżeństwa za życia małżonka. Nupturient nie jest zdolny do zawarcia małżeństwa, „gdy jego konstrukcja psychiczna nie jest w stanie zawiązać nierozzerwalnego przyrzeczenia małżeńskiego”¹⁸². Zaliczamy do tej kategorii osób również tych, którzy mają wrażenie po ślubie, że są osaczone, a małżonek odebrał im wolność. Takie osoby po ślubie stwierdzają, że nie są w stanie wytrwać ze współmałżonkiem do końca życia. Do tej kategorii możemy zaliczyć również osoby, które nie są w stanie odciąć się psychicznie od rodziny pochodzenia – wpływa to na ich niemożliwość zawiązania nowej wspólnoty małżeńskiej¹⁸³.

Jedność i nierozzerwalność wypływają:

- 1) Z samej natury głębokiego zjednoczenia małżeńskiego¹⁸⁴
- 2) z potrzeby zabezpieczenia realizacji celowości małżeństwa¹⁸⁵
- 3) z racji nadprzyrodzonych, tj. nauki opartej na objawieniu¹⁸⁶.

Zadaniem W. Góralskiego należy przyjąć, że „prawda o nierozzerwalności małżeństwa posiada kwalifikację «proxium fidei», tzn. bliskie określenia dogmatycznego”¹⁸⁷.

Wymóg nierozzerwalności małżeństwa pozwala zrealizować cele małżeństwa: dobro małżonków oraz zrodzenie i wychowanie potomstwa. Potomstwa nie można wychować w sposób pełny pozostając razem tylko przez jakiś czas w związku lub bez współpracy ze współmałżonkiem¹⁸⁸.

¹⁸⁰ Zdanie to stanowi uproszczenie, ponieważ jest jeszcze Przywilej Piotrowy, Pawłowy, stwierdzenie nieważności małżeństwa. Zob. W. Góralski, *Kanoniczne prawo małżeńskie...*, s. 31.

¹⁸¹ Zob. R. Szytchmiller, *Istotne obowiązki małżeńskie*, s. 247; S. Paździor, *Przyczyny psychiczne...*, s. 42.

¹⁸² S. Paździor, *Przyczyny psychiczne...*, s. 44.

¹⁸³ Zob. tamże, s. 44.

¹⁸⁴ Zob. GS nr 48, 50.

¹⁸⁵ Zob. GS nr 48, 50–52.

¹⁸⁶ Zob. GS nr 45, 50.

¹⁸⁷ W. Góralski, *Wspólnota całego życia*, Częstochowa 1995, s. 18; W. Góralski, *Kanoniczne prawo małżeńskie...*, s. 32.

¹⁸⁸ Zob. H. Stawniak, *Jedność i nierozzerwalność...*, s. 112; por. S. Paździor, *Przyczyny psychiczne...*, s. 42.

W procesie o stwierdzenie nieważności małżeństwa na straży jego nierozzerwalności stoi obrońca węzła małżeńskiego. Jego zadaniem jest znalezienie wszystkiego, co przemawia za ważnością małżeństwa¹⁸⁹.

4. Podsumowanie

Wprowadzając czytelnika w omawianą tematykę, czyli aplikację kanonu 1095 nr 3 kodeksu prawa kanonicznego w wyrokach *coram* Sobański koniecznym było omówienie kluczowych pojęć, czyli: zgody małżeńskiej, psychicznej niezdolności, istotnych obowiązków małżeńskich. Wyjaśnienie pojęcia zgody małżeńskiej było istotne, ponieważ to ona stwarza małżeństwo. Dla prawidłowego zrozumienia kwestii niezdolności natury psychicznej należało przedstawić genezę kan. 1095 nr 3 KPK. W pierwszych projektach Kodeksu przyczyny natury psychicznej były rozumiane wąsko jako ciężka anomalia psychoseksualna. Dopiero w finalnych pracach nad treścią tego kanonu rozszerzono katalog przyczyn określając je ogólnie jako przyczyny natury psychicznej. Doktryna mimo długiego już okresu obowiązywania kodeksu przyznaje, że nie jest możliwe dokonanie enumeratywnego wymienienia istotnych obowiązków małżeńskich. Niektórzy autorzy podjęli próby katalogowania tych obowiązków, jednak podkreślają, że ich wymienienie nie ma charakteru wyczerpującego. Istotne obowiązki małżeńskie umiejscawia się w obszarze dobra małżonków, dobra potomstwa, jedności i nierozzerwalności.

---

¹⁸⁹ Zob. R. Sztuchmiller, *Istotne obowiązki małżeńskie...*, s. 227; T. Pawluk, *Kanoniczny proces małżeński*, Warszawa 1973, s. 104.

II. Charakterystyka wyroków

1. Podstawy ustawowe do wydawania wyroków

W okresie, kiedy ks. Sobański przewodniczył składowi sędziowskiemu trybunału katowickiego i jednocześnie redagował wyroki tegoż trybunału w pierwszej i trzeciej instancji, czyli w latach 1989–2010, obowiązywały dwa akty prawne regulujące kwestie związane z wyrokiem. Były to: kodeks prawa kanonicznego z 1983 r. oraz instrukcja procesowa *Dignitas connubii* obowiązująca od 2005 r. Instrukcja wprowadzała pewne nowe przepisy, niektóre modyfikowała, a inne powtarzała.

Do kodeksu prawa kanonicznego została wydana w 1936 r. instrukcja procesowa *Provida Mater*. Instrukcja ta, podobnie jak obecnie obowiązująca instrukcja *Dignitas connubii*, była instrukcją tylko z nazwy. Celem instrukcji jest i było wyjaśnienie ustaw i osiągnięcie większej użyteczności ustawy. *Provida Mater* wprowadzała nowe przepisy z zakresu prawa procesowego małżeńskiego i modyfikowała te, które były już uregulowane w kodeksie prawa kanonicznego z 1917 r. Jeżeli ustawodawca uznał, że należy zmienić przepisy kodeksowe to powinien był tego dokonać w formie zmiany przepisów kodeksowych. Zatem w rzeczywistości *Provida Mater* była ustawą. Dlatego też nie można wskazywać kan. 34 § 3 KPK jako podstawy utraty przez nią mocy obowiązywania¹. Należałoby tutaj wskazać punkt 2 lub 4 art. 6 § 1 KPK. Problematyczną może być kwestia, czy w rzeczywistości instrukcja *Provida Mater* nie obowiązuje w całości, czy też nie obowiązują tylko te artykuły, które zostały uregulowane w kodeksie lub są mu przeciwne. Zagadnienie to pozostawia otwarte pole do badań naukowych.

Problemu błędnego nazewnictwa instrukcji *Provida Mater* i *Dignitas connubii* doktryna nie dostrzegала przez lata². W 2015 r. ukazał się artykuł

---

¹ Tak I. Gordon, *Nowy Proces nieważności małżeństwa*, Rzym 1983, tłumaczenie J. Walicki, s. 5.

² Zob. T. Rozkrut, *Walor opinii biegłego w kanonicznym procesie małżeńskim (studium historyczno-prawne)*, Tarnów 2002, s. 119; Z. Rapacz, *Reforma procesu o stwierdzenie*

P. Krocza wskazujący na ten problem w kontekście obecnie obowiązującej instrukcji procesowej *Dignitas connubii*³.

Prawo małżeńskie procesowe zostało jeszcze zmienione przez motu proprio *Causas matrimoniales* Pawła VI⁴ – dotyczyło szybszego załatwienia spraw o nieważności małżeństwa we wszystkich sądach⁵.

Przepisy nowego prawa, tj. kodeksu prawa kanonicznego z 1983 r. jak kan. 1095 nr 3, które nie obowiązywały wcześniej, stosuje się jednak również do małżeństw zawartych w czasie obowiązywania Kodeksu z r. 1917, ponieważ norma ta pochodzi z prawa naturalnego⁶.

2. Budowa wyroku

Rozpoczynając wywód dotyczący budowy wyroku warto na wstępie zaznaczyć, że ustawodawca w obecnie obowiązującym kodeksie nie podaje definicji wyroku, jak to czynił w kodeksie z 1917 r. Doktryna, wyprowadza definicję z analizy kodeksów, tj. z 1917 r. i 1983 r. Za wyrok uważamy „orzeczenie sędziego, które rozstrzyga sprawę prowadzoną przez procesującą się strony na drodze sądowej”⁷. Kodeks wprowadza rozróżnienie na sprawy główne i wpaddingowe. Sprawy główne kończą się wydaniem wyroku ostatecznego, a sprawy wpaddingowe rozstrzygane są wyrokiem przedstawoczym⁸. W kontekście niniejszej pracy będzie mowa o wyrokach ostatecznych. Nie należy mylić pojęć wyrok ostateczny i wyrok wykonalny. Wyrok ostateczny, to wyrok wydany na koniec instancji. W sprawach o nieważność małżeństwa wykonalność wyroku oznacza, że:

---

nieważności małżeństwa o okresie posoborowym i w kodeksie Jana Pawła II, Kraków 1994, s. 57.

³ Zob. P. KroczeK, *Ocena instrukcji „Dignitas connubii” z perspektywy sztuki legislacji*, „Prawo Kanoniczne” 2015 nr 1, s. 99, 100.

⁴ Paulus PP. VI, *Litterae apostolicae motu proprio datae Causas matrimoniales normae quaedam statuuntur ad processus matrimoniales expeditius absolvendos*, 28 marca 1971, „Acta Apostolicae Sedis” 63 (1971), s. 441–446.

⁵ T. Pawluk, *Prawo małżeńskie*, t. 3, Olsztyn 1984, s. 62.

⁶ Zob. A. Stankiewicz, *Wpływ alkoholizmu na ważność umowy małżeńskiej*, Kościół i prawo, 1984, s. 111–123; por. prezentowane wcześniej poglądy K. Lüducke; T. Pawluk, *Prawo małżeńskie*, t. 3, Olsztyn 1984, s. 160; „It expresses God’s law that has not been clearly enough visible in canon law.” P. KroczeK, *The art of legislation: the principles of lawgiving in the Church*, Kraków 2012, s. 91.

⁷ R. Sztuchmiller, *Tytuł VII Orzeczenia sędziego*, w: *Komentarz do kodeksu prawa kanonicznego*, t. 5, s. 266; por. z definicją przedstawioną T. Pawluk, *Kanoniczny proces małżeński*, Warszawa 1973, s. 149.

⁸ Kan. 1607 KPK.

– jest to drugi wyrok stwierdzający nieważność małżeństwa z tego samego tytułu

– jest to drugi wyrok stwierdzający nieważność małżeństwa, co prawda z innego tytułu, ale została prawnie stwierdzona równoważność tytułów

– został wydany dekret zatwierdzający wyrok⁹.

Wykonalność wyroku w sprawach małżeńskich powoduje zaistnienie obowiązku wikariusza sądowego do powiadomienia o treści wyroku ordynariusza miejsca, w którym małżeństwo zostało zawarte. Powiadomienie powinno być połączone z przesłaniem kopii autentycznej wyroku lub dekretu zatwierdzającego¹⁰. Ordynariusz miejsca jest zaś zobowiązany do dokonania adnotacji w księdze małżeństw i ochrzczonych o orzeczonej nieważności i ustalonych ewentualnie zakazach¹¹.

Wyrok wydaje trybunał orzekający, który może być jednoosobowy bądź kolegialny, czyli kilkuosobowy. Dla przykładu sprawy o stwierdzenie nieważności małżeństwa rozpatrywane są w składzie trzech sędziów. W trybunałach kolegialnych waga głosu każdego z sędziów jest taka sama. Przewodniczący składu sędziowskiego ma dodatkowe obowiązki – w kontekście wydawania wyroku – polegające na tym, że musi fizycznie sporządzić wyrok i spisać uzasadnienie¹².

Ustawodawca w kanonach 1611 i 1612 KPK oraz w art. 250 DC¹³ określiła strukturę wyroku oraz jej porządek. Stosowanie się do tych regulacji jest o tyle istotne, że brak niektórych elementów, np. brak rozstrzygnięcia dającego odpowiedź na każde z pytań zawiązania sporu, powoduje nieusuwalną nieważność wyroku¹⁴. Nieusuwalną nieważność wyroku powoduje również: pominięcie w wyroku motywów rozstrzygnięcia, brak koniecznych podpisów, brak wskazania roku, miesiąca, dnia i miejsca wydania wyroku¹⁵. W niniejszym rozdziale najwięcej uwagi zostanie poświęcone argumentacji faktycznej i prawnej – jest to najobszerniejsza część każdego wyroku. Na koniec zostanie przedstawiona statystyka wyroków objętych kwerendą.

⁹ Zob. G. Erlebach, *Komentarz do kan. 1685*, w: *Komentarz do kodeksu prawa kanonicznego*, t. 5, s. 360.

¹⁰ Tamże, s. 361.

¹¹ Zob. kan. 1685 KPK.

¹² Zob. kan. 1610 § 2 KPK

¹³ Artykuł ten jest zbieżny z treścią kan. 1611 KPK. Nie wprowadza nowych regulacji.

¹⁴ Por. kan. 1620 pkt 8 KPK; zob. R. Szytchmiller, *Komentarz do kan. 1611*, w: G. Erlebach, A. Dzięga, J. Krukowski, R. Szytchmiller, *Komentarz do kodeksu prawa kanonicznego*, t. 5, księga VII, red. naukowy J. Krukowski, Pallottinum 2007, s. 272.

¹⁵ Por. kan. 1622 pkt 2–4 KPK.

2.1. Nagłówek

Przepisy prawa ogólnie określają, że wyrok powinien zaczynać się od wezwania imienia Bożego¹⁶. Wszystkie wyroki zredagowane przez Profesora w Sądzie Metropolitalnym (do 1992 r. Biskupim) w Katowicach w stopce miały takie dane jak: nazwa sądu, adres. Na każdym wyroku widniała sygnatura sprawy. Zasadnicza treść wyroku rozpoczynała się od wezwania imienia Bożego, tj. od słów: „Wyrok w imię Trójcy Przenajświętszej”. Po tym wezwaniu następowało określenie sądu, tzn. Sąd Metropolitalny (wcześniej Biskupi) w Katowicach oraz określenie stopnia instancji. Wyroki objęte kwerendą pochodziły z pierwszej i trzeciej instancji.

Następnie wymieniano skład trybunału, podając sędziów z imienia i nazwiska oraz ich funkcję, tj. „przewodniczący” lub „sędzia”. Jeżeli doszło do zmiany sędziego w trakcie procesu, było to zaznaczane¹⁷. Zasadą jest, że w sprawach dotyczących węzła małżeńskiego orzekają trybunały złożone z trzech sędziów (kan. 1425 § 1 KPK). Jednym z sędziów jest wikariusz sądowy lub wikariusz sądowy pomocniczy, który zawsze pełni funkcję przewodniczącego składu sędziowskiego¹⁸. Ksiądz Remigiusz Sobański, realizując obowiązki oficjała¹⁹, przewodniczył składowi sędziowskiemu w pierwszej instancji od końca 1989 r. oraz od 1992 r. w trzeciej instancji²⁰.

Teoretycznie jest możliwym, że w sprawach trudniejszych lub większej wagi biskup moderator zleci prowadzenie sprawy trybunałowi w rozszerzonym, tj. pięcioosobowym składzie²¹. Ustawodawca przewidział

¹⁶ Zob. kan. 1612 KPK.

¹⁷ Zob. wyrok 1. instancji z 4 listopada 2000; wyrok 1. instancji z 7 maja 2001; wyrok 1. instancji z 3 października 2003.

¹⁸ Zob. S. Kasprzak, *Wybrane zagadnienia z Prawa Kościelnego*, Lublin 2000, s. 488–491; W. Góralski, *Wspólnota całego życia*, Częstochowa 1995, s. 190; T. Pawluk, *Kanoniczny proces małżeński*, Warszawa 1973, s. 46.

¹⁹ W dniu 31 października 1989. Zob. M. Górka, H. Typańska, *Sąd biskupi (metropolitalny) w Katowicach 1923–1994*, „Śląskie Studia Historyczno-Teologiczne” 1994–95, s. 318.

²⁰ Zob. kan. 1426 § 2 KPK; kan. 1610 § 2 KPK. Sąd Metropolitalny w Katowicach dopiero od 1992 r. był powoływany jako trzecia instancja. Do 1992 r. istniała tzw. Rota Polska zob. M. Górka, *Pojęcie praworządności, a praktyka sądownictwa kościelnego*, „Śląskie Studia Historyczno-Teologiczne” 2001, s. 23.

W drugiej instancji profesor Sobański w ogóle nie przewodniczył składowi sędziowskiemu, a tym samym nie pisał uzasadnień wyroków. W Sądzie katowickim z reguły w drugiej instancji przewodniczył sędzia ksiądz Józef Kuźaj.

²¹ Zob. kan. 1425 § 2 KPK.

jeszcze jeden wyjątek w składzie sędziowskim w sprawach małżeńskich. Gdy nie można stworzyć kolegium, a odpowiednia terytorialnie konferencja episkopatu wyrazi zgodę na takie rozwiązanie, sędzia może orzekać jednoosobowo (kan. 1425 § 4 KPK). W takim przypadku sędzia ten jednoosobowo rozstrzyga sprawę i redaguje wyrok²². W sprawach objętych kwerendą, żadna z tych sytuacji nie miała miejsca.

Przewodniczący trybunału nie orzeka sam, lecz wspólnie z dwoma sędziami, których powołuje się turnusami²³. Skład turnusów był ustalany w formie dekretu oficjała²⁴. Można przyjąć, że w czasie, kiedy ksiądz Sobański był oficjałem Sądu Metropolitalnego w Katowicach, liczba turnusów sędziowskich była stała. Jako oficjał wydał on 3 dekrety ustanawiające turnusy sędziowskie: w 1990 r. – 12 turnusów, w 1992 r. – 11 turnusów i w 2009 r. – 11 turnusów²⁵.

Profesor Sobański po wymienieniu składu sądu, wymieniał jeszcze audytora (jeżeli brał udział w sprawie), obrońcę wężła małżeńskiego oraz notariuszy. Formuła brzmiała: „Sąd Metropolitalny w Katowicach jako Trybunał I Instancji w składzie: ks. oficjał – ks. Remigiusz Sobański – przewodniczący, [imię i nazwisko 1. sędziego], [imię i nazwisko 2. sędziego] – sędziowie, rozpatrywał przy udziale obrońcy wężła małżeńskiego [imię i nazwisko] oraz notariuszy [imię i nazwisko 1. notariusza] i [imię i nazwisko 2. notariusza] sprawę o nieważność małżeństwa”. Konstrukcja tego zdania może być uznana za niefortunną. Użycie sformułowania „przy udziale” po wymienieniu składu sądu może spowodować, że strona będzie uważała, iż audytor, obrońca i notariusze brali udział w wyrokowaniu²⁶.

---

²² Zob. W. Wenz, P. Wróblewski, *Urząd obrońcy wężła i procesowe decyzje sędziego na etapie wyrokowania. Zagadnienia wybrane z procesu o nieważność małżeństwa*, Wrocław 2007, s. 160; T. Pawluk, *Procesy małżeńskie*, „Prawo Kanoniczne” 1984 nr 3–4, s. 95; Sz. Pikus, *Niezawisłość...*, s. 323.

²³ Zob. art. 48 § 1 DC; kan. 1425 § 3 KPK.

²⁴ Por. L. Del Amo, *Komentarz do kan. 1425*, w: *Kodeks prawa kanonicznego. Komentarz*, red. P. Majer, Kraków 2011, s. 1068; J. Krukowski, *Komentarz do kan. 1425*, w: G. Erlebach, A. Dziega, J. Krukowski, R. Szychmiller, *Komentarz do kodeksu prawa kanonicznego* t. 5, księga VII. Procesy, red. naukowy J. Krukowski, Pallottinum 2007, s. 41; R. Szychmiller, *Trybunały*, w: *Komentarz do Instrukcji procesowej „Dignitas conubii”*, red. T. Rozkrut, Sandomierz 2007, s. 98.

²⁵ Spis spraw Sądu Metropolitalnego w Katowicach.

²⁶ Niektórzy dokonują rozróżnienia pomiędzy stronami sporu, a stronami procesu. A. Dziega uważa, że strony sporu to strona powodowa i strona pozwana. Strony procesu to z kolei inni uczestnicy procesu, posiadający takie same uprawnienia jak strona powodowa lub strona pozwana, należą do nich: adwokaci, pełnomocnicy, obrońca wężła i rzecznik sprawiedliwości. Zob. M. Greszata-Telusiewicz, *Arcybiskup Andrzej*

Jak już wspomniano, w niektórych sprawach był powoływany audytor²⁷. Wyznaczał go przewodniczący trybunału kolegiałnego, czyli w odniesieniu do niniejszej pracy – profesor Sobański²⁸. Do zadań audytora należało zbieranie dowodów i przekazywanie ich sędziemu. W kanonicznym procesie małżeńskim oprócz sędziów konieczna jest obecność obrońcy węzła małżeńskiego oraz notariusza²⁹. Zadaniem obrońcy węzła jest przedstawienie wszystkiego, co przemawia przeciw orzeczeniu nieważności małżeństwa. Do każdej sprawy obrońca węzła był wyznaczany przez oficjała. Podpis notariusza nadaje aktom sądowym charakter dokumentu publicznego. Akta, w których brakuje tego podpisu są nieważne³⁰. Nie oznacza to jednak nieważności nieusuwalnej³¹. Wyrok, jeżeli nie jest podpisany przez wszystkich sędziów, powinien być podpisany przez przewodniczącego i notariusza³². W sprawach objętych kwerendą zawsze było dwóch notariuszy. Pod treścią wyroku podpisywał się tylko jeden z nich oraz przewodniczący³³. Gdyby w sprawie brał udział rzecznik sprawiedliwości, również należałoby go wymienić, jednak wśród badanych spraw nie było ani jednej, w której rzecznik sprawiedliwości zaskarżyłby małżeństwo³⁴. Wszystkie sprawy zostały wszczęte wskutek skargi jednego z małżonków.

W dalszej kolejności wymieniano z imienia i nazwiska strony procesu³⁵. W przypadku kobiet podawano nazwisko panięskie noszone

---

Dzięga jako procesualista, „Człowiek – Rodzina – Prawo” 2012 nr 3, s. 12, http://www.kul.pl/files/629/untitled_folder/NUMER_3.pdf.

²⁷ Zob. wyrok 1. instancji z 26 listopada 1990; wyrok 1. instancji z 27 maja 1997; wyrok 1. instancji z 5 czerwca 1991; wyrok 1. instancji z 28 listopada 1990; wyrok 1. instancji z 2 kwietnia 1991; wyrok 1. instancji z 27 maja 1991; wyrok 1. instancji z 28 grudnia 1999; wyrok 1. instancji z 9 marca 2001; wyrok 1. instancji z 27 sierpnia 2004.

²⁸ Zob. art. 50 DC; kan. 1428 KPK.

²⁹ Zob. art. 56 § 1 DC; kan. 1432 KPK; art. 62 § 1 DC; kan. 1437 KPK.

³⁰ Zob. kan. 1437 § 1 KPK; R. Sztymmler, *Sądownictwo kościelne w służbie praw człowieka*, Olsztyn 2000, s. 69.

³¹ Zob. J. Krukowski, *Komentarz do kan. 1437*, w: G. Erlebach, A. Dzięga, J. Krukowski, R. Sztymmler, *Komentarz do kodeksu prawa kanonicznego*, t. 5, księga VII. Procesy, red. naukowy J. Krukowski, Pallottinum 2007, s. 55. Jeżeli sędzia zauważył taki brak przed ogłoszeniem wyroku powinien z urzędu wysłuchać promotora sprawiedliwości i rozpoznać sprawę wpadkową o nieważność aktu lub skargę przeciwko wyrokowi.

³² Art. 253 § 4 DC, kan. 1612 § 4 KPK.

³³ Wyjątek od reguły zob. przykładowo wyrok 1. instancji z 28 listopada 1990; wyrok 1. instancji z 27 maja 1991; wyrok 1. instancji z 5 czerwca 1991; wyrok 1. instancji z 18 maja 1992; wyrok 1. instancji z 2 września 1997; wyrok 3. instancji z 24 czerwca 2010; wyrok 3. instancji z 30 sierpnia 2004; wyrok 3. instancji z 4 lipca 2003.

³⁴ Zob. art. 57 DC; por. art. 58 DC.

³⁵ Dla doktryny kwestia określenia stron procesu nie jest tak oczywista jak dla praktyków. Zdaniem Z. Grocholewskiego, stroną pozwaną wcale nie jest współmałżonek

w momencie zawierania małżeństwa oraz aktualne nazwisko. Podawano również adresy stron.

Nagłówek kończył się podaniem daty wydania wyroku. Przykładowy nagłówek wyroku zredagowanego przez księdza Sobańskiego był sformułowany następująco:

„WYROK

W IMIĘ TRÓJCY PRZENAJŚWIĘTSZEJ!

Sąd Metropolitalny w Katowicach jako Trybunał I Instancji w składzie: ks. oficjał Remigiusz Sobański – przewodniczący, ks. [imię i nazwisko] i ks. [imię i nazwisko] – sędziowie, rozpatrywał przy udziale obrońcy węzła małżeńskiego, ks. [imię i nazwisko] oraz notariuszy, ks. [imię i nazwisko] i s. [imię i nazwisko], sprawę o nieważność małżeństwa:

[imię, nazwisko, cyw. nazwisko kobiety], zam. w [miasto, ulica]

oraz

[imię, nazwisko mężczyzny], zam. w [miasto, ulica]

i wydał dnia 5 czerwca 1992 r. następujący wyrok:³⁶

2.2. Przebieg sprawy

Opis przebiegu sprawy jest elementem wyroku, który realizuje wyrzeczenie kan. 1612 § 2 KPK i art. 253 § 2 KPK, tj. opis faktów z wnioskami stron i sformułowanymi wątpliwościami³⁷. Opis przebiegu sprawy niewątpliwie przyczynia się do przejrzystości w poszczególnych etapach sprawy oraz wskazuje, kiedy miały one miejsce. W wyrokach *coram* Sobański w tej części wyroku podawano informacje o dacie i parafii zawarcia małżeństwa oraz krótką historię procesu³⁸. Przytaczano, kto i w jakiej dacie wniósł skargę oraz jakie wskazał przyczyny nieważności małżeństwa.

---

strony powodowej, lecz kościelna władza administracyjna, reprezentowana przez obrońcę węzła małżeńskiego. Współmałżonek wg Grocholewskiego jest osobą trzecią na prawach strony Z. Grocholewski, *Quisnam est pars conventa in causis nullitatis matrimonii?*, „Periodica” 1990, s. 357–391 por. J. Krukowski, *Komentarz do kan. 1432*, w: G. Erlebach, A. Dzięga, J. Krukowski, R. Sztuchmiller, *Komentarz do kodeksu prawa kanonicznego*, t. 5, księga VII. *Procesy*, red. naukowy J. Krukowski, Pallottinum 2007, s. 49. W niniejszej pracy posługuję się określeniem „strony procesu” zgodnie z treścią kan. 1507 § 1 KPK – takie nazewnictwo używane jest również w wyrokach *coram* Sobański.

³⁶ Zob. wyrok 1. instancji z 5 czerwca 1992.

³⁷ W instrukcji procesowej *Dignitas Connubii* już wprost nazwano tę część „opis stanu sprawy” z jednoczesnym zaznaczeniem w treści przepisu, że ta część ma być krótka.

³⁸ Danych o zawarciu małżeństwa oraz o czasie jego trwania nie zalicza się do stanu sprawy. Zob. W. Wenz, P. Wróblewski, *Urząd obrońcy...*, s. 169–170.

Dalej podawano, kiedy przyjęto sprawę do procesu oraz jaką ustalono formułę wątpliwości³⁹. Czasem rozpatrywano sprawę z więcej, niż jednego tytułu – wówczas wymieniano wszystkie tytuły⁴⁰. W sprawach, w których uzupełniono przedmiot sprawy o kolejny tytuł nieważności wskazywano, kiedy został wydany stosowny dekret⁴¹.

Profesor w sprawach toczących się przed trybunałem trzeciej instancji zwykł bardziej rozbudowywać opis przebiegu sprawy, ponieważ podawał tam oprócz wyżej wymienionych wiadomości: informację o dacie i rozstrzygnięciu wyroku wydanego przez trybunał pierwszej instancji; informację o dacie wniesienia apelacji; informację o dacie i rozstrzygnięciu wyroku wydanego przez trybunał drugiej instancji; prośbę strony o wyznaczenie trybunałem trzeciej instancji sądu polskiego; dane dotyczące reskryptu Najwyższego Trybunału Sygnatury Apostolskiej wyznaczającego Sąd Metropolitalny w Katowicach do rozpoznania sprawy w trzeciej instancji; określenie przedmiotu sprawy; informację o uzupełnieniu instrukcji sprawy⁴².

Ta część wyroku – w porównaniu z częściami przedstawiającymi stan faktyczny i prawny – nie była obszerna.

2.3. Uzasadnienie

Każdy wyrok powinien przedstawiać uzasadnienia zarówno prawne, jak i faktyczne, na których opiera się rozstrzygająca część wyroku⁴³. Brak tego elementu powoduje nieważność usuwalną wyroku⁴⁴.

Zarówno na polu naukowym, jak i w swojej praktyce sądowej, profesor Sobański miał jasno określone poglądy dotyczące metodyki spisywania uzasadnień wyroków. Podkreślał, że wyrok ma być przede wszystkim zrozumiały dla stron oraz że ma być sporządzony zgodnie ze sztuką współczesnej metodologii stosowania prawa. Prócz tego istotne dla Profesora było, by wyrok był przekonujący dla strony. Za istotne uważał, by uzasadnienie nie ograniczało się tylko do przedstawienia stanu prawnego i faktycznego oraz podania treści rozstrzygnięcia. Zdaniem Sobańskiego każdy z tych elementów powinien być ze sobą powiązany, aby stanowiły one

³⁹ Zob. wyrok 1. instancji z 5 czerwca 1992.

⁴⁰ Zob. wyrok 1. instancji z 27 listopada 1991; wyrok 1. instancji z 30 maja 1995; wyrok 1. instancji z 30 grudnia 1997; wyrok 1. instancji z 10 maja 2001.

⁴¹ Zob. wyrok 1. instancji z 20 lutego 2003.

⁴² Zob. wyrok 3. instancji z 18 października 1999; wyrok 3. instancji z 4 grudnia 2009.

⁴³ Zob. kan. 1611 nr 3 KPK, art. 250 nr 2 DC.

⁴⁴ Zob. kan. 1622 nr 2 KPK.

dla strony zrozumiałą całość. Według Profesora na stan faktyczny należy patrzeć przez pryzmat norm prawnych, a nie tylko sytuacji życiowej stron. Należy dołożyć staranności, aby strony zrozumiały treść, w tym wszystkie użyte w argumentacji nazwy z dziedziny prawa, teologii i kanonistyki oraz powody wydania konkretnego rozstrzygnięcia. Profesor Sobański uważał, że zobowiązanie prawne sędziego do podania argumentów prawnych i faktycznych to coś więcej, niż enumeratywne wyłożenie tych motywów – to także ich wzajemne uzupełnianie się oraz odnoszenie stanu prawnego do faktycznego i odwrotnie. Sędzia redagujący wyrok powinien mieć na uwadze, że sędziowie w instancji odwoławczej będą weryfikowali wyrok z aktami sprawy i dla nich również powody konkretnego rozstrzygnięcia muszą być jasne⁴⁵. Ponens szczególną uwagę zwracał na uzasadnianie wyroków negatywnych, bowiem strona składająca skargę wkładała zwykle wiele wysiłku w proces i pokazała chęć budowania relacji małżeńskiej według nauki Kościoła⁴⁶.

Profesor zwracał uwagę na roztropność sędziego spisującego wyrok, jaką powinien się wykazać w sytuacji, kiedy na podstawie akt procesowych może on mieć obawy, że strona w nieodpowiedni sposób będzie chciała użyć wyroku. Wówczas sędzia powinien zwrócić uwagę nie tylko na te elementy co zwykle, ale i na dobór słów użytych w uzasadnieniu⁴⁷.

2.3.1. Argumentacja prawna

W części uzasadnienia wyroków obejmującej argumentację prawną ksiądz Profesor omawiał kluczowe kanony dla sprawy. Mając przed oczyma temat niniejszego opracowania, najistotniejszą rolę w uzasadnieniach wyroków objętych kwerendą odgrywał kanon 1095 nr 3 KPK. W trudniejszych sprawach ks. Sobański powoływał się na literaturę fachową, np. psychologiczną. Wyroki, które miały rozbudowaną argumentację prawną, zwykle były później publikowane w „Ius Matrimoniale”⁴⁸.

W niektórych wyrokach Profesor omawiając motywy prawne wskazywał orzeczenia Trybunału Roty Rzymskiej⁴⁹.

⁴⁵ Zob. R. Sobański, *Uwagi o funkcji sędziego w procesie o nieważność małżeństwa*, w: *Ksiądz rektor Remigiusz Sobański. Uczony, nauczyciel, sędzia* – referat wygłoszony na ogólnopolskim zebraniu kanonistów 24.11.1997 w ATK, red. W. Góralski, Warszawa 2005, s. 227–243.

⁴⁶ Zob. R. Sobański, *Metodologia prawa kanonicznego*, Warszawa 2009, s. 166, 167.

⁴⁷ Tamże, s. 167.

⁴⁸ Zob. wyrok 1. instancji z 17 stycznia 1994, „Ius Matrimoniale” 1996, s. 221–242.

⁴⁹ Zob. wyrok 1. instancji z 5 czerwca 1992.

W sporządzanych przez siebie wyrokach Ponens przywoływał przepisy⁵⁰ prawa materialnego i procesowego zawarte w kodeksie prawa kanonicznego oraz w instrukcji procesowej *Dignitas Conubii*. Na niektóre przepisy powoływał się bezpośrednio poprzez przywołanie numeru kanonu, w innych zaś przypadkach treść przepisu wplatał w treść wyroku bez przywołania konkretnego numeru przepisu. W zakresie prawa materialnego przywoływał często kanony: 1095 nr 3 KPK, 1055 § 1 KPK⁵¹ oraz 1057 § 2 KPK⁵². Profesor krótko omawiał przywołany przepis. Często zwięźle wywodził o powiązaniu kanonu 1095 nr 3 KPK z kanonem 1055 § 1 KPK oraz 1057 § 2 KPK⁵³, tłumacząc tym samym genezę kanonu 1095 nr 3 KPK: „Prawodawca, ustalając przyczyny nieważności, kieruje się dwiema zasadami wymagającymi łącznego uwzględnienia. Pierwsza z nich to prawo każdego człowieka do zawarcia małżeństwa, druga zaś to zasada, że małżeństwo powstaje przez «akt woli, którym mężczyzna i kobieta w nieodwołalnym przymierzu wzajemnie się sobie oddają i przyjmują w celu stworzenia małżeństwa»” (k. 1057 § 2). Konsekwencją drugiej zasady jest norma kan. 1095 nr 3, wedle której niezdatni do zawarcia małżeństwa są ci, którzy „z przyczyn natury psychicznej nie są zdolni podjąć istotnych obowiązków małżeńskich”⁵⁴.

Ksiądz Sobański w części wyroku obejmującej motywy prawne dokonywał wykładni prawa, która, co prawda jest interpretacją prawa tylko dla stron procesu, lecz może być cenna dla przedstawicieli doktryny i praktyki. Przykładem takiej interpretacji są uwagi dotyczące nieważności małżeństwa: „Małżeństwo jest [...] nieważne wtedy, gdy przekracza ono osobowe zdolności nupturienta, tzn. kiedy dana osoba nie jest z racji uwarunkowań psychicznych, czy zaburzeń osobowościowych zdolna do zawięzania z drugą osobą trwałej, wyłącznej wspólnoty. Słowa przysięgi małżeńskiej są wtedy puste, nupturient zobowiązuje się do czegoś, czego – mimo szczyrych chęci – nie jest w stanie wypełnić”⁵⁵.

⁵⁰ Profesor dokonywał rozróżnienia pomiędzy pojęciami „przypis prawa”, a „norma prawna”. „Przepisy to zdania, z których składa się ustawa, zaś norma prawna to reguła postępowania w nich zakodowana” R. Sobański, *Nauki podstawowe prawa kanonicznego*, t. 1: *Teoria prawa...*, s. 55, zob. R. Sobański, *Teoria prawa kościelnego*, Warszawa 1992, s. 143.

⁵¹ Zob. wyrok 1. instancji z 3 lutego 1992.

⁵² Zob. wyrok 1. instancji z 3 lutego 1992; wyrok 1 instancji z 2 kwietnia 1991.

⁵³ Zob. wyrok 1. instancji z 5 czerwca 1991; wyrok 1. instancji z 30 sierpnia 2000; wyrok 1. instancji z 28 czerwca 2001; wyrok 1. instancji z 3 października 2003; wyrok 3. instancji z 12 grudnia 1996; wyrok 3. instancji z 30 marca 2000.

⁵⁴ Wyrok 1. instancji z 30 grudnia 1997.

⁵⁵ Zob. wyrok 1. instancji z 30 grudnia 1997.

W motywach prawnych ksiąg Sobański przywoływał również przepisy dotyczące procesów: kan. 1610 § 2 KPK, 1579 § 1 KPK⁵⁶, 1608 § 2 KPK⁵⁷, 1680 KPK⁵⁸, 1553 KPK⁵⁹. W niektórych wyrokach możemy znaleźć wytyczne dotyczące prowadzenia postępowania dowodowego we wszystkich sprawach, które toczą się na podstawie kan. 1095 nr 3 KPK. „Postępowanie dowodowe [...] winno więc wykazać istnienie osobowości odbiegającej od «normy», tzn. od zachodzącej w odnośnym kręgu kulturowym przeciętności. «Nienormalność» taka wtedy powoduje nieważność małżeństwa, gdy odnośna osoba niezależnie od własnej woli – właśnie na skutek nieopanowalnych czynników psychicznych – nie jest w stanie żyć we wspólnocie jednego, trwałego małżeństwa. Trzeba też udowodnić, że «nienormalność» ta, tzn. powodujące ją czynniki psychiczne, istniała już w chwili zawierania małżeństwa, a nie została wywołana wydarzeniami poślubnymi. W przeciwnym bowiem razie oznaczałoby to nie orzeczenie nieważności małżeństwa, lecz rozwodu, co w świetle nauki Kościoła jest niedopuszczalne”⁶⁰.

W uzasadnieniach wyroków sporządzonych przez profesora Sobańskiego możemy znaleźć odniesienia do:

1. sentencji wyroków Roty Rzymskiej sporządzane przez sędziów: Colagiovanni⁶¹, López-Illana⁶², Civili⁶³, De Lanversin⁶⁴, Giannichini⁶⁵, Palazzini⁶⁶;
2. fachowej literatury np. z dziedziny psychologii S. Pużyński, *Depresje*⁶⁷; A. Malinowski, *Podstawowe zagadnienia w orzecznictwie*

---

⁵⁶ Zob. wyrok 1. instancji z 4 listopada 2004.

⁵⁷ Zob. wyrok 1. instancji z 4 listopada 2004.

⁵⁸ Zob. wyrok 1. instancji z 30 listopada 2004.

⁵⁹ Zob. wyrok 1 instancji z 27 listopada 1991.

⁶⁰ Wyrok 1. instancji z 5 czerwca 1992.

⁶¹ Zob. wyrok 3. instancji z 30 grudnia 1998 – wyrok z 31 maja 1994, MonEcc. 1997 nr 122, s. 378–390.

⁶² Zob. wyrok 1. instancji z 28 listopada 2002 – wyrok z 19 lutego 1997, RRDec. 2002 nr 89, s. 138 i n.

⁶³ Zob. wyrok 1. instancji z 28 listopada 2002 – wyrok z 5 marca 1997 publ. RRDec. 2002 nr 89, s. 177.

⁶⁴ Zob. wyrok 1. instancji z 14 czerwca 1994 – wyrok z 8 kwietnia 1987, RRDec. (R. Sobański nie podaje dokładniejszych danych bibliograficznych).

⁶⁵ Zob. wyrok 1. instancji z 30 grudnia 1996 – wyrok z 18 lipca 1986, MonEcc. 1987 nr 112, s. 464–471.

⁶⁶ Zob. wyrok 1. instancji z 27 maja 1991 – wyrok z 22 listopada 1962, RRDec. 1972 nr 54, s. 620.

⁶⁷ Zob. S. Pużyński, *Depresje*, Warszawa 1988.

- sądowopsychiatrycznym⁶⁸; T. Bilikiewicz, *Psychiatria kliniczna*⁶⁹; J. Aleksandrowicz, *Zaburzenia nerwicowe*⁷⁰; W. Schulte, R. Tölle, *Psychiatrie*⁷¹; M. Bleuler, *Lehrbuch der Psychiatrie*⁷²; P. Wesemann, *Psychiczna niezdolność do małżeństwa jako problem sądownictwa kościelnego*⁷³; *International Classification of Diseases*⁷⁴;
3. artykułów innych kanonistów zarówno z kraju jak i zagranicy, w tym szeregu artykułów księdza profesora Wojciecha Góralskiego publikowanych w „*Ius Matrimoniale*”⁷⁵ i *Prawie Kanonicznym*⁷⁶, księdza biskupa Antoniego Stankiewicza⁷⁷, księdza biskupa Zenona Grocholewskiego⁷⁸, księdza Giovanni Zuanazzi⁷⁹;
  4. zagranicznych komentarzy takich jak: K. Lüdicke, *Münsterischer Kommentar zum Codex Iuris Canonici*⁸⁰;
  5. przemówień papieży np. Piusa XII⁸¹, Jana Pawła II⁸²;

⁶⁸ Zob. A. Malinowski, *Podstawowe zagadnienia w orzecznictwie sądowopsychiatrycznym*, Warszawa 1961, wyrok 1. instancji z 27 listopada 1991.

⁶⁹ Zob. T. Bilikiewicz, *Psychiatria kliniczna*, Warszawa 1971.

⁷⁰ Zob. J. Aleksandrowicz, *Zaburzenia nerwicowe*, Warszawa 1998.

⁷¹ Zob. W. Schulte, R. Tölle, *Psychiatrie*, Berlin Heidelberg 1973 i następne wydania.

⁷² Zob. M. Bleuler, *Lehrbuch der Psychiatrie*, Berlin 1916; wyrok 1. instancji z 10 maja 2001.

⁷³ Zob. P. Wesemann, *Psychiczna niezdolność do małżeństwa jako problem sądownictwa kościelnego*, Kościół i Prawo 1984, s. 85; wyrok 1. instancji z 21 sierpnia 1992.

⁷⁴ Zob. *International classification of impairments, disabilities and handicaps*. Geneva, World Health Organization, 1980; wyrok 1. instancji z 21 sierpnia 1992.

⁷⁵ Zob. wyrok 1. instancji z 14 czerwca 1994 – W. Góralski, „*Ius Matrimoniale*” 1996, s. 26; wyrok 1. instancji z 15 lipca 1992, wyrok 1. instancji z 18 lutego 1992 – W. Góralski, „*Ius Matrimoniale*” 1996, s. 63, 64, 65; wyrok 1. instancji z 4 czerwca 1994 – W. Góralski, „*Ius Matrimoniale*” 1996, s. 88–91; wyrok 1. instancji z 30 grudnia 1996 – W. Góralski, „*Ius Matrimoniale*” 1996, s. 27n.

⁷⁶ Zob. wyrok 1. instancji z 30 grudnia 1996 – W. Góralski, *Dekret Roty Rzymskiej c. M. Giannechini z 18 lutego 1986 r. w sprawie o nieważność małżeństwa (z kan. 1101 § 2 i kan. 1095 n. 2–3)*, „*Prawo Kanoniczne*” 1990, n. 3–4, s. 161–172; wyrok 1. instancji z 28 listopada 2002 – W. Góralski, *Niezdolność do zawarcia małżeństwa według kan. 1095 nn. 1–3 KPK*, „*Prawo Kanoniczne*” 1996 nr 3–4, s. 38.

⁷⁷ Zob. wyrok 1. instancji z 28 czerwca 2005.

⁷⁸ Zob. wyrok 1. instancji z 17 stycznia 1994.

⁷⁹ Zob. wyrok 1. instancji z 14 czerwca 1994.

⁸⁰ Zob. wyrok 1. instancji z 17 stycznia 1994.

⁸¹ Zob. wyrok 1. instancji z 17 stycznia 1994 – przemówienie Piusa XII z 1 października 1942, tekst oryginalny w: „*Acta Apostolicae Sedis*” 34 (1942), s. 339.

⁸² Zob. wyrok 3. instancji z 30 grudnia 1998 – przemówienie Jana Pawła II z 5 lutego 1987, tekst oryginalny w: „*Acta Apostolicae Sedis*” 79 (1987), s. 1453–1459.

6. encyklik i konstytucji duszpasterskich np. *Gaudium et spes*⁸³ i *Humanae vitae*⁸⁴;
7. Pisma Świętego np. *List do Efezjan*⁸⁵;
8. Bonifatio PP. VIII, *De regule iuris*⁸⁶;
9. *Apostolicum Rotae Romanae Tribunal. Decisiones seu sententiae*⁸⁷;
10. *Monitor Ecclesiasticus*⁸⁸.

Profesor Sobański powoływał się na literaturę i przepisy zwykle w wyrokach pierwszej instancji. Pisząc wyroki w trzeciej instancji, nie rozbudowywał na ogół stanu prawnego podając, że w poprzednich instancjach został on już wyczerpująco wyjaśniony, zatem nie ma potrzeby powtarzania⁸⁹. W wyrokach trzeciej instancji stan prawny i faktyczny zwykle były ujęte w jeden podpunkt.

2.3.2. Stan faktyczny

Zdaniem Profesora „stan faktyczny w wyroku to prawny obraz sprawy”⁹⁰. Sędzia nie powinien referować sytuacji życiowej stron, lecz nieustannie dokonywać subsumpcji, tj. przyporządkowywać ją do norm prawnych i oceniać ją. Oczywiście, nie można tego czynić w odniesieniu do wszystkich norm, lecz tylko tych, które mają zastosowanie w danym przypadku⁹¹.

W zależności od tego, czy wyrok zapadał w pierwszej, czy trzeciej instancji schemat opisu stanu faktycznego różnił się od siebie. W pierwszej instancji ksiądz Profesor podawał krótko historię znajomości stron,

⁸³ Zob. wyrok 1. instancji z 17 stycznia 1994; wyrok 1. instancji z 20 lutego 2003 – GS 48; wyrok 1. instancji z 17 stycznia 1994; wyrok 1. instancji z 20 lutego 2003 – GS 50 GS 48; wyrok 1. instancji z 17 stycznia 1994; wyrok 1. instancji z 20 lutego 2003 – GS 50.

⁸⁴ Zob. wyrok 1. instancji z 17 stycznia 1994.

⁸⁵ Zob. wyrok 1. instancji z 17 stycznia 1994 – Ef 5, 32.

⁸⁶ Bonifatio PP. VIII, *De regule iuris*, 3.03.1298, w: *Liber sextus decretalium*, w: *Corpus Iuris Canonici*, vol. II, Lipsiae 1881, col. 1122–1124; zob. wyrok 1. instancji z 17 stycznia 1994, wyrok 1. instancji z 2 września 2002; wyrok 1. instancji z 21 października 1992.

⁸⁷ Zob. wyrok 1. instancji z 17 stycznia 1994.

⁸⁸ Zob. wyrok 3. instancji z 12 grudnia 1996, „Ius Matrimoniale” 1997, s. 229.

⁸⁹ Zob. wyrok 3. instancji z 3 lipca 2003; wyrok 3. instancji z 30 lipca 2008.

⁹⁰ R. Sobański, *Uwagi o funkcji sędziego w procesie o nieważność małżeństwa*, w: *Ksiądz rektor Remigiusz Sobański. Uczony, nauczyciel, sędzia* – referat wygłoszony na ogólnopolskim zebraniu kanonistów 24.11.1997 w ATK, red. W. Góralski, Warszawa 2005, s. 232.

⁹¹ Tamże, s. 232.

motywy zawarcia małżeństwa, a następnie przedstawiał stanowiska stron przedstawione w skardze i odpowiedzi na nią oraz fakty wynikające z przesłuchań stron. Dokonując analizy twierdzeń stron, konfrontował je z zeznaniami świadków. Porównywał sprzeczne z sobą zeznania i tłumaczył, którym daje wiarę i dlaczego. W razie potrzeby, a zwłaszcza, aby podkreślić pewne istotne dla sprawy szczegóły, sędzia Sobański cytował wypowiedzi stron lub świadków⁹². Uzasadnienia kilku wyroków są oparte w zasadzie tylko na zestawieniu cytatów⁹³. W każdej ze spraw Profesor przedstawiał rezultat opinii biegłego, a następnie ustosunkowywał się do jego wniosków⁹⁴.

W wyrokach trzeciej instancji ksiądz Sobański nie opisywał całej historii małżeństwa – skupiał się na wnioskach trybunału pierwszej i drugiej instancji oraz na wnioskach biegłych powoływanych do sprawy. Profesor dokonywał analizy całego materiału dowodowego i przytaczał argumenty przemawiające za rozstrzygnięciem.

W niektórych wyrokach pierwszej instancji i w większości wyroków trzeciej instancji stan prawny i faktyczny ujęte były jako jeden podpunkt wyroku, lecz nie umniejszało to przejrzystości, ani kunsztowi merytorycznemu⁹⁵.

Przy omawianiu stanu faktycznego Profesor akcentował, że co prawda „fakty poślubne nie wpływają na ważność małżeństwa, ale mają duże znaczenie dla oceny ważności, a w sprawach z niektórymi tytułami znaczenie zgoła decydujące (zaś w sprawach prowadzonych na podstawie kan. 1095 nr 3 podstawą nieważności mogą być cechy, które «jako takie» dadzą się stwierdzić dopiero po nawiązaniu wspólnoty)»⁹⁶.

Profesor podkreślał wagę uzyskania pewności moralnej co do rozstrzygnięcia⁹⁷. Uważał on, że „do moralnej pewności dochodzi się [...] w wyniku ciągłego przyporządkowywania ustaleń faktycznych oraz przepisów

⁹² Zob. np. wyrok 1. instancji z 30 maja 1995.

⁹³ Zob. wyrok 1. instancji z 7 kwietnia 1994; wyrok 1. instancji z 2 kwietnia 1997, „Ius Matrimoniale” 1997, 233–241; wyrok 1. instancji z 2 marca 1997; wyrok 1. instancji z 3 października 2003.

⁹⁴ Szerzej o dowodach w rozdziale dowodzenie. Wśród wyroków objętych kwerendą w jednej ze spraw uznano opinię biegłego za zbędną zob. wyrok 1. instancji z 20 sierpnia 1992.

⁹⁵ Zob. wyrok 1. instancji z 5 czerwca 1998; dwa wyroki 3. instancji z 20 listopada 1997; wyrok 3. instancji z 9 grudnia 1997; wyrok 3. instancji z 20 stycznia 1998; wyrok 3. instancji z 18 października 1999.

⁹⁶ R. Sobański, *Uwagi o tożsamości sędziego kościelnego*, „Prawo Kanoniczne” 2002 nr 3–4, s. 17, 18.

⁹⁷ Por. kan. 1608 KPK

prawa”⁹⁸. Aby mieć moralną pewność, twierdzenie powinno „opiera[ć] się na poważnych, przejrzystych podstawach, niedopuszczających sensownych argumentów przeciwnych”⁹⁹. W uzasadnieniach wyroków sędzia Sobański wprost stwierdzał, czy sędziowie uzyskali pewność moralną o nieważności małżeństwa. W zależności od uzyskanej bądź nieuzyskanej pewności moralnej zapadał wyrok pozytywny lub negatywny.

Ksiądz Sobański w treści uzasadnienia podkreślał, że ani rolą sądu, ani przedmiotem procesu nie jest ocena moralna stron¹⁰⁰, lecz rozstrzygnięcie prawne.

Czytając uzasadnienia wyroków zredagowanych przez profesora Sobańskiego nie mamy wątpliwości, jakie fakty uznał za udowodnione, a czego strony nie udowodniły. Wiemy, których świadków zeznania uznał za wiarygodne. Ponens klarownie ukazywał proces subsumpcji oraz nabierania pewności moralnej.

2.3.3. Pewność moralna

Sędzia, który wydaje wyrok, powinien mieć wewnętrzną moralną pewność co do sprawy, w której wyrokuje (kan. 1608 § 1 KPK)¹⁰¹. Pewność ta powinna wynikać z całości przeprowadzonego postępowania, w szczególności z faktów i dowodów (kan. 1608 § 2 KPK)¹⁰², nie zaś z przeczuć czy domysłów. W uzasadnieniu każdego wyroku ksiądz Sobański poruszał kwestię pewności moralnej, przybliżając stronom, jaka jest jej definicja oraz skąd ona wypływała. Zdaniem Profesora moralna pewność to wewnętrzne przekonanie każdego z sędziów o słuszności żądania, prawdziwości lub fałszywości czegoś, przy jednoczesnym braku racjonalnych wątpliwości¹⁰³. Moralna pewność nie jest tożsama z pewnością absolutną, która wyklucza jakąkolwiek wątpliwość co do prawdy o fakcie i bezpodstawności czegoś przeciwnego. Wystarczające jest, by wykluczono uzasadnioną, a więc roztropną wątpliwość. Nie można jednak odejść aż tak

⁹⁸ Wyrok 3. instancji z 12 grudnia 1996.

⁹⁹ Wyrok 3. instancji z 24 czerwca 2010.

¹⁰⁰ Zob. wyrok 1. instancji z 2 kwietnia 1997; wyrok 1. instancji z 20 grudnia 1997; wyrok 1. instancji z 2 marca 2001; wyrok 1. instancji z 20 lutego 2003.

¹⁰¹ Zob. A. Grocholewski, *Pewność moralna jako klucz do lektury norm procesowych*, „Ius Matrimoniale” 1998, s. 10, 12; K. Mierzejewski, *Poszukiwanie prawdy obiektywnej*, „Prawo Kanoniczne” 2013 nr 1, s. 143–146.

¹⁰² Zob. przykładowo wyrok 1. instancji z 28 grudnia 1999; wyrok 1. instancji z 10 grudnia 2003; wyrok 1. instancji z 2 kwietnia 1997; wyrok 1. instancji z 17 stycznia 1994.

¹⁰³ Zob. wyrok 1. instancji z 3 marca 1999.

dalece w tolerancji wątpliwości, aby opierać pewność moralną tylko na prawdopodobieństwie lub przypuszczeniu. Gdzieś pomiędzy pewnością absolutną, a prawdopodobieństwem rodzi się pewność moralna¹⁰⁴. Dopiero uzyskanie pewności moralnej pozwala na wydanie wyroku. Uzyskiwanie pewności moralnej nie jest czymś, co ma miejsce tuż przed wydaniem wyroku, lecz jest to proces, który dokonuje się w duszy sędziego już od początku sprawy i trwa przez wszystkie jej etapy, łącznie z zapoznawaniem się przez sędziego z materiałem dowodowym, przesłuchaniami świadków, stron. Jest to proces osiągany metodą wnioskowania logicznego i oceniającego¹⁰⁵. Na osiągnięcie pewności moralnej mają wpływ „cechy osobowościowe sędziego, jego przygotowanie, zachowanie prawa procesowego (sumienne przestrzeganie jego reguł jest obowiązkiem sędziego, który winien równocześnie pamiętać, iż nie są one celem same w sobie, lecz stanowią jedynie środek zmierzający do osiągnięcia celu), wysiłek oceniania dowodów wedle własnego sumienia przy bezwarunkowym obowiązku dążenia do prawdy”¹⁰⁶.

Zdaniem doktryny dowodem bardzo pomocnym sędziemu w uzyskaniu pewności moralnej jest opinia biegłego¹⁰⁷. Ksiądz Sobański w jednym z wyroków z 2008 r. wyraził pogląd, że jeśli w opinii wskazano, jaką metodą posługiwał się biegły i na jakich argumentach opiera swe wnioski, stanowi ona dowód wystarczająco podbudowujący pewność moralną wymaganą do orzeczenia nieważności małżeństwa¹⁰⁸.

Powodem braku pewności moralnej może być stan faktyczny, który nie potwierdza przedstawionego przez strony stanu rzeczy. Chodzi tutaj o sytuację, kiedy dowody są sprzeczne z twierdzeniami zawartymi w skardze. Sędziowie mają swobodę oceny dowodów i faktów. Swobody nie należy mylić z dowolnością oceny dowodów. Na swobodę oceny dowodów u sędziów wpływ ma znajomość przepisów prawa, doktryny i orzecznictwa, zasad logiki, prawosć sumienia i doświadczenie życiowe¹⁰⁹. Ponieważ

¹⁰⁴ Tamże; K. Mierzejewski, *Poszukiwanie prawdy...*, s. 145.

¹⁰⁵ Tamże.

¹⁰⁶ Zob. A. Pawlaszczyk, *Między miłością a prawdą, czyli de pastore bono et iudice iusto...*, w: *Sędzia i Pasterz. Księga pamiątkowa w 50-lecie pracy ks. Remigiusza Sobańskiego w Sądzie Metropolitalnym w Katowicach (1957–2007)*, red. H. Typańska, Katowice 2007, s. 168; A. Grocholewski, *Pewność moralna jako klucz do lektury norm procesowych*, „Ius Matrimoniale” 1998, s. 32, 33.

¹⁰⁷ Zob. R. Sztuchmiller, *Dowodzenie nieważności małżeństwa w świetle dyskusji kanonistów w latach 1997–1998*, „Prawo Kanoniczne” 1999 nr 1–2, s. 185.

¹⁰⁸ Wyrok 3. instancji z 30 lipca 2008.

¹⁰⁹ Zob. R. Sztuchmiller, *Procesy*, w: *Komentarz...*, red. J. Krukowski, s. 268; C. de Diego-Lora, *Komentarz do kan. 1608*, w: *Kodeks prawa kanonicznego*, red. P. Majer, s. 1206.

małżeństwo cieszy się przychylnością prawa (*favor iuris*), wątpliwości w sprawach małżeńskich należy rozstrzygać na korzyść ważności małżeństwa. Zasada ta dotyczy również wątpliwości moralnych sędziego. Jeżeli sędzia nie może osiągnąć moralnej pewności o nieważności małżeństwa, orzeka jego ważność (kan. 1608 § 4 KPK)¹¹⁰.

2.3.4. Rola obrońcy wężła

Jak już wspomniano, w procesach małżeńskich brał udział obrońca wężła małżeńskiego. Po zamknięciu postępowania dowodowego obrońca wężła przedkładał swoje uwagi (kan. 1601 KPK). Każda ze stron mogła na nie odpowiedzieć (kan. 1603 § 1 KPK, art. 242 § 1 DC). Skoro w uzasadnieniach wyroków przytaczany był przebieg sprawy oraz racje prawne i faktyczne, można by sądzić, że znajdziemy w treści wyroków również wzmianki o obrońcy wężła lub przytoczenie jego argumentacji, lecz w uzasadnieniach wyroków *coram* Sobański rola obrońcy wężła nie jest zbyt wyeksponowana. Profesor sporadycznie przytaczał pogląd czy argumentację obrońcy wężła. W jednym z uzasadnień, w którym powoływał się na zdanie obrońcy wężła małżeńskiego, przytoczył jego argumentację co do wiarygodności świadków¹¹¹. W innej, co prawda powołał się na zdanie obrońcy wężła, z którym się zgadzał – zaznaczył jednak, że na podstawie analizy akt „trudno [było] nie przyznać [mu] racji”¹¹². Ksiądz Sobański, uzasadniając wyrok trybunału, któremu przewodniczył, poza szeregiem dowodów, własnych argumentów i wniosków dodał, iż rozstrzygnięcie w owej sprawie jest na tyle oczywiste, że „nawet obrońca wężła małżeńskiego nie znalazł argumentów przeciw tezie powództwa”¹¹³.

Znalezienie tak małej liczby przykładów na przytaczanie zdania, argumentów i wniosków obrońcy wężła świadczy o tym, że składy sędziowskie

---

¹¹⁰ Zob. wyrok 1. instancji z 30 grudnia 1997; wyrok 1. instancji z 17 grudnia 1993; wyrok 3. instancji z 28 grudnia 2000; C. de Diego-Lora, *Komentarz do kan. 1608*, w: *Kodeks...*, red. P. Majer, s. 1206; R. Sztymmler, *Procesy*, w: *Komentarz...*, red. J. Krukowski s. 268; I. Gordon, *Nowy Proces nieważności małżeństwa. Postępowanie, komentarze*, tłum. J. Walicki, Rzym 1983, s. 43; W. Wenz, P. Wróblewski, *Urząd obrońcy...*, s. 151.

¹¹¹ Zob. wyrok 1. instancji z 2 kwietnia 1997.

¹¹² Wyrok 1. instancji z 30 października 2003.

¹¹³ Wyrok 1. instancji z 21 października 1992; por. art. 56 § 5 DC: „Nie może nigdy działać na rzecz nieważności małżeństwa; jeśli w jakimś szczególnym przypadku nie ma nic do zaproponowania lub do racjonalnego przedstawienia przeciw nieważności małżeństwa, może zdać się na sprawiedliwość sądu.”

pod przewodnictwem ks. Sobańskiego wyrokując nie przywiązywały większej wagi do zdania obrońcy węzła. Najistotniejsze dla nich było to, co szczegółowo omawiano w uzasadnieniu, czyli dowody. Powodem mogła być również prywatna opinia Profesora o obrońcach. Wygłaszając referat w Akademii Teologii Katolickiej w 1997 r., Remigiusz Sobański powiedział: „Nie znam kanonisty z tytułem naukowym, który byłby obrońcą węzła lub figurował na liście adwokatów, znam natomiast kilku profesorów oficjałów. Oczywiście nie tytuł decyduje i z praktyki znam nader wytrawnych obrońców węzła. Ale skoro w wyrokach rzadko spotyka się nawiązanie i ustosunkowanie się do uwag obrońcy węzła, to trzeba wnosić, że nie przedłożył on wiele, co z punktu widzenia prawa zasługiwałoby na rozważenie”¹¹⁴.

2.4. Rozstrzygnięcie

Po przedstawieniu motywów i argumentacji zarówno prawnej, jak i faktycznej, sędzia przewodniczący spisuje rozstrzygnięcie wyroku (kan. 1612 § 3 KPK). W wyrokach będących przedmiotem rozważań w niniejszym opracowaniu sędziowie, rozstrzygając sprawę, zawsze odpowiadali na pytanie, czy udowodniono nieważność małżeństwa z tytułu kanonu 1095 nr 3 KPK. Odpowiedź na pytanie procesowe zawsze udzielana była w formie pozytywnej (*affirmative*) lub negatywnej (*negative*)¹¹⁵. Jeżeli sąd rozpatrywał sprawę o nieważność małżeństwa z kilku kanonów, był zobowiązany udzielić odpowiedzi na każdy z rozpatrywanych tytułów (art. 250 nr 1 DC). W badanych sprawach znalazła się grupa takich przypadków. Wówczas Ponens, rozstrzygając sprawę, zawsze udzielał odpowiedzi na każdy z rozpatrywanych tytułów. Odpowiedź na każdy z tytułów nieważności była uargumentowana zarówno pod względem prawnym, jak

¹¹⁴ R. Sobański, *Uwagi o funkcji sędziego w procesie o nieważność małżeństwa*, w: *Ksiądz rektor Remigiusz Sobański. Uczony, nauczyciel, sędzia* – referat wygłoszony na ogólnopolskim zebraniu kanonistów 24 listopada 1997 w ATK, red. W. Góralski, Warszawa 2005, s. 227, 228.

¹¹⁵ Małżeństwo cieszy się przychylnością prawa, zatem nigdy przy negatywnym rozstrzygnięciu sprawy nie stwierdza się, że udowodniono ważność małżeństwa. Zob. P. Majer, *Favor Iuris dla małżeństwa czy favor libertatis dla małżonków*, w: *Lex tua in core meo. studia materiały dedykowane Jego Magnificencji bp. Tadeuszowi Pieronkowi z okazji 40-lecia pracy naukowej*, red. P. Majer, A. Wójcik, Kraków 2004, s. 346; R. Szytchmiller, *Procesy*, w: *Komentarz...*, red. J. Krukowski, s. 270; I. Gordon, *Nowy Proces...*, s. 44; K. Guziak, *Wyrok w sprawach kanonicznych o orzeczenie nieważności małżeństwa i w sprawach rozwodowych. Studium porównawcze*, Kraków 2013, s. 12 – praca licencjacka niepublikowana, s. 16.

i faktycznym¹¹⁶. W sprawach objętych kwereudą, Profesor wyroki pozytywne wydawał tylko w oparciu o jeden kanon, nie orzekał o udowodnieniu nieważności małżeństwa z więcej niż jednego tytułu.

Profesor Sobański dostrzegwał, że metodyka pisania wyroków przez sądy, a zwłaszcza w sprawach z tytułu 1095 nr 3 KPK, jest różna. Niektóre sądy dokładnie wskazywały rodzaj patologii oraz podawały konkretnie, jakich obowiązków małżeńskich strona nie jest w stanie podjąć. W wyrokach innych sądów zaś – zdaniem Profesora – trudno było dopatrzyć się przesłanek niezdolności¹¹⁷. Sam Sobański nie określał wprost w rozstrzygnięciu, z jaką psychiczną niezdolnością mamy do czynienia w danej sprawie ani do podjęcia jakiego obowiązku strona nie jest zdolna, jednak uważna lektura całości uzasadnienia nie pozostawiała żadnych wątpliwości w tym zakresie. Czasem, przytaczając treść opinii biegłego, Ponens wskazywał, jakiego istotnego obowiązku małżeńskiego strona nie była w stanie podjąć. Najczęściej wymieniana była niezdolność do tworzenia relacji międzypersonalnych¹¹⁸, wspólnoty małżeńskiej¹¹⁹.

2.5. Miejsce, data oraz podpisy

Przepisy zarówno instrukcji procesowej *Dignitas Connubii* (art. 253 § 4), jak i kodeksu prawa kanonicznego (kan. 1612 § 4) stawiają wymóg zakończenia wyroku wskazaniem miejsca, dnia, miesiąca i roku, w którym został wydany. Brak tych elementów skutkuje nieważnością usuwalną wyroku (kan. 1622 nr 3 i nr 4 KPK).

W analizowanych wyrokach miejscem wydania zawsze były Katowice. W niektórych wyrokach można znaleźć rozbieżność pomiędzy datą, która jest podana tuż pod nagłówkiem, a datą, która jest podana na końcu wyroku – tuż przed podpisami. Przykładowo w wyroku z 3 lutego 1992 r. przed podpisami widnieje data 18 lutego 1992¹²⁰. Rozbieżność ta spowodowana

---

¹¹⁶ Zob. wyrok 1. instancji z 2 kwietnia 1991; wyrok 1. instancji z 3 października 2003.

¹¹⁷ Zob. R. Sobański, *Ćwierćwiecze stosowania KPK z 1983 r. w Polsce. Doświadczenia z perspektywy*, w: *Finis Legis Christus. Księga pamiątkowa dedykowana księdzu profesorowi Wojciechowi Góralskiemu z okazji siedemdziesiątej rocznicy urodzin*, t. 1, Warszawa 2009, s. 749.

¹¹⁸ Zob. wyrok 1. instancji z 27 listopada 1991; wyrok 1. instancji z 3 lutego 1992.

¹¹⁹ Zob. wyrok 1. instancji z 5 czerwca 1991;

¹²⁰ Zob. wyrok 1. instancji z 3 lutego 1992; wyrok 1. instancji z 20 sierpnia 1992 – przed podpisami data 21 sierpnia 1992; wyrok 1. instancji z 20 października 1992 – przed podpisami data 21 października 1992.

jest tym, że w dacie wcześniejszej wyrok został wydany, natomiast w dacie późniejszej sporządzono wyrok w formie pisemnej¹²¹.

Wśród wyroków objętych kwerendą znalazłam jeden, w którym data pod nagłówkiem jest późniejsza od daty przed podpisami (4 listopada 2000 – data pod nagłówkiem, a przed podpisami – 3 listopada 2000) – stanowi to oczywistą omyłkę pisarską¹²².

Wyrok wraz z uzasadnieniem jest spisywany przez przewodniczącego, a następnie zostaje przedstawiony do zatwierdzenia każdemu z sędziów. Zatwierdzenie odbywa się przez podpisanie¹²³. Wyrok powinien być podpisany przez wszystkich sędziów lub jednego sędziego i notariusza¹²⁴. Jak już wspomniałam, w sprawach omawianych w niniejszej pracy wyrok podpisywał przeważnie przewodniczący składu sędziowskiego oraz notariusz. Brak wymaganych prawem podpisów skutkuje nieważnością usualną wyroku (kan. 1622 nr 3 KPK).

2.6. Koszty procesu

Rozstrzygnięcie o kosztach procesu ma stanowić element składowy wyroku (kan. 1611 KPK; art. 250 nr 3 DC). W literaturze przedmiotu nikt nie omawia szczegółowo tego zagadnienia¹²⁵. Podnosi się jednak, że nawet jeżeli koszty procesu zostały w całości pokryte przed zakończeniem sprawy w danej instancji, to w wyroku powinno być zaznaczone, kto je poniósł¹²⁶. Praktyka odbiegała jednak od wymogów stawianych przez przepisy. Wśród badanych przeze mnie wyroków *coram* Sobański nie ma ani jednego, który by zawierał rozstrzygnięcie o kosztach lub chociaż informację, która ze stron je poniosła. Brak takiego rozstrzygnięcia w wyroku nie wpływa na jego ważność.

---

¹²¹ Por. 1610 §§ 1 i 2 KPK.

¹²² Zob. wyrok 1. instancji z 4 lub 3 listopada 2000.

¹²³ Zob. art. 249 DC; kan. 1610 § 2 KPK; J. Gręźlikowski, *Co po rozwodzie...*, s. 264; K. Guziak, *Wyrok w sprawach kanonicznych o orzeczenie nieważności małżeństwa i w sprawach rozwodowych. Studium porównawcze*, Kraków 2013, s. 12 – praca licencjacka niepublikowana.

¹²⁴ Zob. art. 253 § 4 DC; kan. 1612 § 4 KPK.

¹²⁵ Zob. S. Kasprzak, *Wybrane zagadnienia z prawa kościelnego*, Lublin 2000, s. 510; A. Sobczak, *Proces o stwierdzenie nieważności małżeństwa kościelnego*, Gniezno 2001, s. 46.

¹²⁶ Zob. R. Sztuchmiller, *Komentarz do kan. 1611*, w: G. Erlebach, A. Dzięga, J. Krukowski, R. Sztuchmiller, *Komentarz do kodeksu prawa kanonicznego t. 5, księga VII. Procesy*, red. naukowy J. Krukowski, Pallottinum 2007, s. 272.

W skład kosztów procesu wchodzi: opłata od skargi; wynagrodzenie biegłego (jeżeli został powołany w sprawie); koszty korespondencji; ewentualnie mogłyby to być koszty adwokata wyznaczonego przez sąd, gdyby stosowano w sądownictwie polskim praktykę zatrudniania adwokatów przez sądy.

Każdy sąd ma swoje regulacje dotyczące kosztów sądowych. Wydawane one są przez biskupa¹²⁷ w formie dekretu. Opłata za proces w zależności od diecezji wahała się w 2001 r. od 400 do 800 zł w pierwszej instancji, a w drugiej od 200 do 400 zł¹²⁸. W 2005 r. wysokość opłat kształtowała się już na poziomie między 500, a 1000 zł w pierwszej instancji, natomiast w drugiej od 300 do 500 zł¹²⁹. W sprawach toczących się z omawianego kanonu konieczna jest opinia biegłego. Koszt takiej opinii w 2007 r. wahał się w różnych sądach na terenie Polski od 150 do 300 zł¹³⁰.

Sąd Metropolitalny w Katowicach kwestie kosztów rozstrzygał na początku procesu. W dekrecie przyjęcia sprawy określano koszty procesu¹³¹.

2.7. Pouczenia i zakazy

W wyroku powinny znaleźć się pouczenia o środkach odwoławczych (kan. 1614 KPK, art. 253 § 5 DC) oraz o zobowiązaniach moralnych i cywilnych (kan. 1689 KPK, art. 252 DC). Oprócz pouczeń, w wyroku może znaleźć się zakaz zawierania nowego małżeństwa (kan. 1684 §1 § 2 KPK).

2.7.1. Pouczenia

Ustawodawca wprowadza w kodeksie prawa kanonicznego, a następnie w ślad za nim w instrukcji procesowej *Dignitas Connubii*, powinność udzielenia stronom pouczeń o środkach zaskarżenia wyroku (co prawda kodeks wskazuje na taką powinność przy ogłaszaniu wyroku, ale instrukcja *Dignitas Connubii* będąca *lex specialis* nakłada wymóg realizacji tej powinności w treści wyroku).

¹²⁷ Por. kan. 1649 KPK

¹²⁸ J. Gręźlikowski, *Czy w Kościele są rozwody?...*, Włocławek 2001, s. 161.

¹²⁹ J. Gręźlikowski, *Co po rozwodzie...*, s. 278; te same kwoty są aktualne w 2007 r., zob. w: S. Świaczny, *Rozwiązanie małżeństwa...*, s. 71.

¹³⁰ Zob. S. Świaczny, *Rozwiązanie małżeństwa i stwierdzenie nieważności małżeństwa w sądach kościelnych. Pisma procesowe*, Warszawa 2007, s. 71.

¹³¹ Notatka z rozmowy z Pracownikiem Sądu Metropolitalnego w Katowicach.

Pouczenie o możliwych środkach odwoławczych realizuje prawo do obrony zagwarantowane każdemu¹³², wskazuje stronie, gdzie może się odwołać od wyroku, z którym się nie zgadza. Sąd powinien poinformować strony, czy wyrok jest ostateczny, czy wymaga jeszcze zatwierdzenia przez sąd wyższej instancji¹³³. Mimo, że w treści wyroku bardzo rzadko zamieszczano pouczenie, ksiądz Sobański pouczał strony o możliwym środku zaskarżenia i terminie do wniesienia go w piśmie przewodnim skierowanym do strony, której wysyłano wyrok¹³⁴. Pouczenie w wyrokach *coram* Sobański najczęściej brzmiało: „Wyrok podlega zatwierdzeniu przez Trybunał II instancji”¹³⁵ lub „Wyrok, aby stał się prawomocny, wymaga zatwierdzenia przez Trybunał II instancji.”¹³⁶. W wyrokach trzeciej instancji zamieszczano pouczenia o wykonalności wyroku, np. „Wyrok podlega wykonaniu zgodnie z k. 1685”¹³⁷ lub „Wyrok jest wykonalny”¹³⁸.

Oprócz wyżej wspomnianych pouczeń sąd powinien pouczyć strony o zobowiązaniach moralnych i cywilnych, którymi ewentualnie będzie związana jedna strona względem drugiej, i wobec dzieci – co do zapewnienia utrzymania i wychowania¹³⁹. Regułą było, że profesor Sobański w wyrokach, które spisywał, nie pouczał o tych obowiązkach¹⁴⁰.

Do obowiązków moralnych, jakie ciążyą na rodzicach, zaliczamy obowiązek wychowania dzieci (kann. 226 § 2, 1136 KPK), zarówno pod względem wychowania zgodnego z nauką Kościoła, jak i wychowania fizycznego¹⁴¹. Patrząc przez pryzmat stwierdzenia nieważności małżeństwa na zobowiązania cywilne stron, należałoby pouczyć o:

¹³² A. Bartzak, *Prawo do obrony jako gwarancja poszukiwania prawdy obiektywnej o danym małżeństwie w procesie małżeńskim*, Prawo i Kościół 2011, t. 3, s. 98.

¹³³ Art. 253 § 5 DC; kan. 1614 KPK.

¹³⁴ Notatka z rozmowy z pracownikiem sądu.

¹³⁵ Wyrok 1. instancji z 20 sierpnia 1992; wyrok 1. instancji z 21 sierpnia 1992; wyrok 1. instancji z 30 listopada 2004.

¹³⁶ Wyrok 1. instancji z 3 października 2003.

¹³⁷ Wyrok 3. instancji z 20 listopada 1997.

¹³⁸ Wyrok 3. instancji z 4 lipca 2003.

¹³⁹ Zob. art. 252 DC, kan. 1689 KPK.

¹⁴⁰ Wyjątek stanowi sprawa, w której wydano wyrok 1. instancji 26 października 1995. Pouczenie o treści: „Pozwany jest zobowiązany do świadczenia obowiązków alimentacyjnych względem dziecka urodzonego w małżeństwie stron”.

¹⁴¹ Szeroko o tym K. Guziak, *Wyrok w sprawach...*, s. 22, 23. Zob. również J. Dyduch, *Obowiązki i prawa wiernych chrześcijan świeckich*, w: J. Dyduch, W. Góralski, E. Górecki, J. Krukowski, M. Sitarz, *Komentarz do kodeksu prawa kanonicznego*, t. 2.1, red. J. Krukowski, Pallotinum 2005, s. 47; J. Krukowski, *Forma zawarcia małżeństwa...*, s. 340; J. Hervada, *Komentarz do kan. 226*, w: *Kodeks...*, red. P. Majer, s. 217.

1. zobowiązaniach wynikających z władzy rodzicielskiej;
2. zobowiązaniach alimentacyjnych w stosunku do dzieci;
3. zobowiązaniach alimentacyjnych w stosunku do byłego małżonka (nazewnictwo cywilne);
4. obowiązku utrzymywania kontaktu między rodzicami a dziećmi;
5. sposobie dziedziczenia¹⁴².

2.7.2. Zakazy

W świetle prawa sąd ma obowiązek wydania zakazu zawierania nowego małżeństwa bez uprzedniej zgody ordynariusza miejsca, jeżeli przyczyna nieważności małżeństwa rodzi obawę, że ponowne małżeństwo zawarte przez stronę dotkniętą niezdolnością psychiczną mogłoby być nieważne¹⁴³. W pierwszej instancji ksiądz Sobański z reguły nie orzekał o tym zakazie. W pierwszej instancji zakaz ten orzekany był jednostkowo¹⁴⁴ – o wydaniu zakazu zazwyczaj decydowała dopiero druga instancja. Jest to praktyka ogólnie spotykana w trybunałach kościelnych, nie zaś tylko w sądzie katowickim¹⁴⁵. W trzeciej instancji do każdego wyroku *affirmative* dołączony był zakaz zawierania nowego małżeństwa bez uprzedniej zgody biskupa oraz po zasięgnięciu opinii biegłego¹⁴⁶. Zakaz taki brzmiał: „Pozwany nie może zawrzeć ponownego małżeństwa bez uprzedniej zgody – *consultom edico* – Ordynariusza miejsca”¹⁴⁷.

W niektórych sprawach *coram* Sobański zakaz zawierania małżeństwa zostawał rozszerzany o dodatkowe wymogi, np. „Zawarcie [...] przez powoda ponownego małżeństwa wymaga zezwolenia Ordynariusza miejsca po zasięgnięciu opinii biegłego o zdolności powoda do małżeństwa i po złożeniu przezeń oświadczenia, że zamierza zawrzeć małżeństwo

¹⁴² Zob. K. Guziak, *Wyrok w sprawach...*, s. 23–32.

¹⁴³ Art. 251 § 2 DC; M. Kolbuc, *Zakaz zawarcia małżeństwa w kodeksie prawa kanonicznego z 1983 r. i instrukcji procesowej Dignitas Connubii*, Kościół i Prawo 2012, s. 183, 184.

¹⁴⁴ Zob. wyrok 1. instancji z 30 listopada 2004; wyrok 1. instancji z 21 sierpnia 1992.

¹⁴⁵ Zob. B. Nowakowski, *Nowe regulacje procesowe w Dignitas Connubii. Wybrane zagadnienia*, Seminarium 2010, s. 60; S. Paździor, *Uchylanie klauzul dołączonych do wyroków w Trybunale archidiecezji Lubelskiej*, „Ius Matrimoniale” 1997, s. 146

¹⁴⁶ Przykładowo zob. wyrok 3. instancji z 12 lipca 2010; wyrok 3. instancji z 2 czerwca 2009; wyrok 1. instancji z 21 sierpnia 1992.

¹⁴⁷ Wyrok 1. instancji z 21 sierpnia 1992; taki sam zakaz w wyroku 3. instancji z 20 listopada 1997; wyrok 1. instancji z 26 października 1995.

zgodnie z nauką Kościoła¹⁴⁸. W sprawie z 1995 r. Ponens, formułując zakaz, pouczył stronę, że „nie może ponownie zawrzeć małżeństwa bez zgody (*de consilio medici*) właściwego Biskupa Diecezjalnego. Pozwany jest zobowiązany do świadczenia obowiązków alimentacyjnych względem dziecka urodzonego w małżeństwie stron¹⁴⁹”.

3. Nieważność wyroku

Domniemuje się, wydany wyrok jest ważny i sprawiedliwy. Domniemanie to można obalić wnosząc: skargę o nieważność wyroku, apelację oraz prośbę o nowe rozpatrzenie sprawy. Możemy wyróżnić dwa rodzaje nieważności wyroków: usuwalną i nieusuwalną. Nieważność nieusuwalna spowodowana jest wadami niemożliwymi do usunięcia, natomiast usuwalna wadami mniejszej wagi, często formalnymi¹⁵⁰. Wyróżniamy osiem przypadków, kiedy wyrok jest dotknięty wadą nieważności nieusuwalnej. Pierwszy z nich, gdy wyrok został wydany przez sędziego bezwzględnie niewłaściwego¹⁵¹. Drugi, gdy wyrok został wydany przez tego, kto nie posiada władzy sądenia w trybunale, w którym sprawa została rozstrzygnięta¹⁵². Kolejne zachodzą, gdy: sędzia wydał wyrok pod wpływem przemocy lub ciężkiej bojaźni; proces był przeprowadzony bez skargi sądowej o której w kan. 1501 KPK, albo nie był wszczęty przeciwko jakiejś stronie pozwanej; był wydany dla stron, z których przynajmniej jedna nie miała prawa występowania w sądzie; ktoś działał w imieniu drugiego, bez zlecenia zgodnego z przepisami prawa; jednej albo drugiej stronie odmówiono prawa do obrony; spór nawet częściowo nie został rozstrzygnięty¹⁵³.

Sędzią właściwym jest sędzia posiadający jurysdykcję ze względu na materię, której sprawa dotyczy i na stopień trybunału¹⁵⁴. Osobą nie

¹⁴⁸ Wyrok 1. instancji z 3 października 2003. Podobny zakaz zob. wyrok 1. instancji z 30 listopada 2004.

¹⁴⁹ Wyrok 1. instancji z 26 października 1995.

¹⁵⁰ Zob. U. Nowicka, *Przyczyny nieusuwalnej i usuwalnej nieważności wyroku w kano-nicznym procesie małżeńskim*, „Prawo Kanoniczne” 2008 nr 3–4, s. 275, 276.

¹⁵¹ Kan. 1620 pkt 1 KPK; art. 270 pkt 1 DC.

¹⁵² Kan. 1620 pkt 2 KPK; art. 270 pkt 2 DC.

¹⁵³ Kan. 1620 pkt 3–8 KPK; art. 270 pkt 3–8 DC.

¹⁵⁴ Bezwzględna niewłaściwość sędziego może zachodzić: w sprawach o nieważność małżeństwa osoby sprawującej najwyższą władzę państwową ora we wszystkich innych, które Biskup Rzymski wezwał pod swój osąd; gdy sprawa toczy się w innym sądzie (sprawa nie może toczyć się w więcej niż jednym sądzie równolegle); w sprawach, w których nie przestrzega się kompetencji stopnia sądenia, tj. gdy sędzia jest niekompetentny z racji stopnia sądenia, gdy ta sama sprawa jest ponownie rozpatrywana po

posiadająca władzy sądenia w trybunale rozstrzygającym sprawę może być: osoba prywatna, nie mająca żadnej władzy sądenia; osoba pełniąca funkcje w sprawie, ale nie mająca władzy sądenia; sędzia z innego sądu¹⁵⁵.

Przez trybunał rozumie się nie turnus wyznaczonego do rozpatrywania danej sprawy, ale cały trybunał posiadający biskupią władzę sądowniczą. Zatem nie zachodzi nieważność, gdy zastępując chorego kolegę wyrokował sędzia sądu w którym sprawa się toczy, ale z nie z turnusu powołanego do danej sprawy¹⁵⁶.

Sędzia nie może wszcząć ani rozpoznać sprawy o stwierdzenie nieważności małżeństwa, dopóki nie zostanie przedstawiona o to prośba przez jednego z małżonków lub promotora sprawiedliwości. Oznacza to, że nie może toczyć się żadna sprawa małżeńska podjęta z urzędu¹⁵⁷.

Za przyczynę, dla której strona nie ma prawa sama występować w procesie może być uznany jej wiek lub stan umysłowy. Wówczas za stronę działa opiekun lub kurator¹⁵⁸. Małżonkowie małoletni mogą występować i odpowiadać przed sądem bez zgody rodziców lub opiekunów (o ile nie zachodzą okoliczności pozbawienia rozumu lub choroby umysłowej)¹⁵⁹.

Sytuacje działania bez zlecenia zgodnego z przepisami za stronę możliwe są wówczas, gdyby pełnomocnik lub adwokat nie złożył autentycznego zlecenia przed podjęciem czynności za stronę¹⁶⁰.

Za pozbawienie strony prawa do obrony można uznać sytuacje, gdyby została ona pozbawiona możliwości udziału w procesie, odmówiono jej prawa do przedstawienia środka dowodowego, w procesie nie brał udziału obrońca węzła małżeńskiego¹⁶¹.

Ostatni przypadek nieważności nieusuwalnej dotyczy nierozstrzygnięcia sporu, nawet częściowego. W kontekście spraw małżeńskich wyrok musi dać odpowiedź na sformułowaną wątpliwość przy zawarciu sporu¹⁶².

---

wydaniu ostatecznego wyroku, chyba że wydany wyrok został uznany za nieważny; gdy sprawa jest rozpatrywana przez sąd nie mający kompetencji do rozpatrywania tego typu spraw. Zob. kan. 1405, 1512 KPK, art. 129 DC; U. Nowicka, *Przyczyny nieusuwalnej i usuwalnej nieważności wyroku...*, s. 278–280.

¹⁵⁵ Zob. U. Nowicka, *Przyczyny nieusuwalnej i usuwalnej nieważności...*, s. 280.

¹⁵⁶ Zob. R. Sztymchmiller, *Komentarz do kan. 1620 KPK*, w: *Komentarz do kodeksu prawa kanonicznego*, t. 5, red. J. Krukowski, Pollotinum 2007, s. 280.

¹⁵⁷ Zob. kan. 1501 KPK, art. 114 DC; U. Nowicka, *Przyczyny nieusuwalnej i usuwalnej nieważności...*, s. 281, 282.

¹⁵⁸ Zob. art. 97 DC.

¹⁵⁹ Zob. U. Nowicka, *Przyczyny nieusuwalnej i usuwalnej nieważności...*, s. 285.

¹⁶⁰ Zob. U. Nowicka, *Przyczyny nieusuwalnej i usuwalnej nieważności...*, s. 285.

¹⁶¹ Zob. U. Nowicka, *Przyczyny nieusuwalnej i usuwalnej nieważności...*, s. 286, 287

¹⁶² Zob. U. Nowicka, *Przyczyny nieusuwalnej i usuwalnej nieważności...*, s. 288.

Jeżeli strona uważa, że wyrok jest dotknięty wadą nieważności nieusuwalnej ma dwie możliwości działania:

- wniesienie zarzutu;
- wniesienie skargi o nieważność.

Strona może wnieść zarzut zawsze, natomiast skargę o nieważność powinna wnieść wobec sędziego, który wydał wyrok w ciągu dziesięciu lat od dnia ogłoszenia wyroku¹⁶³.

Wyrok dotknięty wadą nieważności nieusuwalnej jest niewykonalny, jeżeli podmiot, przeciwko któremu jest skierowany, zgłasza zarzut wobec tej wady¹⁶⁴.

Przyczynami nieważności usuwalnej wyroku są:

- wydanie wyroku przez liczbę sędziów niezgodną z ustawą;
- brak motywów, czyli racji decyzji;
- brak przepisanych prawem podpisów;
- brak wskazania roku, miesiąca, dnia i miejsca, w którym został wydany;
- oparcie wyroku na nieważnym akcie sądowym, którego nieważność nie została sanowana;
- wydanie wyroku przeciwko stronie nieobecnej zgodnie z przepisami prawa, tj. przepis ten dotyczy strony, która bez własnej winy nie brała udziału w sprawie, a przed wydaniem wyroku nie była tego w stanie wykazać¹⁶⁵.

Sprawy małżeńskie rozstrzygane są przez trybunały trzyosobowe. Oznacza to, że wyrok wydany przez mniejszą liczbę sędziów będzie nieważny do momentu usunięcia braku. Wyrok wydany zaś przez większą liczbę sędziów jest ważny¹⁶⁶.

Wyrok musi zawierać uzasadnienie zawierające racje prawne jak i faktyczne, ponieważ strony muszą wiedzieć i rozumieć, dlaczego został orzeczony taki, a nie inny wyrok¹⁶⁷.

Wyrok powinien być podpisany przez wszystkich sędziów wydających go. Podpis jedynie przewodniczącego powoduje nieważność wyroku¹⁶⁸. Również brak oznaczenia daty, czyli dnia, miesiąca, roku oraz miejsca wydania wyroku powoduje usuwalną nieważność. Nie wystarczy podanie samego roku lub roku i miesiąca.

---

¹⁶³ Zob. kan. 1621 KPK.

¹⁶⁴ Zob. R. Sztuchmiller, *Komentarz do kan. 1621 KPK*, w: *Komentarz do kodeksu prawa kanonicznego*, t. 5, red. J. Krukowski, Pollotinum 2007, s. 281.

¹⁶⁵ Zob. kan. 1612 KPK.

¹⁶⁶ Zob. U. Nowicka, *Przyczyny nieusuwalnej i usuwalnej nieważności...*, s. 289.

¹⁶⁷ Zob. R. Sobański, *Uwagi o funkcji sędziego...*, 49

¹⁶⁸ Zob. U. Nowicka, *Przyczyny nieusuwalnej i usuwalnej nieważności...*, s. 292.

W sprawach, w których wyrok byłby oparty na nieważnym akcie sądowych jego sanowanie można rozpatrywać tylko poprzez podpisanie przez osobę, której podpis jest wymagany do ważności akt¹⁶⁹.

Nieobecność strony w procesie może tylko wówczas stanowić nieważność usuwalną wyroku, jeżeli po wydaniu wyroku strona udowodni, że bez własnej winy nie mogła brać udziału w procesie. Wówczas strona powinna wnieść skargę o nieważność wyroku¹⁷⁰. Stronie przysługuje prawo do wniesienia skargi o nieważność w ciągu trzech miesięcy od wiadomości o ogłoszeniu wyroku¹⁷¹. Strona może wnieść taką skargę równocześnie z apelacją, ale w terminie przewidzianym do wniesienia apelacji¹⁷². Po upływie tego czasu w sprawach małżeńskich, po upływie tego terminu wyrok uznaje się za sanowany *ipso iure*¹⁷³. Skargę o nieważność wyroku rozpatruje ten sam sędzia, który wydał wyrok. Jeśli jednak strona obawia się, że sędzia, który wydał wyrok zaskarżony z powodu nieważności, będzie uprzedzony i dlatego uważa go za podejrzanego, może wymagać, by w jego miejsce dano innego sędziego¹⁷⁴.

Sam sędzia może z urzędu odwołać lub poprawić wydany przez siebie wyrok w terminie 3 miesięcy od jego wydania¹⁷⁵.

W kontekście wyroków *coram* Sobański badane były tylko wyroki ostateczne, wydane w pierwszej i trzeciej instancji. W okresie, kiedy profesor Sobański był oficjałem nie wpłynęły żadne skargi o nieważność wyroku¹⁷⁶. Wśród badanych wyroków nie znalazłam również poprawionego lub odwołanego. Świadczy to niewątpliwie o kunszcie Profesora jako sędziego.

---

¹⁶⁹ Zob. U. Nowicka, *Przyczyny nieusuwalnej i usuwalnej nieważności...*, s. 284.

¹⁷⁰ Zob. U. Nowicka, *Przyczyny nieusuwalnej i usuwalnej nieważności...*, s. 296.

¹⁷¹ Zob. kan. 1623 KPK.

¹⁷² Zob. kan. 1625 KPK.

¹⁷³ Zob. art. 273 DC.

¹⁷⁴ Zob. kan. 1624 KPK.

¹⁷⁵ Zob. kan. 1626 § 2 KPK.

¹⁷⁶ Spis Spraw Sądu Metropolitalnego w Katowicach

4. Statystyka

4.1. Okres od zawarcia małżeństwa do wniesienia skargi powodowej

Strony, w świetle prawa nie są związane żadnymi terminami, kiedy mogą wnieść skargę o stwierdzenie nieważności małżeństwa. Takie sprawy nie ulegają przedawnieniu¹⁷⁷.

W wyrokach *coram* Sobański można zaobserwować, że strony w różnym czasie od zawarcia małżeństwa decydowały się na wniesienie sprawy o stwierdzenie nieważności małżeństwa. W skrajnym przypadku od zawarcia małżeństwa do wniesienia skargi o stwierdzenie nieważności małżeństwa minęło 40 lat¹⁷⁸. W kilku innych skrajnych sprawach od dnia ślubu do skierowania sprawy przed trybunał kościelny minęły 34 lata¹⁷⁹; 33 lata¹⁸⁰; 20 lat¹⁸¹, 10 lat¹⁸². Zwykle jednak ten czas nie był tak długi i strony niedługo po zawarciu małżeństwa decydowały się na wniesienie skargi. Wśród spraw objętych kwerendą strona, która najszybciej po zawarciu małżeństwa zdecydowała się na wniesienie skargi, uczyniła to rok po ślubie¹⁸³. Najczęściej sprawy do trybunału katowickiego wnoszono w okresie od 2 do 5 lat po zawarciu małżeństwa¹⁸⁴.

4.2. Czas trwania procesu

Zarówno kodeks prawa kanonicznego, jak instrukcja procesowa *Dignitas Connubii*, zakreślają sądowi pierwszej i trzeciej instancji ramy czasowe, w których proces powinien się zakończyć. Proces w pierwszej instancji nie powinien trwać dłużej niż jeden rok, natomiast trybunał drugiej instancji powinien rozpoznać sprawę w terminie sześciu miesięcy¹⁸⁵.

¹⁷⁷ Zob. kann. 1643 i 1644 KPK.

¹⁷⁸ Zob. wyrok 1. instancji z 3 listopada 2000.

¹⁷⁹ Zob. wyrok 1. instancji z 2 września 2002.

¹⁸⁰ Zob. wyrok 1. instancji z 6 października 2003.

¹⁸¹ Zob. wyrok 3. instancji z 26 kwietnia 1999.

¹⁸² Zob. wyrok 1. instancji z 7 kwietnia 1994.

¹⁸³ Zob. wyrok 1. instancji z 20 sierpnia 1992.

¹⁸⁴ Zob. wyrok 1. instancji z 27 listopada 1991 – 3 lata; wyrok 1. instancji z 30 maja 1995 – 3 lata; wyrok 1. instancji z 5 czerwca 1992 – 4 lata; wyrok 3. instancji z 5 października 2000 – 2 lata; wyrok 1. instancji z 30 stycznia 1995 – 3 lata; wyrok 3. instancji z 15 grudnia 2003 – 4 lata; wyrok 3. instancji z 5 maja 2003 – 2 lata; wyrok 1. instancji z 3 lutego 1992 – 2 lata.

¹⁸⁵ Zob. art. 72 DC; kan. 1453 KPK.

Można powiedzieć, że w praktyce terminy te były dotrzymywane w jednostkowych przypadkach. Zwykle były przekraczane¹⁸⁶. Przyczyn tej sytuacji można dopatrywać się po stronie sądu i samych stron. Zarówno strony, jak i świadkowie nie zgłaszali się w wyznaczonym terminie na przesłuchania i badania u psychologa, co powodowało wyznaczanie kolejnych terminów, a tym samym odwlekanie się zakończenia procesu. Czasem strony odpowiadały na pisma sądu z dużym opóźnieniem. Do przyczyn leżących po stronie sądu możemy zaliczyć zbyt małą liczbę sędziów w stosunku do liczby spraw oraz ich pozasądownicze obowiązki, tj. duszpasterstwo i pracę naukową.

Ksiądz profesor Sobański był człowiekiem niezwykle zapracowanym. Równoległe do pracy w sądzie prowadził działalność naukową, był wykładowcą na uniwersytetach w Warszawie i Katowicach oraz w Śląskim Seminarium Duchownym. Przed objęciem funkcji oficjała pełnił również zaszczytne funkcje dziekana, prorektora i rektora Akademii Teologii Katolickiej (później Uniwersytetu Kardynała Stefana Wyszyńskiego). Często pisał artykuły do „Gościa Niedzielnego”¹⁸⁷. Mnogość zajęć nie przeszkadzała mu jednak w wypełnianiu zadań sędziego. Oczywiście, skupienie się tylko na pracy sądowej mogłoby skutkować zwiększeniem czasu poświęcanego sprawom sądowym, co może wpłynęłoby na skrócenie czasu trwania procesów. Jednak, moim zdaniem, równoległe poruszanie się po płaszczyźnie teoretycznej i praktycznej kanonistyki wpływało tylko *in plus* na działalność sądową księdza Profesora, ponieważ nieustannie zgłębiał on swoją wiedzę oraz miał kontakt z różnymi środowiskami i opiniami, co owocowało jego biegłością w prawie.

W sprawach nadmiernie przewlekających się Profesor w uzasadnieniu wyroku wplatał przyczyny długiego czasu trwania procesu. W jednej ze spraw z 2000 r. oprócz choroby strony, przez którą nie mogła złożyć zeznań w terminie wyznaczonym przez sąd, na czas trwania procesu wpłynęła choroba obrońcy wężła małżeńskiego¹⁸⁸.

Prawo kanoniczne, podobnie jak ustawodawstwo polskie, przewiduje prawo strony do złożenia skargi na naruszenie prawa strony do

---

¹⁸⁶ O tym szerzej później.

¹⁸⁷ Zob. A. Pawłaszczyk, *Mam do czynienia z człowiekiem*, w: *Sędzia i Pasterz. Księga pamiątkowa w 50-lecie pracy ks. Remigiusza Sobańskiego w Sądzie Metropolitalnym w Katowicach (1957–2007)*, red. H. Typańska, Katowice 2007, s. 25; H. Typańska, *Pola aktywności księdza oficjała Remigiusza Sobańskiego*, w: *Sędzia i Pasterz. Księga pamiątkowa w 50-lecie pracy ks. Remigiusza Sobańskiego w Sądzie Metropolitalnym w Katowicach (1957–2007)*, red. H. Typańska, Katowice 2007, s. 11, 13, 15.

¹⁸⁸ Zob. wyrok 1. instancji z 3 listopada 2000.

rozpoznania sprawy w postępowaniu sądowym bez nieuzasadnionej zwłoki¹⁸⁹. W procesie kanonicznym, co prawda nie ma przepisu określającego takie uprawnienie, ale wynika ono z kanonów 221 § 2 oraz 1453 KPK. Strony również same powinny starać się niezwłocznie reagować na każde wezwanie sądu, aby nie dopuszczać do opóźnień w procedowaniu.

W związku z tym, że sędzia Sobański spisywał wyroki w pierwszej i trzeciej instancji, omówienie i wnioski dotyczą tylko tych dwóch instancji.

4.2.1. Pierwsza instancja

Jak już wspomniano, proces przed pierwszą instancją nie powinien trwać dłużej niż jeden rok¹⁹⁰. Ze względu na specyfikę instancji procesy toczone się w pierwszej instancji trwały o wiele dłużej. Było to związane oczywiście z postępowaniem dowodowym, które przed pierwszą instancją jest najbardziej rozbudowane¹⁹¹. W trzeciej instancji postępowanie dowodowe jest tylko uzupełniane, jeżeli zaistnieje taka potrzeba.

W sprawach, w których składowi sędziowskiemu przewodniczył profesor Sobański, najkrótszy proces trwał rok i trzy miesiące. Skargę wniesiono w lutym 1991 r., a wyrok zapadł w czerwcu 1992 r.¹⁹² Kolejny krótki proces trwał półtora roku. Skarga została wniesiona w listopadzie 1989, a wyrok został wydany w czerwcu 1991 r.¹⁹³ Średnio proces w pierwszej instancji trwał dwa lata¹⁹⁴. Najdłuższe procesy trwały pięć lat. Skargę wniesiono w 1993 r., a wyrok w pierwszej instancji wydano w 1998 r.¹⁹⁵

¹⁸⁹ Zob. Ustawa z dnia 17 czerwca 2004 r. o skardze na naruszenie prawa strony do rozpoznania sprawy w postępowaniu przygotowawczym prowadzonym lub nadzorowanym przez prokuratora i postępowaniu sądowym bez nieuzasadnionej zwłoki (tekst jedn. Dz.U. z 2016 r. poz. 1259 z późn. zm.).

¹⁹⁰ Zob. art. 72 DC; kan. 1453 KPK.

¹⁹¹ Rozpatrując sprawy w trzeciej instancji profesor Sobański zauważał, że jeżeli chodzi o drugą instancję to akta w przeważającej liczbie przypadków są obszerniejsze niż w pierwszej instancji. Wynikało to przeważnie z zaniedbania stron postępowania dowodowego przed pierwszą instancją. Zob. R. Sobański, *Uwagi o funkcji sędziego w procesie o nieważność małżeństwa*, w: *Książka rektor Remigiusz Sobański. Uczony, nauczyciel, sędzia* – referat wygłoszony na ogólnopolskim zebraniu kanonistów 24.11.1997 w ATK, red. W. Góralski, Warszawa 2005, s. 234.

¹⁹² Zob. wyrok 1. instancji z 5 czerwca 1992.

¹⁹³ Zob. wyrok 1. instancji z 5 czerwca 1991.

¹⁹⁴ Zob. wyrok 1. instancji z 27 listopada 1991; wyrok 1. instancji z 20 sierpnia 1992; wyrok 1. instancji z 5 czerwca 1992; wyrok 1. instancji z 7 kwietnia 1994; wyrok 1. instancji z 30 stycznia 1995.

¹⁹⁵ Zob. wyrok 1. instancji z 5 czerwca 1998.

Analizując przebieg sprawy w wyrokach trzeciej instancji, można poczynić spostrzeżenia co do czasu trwania procesów w innych sądach, tzn. w trybunałach, które orzekały w danej sprawie jako pierwsza i druga instancja. Generalnie można stwierdzić, że czas trwania procesu w sądzie katowickim i innych, dla których sąd w Katowicach był trzecią instancją, był zbliżony¹⁹⁶. Uwagę przykuwa jednak opis sprawy w wyroku wydanym w sprawie, która w pierwszej instancji toczyła się przed trybunałem w Poznaniu – sprawa przed pierwszą instancją toczyła się siedem lat¹⁹⁷.

4.2.2. Trzecia instancja

W sprawach, w których na etapie apelacji dodawano nowy tytuł nieważności, trybunał apelacyjny rozpoznawał sprawę jako pierwsza instancja. W takim przypadku trybunałem kompetentnym do zatwierdzenia ewentualnego pozytywnego wyroku jest Trybunał Roty Rzymskiej¹⁹⁸. Stanowi to regułę¹⁹⁹, lecz możliwy jest od niej wyjątek. W wyjątkowych sytuacjach, kiedy realna ocena sytuacji pozwala sądzić, że strona musiałaby ponieść wysokie koszty tłumaczenia akt procesu, a nie stać jej na to – na prośbę strony Sygnatura Apostolska może wyznaczyć do rozpoznania sprawy któryś z polskich trybunałów²⁰⁰.

W trzeciej instancji profesor Sobański zaczął orzekać w 1992 roku, ponieważ dopiero wówczas Sąd Metropolitalny w Katowicach zaczął być powoływany przez Najwyższy Trybunał Sygnatury Apostolskiej do rozpatrywania spraw o stwierdzenie nieważności zawartego małżeństwa na stopniu trzeciej instancji²⁰¹. Do każdej sprawy z osobna Najwyższy Trybunał

---

¹⁹⁶ Zob. wyrok 3. instancji z 5 maja 2003.

¹⁹⁷ Zob. wyrok 3. instancji z 4 grudnia 2009.

¹⁹⁸ Zob. kan. 1683 KPK, art. 268 §§ 1, 2 DC; W. Wenz, *Przesłanie sprawy do Sądu Apelacyjnego i postępowanie*, w: *Komentarz do Instrukcji procesowej „Dignitas connubii”*, red. T. Rozkrut, Sandomierz 2007, s. 360–362.

¹⁹⁹ Art. 128 nr 2 PB.

²⁰⁰ Kan. 1444 KPK; art. 124 nr 2 PB; zob. J. Krukowski, *Komentarz do art. 1444 KPK*, w: G. Erlebach, A. Dziega, J. Krukowski, R. Szytmiller, *Komentarz do kodeksu prawa kanonicznego t. 5, księga VII. Procesy*, red. naukowy J. Krukowski, Pallottinum 2007, s. 66; W. Wenz, *Przesłanie sprawy do Sądu Apelacyjnego i postępowanie*, w: *Komentarz do Instrukcji procesowej „Dignitas connubii”*, red. T. Rozkrut, Sandomierz 2007, s. 361.

²⁰¹ Zob. M. Górka, *Pojęcie praworządności a praktyka sądownictwa kościelnego*, „Śląskie Studia Historyczno-Teologiczne” 2001, s. 230.

Stolicy Apostolskiej wydawał reskrypt, którym wyznaczał Sąd Metropolitalny w Katowicach do rozpatrzenia sprawy w trzeciej instancji²⁰².

Przed trzecią instancją sprawy toczyły się krócej, niż przed pierwszą, jednak półroczny termin wskazany w kodeksie prawa kanonicznego jak i instrukcji procesowej *Dignitas Connubii* dochowywany był sporadycznie²⁰³. Przed trzecią instancją sprawy toczyły się średnio około jednego roku²⁰⁴. Najkrótszy proces przed trzecią instancją toczył się pięć miesięcy. W kwietniu 2008 r. trybunał katowicki został wyznaczony do rozpoznania sprawy w trzeciej instancji, a we wrześniu tego samego roku zapadł wyrok²⁰⁵.

Na podstawie wyroków trzeciej instancji można pokusić się o obserwację czasu trwania całego procesu (od wniesienia skargi do wydania ostatecznego wyroku), lecz należy pamiętać, że pierwsza i druga instancja toczyły się w sądach innych diecezji. Nie można w tym miejscu zapomnieć, że rozważaniami nie są objęte sprawy, które toczyły się tylko przed dwoma instancjami. Biorąc pod uwagę ogólny czas trwania procesu, czyli okres od wniesienia skargi do wydania wyroku przez trybunał trzeciej instancji, najdłuższy proces trwał 10 lat. Skarga została wniesiona w r. 1999, a wyrok w trzeciej instancji został wydany w 2009 r.²⁰⁶ Kilka procesów trwało 9 lat²⁰⁷. Przeciętnie od wniesienia skargi do wydania wyroku przez trzecią instancję mijały trzy lata²⁰⁸.

4.3. Liczba spraw

Od wielu lat obserwuje się w Polsce wzrastającą liczbę rozwodów. W roku 1990 liczba rozwodów w Polsce wynosiła 42 436, a w 2010 r. było ich już 61 300²⁰⁹. Niestety nie można dokonać porównania ilości rozwodów z ilością małżeństw, które zostały zawarte nieważnie w świetle prawa kanonicznego, ponieważ nie każda sprawa o stwierdzenie nieważności

²⁰² Zob. przykładowo wyrok 3. instancji z 30 grudnia 1997; wyrok 3. instancji z 3 lipca 2003.

²⁰³ Art. 72 DC; kan. 1453 KPK; zob. wyrok 3. instancji z 16 grudnia 1996.

²⁰⁴ Zob. wyrok 3. instancji z 30 września 2008; wyrok 3. instancji z 24 czerwca 2010.

²⁰⁵ Zob. wyrok 3. instancji z 30 września 2008.

²⁰⁶ Zob. wyrok 3. instancji z 4 grudnia 2009.

²⁰⁷ Zob. wyrok 3. instancji z 30 września 2008; wyrok 3. instancji z 5 października 2000; wyrok 3. instancji z 17 maja 2010.

²⁰⁸ Zob. wyrok 3. instancji z 15 listopada 1997; wyrok 3. instancji z 24 czerwca 2010; wyrok 3. instancji z 30 stycznia 2001; wyrok 3. instancji z 15 grudnia 2003; wyrok 3. instancji z 30 sierpnia 2004.

²⁰⁹ Zob. dane statystyczne ze strony: <http://stat.gov.pl/obszary-tematyczne/ludnosc/ludnosc/struktura-ludnosci,16,1.html>.

małżeństwa kończy się pozytywnie, a po drugie, granice województwa nie pokrywają się ściśle z granicami diecezji.

Mnogość spraw rozwodowych w sądach cywilnych przekłada się na zwiększenie spraw o stwierdzenie nieważności małżeństwa prowadzonych przez trybunały kościelne. W Sądzie Metropolitalnym w Katowicach liczba spraw przedstawia się w następujący sposób:

1. instancja²¹⁰:

Rok	Ogólna liczba przyjętych spraw	Skargi wniesione z tytułu 1095 nr 3 KPK
1992	62	25
1993	69	34
1994	81	38
1995	55	24
1996	76	42
1997	77	50
1998	80	52
1999	70	44
2000	100	53
2001	84	58
2002	95	71
2003	112	83
2004	120	96
2005	110	80
2006	99	82
2007	105	80
2008	128	98
2009	111	74
2010	97	65

3. instancja²¹¹:

Rok	Ogólna liczba przyjętych spraw	Sprawy z tytułu 1095 nr 3 KPK
1996	4	3
1997	15	14
1998	10	6
1999	14	13
2000	7	5
2001	8	6
2002	8	7
2003	12	10
2004	16	13

²¹⁰ Por. M. Górka, H. Typańska, *Sąd biskupi (metropolitalny) w Katowicach 1923–1994*, „Śląskie Studia Historyczno-Teologiczne” 1994–1995, s. 322; Spis spraw Sądu Metropolitalnego w Katowicach.

²¹¹ Spis spraw Sądu Metropolitalnego w Katowicach.

Rok	Ogólna liczba przyjętych spraw	Sprawy z tytułu 1095 nr 3 KPK
2005	15	12
2006	22	17
2007	12	10
2008	24	20
2009	19	15
2010	14	11

Oprócz rosnącej liczby spraw o stwierdzenie nieważności małżeństwa można zauważyć rosnący stosunek spraw rozpatrywanych z tytułu 1095 nr 3 KPK do liczby wszystkich spraw. W 1992 r. stosunek ten wynosił około 2,5 : 1, a w 2010 r. – 1,5 : 1.

5. Podsumowanie

W wyniku stosowania prawa norma prawna zostaje skonkretyzowana jako reguła zachowania w konkretnym przypadku. Rezultatem uwzględnienia i przyporządkowania normy i stanu faktycznego jest wyrok. Aby stwierdzić, że dana norma dotyczy rozpatrywanego przypadku, należy dokonać interpretacji normy i naświetlić stan faktyczny²¹². Każda część wyroku jest wynikiem stosowania zarówno prawa materialnego, jak i procesowego.

Wyrok jest uwieńczeniem procesu na etapie danej instancji. Jego treść, a zwłaszcza uzasadnienie, powinno w jasny sposób pokazywać zarówno stronom, jak i trybunałowi instancji odwoławczej, dlaczego sędziowie podjęli konkretne rozstrzygnięcie. Profesor Sobański dbał o to, aby czytelnik wyroku nie miał wątpliwości co do kwestii, jakie fakty sąd uznał za udowodnione, jak sędziowie dokonali subsumcji stanu faktycznego oraz co wpłynęło na pewność moralną sędziów. Ponens uważał, że ukazanie powodów podjęcia danego rozstrzygnięcia to nie tylko przedstawienie sytuacji życiowej stron i kilku przepisów, lecz także pokazanie ich wzajemnej zależności oraz ukazanie procesu analizy faktów i norm prawnych. W wyrokach *coram* Sobański można dostrzec, że Profesor, przedstawiając racje prawne, zwracał uwagę na to, że są one skierowane zarówno do stron – a zatem muszą być wyłożone językiem zrozumiałym dla laika – oraz do trybunału odwoławczego – muszą więc wskazywać konkretne przepisy.

Profesor Sobański uważał, że wyrok, co do swej budowy powinien spełniać wymogi stawiane przez prawo w kanonach 1611 i 1612 KPK²¹³,

²¹² R. Sobański, *Metodologia prawa kanonicznego*, Warszawa 2009, s. 121.

²¹³ Zob. A. Pawlaszczyk, „Mam do czynienia z człowiekiem”. *Ksiądz Remigiusz Sobański – sędzia*, w: *Wkład księdza profesora Remigiusza Sobańskiego w rozwój kanonistyki*,

jednak, jak można zaobserwować, sam nie stosował się ściśle do tych wytycznych. Świadczy o tym brak w sporządzonych przez niego wyrokach niektórych elementów wymienionych w kan. 1611 KPK, a mianowicie brak wyrzeczenia o pouczeniach oraz kosztach procesu. Brak tych elementów nie wpływa jednak na ważność wyroku²¹⁴.

Wątpliwości może budzić składnia nagłówku. Profesor po wymienieniu składu sądu dodawał słowa „rozpatrywał sprawę przy udziale”, wymieniając następnie audytora²¹⁵. Wymienienie audytora w nagłówku sugeruje bowiem, że audytor był w składzie orzekającym i wraz z innymi tam wymienionymi brał udział w rozpatrywaniu sprawy oraz w wyrokowaniu, a przecież audytor jest powoływany tylko do zebrania dowodów i przekazania ich sędziemu²¹⁶. Również użyte w nagłówku sformułowanie „trybunał «przy udziale» obrońcy i notariusza” może być odbierane przez laika jako informacja, że te osoby brały udział w rozpatrywaniu sprawy oraz w wyrokowaniu.

Sędzia Sobański, działając zgodnie z literą prawa, orzekał prawdę o małżeństwie z momentu jego zawarcia. Wyrok rozstrzygający o ewentualnej nieważności małżeństwa ma charakter deklaracyjny, tzn. nie stwarza nowej rzeczywistości, lecz stwierdza, że małżeństwo zostało zawarte nieważnie, czyli nigdy go nie było. Skutki rozstrzygnięcia, że małżeństwo zostało zawarte nieważnie następują *ex tunc*, czyli od momentu zawarcia małżeństwa²¹⁷.

Sędzia Sobański wyrażał opinię, że „sztuka prawnicza polega właśnie na wydobywaniu z konkretnego, życiowego przypadku wszystkich tych elementów i momentów, które mają znaczenie w świetle przepisów prawa: niczego nie przeoczyć, ale też niczego nie interpolować”²¹⁸.

W dowód wdzięcznej pamięci o zasługach dla rozwoju kanonistyki, Materiały z konferencji naukowej zorganizowanej na Wydziale Prawa Kanonicznego UKSW w dniu 11 grudnia 2013 roku, red. T. Gałkowski, Warszawa–Kraków 2014, s. 150.

²¹⁴ Zob. W. Wenz, *Decyzja sędziego w: Komentarz do Instrukcji...*, red. T. Rozkrut, s. 336; K. Guziak, *Wyrok...*, s. 14.

²¹⁵ Zob. przykładowo wyrok 1. instancji z 9 marca 2001.

²¹⁶ Zob. kan. 1428 § 3 KPK.

²¹⁷ Por. A. Sosnowski, *Niewystarczalność niezdolności relatywnej do stwierdzenia nieważności małżeństwa według kan. 1095 n. 3*, w: *Servabo legem tuam in toto corde meo. Księga pamiątkowa dedykowana księdzu profesorowi Józefowi Krzywdzie CM, dyrektorowi Instytutu Prawa Kanonicznego UPJPII z okazji 70. Rocznicy urodzin*, red. A. Zakręta, A. Sosnowski, Kraków 2013, s. 482; R. Sobański, *Nauki podstawowe prawa kanonicznego...*, s. 96 i 140.

²¹⁸ R. Sobański, *Uwagi o funkcji sędziego w procesie o nieważność małżeństwa*, w: *Ksiądz rektor Remigiusz Sobański. Uczony, nauczyciel, sędzia – referat wygłoszony na*

W uzasadnieniach wyroków *coram* Sobański zaskoczeniem jest pominięcie argumentacji obrońcy wężła małżeńskiego. Profesor bardzo rzetelnie sporządzał uzasadnienia, podając wszelkie istotne informacje i elementy procesu, które trybunał brał pod rozwagę wydając wyrok. O opinii obrońcy wężła nie ma jednak mowy, ani w części opisującej przebieg sprawy (wniesienie uwag), ani w części opisującej stan faktyczny i prawny.

Profesor w uzasadnieniach spisywanych przez siebie wyroków nie przytaczał argumentacji przywoływanej przez adwokata lub pełnomocnika strony. W treści wyroku pojawiała się tylko informacja, że strona była reprezentowana (przez adwokata lub pełnomocnika). Odmiennie zaś było z argumentacją i wnioskami biegłego sporządzającego opinię. Profesor w każdym z wyroków²¹⁹ dosyć obszernie powoływał się na opinię biegłego.

Pod względem techniki pisania wyroków nie można dokonać rzetelnego porównania wyroków spisywanych przez Profesora Sobańskiego z żadnymi innymi, ponieważ publikowane wyroki są w jakiejś części zmienione i przystosowane do druku. Przeważnie jest w nich wyakcentowany problematyczny element prawa materialnego i w tym zakresie można by próbować pokusić się o pewne porównania, ale też z dużą ostrożnością, ponieważ nigdy nie porównywano by dwóch oryginałów, lecz zawsze oryginał ze zmodyfikowanym tekstem.

Oprócz kwestii typowo prawnych należy zwrócić uwagę na metodykę pisania wyroków przez księdza profesora Remigiusza Sobańskiego. Przez lata pracy jako oficjał wypracował on swój styl pisania wyroków. Można zauważyć, że z biegiem czasu pisał je coraz krótsze. Pierwsze wyroki Profesora obejmowały nawet 15 stron, a późniejsze były zbliżone objętością do wyroków rotalnych, tj. 5–6 stron. Oczywiście o jakości wyroków nie świadczyła ilość stron.

---

ogólnopolskim zebraniu kanonistów 24.11.1997 w ATK, red. W. Góralski, Warszawa 2005, s. 232.

²¹⁹ Z wyjątkiem procesu toczącego się bez opinii biegłego. Przypadek ten zostanie opisany w rozdziale dowodzenie przy omawianiu opinii biegłego.

III. Istotne obowiązki małżeńskie i przyczyny natury psychicznej czyniące niezdolnymi do zawarcia małżeństwa

W niniejszym rozdziale zostanie omówione zagadnienie istotnych obowiązków małżeńskich, których strony nie były w stanie podjąć w sprawach *coram* Sobański. Następnie zostaną opisane przyczyny natury psychicznej powodujące tę niezdolność, które występowały w tych sprawach. Aby jakieś zaburzenie psychiczne mogło stanowić przyczynę nieważności małżeństwa, musi ono oddziaływać na sferę życia małżeńskiego w tak silny sposób, że strona, u której ten problem psychiczny występuje, jest niezdolna do podjęcia istotnych obowiązków małżeńskich.

1. Istotne obowiązki małżeńskie

Jak już wcześniej podkreślono ustawodawca nie wymienia enumeratywnie istotnych obowiązków małżeńskich, a doktryna wskazuje, że nie da się stworzyć zamkniętego katalogu istotnych obowiązków. Istotne obowiązki małżeńskie dla każdej pary małżeńskiej są takie same.

Profesor, określając w pierwszych wyrokach istotne obowiązki małżeńskie podawał, że są to te, które „wynikają z istotnych przymiotów małżeństwa”.¹ Z czasem, wyjaśniając stronom ich znaczenie, zaczął podawać, że „istotne obowiązki to nie tylko te, które są następstwem istotnych przymiotów małżeństwa, tzn. jedności i nierozzerwalności (kan. 1056), lecz te, które nieodłącznie mieszczą się w pojęciu małżeństwa jako «wspólnoty całego życia, skierowanej ze swej natury do dobra małżonków oraz do zrodzenia i wychowania potomstwa» (kan. 1055 §1)”². Na dobro małżonków

---

¹ Wyrok 1. instancji z 28 listopada 1990; wyrok 1. instancji z 2 kwietnia 1991; wyrok 1 instancji z 3 lutego 1992.

² Wyrok 3. instancji z 15 maja 2009; por. wyrok 3 instancji z 24 czerwca 2010; wyrok 1. instancji z 10 maja 2001, publ. R. Sobański, *Wyrok Sądu Metropolitalnego*

zdaniem ks. Sobańskiego „składa się zgodne z moralnością pożycie płciowe, ale nie tylko wchodzi tu w grę wszystkie te elementy, które mają znaczenie jako czynniki relacji partnerskiej, wśród nich wola dochowania wierności w trwałym związku, wzajemne fizyczne i duchowe wspieranie się, chęć przyjęcia i wychowania potomstwa, gotowość do wspólnego rozwiązywania problemów życiowych, także sytuacji konfliktowych”³.

W treści uzasadnień wyroków Ponens podkreślał, że „analiza tego, co składa się na istotne obowiązki małżeńskie, musi wyjść od ujęcia istoty małżeństwa”⁴. Omówienie rozpoczynał od wyjaśnienia, czym jest wspólnota małżeńska. Posługiwał się przy tym *Konstytucją duszpasterską o Kościele w świecie współczesnym, Gaudium et spes*, II Soboru Watykańskiego. W konstytucji tej wspólnota małżeńska jest definiowana jako wspólnota życia i miłości. Ponens wyjaśniał, że jest to wspólnota „obejmująca aspekty nie tylko fizyczne, lecz także duchowe. Zaistnienie takiej wspólnoty zakłada zdolność do wzajemnego oddania się i przyjęcia. Dzięki temu powstaje międzyosobowa jedność, w której wzajemna miłość małżonków odpowiednio się wyraża, rozwija i dojrzewa”⁵. Za Pawłem VI wskazywał, że wzajemna pełna miłość małżonków to „szczególna forma przyjaźni, poprzez którą małżonkowie wielkodusznie dzielą między sobą wszystko, bez niesprawiedliwych wyjątków i egoistycznych

---

w Katowicach (c. Sobański) z 10.05.2001 r. z tytułu 1) błędu co do przymiotu osoby, 2) podstępnego wprowadzenia w błąd, 3) niezdolności do podjęcia istotnych obowiązków małżeńskich (anoreksja), „Ius Matrimoniale” 2002, s. 214.

³ Wyrok 1. instancji z 27 listopada 1997.

⁴ Wyrok 1. instancji z 2 września 2002, por. wyrok 3. instancji z 27 listopada 2002 publ. R. Sobański, *Wyrok Sądu Metropolitalnego z 27.11.2002 (c. Sobański) z tytułu wykluczenia potomstwa przez pozwaną oraz niezdolności do podjęcia istotnych obowiązków małżeńskich po stronie pozwanej i powoda oraz niezdolności do podjęcia istotnych obowiązków małżeńskich po stronie pozwanej i powoda*, „Ius Matrimoniale” 2004, s. 213; wyrok 1. instancji z 20 lutego 2003; wyrok 1. instancji z 4 lipca 2003 publ. R. Sobański, *Wyrok Sądu Metropolitalnego w Katowicach (c. Sobański) z 4.7.2003 (niezdolność do podjęcia istotnych obowiązków małżeńskich)*, „Ius Matrimoniale” 2004, s. 224; wyrok 3. instancji z 10 lipca 2009 publ. *Wyrok Sądu Metropolitalnego w Katowicach (c. Sobański) z 10.07.2009 z tytułu niezdolności pozwanej do podjęcia istotnych obowiązków małżeńskich*, „Ius Matrimoniale” 2010, s. 202.

⁵ Wyrok 1. instancji z 20 lutego 2003; por. wyrok 1. instancji z 17 stycznia 1994; por. wyrok 3. instancji z 27 listopada 2002 publ. R. Sobański, *Wyrok Sądu Metropolitalnego z 27.11.2002 (c. Sobański) z tytułu wykluczenia potomstwa przez pozwaną oraz niezdolności do podjęcia istotnych obowiązków małżeńskich po stronie pozwanej i powoda oraz niezdolności do podjęcia istotnych obowiązków małżeńskich po stronie pozwanej i powoda*, „Ius Matrimoniale” 2004, s. 213

rachub”⁶. Profesor zwracał uwagę, że z taką miłością kłóci się egoizm, szukanie siebie, tendencje do panowania i rządzenia, agresja wobec partnera⁷. Ksiądz Sobański odwoływał się również do orzecznictwa kościelnego, przytaczając jego wnioski, m.in. że „małżeństwo wymaga zdolności do oddania się drugiej osobie zarówno w sferze fizycznej, jak i duchowej, przy zachowaniu autonomii i godności osób; zdolności do przewyciężania własnego egoizmu oraz do dostrzegania własnych niedostatków; krótko mówiąc: zdolności do wyjścia poza swój własny świat. Podkreślić przy tym trzeba wyłączność wspólnoty małżeńskiej, co oznacza oddanie się bez reszty i ofiarne współdziałanie dla wzajemnego dobra. Tego wszystkiego małżonkowie mają prawo wzajemnie oczekiwać, to wszystko składa się na małżeństwo i tym samym należy do jego kształtu prawnego”⁸. Profesor często przytaczał definicję małżeństwa zawartą w kan. 1055 § 1 KPK, posługując się treścią tego kanonu⁹. Podkreślał On, że dla małżeństwa istotna jest „transcendencja na drugiego człowieka, «wyjście poza siebie», przejęcie «bycia dla drugiej osoby» jako sposobu życia, który przerasta możliwości osoby skoncentrowanej na intensyfikacji własnych doznań seksualnych i traktującej partnera wyłącznie przedmiotowo”¹⁰. „Niezdolność do podjęcia i wypełniania istotnych obowiązków małżeńskich rozumie się jako niezdolność do realizowania przedmiotu zgody małżeńskiej”¹¹. Strona musi zdawać sobie sprawę z istotnych obowiązków

⁶ Wyrok 1. instancji z 20 lutego 2003; por. wyrok 1. instancji z 17 stycznia 1994; por. wyrok 3. instancji z 27 listopada 2002 publ. R. Sobański, *Wyrok Sądu Metropolitalnego z 27.11.2002 (c. Sobański) z tytułu wykluczenia potomstwa przez pozwaną oraz niezdolności do podjęcia istotnych obowiązków małżeńskich po stronie pozwanej i powoda oraz niezdolności do podjęcia istotnych obowiązków małżeńskich po stronie pozwanej i powoda*, „Ius Matrimoniale” 2004, s. 214; wyrok 1. instancji z 4 lipca 2003 publ. R. Sobański, *Wyrok Sądu Metropolitalnego w Katowicach (c. Sobański) z 4.7.2003 (niezdolność do podjęcia istotnych obowiązków małżeńskich)*, „Ius Matrimoniale” 2004, s. 224.

⁷ Zob. wyrok 1. instancji z 20 lutego 2003; por. wyrok 1. instancji z 17 stycznia 1994; por. wyrok 3. instancji z 27 listopada 2002 publ. R. Sobański, *Wyrok Sądu Metropolitalnego z 27.11.2002 (c. Sobański) z tytułu wykluczenia potomstwa przez pozwaną oraz niezdolności do podjęcia istotnych obowiązków małżeńskich po stronie pozwanej i powoda oraz niezdolności do podjęcia istotnych obowiązków małżeńskich po stronie pozwanej i powoda*, „Ius Matrimoniale” 2004, s. 214.

⁸ Wyrok 1. instancji z 20 lutego 2003; por. wyrok 1. instancji z 17 stycznia 1994.

⁹ Zob. wyrok 1. instancji z 30 stycznia 1995; wyrok 1. instancji z 20 grudnia 1997; wyrok 1. instancji z 28 czerwca 2001; wyrok 3. instancji z 15 listopada 1997.

¹⁰ Wyrok 1. instancji z 5 czerwca 1998; por. wyrok 3. instancji z 9 grudnia 1997.

¹¹ Wyrok 3. instancji z 30 kwietnia 2004 publ. J. Gręźlikowski, *Wyrok ostateczny trybunału III instancji Sądu Metropolitalnego w Katowicach (c. Sobański) z 30 kwietnia 2004 r. w sprawie o nieważność małżeństwa N. N. z tytułu niezdolności psychicznej*

małżeńskich, co zakłada ich poznanie, rozeznanie i krytyczną ocenę, lecz wskutek zaburzeń psychicznych nie jest w stanie ich realizować¹². Zaburzenia powodują, że wypełnienie obowiązków małżeńskich przerasta możliwości strony¹³.

Profesor w jednym z wyroków z roku 1998 podkreślił, że nie ma możliwości stworzenia zamkniętego katalogu istotnych obowiązków małżeńskich¹⁴, ale analizując wyroki można podać przykłady istotnych obowiązków, najczęściej występujących w sprawach *coram* Sobański, których strony nie były w stanie podjąć. Możemy tutaj wymienić następujące obowiązki:

- dochowanie wierności i trwanie w związku nierozzerwalnym¹⁵;
- utworzenia małżeńskiej wspólnoty¹⁶;
- obowiązek wzajemnego dopełnienia się psychoseksualnego¹⁷;
- podjęcie normalnego, fizycznego pożycia małżeńskiego¹⁸;
- podjęcie odpowiedzialności za siebie i rodzinę¹⁹.

W uzasadnieniach wyroków Ponensa znajdziemy również wyjaśnienie, że do stwierdzenia, iż małżeństwo zostało zawarte nieważnie nie wymaga się, aby strona była niezdolna do podjęcia się wszystkich istotnych obowiązków małżeńskich. Wystarczy, że strona jest niezdolna podjąć się jednego z tych obowiązków. Nie ma również wymogu, aby ta niezdolność była nieprzemijająca²⁰.

Z treści uzasadnień możemy się dowiedzieć, jakie konkretne zachowania (bądź ich brak) prowadziły do wniosków, że strona nie była w stanie

pozwanej do podjęcia i wypełnienia istotnych obowiązków małżeńskich (kan. 1095 n. 3), „Ius Matrimoniale” 2005, s. 243.

¹² Tamże; por. wyrok. 3. instancji z 30 września 2008 publ. R. Sobański, *Wyrok Sądu Metropolitalnego w Katowicach (c. Sobański) z 30.09.2008 z tytułu niezdolności powoda do podjęcia istotnych obowiązków małżeńskich*, „Ius Matrimoniale” 2009, s. 212.

¹³ Zob. wyrok. 3. instancji z 30 września 2008 publ. R. Sobański, *Wyrok Sądu Metropolitalnego w Katowicach (c. Sobański) z 30.9.2008 z tytułu niezdolności powoda do podjęcia istotnych obowiązków małżeńskich*, „Ius Matrimoniale” 2009, s. 218.

¹⁴ Zob. wyrok 3. instancji z 25 listopada 1998.

¹⁵ Zob. wyrok 1. instancji z 28 listopada 1990; zob. wyrok 1. instancji z 2 kwietnia 1991; wyrok 1. instancji z 17 grudnia 1993; R. Szytchmiller, *Obowiązki małżeńskie*, Warszawa 1999, s. 244–264; W. Góralski, *Kanoniczna zgoda małżeńska*, Gdańsk 1999, s. 45, 46, 60–64.

¹⁶ Zob. wyrok 1. instancji z 27 listopada 1991; wyrok 1. instancji z 3 lutego 1992; wyrok 1. instancji z 17 grudnia 1993; wyrok 1. instancji z 5 czerwca 1998.

¹⁷ Wyrok 1. instancji z 15 lipca 1992.

¹⁸ Zob. wyrok 1. instancji z 15 lipca 1992; wyrok 1. instancji z 5 czerwca 1998; wyrok 3. instancji z 25 listopada 1998.

¹⁹ Zob. wyrok 3. instancji z 30 grudnia 1998.

²⁰ Zob. wyrok 3. instancji z 12 lipca 2010. Por. z podrozdziałem zakazy.

podjąć istotnego obowiązku małżeńskiego. Przykładowo strona z osobowością zależną była cały czas pod wpływem swojej matki, a przez to nie mogła podjąć „roli męża odpowiedzialnego za małżeństwo i rodzinę”²¹. Strona chciała, aby świat dostosował się do niej, a nigdy nie chciała zawrzeć kompromisu ani współdziałać, przez co nawiązanie wspólnoty małżeńskiej było niemożliwe²². W sprawie z 1998 r. prowadzonej przed trzecią instancją Profesor opisał wpływ alkoholizmu na niemożliwość podjęcia się istotnych obowiązków małżeńskich. Alkoholik nie był w stanie budować wspólnoty małżeńskiej i spełniać obowiązków męża i głowy rodziny, takich jak utrzymanie pracy i troska o finansowe zaspokojenie potrzeb rodziny. Alkoholik nie potrafił zaangażować się w sprawy rodziny. Zawsze, gdy pojawiały się obowiązki lub problemy, uciekał w swój nałóg²³. W sprawie z 2002 r. toczącej się przed pierwszą instancją strona z powodu patologicznej relacji łączącej ją z matką nie była w stanie samodzielnie bądź wspólnie z żoną podejmować decyzji – wszystkimi jego działaniami kierowała matka²⁴.

W niektórych sprawach Profesor, dla wykazania, jakiego istotnego obowiązku strona nie była w stanie się podjąć, posługiwał się wnioskami biegłego przedstawionymi w opinii, na przykład: strona była niezdolna do nawiązania wspólnoty małżeńskiej²⁵; do nawiązania prawidłowych relacji w rodzinie²⁶; strona była niezdolna do nawiązania wspólnoty małżeńskiej w sferze psychoseksualnej²⁷; strona była niezdolna do prowadzenia życia płciowego ze względu na strach przed ciążą²⁸; brutalność strony spowodowała, że nie była w stanie budować wspólnoty małżeńskiej, ani działać dla dobra współmałżonka, czy ewentualnego potomstwa²⁹.

Czasem istotne obowiązki małżeńskie nie są nazwane wprost w wyrokach przez profesora Sobańskiego, lecz nawet jeżeli nie wskazywał on w części rozstrzygającej wyroku konkretnego istotnego obowiązku,

---

²¹ Wyrok. 1 instancji z 18 lutego 1998.

²² Tamże.

²³ Zob. wyrok 3. instancji z 20 stycznia 1998.

²⁴ Zob. wyrok 1. instancji z 28 czerwca 2002. W kolejnym podrozdziale przy omawianiu zaburzeń natury psychicznej zostanie wskazane więcej przykładów konkretnych zachowań powodujących u strony niemożliwość podjęcia istotnego obowiązku małżeńskiego.

²⁵ Zob. wyrok 1. instancji z 27 listopada 1991; wyrok 3. instancji z 15 listopada 1997; wyrok 3. instancji z 20 stycznia 1998; wyrok 3. instancji z 1 października 2001; wyrok 3 instancji z 5 października 2000; wyrok 3. instancji z 2 czerwca 2009.

²⁶ Zob. wyrok 3. instancji z 4 września 2009.

²⁷ Zob. wyrok 1. instancji z 20 sierpnia 1992.

²⁸ Zob. wyrok 1. instancji z 31 października 1991.

²⁹ Zob. wyrok 1. instancji z 21 sierpnia 1992.

jakiego strona nie była w stanie się podjąć, to z treści uzasadnienia to wynikało³⁰.

2. Przyczyny natury psychicznej

Przyczyna niezdolności natury psychicznej jest rozumiana szeroko, co oznacza, że w tej kategorii mieszczą się wszelkie odchylenia od stanu psychicznego uznawanego za normalny. Generalnie można stwierdzić, że wyróżnia się zaburzenia osobowości w sferze psychoseksualnej oraz pozostałe – będące poza tą sferą³¹. Do zaburzeń sfery psychoseksualnej zaliczamy m.in. homoseksualizm i transseksualizm. Takie zaburzenia powodują u osób nimi dotkniętymi niezdolność do utrzymania wyłączności aktów małżeńskich. Zaburzenia w sferze psychoseksualnej mogą powodować, że osoba nimi dotknięta, co prawda jest zdolna do wyłącznych aktów małżeńskich, ale nie jest w stanie ich realizować we właściwy sposób i w stopniu normalnym (np. sadyzm)³².

Profesor Sobański do kategorii niezdolności natury psychicznej zaliczał również „cechy osobowościowe, charakterologiczne lub uczuciowe, które uniemożliwiają nawiązanie trwałych, wyłącznych relacji międzyosobowych, np. egocentryzm niepozwalający dostrzec drugiego człowieka i wczuć się w jego sytuację, egoizm posunięty tak daleko, że nie liczy się z potrzebami drugiego człowieka, usposobienie aspołeczne”³³. W tej kategorii mieści się niezdolność do nawiązania relacji międzyosobowych: niedojrzałość uczuciowa, zaawansowany alkoholizm³⁴. W uzasadnieniach wyroków Ponens podkreślał, że niezdolność z przyczyn natury psychicznej nie może być rozumiana jako spowodowana chorobą psychiczną, czy niedorozwojem umysłowym. Wyjaśniał, że w rozumieniu tego pojęcia „nie chodzi o stany chorobowe, lecz psychologiczne”³⁵. Kwestia

³⁰ Zob. wyrok 1. instancji z 26 listopada 1990; wyrok 1. instancji z 3 października 2003; wyrok 3. instancji z 10 września 1999; wyrok 3. instancji z 9 lipca 2003; wyrok 3. instancji z 25 lutego 2010; wyrok 3. instancji z 30 lipca 2008.

³¹ Zob. W. Góralski, *Zadania psychologa w sprawach o nieważność małżeństwa w świetle wymogów nowego prawa małżeńskiego*, „Prawo Kanoniczne” 1986 nr 3–4, s. 167, 168. Szczegółowe podziały zostały wymienione w części teoretycznej.

³² Zob. W. Góralski, *Zadania psychologa...*, s. 167, 168; por. Z. Płużek, *Psychologia pastoralna*, Kraków 2002, s. 273; J. Vernay, B. Draillard, *Stwierdzenie nieważności małżeństwa. Praktyczny poradnik*, Poznań 2014, tłum. S. Filipowicz, s. 67.

³³ Wyrok 1. instancji z 20 grudnia 1997.

³⁴ Zob. W. Góralski, *Zadania psychologa...*, s. 168; por. Z. Płużek, *Psychologia pastoralna...*, s. 273.

³⁵ Wyrok 1. instancji z 18 lutego 1992; wyrok 1. instancji z 20 grudnia 1997.

nieważności małżeństwa z powodu choroby psychicznej może być rozpatrywana z kan. 1095 nr 1 KPK, np. schizofrenia lub z kan. 1095 nr 2 KPK, np. psychozy³⁶.

Jeśli małżeństwo okazało się nieudane – a tylko takie zostają zaskarżone w sądzie kościelnym – „sąd musi uzyskać odpowiedź na pytanie, czy «nieudanie» wynikało z niepokonanych trudności poślubnych, z braku woli ich pokonania, czy też nastąpiło dlatego, że małżeństwo z danym partnerem przerastało możliwości psychiczne osoby je zawierającej [...]. Nie chodzi przy tym o zdolność do sprostania wymogom wygórowanym, wyidealizowanym, lecz takim, które wedle nauki i praktyki chrześcijańskiej należą integralnie do małżeństwa, a której to zdolności brak unieumożliwia prowadzenie życia małżeńskiego”³⁷. Papież Jan Paweł II w swoich przemówieniach do Roty z 1987 i 1988 r. podkreślał wagę rozróżniania trudności od niezdolności³⁸.

Ksiądz Sobański w jednym z wyroków z 1999 r. trafnie podsumował istotę spraw, w których jako podstawę nieważności wskazuje się zaburzenia osobowości. Według Niego w tych sprawach „należy uzyskać odpowiedź na dwa pytania:

1) czy są wystarczające i przekonujące dowody na wypaczoną lub nieodjrzałą osobowość

2) oraz czy osobowość taka rzeczywiście uniezdalnia do podjęcia istotnych obowiązków małżeńskich.

Nie chodzi o jakąś modelową osobowość, ani też o abstrakcyjne jej kryteria, lecz o osobowość ocenianą w jej przyporządkowaniu do małżeństwa. Z tej perspektywy stawia się pytanie o osobowe zdolności do oddania się drugiej osobie, zaakceptowania jej, o zdolność do «wyjścia poza siebie» i do «istnienia w miłości dla drugiej osoby». Wspólnota małżeńska to pewna jedność, w której małżonkowie nie przestają być sobą, nie rezygnują z tego, czym są, lecz integrują się w całość obejmującą odtąd ich życie. Wyrok w sprawach rozpatrywanych z tego tytułu

³⁶ Zob. W. Góralski, *Małżeństwo kanoniczne*, Warszawa 2011, s. 146, 152.

³⁷ Wyrok 1. instancji z 3 marca 1999; por. A. Sosnowski, *Niewystarczalność niezdolności relatywnej do stwierdzenia nieważności małżeństwa według kan. 1095 n. 3*, w: *Servabo legem tuam in toto corde meo. Księga pamiątkowa dedykowana księdzu profesorowi Józefowi Krzywdzie CM, dyrektorowi Instytutu Prawa Kanonicznego UPJPII z okazji 70. rocznicy urodzin*, red. A. Zakręta, A. Sosnowski, Kraków 2013, s. 487, 488.

³⁸ Przemówienie Jana Pawła II z 5 lutego 1987; Przemówienie Jana Pawła II z 25 stycznia 1988. Również Benedykt XVI w przemówieniu z 29 stycznia 2009: *Discorso Del Santo Padre Benedetto XVI Al Tribunale Della Rota Romana In Occasione Dell'inaugurazione Dell'anno Giudiziario*, https://w2.vatican.va/content/benedict-xvi/it/speeches/2009/january/documents/hf_ben-xvi_spe_20090129_rota-romana.html.

musi rozstrzygnąć kwestię, czy miały miejsce tylko faktyczne, trudne do pogodzenia z małżeństwem zachowania, czy też zachodzi niezdolność uwarunkowana strukturą osobowości³⁹. Cechy psychiczne małżonka, które prowadzą do powstawania napięć pomiędzy małżonkami w większości są tylko trudnościami życia małżeńskiego – nie stanowią podstaw do stwierdzenia nieważności małżeństwa. Aby cechy psychiczne mogły zostać uznane za stanowiące podstawę do stwierdzenia nieważności małżeństwa, muszą być poważną anomalią, która w zasadniczy sposób narusza zdolność rozumienia, a co za tym idzie, wolę⁴⁰.

Profesor Sobański wyraził opinię, że „kanonista winien kierować się jednoznaczną zasadą, że tylko niezdolność, a nie trudność w zakresie zgody małżeńskiej (*consensus*) i urzeczywistnianie prawdziwej wspólnoty życia i miłości, powoduje nieważność małżeństwa. Załamanie się jakiegos związku małżeńskiego nigdy samo w sobie nie może stanowić dowodu służącego wykazaniu owej niezdolności kontrahentów, którzy mogli zaniedbać lub źle używać będących do ich dyspozycji środków zarówno naturalnych, jak nadprzyrodzonych, bądź też nie zaakceptować nieuniknionych ograniczeń lub ciężarów życia w związku małżeńskim – czy to z powodu zahamowań na poziomie podświadomości, lekkich stanów patologicznych, które nie naruszają istoty ludzkiej wolności, czy wreszcie ze względu na braki w zakresie porządku moralnego. Hipotezę o istnieniu rzeczywistej niezdolności można wysuwać jedynie w przypadku obecności poważnej anomalii, która – jakkolwiek by ją zdefiniować – musi w zasadniczy sposób naruszać zdolność rozumienia, a tym samym wolę partnera⁴¹. Profesor starał się uświadomić stronom, że przyczyna natury psychicznej ma być poważna – musi cechować się ciężkością. Trudności lub brak dobrej woli w wypełnianiu obowiązków małżeńskich nie stanowią przyczyny nieważności małżeństwa.

W wyrokach podkreślano, że bez znaczenia pozostają różnice charakterologiczne czy kulturowe między małżonkami, jest to bowiem sprawa ich wolnego wyboru. Ewentualne trudności, czy wręcz konflikty wyrosłe

---

³⁹ Wyrok 1. instancji z 10 grudnia 1999.

⁴⁰ Z. Grocholewski, *Sędzia wobec ekspertyz neuropsychiatrycznych i psychologicznych. Rozważania nad ostatnim przemówieniem Ojca Świętego w Rocie Rzymskiej*, tłum. z j. włoskiego T. Pieronek, „Prawo Kanoniczne” 1988 nr 3–4, s. 87; Przemówienie Jana Pawła II do Roty Rzymskiej z 6 lutego 1987; Z. Płużek, *Psychologia pastoralna...*, s. 273.

⁴¹ Wyrok 3. instancji z 6 marca 1998, cytat z przem. Jana Pawła II do Roty Rzymskiej z 5 lutego 1987.

z takiego niedopasowania są wtedy następstwem popełnionej pomyłki i nie mają wpływu na ważność małżeństwa⁴².

Strony w przesłuchaniach niejednokrotnie wskazywały na to, że podejmując decyzję o małżeństwie były zakochane. Pomimo że wydaje się być to stanem bardzo naturalnym i pożądanym dla dwojga ludzi zakładających rodzinę, strony podkreślały, że ten stan zaciemniał im obraz przyszłego małżonka. Nawet jeżeli narzeczeni dostrzegali negatywne cechy w zachowaniu lub charakterze przyszłego współmałżonka, bądź jakieś zaburzenia jego osobowości, to skupiali się na pozytywnych cechach, nie biorąc pod rozwagę pejoratywnych. Czasem osoby z najbliższej rodziny lub znajomi stron ostrzegali, że przyszły współmałżonek ma negatywne cechy, czy mówiąc potocznie „nie nadaje się do małżeństwa” – lecz zakochany nupturient bagatelizował to. Strony potrafiły krytycznie spojrzeć na współmałżonka i uświadomić sobie istnienie negatywnych cech u niego od początku znajomości dopiero po tym, jak minął im stan zakochania, co najczęściej zbiegało się z rozpadem małżeństwa⁴³.

2.1. Zaburzenia osobowości

W procesach o stwierdzenie nieważności małżeństwa, w których formuła wątpliwości opiera się na zaburzeniach osobowości, „należy uzyskać odpowiedź na dwa pytania:

- 1) czy są wystarczające i przekonujące dowody na wypaczoną lub niedojrzałą osobowość
- 2) oraz czy osobowość taka rzeczywiście uniezdalnia do podjęcia istotnych obowiązków małżeńskich.

Nie chodzi o jakąś modelową osobowość, ani też o abstrakcyjne jej kryteria, lecz o osobowość ocenianą w jej przyporządkowaniu do małżeństwa. Z tej perspektywy stawia się pytanie o osobowe zdolności do oddania się drugiej osobie, zaakceptowania jej, o zdolność do „wyjścia poza siebie” i do „istnienia w miłości dla drugiej osoby”. Wspólnota małżeńska to pewna jedność, w której małżonkowie nie przestają być sobą, nie rezygnują z tego, czym są, lecz integrują się w całość obejmującą odtąd

⁴² Zob. wyrok 1. instancji z 18 lutego 1992.

⁴³ Zob. wyrok 1. instancji z 30 grudnia 1997; wyrok 1. instancji z 5 czerwca 1998; wyrok 1. instancji z 28 grudnia 1998; wyrok 1. instancji z 10 maja 2001, „Ius Matrimoniale” 2002, s. 213–225; wyrok 1. instancji z 4 lipca 2003, „Ius Matrimoniale” 2003, s. 223–230; wyrok 1. instancji z 28 czerwca 2005; wyrok 3. instancji z 20 grudnia 1997; por. S. Steuden, *Osobowościowe uwarunkowania niepowodzenia w małżeństwie*, w: *Małżeństwo – przymierze miłości*, red. J. Misiurek, W. Słomka, Lublin 1995, s. 203.

ich życie. Wyrok w sprawach rozpatrywanych z tego tytułu musi rozstrzygnąć kwestię, czy miały miejsce tylko faktyczne, trudne do pogodzenia z małżeństwem zachowania, czy też zachodzi niezdolność uwarunkowana strukturą osobowości⁴⁴.

Ksiądz profesor Sobański w pisanych przez siebie uzasadnieniach wyroków nie przeprowadzał szczegółowej analizy zaburzenia natury psychicznej, które powodowało u strony niezdolność do podjęcia istotnych obowiązków małżeńskich. W uzasadnieniach wyroków rozwinięcie tej tematyki pojawia się każdorazowo jako cytaty z opinii biegłych lub powoływanie się nie. Jego rolą jako sędziego kościelnego nie były wywody psychologiczne, lecz ocena stanu faktycznego pod kątem prawnym.

2.2. Osobowość niedojrzała

Przedstawiciele nauki zajmujący się zagadnieniem osobowości niedojrzałej uważają, że najbardziej przejawia się ona w sferze emocjonalnej i społecznej. Niedojrzałość emocjonalna charakteryzuje się brakiem umiejętności okazywania podstawowych reakcji emocjonalnych adekwatnych do sytuacji – okazywaniem reakcji o zbyt małym lub zbyt dużym natężeniu. Niedojrzałość społeczna cechuje się nieosiągnięciem odpowiedniego poziomu aktywności społecznej, samodzielności, odpowiedzialności stosownej dla swojej roli społecznej biorąc pod uwagę wiek, płeć, status⁴⁵. Opiniowanie dla biegłego w tym zakresie jest trudne, ponieważ nie ma ostrych granic kryterium dojrzałości czy niedojrzałości osobowości. Dodatkowo trudności diagnostyczne potęguje częste wynikanie niedojrzałości osobowości z psychoz, nerwic czy zaburzeń osobowości (jest jednym z ich elementów)⁴⁶.

Ksiądz profesor Sobański jasno wypowiedział się w jednym z wyroków, że „niedojrzałość [...] tylko wtedy może stanowić podstawę nieważności, jeśli wynika z opóźnionego rozwoju osobowościowego powodującego dysharmonię między zdolnościami osoby, a wymogami małżeństwa”⁴⁷.

⁴⁴ Wyrok 1. instancji z 10 grudnia 1999; por. wyrok 3. instancji z 12 grudnia 1996, „Ius Matrimoniale” 1997, s. 229.

⁴⁵ Zob. M. Stepulak, *Niedojrzałość osobowości jako istotny problem psychologiczny w sprawach dotyczących orzeczenia nieważności małżeństwa*, w: *Wpływ zaburzeń osobowości na kanoniczną zdolność osoby do zawarcia małżeństwa*, red. A. Dziega, M. Greszata, Lublin 2002, s. 134.

⁴⁶ Zob. M. Stepulak, *Niedojrzałość osobowości...*, s. 139; G. Leszczyński, *Niedojrzałość emocjonalna a wykluczenie dobra małżonków*, „Ius Matrimoniale” 2002, s. 93, 94.

⁴⁷ Wyrok 1. instancji z 2 kwietnia 1991.

Podkreślenia wymaga, że dojrzałość kanoniczna i dojrzałość psychiczna, to dwa różne i nie pokrywające się pojęcia z obszaru dwóch różnych nauk. Dojrzałość kanoniczna jest minimalną dojrzałością do zawarcia małżeństwa. Wymagania dotyczące dojrzałości kanonicznej nie mogą być zrównane z dojrzałością psychiczną, bowiem mogłoby to ingerować w naturalne prawo każdego człowieka do zawarcia małżeństwa⁴⁸.

W wyrokach profesor Sobański wskazywał, jak osobowość niedojrzała wpływała na funkcjonowanie w małżeństwie. Można zauważyć, że wpływała ona na rozmaite sfery życia poczynsz od spraw życia codziennego, którym strona nie potrafiła sprostać⁴⁹. Osoby takie nie miały rozeznania co do istotnych potrzeb rodziny i zaspokajania ich⁵⁰. Czasem osoba dotknięta takim zaburzeniem nie potrafiła zawrzeć kompromisu w żadnej kwestii, nawet w najdrobniejszych sprawach życia codziennego⁵¹. Do tego często dochodziła nieodpowiedzialność i nierozważność w podejmowaniu decyzji⁵², nieliczenie się z konsekwencjami swoich zachowań⁵³.

W jednej ze spraw z 2003 r. toczącej się przed trybunałem pierwszej instancji strona ujawniała jedynie negatywne emocje, dążyła do ujawniania błędów i wad współmałżonka (w tej sprawie strony nie wnosiły żadnych uwag do opinii biegłej, a pozwany nawet wysłał pismo, że zgadza się w pełni z biegłą i że opinia jest bardzo trafna; sąd orzekł nieważność z powodu niezdolności obu stron)⁵⁴, w innej strona ciągle drwiła ze współmałżonka⁵⁵. W innej sprawie możemy zaobserwować, że strona dotknięta tym zaburzeniem nie była zdolna do stworzenia trwałej i głębokiej wspólnoty małżeńskiej⁵⁶. Często była skoncentrowana na realizacji

---

⁴⁸ Zob. wyrok 3. instancji z 12 grudnia 1996, „Ius Matrimoniale” 1997, s. 229; A. Gołębiowska, *Osobowość niedojrzała jako podstawa orzeczenia nieważności małżeństwa w świetle wyroków Roty Rzymskiej i trybunałów kościelnych*, „Prawo Kanoniczne” 2012 nr 4, s. 58.

⁴⁹ Zob. wyrok 1. instancji z 14 grudnia 2001.

⁵⁰ Zob. wyrok 1. instancji z 7 stycznia 2003.

⁵¹ Zob. wyrok 1. instancji z 2 marca 1997.

⁵² Zob. wyrok 1. instancji z 6 października 2003.

⁵³ Zob. wyrok 1. instancji z 4 listopada 2004.

⁵⁴ Zob. wyrok 1. instancji z 2 marca 1997.

⁵⁵ Zob. wyrok 1. instancji z 20 lutego 2003.

⁵⁶ Zob. wyrok 1. instancji z 30 stycznia 2004; wyrok 1. instancji z 5 czerwca 1998; wyrok 1. instancji z 30 lipca 2003; wyrok 1. instancji z 6 października 2003; wyrok 1. instancji z 7 stycznia 2003; por. A. Gołębiowska, *Osobowość niedojrzała...*, s. 70 – autorka omawiając wyrok Sądu Metropolitalnego Warszawskiego wydany w sprawie toczącej się z kan. 1095 n. 3 KPK zauważa taki sam wpływ osobowości niedojrzałej na niemożność podjęcia istotnych obowiązków małżeńskich.

indywidualnych celów życiowych⁵⁷, nie była zdolna do empatii⁵⁸. Cechała się egocentryzmem, ograniczoną zdolnością do wyrażania uczuć wyższych, powierzchownością sądów i ocen, brakiem spójnego systemu wartości⁵⁹. U stron dotkniętych tym zaburzeniem dostrzegalny był infantylizm w zachowaniu⁶⁰ oraz brak krytycyzmu wobec siebie i otoczenia⁶¹. Czasem strona dotknięta takim zaburzeniem traktowała małżeństwo jak zabawę⁶².

Uzasadnienia wyroków obrazują, że osobowość niedojrzała przekładała się również na życie seksualne małżonków. Poczynając od tego, że była przyczyną nieudanego życia seksualnego⁶³, powodowała także dysfunkcje seksualne⁶⁴. Osoby z tym zaburzeniem prowadziły bardzo swobodny styl życia, tłumacząc sobie i innym, że jest to forma korzystania z życia⁶⁵. Takie „korzystanie z życia” prowadziło do licznych kontaktów seksualnych pozamałżeńskich z wieloma osobami⁶⁶. W niektórych sprawach osoby posiadające osobowość niedojrzałą tłumaczyły kontakty seksualne z innymi partnerami jako poszukiwanie prawdziwej miłości⁶⁷.

U osób z takim zaburzeniem możemy obserwować nietypowe powody zawarcia małżeństwa. W jednej ze spraw strona zdecydowała się na małżeństwo tylko po to, aby „wyrwać się z domu”⁶⁸.

Czasem biegli wiązali rozwój osobowości i jej zaburzenia z pochodzeniem strony z rodziny nieprawidłowej, w której brakowało prawidłowych wzorców małżeństwa i rodziny⁶⁹. Dorastanie w rodzinie, w której jedno z rodziców było uzależnione od alkoholu powodowało, że dziecko było

---

⁵⁷ Zob. wyrok 1. instancji z 30 stycznia 2004; wyrok 1. instancji z 2 marca 1997; wyrok 1. instancji z 20 lutego 2003.

⁵⁸ Zob. wyrok 1. instancji z 2 marca 1997.

⁵⁹ Zob. wyrok 3. instancji z 5 lutego 1998.

⁶⁰ Zob. wyrok 3. instancji z 26 kwietnia 1999.

⁶¹ Zob. wyrok 3. instancji z 26 kwietnia 1999.

⁶² Zob. wyrok 3. instancji z 26 kwietnia 1999.

⁶³ Zob. wyrok 1. instancji z 5 czerwca 1998.

⁶⁴ Zob. wyrok 3. instancji z 26 kwietnia 1999.

⁶⁵ Zob. wyrok 1. instancji z 3 października 2003.

⁶⁶ Zob. wyrok 1. instancji z 10 grudnia 2003. por. A. Gołębiowska, *Osobowość niedojrzała...*, s. 70 – Autorka omawiając wyrok Sądu Metropolitarnego Warszawskiego wydany w sprawie toczącej się z kan. 1095 nr 3 KPK zauważa taki sam wpływ osobowości niedojrzałej na niemożność podjęcia istotnych obowiązków małżeńskich. Por. G. Leszczyński, *Niedojrzałość emocjonalna a wykluczenie dobra małżonków*, „Ius Matrimoniale” 2002, s. 98.

⁶⁷ Zob. wyrok 1. instancji z 3 października 2003.

⁶⁸ Zob. wyrok 1. instancji z 10 grudnia 2003.

⁶⁹ Zob. wyrok 1. instancji z 4 listopada 2004.

współzależnione, co również przekładało się na rozwój osobowości i istnienie u niego zaburzeń⁷⁰.

Często niedojrzałość szła w parze z zależnością od innej osoby – najczęściej matki. Wówczas ośrodek decyzyjny pozostawał poza małżonkami. Strona pozostająca pod dużym wpływem matki nie mogła spełniać należycie obowiązków małżeńskich i rodzicielskich⁷¹. Chciała, aby otoczenie się dopasowało do niej, sama zaś nigdy nie chciała dopasować się do innych, nie potrafiła zawierać kompromisów ze współmałżonkiem ani z nim współdziałać⁷². W wyrokach *coram* Sobański możemy znaleźć również przypadki połączenia osobowości niedojrzałej z uzależnieniem od alkoholu⁷³.

Profesor Sobański wiązał wpływ osobowości niedojrzałej na umiejętność tworzenia relacji interpersonalnych, a co za tym idzie, na zdolność podjęcia istotnego obowiązku małżeńskiego stworzenia trwałej, dojrzałej relacji między małżonkami⁷⁴.

2.3. Osobowość zależna

Osobowość zależna, jak definiują ją przedstawiciele nauki, jest zaburzeniem osobowości i zachowania się, które cechuje głębokie zaburzenie charakteru i sposobu zachowania się. Człowiek z tak zaburzoną osobowością dąży do tego, aby inni podejmowali za niego decyzje i ponosili odpowiedzialność. Charakterystyczny jest dla tej osobowości lęk przed odrzuceniem. Jest on tak silny, że obawa odrzucenia powoduje, iż dana osoba zgadza się z innymi nawet wtedy, gdy ma świadomość, że nie mają racji. Osoba zależna czuje się bardzo niepewnie, bezradnie i dlatego podejmuje starania, aby nie dopuścić do sytuacji, kiedy zostaje sama. Człowiek z taką osobowością, nie protestuje, gdy inni podejmują za nią decyzje, zarówno te ważne, jak i dotyczące życia codziennego. Jeżeli już sama podejmie jakąś decyzję, to bardzo łatwo się z niej wycofuje. Osoby zależne oczekują, że inni wezmą odpowiedzialność za zdarzenia zachodzące w ich życiu. Często w niewielkim stopniu potrafią odczuwać przyjemność, unikają trudności, są nadwrażliwe na stres. Kiedy jakiś związek międzyludzki, w który były zaangażowane, przestanie istnieć, natychmiast poszukują

⁷⁰ Zob. wyrok 1. instancji z 14 grudnia 2001.

⁷¹ Zob. wyrok 1. instancji z 18 lutego 1992; wyrok 1. instancji z 17 stycznia 1994.

⁷² Zob. wyrok 1. instancji z 18 lutego 1992.

⁷³ O tym szerzej w podrozdziale „alkoholizm”.

⁷⁴ Por. G. Leszczyński, *Niedojrzałość emocjonalna...*, s. 95.

nowego⁷⁵. Większe prawdopodobieństwo wystąpienia tego rodzaju zaburzeń istnieje u osób, które w okresie rozwojowym wymagały od rodziców zwiększonej opieki na przykład ze względu na przewlekłą chorobę somatyczną lub jakąś niepełnosprawność psychiczną lub fizyczną. Do tej grupy możemy zaliczyć również osoby osierocone⁷⁶. Małżeństwo zawarte przez nupturienta z osobowością zależną najczęściej jest nietrwałe⁷⁷.

W przypadku procesów o stwierdzenia nieważności małżeństwa *coram* Sobański najczęściej mamy do czynienia z zależnością od rodziny pochodzenia, a zwłaszcza z zależnością od matki. Ta zależność okazuje się być mocniejsza niż działanie dla dobra współmałżonka i rodziny. W analizowanych sprawach, których jedna ze stron cechowała się osobowością zależną, najczęściej dostrzeganym problemem było istnienie ośrodka decyzyjnego poza małżeństwem, tj. podejmowanie decyzji dotyczących własnej rodziny z rodzicami lub matką (najczęściej) lub przez rodziców (matkę)⁷⁸. Nadmierny związek z rodziną pochodzenia lub tylko z jednym z rodziców – najczęściej z matką⁷⁹, uniemożliwił powstanie prawidłowej więzi małżeńskiej. Biernie podporządkowywanie się rodzinie pochodzenia przez osobę zależną rodziło u współmałżonka nieustanne napięcia i powodowało konflikty między małżonkami. Wpływało to również na oddalanie się od siebie współmałżonków. W jednej ze spraw ojciec strony zależnej przychodził do stron o siódmej rano i mówił, co mają zrobić danego dnia. Konflikt i brak akceptacji przez rodziców małżonka zależnego przenosił się na stosunki między małżonkami. Rodziło to nieporozumienia, awantury⁸⁰. Strona z osobowością zależną nie miała własnego zdania⁸¹.

W jednej ze spraw z 1997 r. toczącej się przed trybunałem pierwszej instancji możemy zaobserwować tak silny związek z rodziną pochodzenia, że strona po ślubie nie chciała opuścić domu rodzinnego i zamieszkać w innym miejscu ze współmałżonkiem. Druga strona – mężczyzna – nie

---

⁷⁵ Zob. Światowa Organizacja Zdrowia, *Międzynarodowa statystyczna klasyfikacja chorób i problemów zdrowotnych*, t. 1, 2012, wydanie polskie, s. 240; S. Steuden, *Osobowość zależna, a psychiczna niezdolność osoby do zawarcia małżeństwa*, w: *Wpływ zaburzeń osobowości na kanoniczną zdolność osoby do zawarcia małżeństwa*, red. A. Dzięga, M. Greszata, Lublin 2002, s. 105; S. Paździor, *Przyczyny psychiczne...*, s. 106–107; R. Carson, J. Butcher, S. Mineka, *Psychologia zaburzeń*, t. 1, Gdańsk 2011, s. 506.

⁷⁶ Zob. S. Steuden, *Osobowość zależna...*, s. 106.

⁷⁷ Zob. S. Paździor, *Przyczyny psychiczne...*, s. 107.

⁷⁸ Zob. wyrok 1. instancji z 18 lutego 1992.

⁷⁹ Zob. wyrok 1. instancji z 17 stycznia 1994.

⁸⁰ Zob. wyrok 1. instancji z 14 lutego 2002.

⁸¹ Zob. wyrok 1. instancji z 28 czerwca 2002.

mógł znaleźć wspólnego języka z teściową, źle się czuł w domu, w którym wszystkie decyzje podejmowała teściowa, a on był traktowany jak gość⁸². Związek z rodziną pochodzenia osoby zależnej okazał się silniejszy niż chęć stworzenia wspólnoty małżeńskiej i dobro współmałżonka.

2.4. Osobowość chwiejna emocjonalnie

Osobowość chwiejna emocjonalnie nazywana jest osobowością pogranicza. W klasyfikacji ICD-10 obejmuje ona trzy podtypy osobowości: impulsywną, agresywną i borderline⁸³. Osoba z takim zaburzeniem ma tendencję do działań impulsywnych przy jednoczesnym braku uwzględnienia ich konsekwencji. Często są niekontrolowane wybuchy gniewu, nierzadko spowodowane krytyką innych. Osoby takie mają zaburzony obraz samego siebie, własnych preferencji i celów. Bardzo często występuje u nich stałe uczucie wewnętrznej pustki (borderline). Takie zaburzenie powoduje, że osoby nim dotknięte obwiniają „cały świat” za swoje niepowodzenia, kłopoty. Osoby chwiejne emocjonalnie wchodzą w intensywne i niestabilne związki, występuje u nich nieuporządkowanie sfery seksualnej. Posiadają skłonność do samobójstw lub samookaleczeń. Często grożą popełnieniem samobójstwa lub podejmują próby samobójcze⁸⁴.

Małżeństwo z osobą będącą chwiejną emocjonalnie jest od samego początku nieudane. Osoba taka nie potrafi budować więzi międzyludzkich, w tym również małżeńskich. Małżonek chwiejny emocjonalnie widzi tylko swoje potrzeby. Potrzeby oraz dobro współmałżonka czy dzieci są dla niego nieistotne. Tak zaburzona osobowość jest bardzo podatna na uzależnienie od alkoholu⁸⁵.

Tak jak i przy powyżej omawianych zaburzeniach osobowości w uzasadnieniach wyroków *coram Sobański* możemy przyjrzeć się cechom i zachowaniom osób chwiejnych emocjonalnie, które czyniły je niezdolnymi do małżeństwa. Strona dotknięta takim zaburzeniem zachowała

---

⁸² Zob. wyrok 1. instancji z 2 marca 1997.

⁸³ Zob. Światowa Organizacja Zdrowia, *Międzynarodowa statystyczna klasyfikacja...*, s. 239.

⁸⁴ Zob. Światowa Organizacja Zdrowia, *Międzynarodowa statystyczna klasyfikacja...*, s. 239; S. Paździor, *Przyczyny psychiczne...*, R. Carson, J. Butcher, S. Mineka, *Psychologia zaburzeń*, t. 1, Gdańsk 2011, s. 98–101.

⁸⁵ Zob. S. Paździor, *Przyczyny psychiczne...*, s. 100–101.

się impulsywnie⁸⁶, była nieodpowiedzialna⁸⁷, brakowało jej samokrytycyzmu, w sposób nieadekwatny oceniała sytuację⁸⁸, nie była w stanie podejmować samodzielnych decyzji⁸⁹.

W jednej ze spraw strona dotknięta takim zaburzeniem nie liczyła się ze zdaniem, odczuciami współmałżonka i traktowała go przedmiotowo. Ponadto była agresywna i nie potrafiła zmienić swoich zachowań, mimo wielu obietnic⁹⁰. W innej sprawie strona reagowała agresją na realną lub wymagowaną krzywdę. Uważała, że jej agresywne zachowanie jest konieczne i adekwatne do sytuacji⁹¹.

Osoby chwiejne emocjonalnie nie potrafią odraczać gratyfikacji i mają duże problemy z kontrolą impulsów. Często działają pochopnie, nie biorąc pod uwagę konsekwencji swoich działań, nie uczą się na błędach⁹². W innej ze spraw dostrzegamy u strony częste konflikty z innymi ludźmi oraz trudności w relacjach interpersonalnych⁹³. W kolejnej ze spraw na pierwszy plan wysuwa się samolubność i egoizm strony oraz nieprzyjmowanie zdania innych, oczywiście przy jednoczesnym niedostrzeganiu własnych niedoskonałości⁹⁴.

Małżeństwo, w którym strona dotknięta zaburzeniem nie chciała brać odpowiedzialności za swoje postępowanie, przenosiła winę za niepowodzenia na innych, ujawniała niski poziom tolerancji na frustrację, przeżywała intensywne uczucia wrogości i gniewu, manifestując je w postaci krótkotrwałych, gwałtownych wybuchów emocjonalnych⁹⁵, okazało się być zawarte nieważnie.

W badanych sprawach strony dotknięte tym zaburzeniem nie były zdolne do podjęcia istotnych obowiązków małżeńskich, ponieważ nie były zdolne do nawiązywania prawdziwych i głębokich związków emocjonalnych⁹⁶.

---

⁸⁶ Zob. wyrok 1. instancji z 28 grudnia 1999; wyrok 1. instancji z 14 lutego 2002; wyrok 1. instancji z 14 grudnia 2001.

⁸⁷ Zob. wyrok 1. instancji z 14 lutego 2002; wyrok 1. instancji z 14 grudnia 2001.

⁸⁸ Zob. wyrok 1. instancji z 5 lipca 2004; wyrok 1. instancji z 14 lutego 2002.

⁸⁹ Zob. wyrok 1. instancji z 14 lutego 2002.

⁹⁰ Zob. wyrok 1. instancji z 14 lutego 2002.

⁹¹ Zob. wyrok 1. instancji z 14 lutego 2002.

⁹² Zob. wyrok 1. instancji z 14 lutego 2002.

⁹³ Zob. wyrok 1. instancji z 28 grudnia 1999; wyrok 1. instancji z 14 lutego 2002.

⁹⁴ Zob. wyrok 1. instancji z 14 lutego 2002; wyrok 1. instancji z 14 grudnia 2001; wyrok 1. instancji z 5 lipca 2004.

⁹⁵ Zob. wyrok 1. instancji z 14 lutego 2002.

⁹⁶ Zob. wyrok 1. instancji z 28 grudnia 1999; wyrok 1. instancji z 14 grudnia 2001; wyrok 1. instancji z 14 lutego 2002; wyrok 1. instancji z 5 lipca 2004.

2.5. Osobowość dysocjalna

Osobowość dysocjalna to zaburzenie osobowości cechujące się dużą niewspółmiernością między zachowaniem, a obowiązującymi normami społecznymi⁹⁷. Osobowość taka zawiera w sobie zaburzenia osobowości takie jak: amoralna, antysocjalna, asocjalna, psychopatyczna, socjopatyczna⁹⁸. Osoby z osobowością dysocjalną czynnie i agresywnie występują przeciw drugiemu człowiekowi lub grupom ludzi stanowiąc zagrożenie dla nich, ich życia, mienia. W młodości są agresywne, zbuntowane, chłodne emocjonalnie. Niekiedy wykazują cechy sadystyczne. Charakterystyczne jest dla nich wczesne rozpoczęcie życia seksualnego. Niekiedy tworzą grupy przestępcze, uczestniczą w przestępstwach seksualnych. W ich dorosłym życiu sfera seksualna życia jest chaotyczna. Osoby dysocjalne nie potrafią utrzymać stabilnej pracy. Podejmują pracę sporadycznie, a następnie rzucają ją. Nie potrafią również stworzyć stabilnej rodziny. Człowiek z osobowością dysocjalną brutalnie traktuje współmałżonka, dzieci. Często nadużywa alkoholu lub innych środków odurzających. Typową cechą dla tego typu zaburzenia osobowości jest również brak empatii oraz nieumiejętność nawiązywania trwałych związków interpersonalnych. Osoby takie przejawiają skłonności do manipulowania innymi. Nie potrafią współpracować z innymi. Zwykle taki wzorzec funkcjonowania pojawia się po piętnastym roku życia⁹⁹. W małżeństwie nie są zdolni do wzajemnej pomocy, zapewnienia rodzinie egzystencji. Nie potrafią nawiązać trwałej więzi psychicznej ze współmałżonkiem, dziećmi, nie liczą się z ich uczuciami¹⁰⁰.

W badanych wyrokach *coram* Sobański w ramach tego typu zaburzeń u stron procesu występowała osobowość aspołeczna oraz psychopatyczna. U strony ze zdiagnozowaną osobowością aspołeczną w sprawach toczących się w 1997 r. i 2004 r. da się zaobserwować, na podstawie historii małżeństwa, agresję zarówno fizyczną jak i psychiczną (z różnym natężeniem). W jednej ze spraw mąż permanentnie dopuszczał się pobić żony, również w czasie trwania ciąży, w innej sprawie mąż zgwałcił żonę i złamał jej rękę. Przejawy agresji zdarzały się również w miejscu pracy¹⁰¹. W kolejnej ze spraw stwierdzono, że strona wywiera presję psychiczną

⁹⁷ Zob. S. Paździor, *Przyczyny psychiczne...*, s. 82.

⁹⁸ Zob. *Międzynarodowa Statystyczna Klasyfikacja...*, s. 239.

⁹⁹ Zob. *Psychologia kliniczna*, t. 2, Warszawa 2010, red. H. Sęk, s. 50

¹⁰⁰ Zob. S. Paździor, *Przyczyny psychiczne...*, s. 82–85; J. Strelau, D. Doliński, *Psychologia akademicka*, t. 2, Gdańsk 2015, s. 568; wyrok 1. instancji z 30 stycznia 1995.

¹⁰¹ Zob. wyrok 1. instancji z 30 stycznia 2004; wyrok 3. instancji z 15 listopada 1997.

na współmałżonku¹⁰². Był również przypadek, w którym biegła stwierdziła, że strona zagraża zdrowiu psychicznemu i fizycznemu najbliższych osób¹⁰³.

Na podstawie przedstawionych stanów faktycznych w treści uzasadnień można zauważyć, że osoby objęte tym zaburzeniem nie dbają o swoich najbliższych. Nie interesują się dziećmi, nie łożą na ich utrzymanie, nie płacą alimentów, nawet zasądzonych przez sąd¹⁰⁴. Odczucia i potrzeby małżonka są im obojętne. Ich celem jest zaspokojenie wyłącznie własnych potrzeb¹⁰⁵. W niektórych sprawach wyraźnie akcentowała się niezdolność do zapewnienia bytu materialnego rodzinie¹⁰⁶. Osoby dotknięte tym zaburzeniem cechowała nieodpowiedzialność, egoizm¹⁰⁷, nieukształtowana uczuciowość wyższa, niezdolność do poszanowania innych¹⁰⁸. Zaburzenie to nie pozwalało na normalne funkcjonowanie sfery małżeńskiej, ponieważ w niektórych przypadkach strona objęta tym zaburzeniem dopuszczała się wielokrotnych zrad małżeńskich lub miała nieodpowiednie praktyki seksualne¹⁰⁹.

W kilku sprawach oprócz typowych cech osobowości występujących przy tym zaburzeniu dochodziły jeszcze problemy związane z nałogiem alkoholowym¹¹⁰ lub hazardowym. Osoba uzależniona od alkoholu przejawiała agresję zarówno słowną jak i fizyczną w stosunku do swoich bliskich. Dopuszczała się również zrad małżeńskich. Była silnie skoncentrowana na własnych potrzebach, nie uwzględniając potrzeb małżonka i dzieci¹¹¹. Niekiedy strony z tym zaburzeniem miały problemy z prawem. W sprawie zakończonej w 2004 r. strona została skazana na karę pozbawienia wolności za kradzież¹¹².

W badanych sprawach u osób ze zdiagnozowaną przez biegłego osobowością psychopatyczną można zauważyć antyspołeczne tendencje i postawy moralne w postaci oszustw, kłamstw, instrumentalnego traktowania

---

¹⁰² Zob. wyrok 3. instancji z 15 listopada 1997.

¹⁰³ Zob. wyrok 1. instancji z 30 stycznia 2004.

¹⁰⁴ Zob. wyrok 1. instancji z 30 stycznia 2004.

¹⁰⁵ Zob. wyrok 1. instancji z 30 stycznia 1995; wyrok 1. instancji z 1 sierpnia 1996; wyrok 1. instancji z 30 stycznia 2000.

¹⁰⁶ Zob. wyrok 1. instancji z 30 stycznia 1995; wyrok 1. instancji z 1 sierpnia 1996; wyrok 1. instancji z 30 stycznia 2004.

¹⁰⁷ Zob. wyrok 1. instancji z 30 stycznia 1995; wyrok 1. instancji z 1 sierpnia 1996; wyrok 1. instancji z 30 stycznia 2000.

¹⁰⁸ Zob. wyrok 1. instancji z 30 stycznia 2004.

¹⁰⁹ Zob. wyrok 3. instancji z 15 listopada 1997.

¹¹⁰ Zob. wyrok 1. instancji z 1 sierpnia 1996; wyrok 1. instancji z 30 stycznia 2004.

¹¹¹ Zob. wyrok 1. instancji z 18 listopada 1996.

¹¹² Zob. wyrok 1. instancji z 30 stycznia 2004.

pozycji niektórych członków rodziny dla realizacji celów przestępczych¹¹³. Problemy z prawem prowadziły do recydywy karnej¹¹⁴. Osoby aspołeczne były niezdolne do realizowania celów uznawanych powszechnie za wartościowe społecznie¹¹⁵; nie szanowały innych osób, w tym członków najbliższej rodziny¹¹⁶.

W innej sprawie biegła stwierdziła u strony osobowość psychopatyczno-sadystyczną. Strona ta bardzo często była współmałżonką, kontrolowała co do minuty czas powrotu z pracy, czy spędzany na zakupach. Małżonek dotknięty tym zaburzeniem stale wymuszał pieniądze od rodziny pochodzenia żony. Takie zaburzenia osobowości czyniły go niezdolnym do małżeństwa¹¹⁷.

Osobowość psychopatyczna w większości przypadków powodowała, że strona nie była zdolna do stworzenia głębokich i trwałych związków emocjonalnych, takich jak wspólnota małżeńska i rodzinna¹¹⁸. W jednym z przypadków strona potrafiła względnie harmonijnie funkcjonować ze współmałżonką, ale nie przestrzegała podstawowych norm współżycia społecznego¹¹⁹. Próbuąc uogólnić, można przypisać im wspólną cechę – niezdolność do prowadzenia prawidłowego życia rodzinnego¹²⁰.

2.6. Osobowość lękliwa

Człowiek z osobowością lękliwą cechuje się nieustającym i wszechogarniającym uczuciem napięcia i niepokoju. Osoby takie prowadzą ograniczony styl życia spowodowany brakiem bezpieczeństwa. Mają poczucie społecznego nieprzystosowania, nieatrakcyjności lub niższości w stosunku do innych osób. Cechuje je niechęć do wchodzenia w bliższe związki z ludźmi, chyba że zapewniają im akceptację. Osoby z tym zaburzeniem unikają działań, wyolbrzymiają ewentualne zagrożenia życia codziennego¹²¹.

¹¹³ Zob. wyrok 1. instancji z 21 października 1992; wyrok 1. instancji z 18 listopada 1996.

¹¹⁴ Zob. wyrok 1. instancji z 21 października 1992.

¹¹⁵ Zob. wyrok 1. instancji z 21 października 1992; wyrok 1. instancji z 18 listopada 1996.

¹¹⁶ Zob. wyrok 1. instancji z 21 października 1992; wyrok 1. instancji z 18 listopada 1996; wyrok 1. instancji z 20 grudnia 1997.

¹¹⁷ Zob. wyrok 1. instancji z 21 sierpnia 1992.

¹¹⁸ Zob. wyrok 1. instancji z 20 grudnia 1997; wyrok 1. instancji z 21 października 1992.

¹¹⁹ Zob. wyrok 1. instancji z 21 października 1992.

¹²⁰ Zob. wyrok 1. instancji z 1 sierpnia 1996; wyrok 1. instancji z 30 stycznia 2004; wyrok 3. instancji z 15 listopada 1997.

¹²¹ Zob. Światowa Organizacja Zdrowia, *Międzynarodowa statystyczna klasyfikacja...*, s. 239; S. Paździor, *Przyczyny psychiczne...*, s. 107; J. Strelau, D. Doliński, *Psychologia akademicka...*, s. 568.

W badanych wyrokach ten rodzaj zaburzenia występuje bardzo rzadko. W jednym z wyroków możemy zauważyć, że strona z taką osobowością traktowała małżeństwo jak ucieczkę przed domem rodzinnym. Ślepe zakochanie we współmałżonku przełożyło się na bierne poddanie się mu i zachowywanie się w dorosłym, małżeńskim życiu, jak dziecko. Dodatkowo strona ta ciągle miała stany lękowe i permanentne poczucie odrzucenia¹²².

W innej sprawie strona cierpiąca na takie zaburzenie była niezdolna do intelektualnej oceny własnych stanów emocjonalnych, a uczuciowo była silnie skoncentrowana tylko na sobie¹²³.

Wachlarz takich zachowań i odczuć wewnętrznych strony mających osobowość lękliwą sprawiał, że strona nie była zdolna do budowania wspólnoty małżeńskiej, która należy do istotnych obowiązków małżeńskich.

2.7. Osobowość paranoiczna

Osobowością paranoiczną cechują urojenia. Mogą one dotyczyć przykładowo tego, że otoczenie zna myśli chorego. Chory ma urojenia dotyczące pochodzenia, zagrożenia życia lub zdrowia. Urojenia dotyczą również podsłuchiwania chorego. Paranoik pochłonięty jest spiskowymi teoriami wydarzeń dotyczących jego, jak i świata. Obojętne lub przyjazne zachowania innych odbierane są przez taką osobą opacznie. Osoby takie postrzegane są przez otoczenie jako tajemnicze. Paranoicy są przekonani, że w każdym ludzkim działaniu kryje jest ukryty cel. Bezpodstawnie zarzucają nieszczerłość, nielojalność rodzinie, przyjaciółom i współpracownikom. Długo chowają urazę i nie potrafią wybaczać. Paranoicy łatwo i często odczuwają upokorzenie lub lekceważenie, kwestionują wierność małżonka. Są przewrażliwieni na punkcie swoich niepowodzeń.

Osoby z osobowością paranoiczną nie są w stanie budować małżeństwa z powodu nadmiernej podejrzliwości. Wkrótce po ślubie paranoik bezpodstawnie posądza współmałżonka o zdrady. Egoizm i egocentryzm również bardzo utrudniają prawidłowe funkcjonowanie małżeństwa¹²⁴.

W wyrokach objętych kwerendą tylko w jednej sprawie stwierdzono, że małżeństwo zostało zawarte nieważnie z powodu osobowości

¹²² Zob. wyrok 1. instancji z 16 października 2001.

¹²³ Zob. wyrok 1. instancji z 22 października 1992.

¹²⁴ Zob. Światowa Organizacja Zdrowia, *Międzynarodowa statystyczna klasyfikacja...*, s. 238; S. Paździor, *Przyczyny psychiczne...*, s. 95–98.

paranoicznej strony. W owej sprawie strona prezentowała typowe zachowania dla tego rodzaju zaburzenia (m.in. nieuzasadnioną nieufność), cały czas żyła w obawie, że zostanie oszukana. Strona nie przyjmowała żadnej krytyki, „odrzucał(a) winę, nawet wtedy, kiedy była uzasadniona”¹²⁵. Wątpliwości co do lojalności i wierności współmałżonka prowadziły do wielu konfliktów w małżeństwie. Osoba z tym zaburzeniem miała skłonności do natychmiastowego kontrataku przeciwko wszystkiemu, co odbierała jako zagrożenie¹²⁶.

Istnienie takiej kombinacji cech powodowało, że strona nie była zdolna do stworzenia prawidłowych i głębokich relacji ze współmałżonkiem.

2.8. Osobowość nieprawidłowa wraz z epilepsją

Padaczka może stanowić przyczynę nieważności małżeństwa rozpatrywaną z dwóch tytułów kan. 1095 nr 2 KPK i kan. 1095 nr 3 KPK. Padaczką nazywane są przewlekłe zaburzenia mózgowe, których cechą charakterystyczną są nawracające napady, wywołane nadmiernym wyładowaniem komórek nerwowych mózgu. Padaczka sama z siebie nie powoduje niezdolności do podjęcia istotnych obowiązków małżeńskich. Niezdolność może powodować wpływ tej choroby na psychikę chorego w zakresie, jaki wpływa na zdolność realizowania obowiązków małżeńskich. Praktyka sądowa wskazuje, że istnieje zależność pomiędzy padaczką, a ukształtowaniem osobowości zaburzonej. Inne objawy zaburzenia osobowości przejawiają się u kobiet, a inne u mężczyzn. Mężczyźni nie są samodzielni, mają upośledzoną sferę intelektualną, są niedojrzali emocjonalnie. Kobiety zaś są otepiałe, bezradne, mało samodzielne¹²⁷.

W badanych wyrokach *coram* Sobański jednostkowo pojawia się stwierdzenie nieważności małżeństwa z tytułu 1095 nr 3 KPK u osoby chorej na epilepsję. Strona ta była również uzależniona od alkoholu. Nadużywanie przez stronę alkoholu z jednej strony wyraźnie sprzyjało nasilaniu się ataków epilepsji, pogłębiając tym samym istniejący już stan chorobowy istotnie zakłócający codzienne funkcjonowanie, z drugiej strony zaś odzwierciedlało jej niezdolność do podjęcia odpowiedzialności za samą siebie oraz za los małżeństwa.

Profesor Sobański w uzasadnieniu wyroku jasno wyjaśnił stronom, że „padaczka sama z siebie nie powoduje braku zezwolenia małżeńskiego

¹²⁵ Wyrok 1. instancji z 2 września 2002.

¹²⁶ Zob. wyrok 1. instancji z 2 września 2002.

¹²⁷ S. Paździor, *Przyczyny psychiczne...*, s. 239–241.

(chyba że małżeństwo zostałoby zawarte w okresie bezpośrednio poprzedzającym wielki napad padaczkowy). Może ona natomiast mieć wpływ na osobowość człowieka cierpiącego na tę chorobę – wtedy, gdy oddziałuje destrukcyjnie nie tylko na sferę uczuciową, lecz także na sferę poznawczą i wolitywną. Dzieje się tak zwłaszcza wtedy, gdy padaczka współistnieje z alkoholizmem. W przypadkach mocno zaawansowanych może prowadzić do demencji¹²⁸.

2.9. Alkoholizm

Na wstępie chciałabym podkreślić, że alkoholizm nie jest zaburzeniem osobowości, jak wymienione wcześniej przykłady. Nie stanowi on odrębnej jednostki chorobowej, lecz w związku z nim wyodrębniana jest grupa zaburzeń psychicznych i zachowań spowodowanych nadużywaniem alkoholu¹²⁹.

W sprawach o stwierdzenie nieważności małżeństwa z tytułu niezdolności do podjęcia istotnych obowiązków małżeńskich z powodu alkoholizmu postępowanie dowodowe jest skierowane na udowodnienie, że w momencie zawierania małżeństwa jeden z nupturientów był uzależniony od alkoholu. Konieczne, aby z faktu uzależniania wynikała niezdolność podjęcia istotnych obowiązków małżeńskich. Uzależnienie alkoholowe jest rozciągnięte w czasie i z tego powodu w praktyce udowadnia się istnienie nałogu przed zawarciem małżeństwa, a nie tylko w samym momencie zawierania małżeństwa¹³⁰.

Uzależnienie od alkoholu przebiega w trzech stadiach:

1. stadium prealkoholowe,
2. wczesna faza alkoholizmu,

¹²⁸ Wyrok 1. instancji z 18 maja 2001.

¹²⁹ Światowa Organizacja Zdrowia, *Międzynarodowa statystyczna klasyfikacja...*, s. 213.

¹³⁰ Zob. A. Dziega, *Sądowe dowodzenie kanonicznej niezdolności osoby do zawarcie małżeństwa z przyczyn alkoholizmu*, w: *Wpływ zaburzeń osobowości na kanoniczną zdolność osoby do zawarcia małżeństwa*, Kościelne prawo procesowe. Materiały i studia, t. 2, red. A. Dziega, M. Greszata, Lublin 2002, s. 87; S. Paździor, *Udowadnianie alkoholizmu jako przyczyny niezdolności osoby do wyrażenia zgody małżeńskiej*, w: *Ecclesia et status. Księga jubileuszowa z okazji 40-lecia pracy naukowej profesora Józefa Krukowskiego*, red. A. Dębiński, K. Orzeszyna, M. Sitarz, Lublin 2004, s. 522–524. Trybunały kościelne w czasie obowiązywania kodeksu prawa kanonicznego z 1917 r. orzekały nieważność zawartego małżeństwa z powodu alkoholizmu traktując go jak inne schorzenia i zaburzenia psychiczne. Zob. A. Stankiewicz, *Wpływ alkoholizmu na ważność umowy małżeńskiej*, *Kościół i Prawo* 1984, s. 111–123; por. prezentowane wcześniej poglądy K. Lüducke.

3. późna faza alkoholizmu¹³¹.

W pierwszej fazie alkohol jest sposobem na uwolnienie się od napięć emocjonalnych, stresów, zahamowań. Ilość spożywanego alkoholu jest jeszcze pod kontrolą i od woli danej osoby zależy, czy stan uzależnienia pogłębi się. W kolejnym stadium rozwoju choroby uzależniony nie ma już kontroli nad ilością spożywanego alkoholu. Wynajduje sobie okazy i powody do picia. Może powstrzymać się tylko od wypicia pierwszego kieliszka, drinka, ale jeżeli już wypije ten pierwszy kieliszek, nie ma kontroli nad tym, ile będzie kolejnych. Uzależniony ma już świadomość swojego problemu, chociaż nie zawsze jest w stanie potwierdzić to na zewnątrz. W tej fazie środowisko zauważa już problem. Często konsekwencją uzależnienia (w tej fazie) jest utrata pracy, przyjaciół. Z tej fazy praktycznie nie można już wyjść samemu, konieczne jest poddanie się leczeniu połączone z wyeliminowaniem alkoholu. Ostatnia faza, tzw. późna faza alkoholizmu, cechuje się całkowitą utratą kontroli nad spożywaniem alkoholu. Uzależniony musi pić, kiedy i gdzie tylko może. Pojawiają się bezprzedmiotowe lęki, wrogość wobec innych ludzi. Uzależniony gromadzi alkohol na zapas i usilnie go poszukuje. Nie jest możliwe pełne wyleczenie osoby, która doszła do tego etapu¹³².

W uzasadnieniach wyroków objętych kwerendą najczęściej występuje pierwsza faza uzależnienia w chwili zawarcia związku małżeńskiego. Czasem uzależniony w momencie zawierania małżeństwa wkracza już w kolejną fazę¹³³. W pierwszej fazie uzależnienia może ono być niezauważane przez narzeczoną lub narzeczonego, a później małżonkę lub małżonka, ponieważ osoby znajdujące się w tej fazie nałogu potrafią przez długi czas kamuflować swoje uzależnienie, zwłaszcza gdy mają w tym jakiś interes, np. małżeństwo¹³⁴.

O ile w literaturze kanonistycznej można spotkać sprzeczne opinie, czy alkoholizm jest chorobą, czy nie¹³⁵ (*nota bene* w klasyfikacji WHO

¹³¹ Zob. A. Dzięga, *Sądowe dowodzenie...*, s. 85–86, 93–95; A. Dzięga, *Alkoholizm jako podstawa orzeczenia nieważności małżeństwa*, Roczniki Nauk Prawnych 1997, s. 93–95.

¹³² Zob. A. Sperling, *Psychologia*, Poznań 1995, s. 344–346; A. Dzięga, *Sądowe dowodzenie...*, s. 80; S. Paździor, *Udawanie alkoholizmu...*, s. 508, 509.

¹³³ Zob. W. Krupa, *Alkoholizm jako przyczyna nieważności małżeństwa*, „Ius Matrimoniale” 1996, s. 134.

¹³⁴ Zob. A. Dzięga, *Sądowe dowodzenie...*, s. 96.

¹³⁵ Zob. S. Paździor, Alkoholizm a psychiczna niezdolność do zawarcia związku małżeńskiego. Aspekt kanoniczny, w: Wpływ zaburzeń osobowości na kanoniczną zdolność osoby do zawarcia małżeństwa, red. A. Dzięga, M. Greszata, Lublin 2002, s. 51 – alkoholizm nie jest odrębną jednostką chorobową; A. Krupa, Wpływ alkoholizmu na zdolność osoby do zawarcia małżeństwa. Aspekt psychologiczny, w: Wpływ zaburzeń

nie ma takiej jednostki chorobowej¹³⁶), o tyle panuje zgodność w kwestii jego wpływu na małżeństwo. Alkoholizm „może [...] stać na przeszkodzie ważnej i skutecznej zgodzie małżeńskiej w dwojaki sposób: może spowodować degradację psychiczną tak dalece, iż pozbawia zdolności do właściwego rozeznania i tym samym wyrażenia zgody małżeńskiej (wtedy wchodziłby w grę kanon 1095 nr 1 lub nr 2), może (nie degenerując jeszcze władz poznawczych) uniezdalniać do nawiązania trwałej i wyłącznej relacji małżeńskiej. W drugim przypadku osoba, która popadła w chroniczny alkoholizm, nie jest w stanie, nawet przy «dobrej woli», oddać się drugiej osobie tak, by obydwie razem tworzyły pewną całość, nakierowaną na wzajemne (i potomstwa) dobro oraz doskonalenie się”¹³⁷.

U alkoholika wraz z postępowaniem nałogu dostrzegalny jest coraz bardziej posuwający się egoizm. „Nie liczy się (on) z potrzebami drugiej strony, nie umie poświęcić się dla drugiej osoby, wykazuje agresję, nieraz w stopniu zagrażającym partnerowi fizycznie. Wskutek trwałego nadużywania alkoholu zostaje osłabiony system nerwowy, a alkoholik niezdolny (jest) do stawiania czoła trudnościom życiowym, nie mówiąc już o utrzymaniu rodziny. Z powodu degradacji uczuć wyższych nie powstaje więź małżeńska, oparta przecież na łączności nie tylko fizycznej, lecz – przede wszystkim – psychicznej. Po dojściu do pewnego natężenia alkoholizmu utworzenie wspólnoty życia i miłości staje się dla takiego osobnika niemożliwe”¹³⁸.

Wraz z rozwojem nałogu zmieniają się zachowania alkoholika. Alkoholik wykazuje coraz więcej cech niedojrzałości osobowej¹³⁹. Najczęściej przejawia się to niewrażliwością na wartości wyższe, niską odpornością na frustracje, stosowanie nieadekwatnych mechanizmów obronnych, koncentruje swoje starania i zabiegi wokół alkoholu, staje się obojętny i nieczuły na sytuacje bliznich. W dalszej konsekwencji powoduje to „niezdolność do «wyjścia poza siebie» niezbędnego do nawiązania wspólnoty małżeńskiej”¹⁴⁰. Aby móc nawiązać wspólnotę małżeńską, konieczne

---

osobowości na kanoniczną zdolność osoby do zawarcia małżeństwa, red. A. Dzięga, M. Greszata, Lublin 2002, s. 66 – alkoholizm jest chorobą.

¹³⁶ Klasyfikacja WHO wyodrębnia zaburzenia psychiczne i zachowania spowodowane używaniem substancji psychoaktywnych, a wśród nich: stan ostrego upojenia alkoholem; przewlekły alkoholizm; otępienie alkoholowe.

¹³⁷ Wyrok 1. instancji z 2 marca 1998; por. wyrok 1. instancji z 7 maja 2001.

¹³⁸ Wyrok 1. instancji z 2 marca 1998; por. wyrok 1. instancji z 7 maja 2001.

¹³⁹ O osobowości szerzej w podrozdziale zaburzenia osobowości.

¹⁴⁰ Wyrok 3. instancji z 2 września 1997 publ. R. Sobański, *Wyrok Sądu Metropolitalnego w Katowicach c. Sobański z 2 września 1997 r. w sprawie o nieważność małżeństwa z tytułu barku wystarczającego rozeznania i niezdolności do podjęcia istotnych obowiązków małżeńskich (zgodność wyroków)*, „Ius Matrimoniale” 1998, s. 208.

jest osiągnięcie pewnego poziomu dojrzałości. W kanonistyce uznaje się, że konieczne jest osiągnięcie przeciętnego poziomu dojrzałości, a nie pełnej dojrzałości. Ksiądz Sobański uważał, że domniemywa się osiągnięcie tej przeciętnej dojrzałości wraz z osiągnięciem wieku wystarczającego do zawarcia małżeństwa¹⁴¹.

Profesor Sobański w sprawach, w których powodem niezdolności do podjęcia obowiązków małżeńskich był alkoholizm, podkreślał, że wskutek trwałego nadużywania alkoholu zostaje osłabiony system nerwowy uzależnionego. Z czasem alkoholik staje się niezdalny do stawiania czoła trudnościom życiowym, utrzymania rodziny. Z powodu degradacji uczuć wyższych nie powstaje więź małżeńska ani fizyczna, ani psychiczna. Po dojściu do pewnego natężenia alkoholizmu utworzenie wspólnoty życia i miłości staje się dla takiego osobnika niemożliwe¹⁴². W codziennym życiu alkoholizm jednego z małżonków wpływał zarówno na relacje między małżonkami, jak i na relacje rodzic – dziecko. Alkoholicy często późno wracają do domu po pracy, nie interesują się sprawami życia codziennego, domem. Są skoncentrowani na sobie i swoich potrzebach, poza ich zainteresowaniami pozostają dzieci i współmałżonek¹⁴³.

Pochodną alkoholizmu jest agresja – zarówno słowna¹⁴⁴, jak i fizyczna¹⁴⁵ – wobec współmałżonka. W jednej ze spraw, oprócz agresji słownej, dochodziło do tego, że mąż stosował przemoc fizyczną wobec żony – w wyniku pobicia kobieta poroniła¹⁴⁶. W innej sprawie, oprócz stosowania przemocy fizycznej (pobicia, złamanie ręki), mąż zgwałcił żonę¹⁴⁷.

Typowe dla alkoholików są problemy z utrzymaniem pracy: często zmieniają pracę, porzucają ją¹⁴⁸, są zwalniani dyscyplinarnie za pojawianie się w pracy pod wpływem alkoholu i awantury, podejmują pracę dorywczą, gdy potrzebują coś kupić¹⁴⁹. Miewają problemy finansowe:

¹⁴¹ Tamże.

¹⁴² Zob. wyrok 1. instancji z 2 marca 1998; wyrok 1. instancji z 3 listopada 2000; wyrok 1. instancji z 9 marca 2001; wyrok 1. instancji z 7 maja 2001; wyrok 1. instancji z 14 lutego 2002.

¹⁴³ Zob. wyrok 1. instancji z 5 czerwca 1991; wyrok 1. instancji z 18 listopada 1996; wyrok 3. instancji z 5 lutego 1998; wyrok 3. instancji z 4 lipca 2003.

¹⁴⁴ Zob. wyrok 1. instancji z 18 listopada 1996; wyrok 1. instancji z 7 maja 2001.

¹⁴⁵ Zob. wyrok 1. instancji z 18 listopada 1996; wyrok 1. instancji z 28 listopada 2002; wyrok 1. instancji z 2 września 2002; wyrok 1. instancji z 30 lipca 2003; wyrok 1. instancji z 30 września 2004; wyrok 3. instancji z 1 października 2001.

¹⁴⁶ Zob. wyrok 1. instancji z 3 listopada 2000; wyrok 1. instancji z 2 września 2002; wyrok 3. instancji z 5 maja 2003.

¹⁴⁷ Zob. wyrok 1. instancji z 30 stycznia 2004.

¹⁴⁸ Zob. wyrok 1. instancji z 30 grudnia 1997.

¹⁴⁹ Zob. wyrok 1. instancji z 2 marca 1998.

pożyczają pieniądze od innych, a z czasem tracą kontrolę nad długami¹⁵⁰. Pieniądze, które mają być przeznaczane na potrzeby rodziny, alkoholik wydaje na swój nałóg¹⁵¹. W niektórych przypadkach alkoholizm jest połączony z niedojrzałością. Połączenie takich zaburzeń powodowało, że strona nie była w pełni odpowiedzialna za swoje decyzje. Nadużywanie alkoholu uniemożliwiało jej krytyczną ocenę sytuacji. Strona reagowała na najbliższe otoczenie złością i agresją, nie przyjmowała do siebie uwag i próśb, aby zerwać z nałogiem. Długotrwałe nadużywanie alkoholu spowodowało u strony destrukcję sfery uczuć, emocji i decyzji oraz sfery społecznej, gdyż zaburzony został system wartości. Strona nie potrafiła prawidłowo przeżywać i ujawniać pewnych stanów emocjonalnych. Nie potrafiła wytworzyć więzi z rodziną¹⁵². Takie zachowania świadczyły o tym, że strona nie potrafiąc nawiązać więzi małżeńskiej i więzi z potomstwem, nie jest w stanie podjąć się istotnych obowiązków małżeńskich.

Pomimo, że niekiedy postępowanie dowodowe wykazało alkoholizm współmałżonka i rozpad małżeństwa z tego powodu, nie zawsze przekładało się to na wyrok stwierdzający nieważność małżeństwa. Powodem tego był brak jednej przesłanki, a mianowicie istnienia uzależnienia w momencie zawierania małżeństwa¹⁵³. „Jeśli ktoś [...] rozpił się po ślubie, ponosi za to odpowiedzialność moralną, ale nie rzutuje to na ważność małżeństwa”¹⁵⁴.

W większości spraw, którym przewodniczył profesor Sobański, mamy do czynienia z alkoholizmem mężczyzn. Uzależnienie kobiet od tego nałogu było formułą sporu jedynie w jednostkowych sprawach¹⁵⁵.

2.10. Zaburzenia psychoseksualne

Życie seksualne wymaga dojrzałości. Jej brak może doprowadzić do nieprawidłowego odczytania własnej seksualności, traktowania jej w sposób instrumentalny oraz do niezdolności przewidywania skutków własnych zachowań seksualnych. Niedojrzałość w tym zakresie może skutkować egocentryzmem, egocentryzmem, hedonizmem lub różnego rodzaju dewiacjami¹⁵⁶.

¹⁵⁰ Zob. wyrok 1. instancji z 30 lipca 2003.

¹⁵¹ Por. S. Paździor, *Udowadnianie alkoholizmu...*, s. 509.

¹⁵² Zob. wyrok 1. instancji z 9 marca 2001; wyrok 3. instancji z 2 września 1997.

¹⁵³ Zob. wyrok 1. instancji z 3 listopada 2000; wyrok 1. instancji z 21 sierpnia 1992.

¹⁵⁴ Wyrok 1. instancji z 20 czerwca 1994.

¹⁵⁵ Zob. wyrok 1. instancji z 19 listopada 1996; wyrok 1. instancji z 18 listopada 1996.

¹⁵⁶ Zob. S. Paździor, *Przyczyny psychiczne...*, s. 320.

2.10.1. Homoseksualizm i biseksualizm

Wśród zaburzeń psychoseksualnych najczęściej w procesach objętych kwerendą pojawiają się homoseksualizm i biseksualizm. Homoseksualizm nazywany jest dewiacją seksualną. Pod tym pojęciem rozumiane są stosunki cielesne z osobą tej samej płci, jak również trwała skłonność do tego rodzaju życia seksualnego. Oprócz sfery cielesnej homoseksualizm obejmuje skłonność uczuciową do osoby tej samej płci¹⁵⁷. Najczęstszą przyczyną homoseksualizmu są najprawdopodobniej niewłaściwe relacje pomiędzy rodzicami lub całkowita nieobecność jednego z rodziców (zwykle ojca). W przypadku mężczyzn w dzieciństwie ojciec przeważnie był obojętnie lub wrogo nastawiony do syna. Matka wykazywała postawę przeciwną – była bardzo troskliwa, lecz nie zależało jej w ogóle na tym, aby syn stał się mężczyzną, wkroczył w dorosłe życie i ożenił się. Inną przyczyną homoseksualizmu może być uwiedzenie lub próba uwiedzenia w dzieciństwie – pomiędzy 9 a 14 rokiem życia przez osobę tej samej płci. Wśród teorii przyczyn homoseksualizmu są też takie, według których homoseksualizm jest wynikiem splotu czynników psychosocjalnych i konstytucjonalno-genetycznych¹⁵⁸. W kanonistyce uważa się, że homoseksualiści nie są zdolni do ważnego zawarcia małżeństwa, ponieważ nie są w stanie nawiązać ze współmałżonkiem relacji właściwej dla małżeństwa. Nie chodzi tutaj tylko o aspekt fizyczny, ale również i o intymność właściwą małżonkom¹⁵⁹.

Biseksualizm jest dewiacją seksualną polegającą na utrzymywaniu kontaktów seksualnych z mężczyzną i kobietą. Skłonności do tej samej płci i przeciwnej równoważą się¹⁶⁰. W jurysprudencji rotalnej nie jest on rozpatrywany jako odrębny tytuł nieważności, lecz jako forma homoseksualizmu¹⁶¹.

¹⁵⁷ Tamże, s. 323; wyrok 1. instancji z 21 sierpnia 1992.

¹⁵⁸ Zob. S. Paździor, *Przyczyny psychiczne...*, s. 324–325; por. P. Zimbardo, R. Gerrig, *Psychologia i życie*, s. 493–495; por. wyrok 1. instancji z 2 kwietnia 1997.

¹⁵⁹ M. Czapła, *Charakterystyka prawna niezdolności psychicznej do przyjęcia istotnych obowiązków małżeńskich służących jedności i prokreacji (kan. 1095 nr 3 KPK)*, „Ius Matrimoniale” 2002, s. 51–52.

¹⁶⁰ Zob. wyrok 1. instancji z 21 sierpnia 1992; wyrok 1. instancji z 2 kwietnia 1997.

¹⁶¹ Zob. W. Zubert, *Biseksualizm a zdolność do zgody małżeńskiej*, w: *Tożsamość seksualna nupturientów, a zdolność do zgody małżeńskiej. Materiały I Międzynarodowego sympozjum prawa kanonicznego – zorganizowanego przez Katedrę Prawa Kanonicznego Wydziału Teologicznego Uniwersytetu Opolskiego w Opolu 16.10.1996*, red. B. Zubert, Opole 1998, s. 97; M. Czapła, *Charakterystyka prawna niezdolności psychicznej do przyjęcia istotnych obowiązków małżeńskich służących jedności i prokreacji (kan. 1095 nr 3 KPK)*, „Ius Matrimoniale” 2002, s. 60–62.

Łącząc oddziaływanie homoseksualizmu i biseksualizmu w jeden punkt, ponieważ zwykle nie było możliwe jednoznaczne stwierdzenie, z którym z tych przypadków mamy do czynienia w badanej sprawie. Strony dotknięte takimi zaburzeniami nie zgłaszały się na badania psychologiczne. Biegli musieli opiniować na podstawie zebranego materiału dowodowego w sprawie¹⁶². Zwykle w uzasadnieniu wyroku przytaczane było stwierdzenie biegłego o istnieniu zaburzeń psychoseksualnych, bez uszczegółowienia ich. Ponadto, jak już wcześniej zaznaczyłam, jurysprudencja rotalna traktuje biseksualizm jako formę homoseksualizmu.

Zaburzenia psychoseksualne takie jak homoseksualizm i biseksualizm powodowały, że strona zawierała małżeństwo tylko w celu ukrycia przed otoczeniem swoich prawdziwych skłonności seksualnych¹⁶³. Skłonności homoseksualne czy biseksualne przekładały się na niezdolność utrzymywania kontaktów seksualnych ze współmałżonką. Dochodziło do zdrad współmałżonka z osobami tej samej płci. Tego rodzaju zaburzenia seksualne czyniły stronę niezdolną do nawiązania pełnej, osobowej wspólnoty małżeńskiej¹⁶⁴.

W badanych sprawach, w których stwierdzono nieważność małżeństwa z powodu homoseksualizmu małżonka, zawsze chodziło o istnienie takich zaburzeń po stronie mężczyzny. Nie orzeczono nieważności małżeństwa w ani jednej sprawie, w której tego rodzaju zaburzenia psychoseksualne występowałyby po stronie kobiety. Strona, u której zachodziła taka psychiczna przyczyna była niezdolna do zbudowania prawdziwej więzi małżeńskiej, dochowania wierności współmałżonkowi.

2.10.2. Inne zaburzenia psychoseksualne

W badanych wyrokach oprócz homoseksualizmu występowały u stron również inne psychoseksualne zaburzenia będące przyczyną niemożności podjęcia istotnych obowiązków małżeńskich. Zaburzenia te w opiniach biegłych opisywane były zwykle ogólnie, bez precyzyjnego nazwania ich rodzaju. W treści uzasadnień wyroków nie ujęto informacji, czy opinia została sporządzona przez biegłego psychologa, czy seksuologa.

W sprawach *coram* Sobański, w których strony cierpiały na zaklasyfikowane w tym podrozdziale zaburzenia nie podejmowały współpracy

¹⁶² Zob. wyrok 1. instancji z 27 listopada 1991.

¹⁶³ Zob. wyrok z 21 sierpnia 1992.

¹⁶⁴ Zob. wyrok 1. instancji z 21 sierpnia 1992; por. wyrok 1. instancji z 27 listopada 1991.

z małżonkiem z powodu „blokady psychicznej”¹⁶⁵. Jedynym sposobem na wywołanie napięcia seksualnego było oglądanie filmów o treściach pornograficznych oraz samozaspokajanie się przy unikaniu zbliżeń ze współmałżonkiem¹⁶⁶. Czasem w uzasadnieniu wyroku ujmowano informację, że w związku z tego rodzaju zaburzeniami strona była niezdolna do normalnego współżycia¹⁶⁷.

3. Podsumowanie

Postępowanie sądowe powinno wskazać elementy obowiązku małżeńskiego oraz rodzaj zaburzeń osobowości, które czynią małżonka niezdolnym do podjęcia istotnego obowiązku małżeńskiego. Profesor Sobański w spisywanych przez siebie wyrokach wyjaśniał stronom, czym są istotne obowiązki małżeńskie. W pierwszych wyrokach określając istotne obowiązki małżeńskie podawał, że są te, które „wynikają z istotnych przymiotów małżeństwa”¹⁶⁸. Z czasem rozszerzył wyjaśnienie również o „te, które nieodłącznie mieszczą się w pojęciu małżeństwa jako «wspólnoty całego życia, skierowanej ze swej natury do dobra małżonków oraz do zrodzenia i wychowania potomstwa»”¹⁶⁹. Strony w skardze i przesłuchaniach podawały konkretne przykłady zachowań współmałżonka, które miały świadczyć o tym, że nie podjął jakiegoś istotnego obowiązku małżeńskiego oraz przykłady zachowań, które miały świadczyć o tym, że przyczyny tego miały podłoże psychiczne. Dlatego przy omówieniu każdej z przyczyn psychicznych niezdolności próbowano wskazać jej bezpośredni wpływ na małżeństwo, a dokładnie rzecz ujmując, wydobyć z treści uzasadnień wyroków konkretne zachowania, cechy, czyli wszystkie psychiczne przesłanki czyniące stronę niezdolną. Profesor zwykle wskazując istotny obowiązek, którego strona nie była w stanie się podjąć, opierał się na wnioskach biegłego zawartych w opinii. W niektórych wyrokach Ponens nie nazwał wprost, jakiego istotnego obowiązku małżeńskiego

¹⁶⁵ Zob. wyrok 1. instancji z 20 października 1996.

¹⁶⁶ Zob. wyrok 1. instancji z 27 sierpnia 2004.

¹⁶⁷ Zob. wyrok 1. instancji z 15 lipca 1992; wyrok 1. instancji z 31 października 1991.

¹⁶⁸ Wyrok 1. instancji z 28 listopada 1990; wyrok 1. instancji z 2 kwietnia 1991; wyrok 1 instancji z 3 lutego 1992.

¹⁶⁹ Wyrok 3. instancji z 15 maja 2009; por. wyrok 3 instancji z 24 czerwca 2010; wyrok 1. instancji z 10 maja 2001 publ. R. Sobański, *Wyrok Sądu Metropolitarnego w Katowicach (c. Sobański) z 10.05.2001 r. z tytułu 1) błędu co do przymiotu osoby, 2) podstępnego wprowadzenia w błąd, 3) niezdolności do podjęcia istotnych obowiązków małżeńskich (anoreksja)*, „Ius Matrimoniale” 2002, s. 214.

strona nie była w stanie podjąć się, jednak podana argumentacja oraz konkretne przykłady zachowań, czy zaniedbań jednej ze stron są na tyle przekonujące, że w przypadku wyroku za nieważnością małżeństwa mamy pewność, że u jednej ze stron zachodzi niezdolność do podjęcia istotnych obowiązków małżeńskich, nie zaś zwykła trudność.

W omawianych sprawach strony najczęściej nie były w stanie ze względu na naturę psychiczną podjąć się obowiązku budowania wzajemnej więzi małżeńskiej, zachowania nierozzerwalności i dochowania wierności współmałżonkowi, podjęcia normalnego fizycznego współżycia małżeńskiego, dbania o dobro rodziny. Najczęściej zaś spośród przyczyn natury psychicznej w uzasadnieniach wyroków przejawiała się osobowość zależna i niedojrzała oraz alkoholizm. Najczęstszymi zaburzeniami psychicznymi wstępującymi w sprawach, którym przewodniczył ks. Sobański w trybunale katowickim były: osobowość niedojrzała, zależna, chwiejna emocjonalnie; alkoholizm; zaburzenia psychoseksualne.

Analizując wyroki można stwierdzić, że niektóre zaburzenia czy choroby są znacznie częściej spotykane u którejś z płci. Przykładowo: alkoholizm, homoseksualizm i bigamia występowały głównie u mężczyzn. U kobiet najczęściej występowała osobowość zależna, a osobowość niedojrzała mniej więcej w takim samym natężeniu u obu płci.

Warto dodać, że analiza stanu faktycznego wyroków wskazuje, że Profesor przewodnicząc trybunałowi rozpatrywał sprawy osób o różnej moralności, niejednokrotnie niezachowujących chrześcijańskich zasad moralnych. Ponens wówczas pragnąc podkreślić swoją rolę i zadania sędziego, podawał w uzasadnieniu, że rolą sądu nie jest ocena moralna, ani ocena winy w rozpadzie małżeństwa, lecz ocena prawna małżeństwa na chwilę jego zawarcia.

W wyrokach negatywnych można zaobserwować, że strony próbowały klasyfikować różnice charakterów, czy trudny charakter któregoś z małżonków jako zaburzenia natury psychicznej powodujące niemożność wypełnienia jakiegoś istotnego obowiązku małżeńskiego, a co za tym idzie jego nieważność.

IV. Dowodzenie

1. Cel postępowania dowodowego

Całe postępowanie dowodowe w procesie małżeńskim zmierza do obalenia domniemania prawnego zakładającego, że małżeństwo jest ważne, dopóki nie udowodni się czegoś przeciwnego (kan. 1060 KPK)¹. Ze względu na naturalne prawo każdego człowieka do zawarcia małżeństwa domniemanie prawne przemawia za zdolnością do jego zawarcia, a tym samym za ważnością małżeństwa (kan. 1060 KPK)². „Norma ta chroni instytucję małżeństwa, ale jest też wyrazem zaufania do nupturientów, zakłada bowiem ich zdolność do małżeństwa i prawidłowość ich woli małżeńskiej”³. Nie jest możliwe obalenie tego domniemania w inny sposób, jak tylko w procesie sądowym, przez sąd, który stosuje się do odpowiedniej procedury oraz do reguł kanonicznego dowodzenia⁴. Jedną z podstawowych zasad dowodzenia jest przeniesienie ciężaru dowodzenia na stronę, która twierdzi, że małżeństwo jest nieważne (art. 156 DC, kan. 1526 § 2 nr 1 KPK)⁵. Ponadto domniema się ważności małżeństwa, a strona mająca za sobą domniemanie prawne jest zwolniona z obowiązku dowodzenia, który to przechodzi na drugą stronę (art. 215 DC). Postępowanie dowodowe zmierza do ukazania prawdy o danym małżeństwie⁶. Musi to jednak być prawda obiektywna⁷.

---

¹ Zob. wyrok 1. instancji z 27 sierpnia 2004.

² Zob. wyrok 1. instancji z 17 stycznia 1994.

³ Wyrok 1. instancji z 27 sierpnia 2004.

⁴ Szerzej zob. W. Góralski, *Studia nad małżeństwem i rodziną*, Warszawa 2007, s. 485–489. Oprócz domniemań prawnych, prawo kanoniczne zna domniemania faktyczne, czyli domniemania, które przyjmuje sędzia.

⁵ Zob. wyrok 1. instancji z 27 sierpnia 2004.

⁶ Zob. A. Bartczak, *Prawo do obrony jako gwarancja poszukiwania prawdy obiektywnej o danym małżeństwie w procesie małżeńskim*, *Prawo i Kościół* 2011, t. 3, s. 90.

⁷ Zob. W. Góralski, *Natura procesów o nieważność małżeństwa oraz zadania trybunału w ich prowadzeniu. Papież Jan Paweł II do Roty Rzymskiej 22 I 1996*, „*Ius Matrimoniale*” 1997, s. 90.

Przedmiotem procesu o nieważność małżeństwa nie są wydarzenia poślubne, ani też faktyczne wywiązywanie się małżonków z przyjętych zobowiązań, lecz akt woli tworzący małżeństwo, dlatego Sędzia zawsze musi zadać sobie pytanie, czy w momencie zawierania małżeństwa zachodził brak woli, który od samego początku powoduje nieważność małżeństwa⁸. Takie założenia poczynione co do przebiegu postępowania prowadzą do udowodnienia czy małżeństwo zostało zawarte nieważnie. Badanie braku woli w innym momencie niż zawieranie małżeństwa doprowadziło by do wprowadzenia praktyki rozwodowej w Kościele.

Ksiądz Sobański podkreślał w uzasadnieniach wyroków, że sąd kościelny orzeka o winie i o przyczynach rozpadu małżeństwa tylko, jeżeli mają one swoje źródło w momencie zawierania małżeństwa⁹. Mówiąc kolokwialnie, sąd bada i orzeka, czy w momencie zawierania małżeństwa strona nadawała się do małżeństwa¹⁰. Jeżeli przyczyną nieważności małżeństwa są schorzenia czy dewiacje natury psychiczno-moralnej, albo poważny brak rozeznania oceniającego co do istotnych praw i obowiązków małżeńskich, należy badać, czy istniały w dniu ślubu¹¹. Wszystko, co jest poza tym momentem, może jedynie potwierdzać to, co działo się w momencie zawierania małżeństwa. Oczywiście zawsze należy badać związek przyczynowo skutkowy pomiędzy zaburzeniem, a niezdolnością¹².

Ksiądz Sobański w jednym z uzasadnień wyroków argumentował: „postępowanie dowodowe w tych sprawach winno [...] wykazać istnienie osobowości odbiegającej od «normy», tzn. od zachodzącej w odnośnym kręgu kulturowym przeciętności. «Nienormalność» taka wtedy powoduje nieważność małżeństwa, gdy odnośna osoba niezależnie od własnej woli – właśnie na skutek nieopanowalnych czynników psychicznych – nie jest w stanie żyć we wspólnocie jednego, trwałego małżeństwa. Trzeba też udowodnić, że «nienormalność» ta, tzn. powodujące ją czynniki psychiczne, istniała już w chwili zawierania małżeństwa, a nie została wywołana wydarzeniami poślubnymi. W przeciwnym bowiem razie oznaczałoby to

---

⁸ Zob. wyrok 1. instancji z 17 stycznia 1994. W wyroku tym R. Sobański rozwija pojęcie braku woli. Dzieli go na: pierwotny, bezpośredni oraz wtórny, pośredni. Pierwotny ma miejsce wtedy, gdy oświadczenie woli mija się z faktyczną wolą (symulacja, uwarunkowanie małżeństwa). Wtórny zachodzi, gdy nupturient nie uświadamia sobie prawnych braków swojej woli (defekt rozeznania, błąd, przymus nierodzący symulacji). Pośredni to brak określony kan. 1095 nr 3 KPK.

⁹ Zob. wyrok 1. instancji z 2 kwietnia 1991.

¹⁰ Zob. wyrok 1. instancji z 5 czerwca 1991.

¹¹ Zob. wyrok 1. instancji z 27 maja 1991.

¹² Szerzej o tym w rozdziale drugim.

nie orzeczenie nieważności małżeństwa, lecz rozvodu, co w świetle nauki Kościoła jest niedopuszczalne¹³.

Zdaniem Ponensa, prowadząc postępowanie dowodowe, „sąd musi uzyskać odpowiedź na pytanie, czy «nieudanie» wynikało z niepokonalnych trudności poślubnych, z braku woli ich pokonania, czy też nastąpiło dlatego, że małżeństwo z danym partnerem przerastało możliwości psychiczne osoby je zawierającej [...]. Nie chodzi przy tym o zdolność do sprostania wymogom wygórowanym, wyidealizowanym, lecz takim, które wedle nauki i praktyki chrześcijańskiej należą integralnie do małżeństwa, a której to zdolności brak uniemożliwia prowadzenie życia małżeńskiego. Niemożliwość ta praktycznie ujawnia się po ślubie, lecz powodujące ją przyczyny muszą istnieć już w momencie zawarcia małżeństwa, gdyż stan wtedy istniejący decyduje o ważności związku.”¹⁴

Przedstawiciele doktryny uważają, że dla udowodnienia nieważności małżeństwa z omawianego tytułu zawsze konieczne jest ustalenie trzech elementów:

1) „że podejrzana osoba cierpi na konkretne, ustalone przez sędziego, a często także przez biegłego, zaburzenie psychiczne;

2) że zaburzenie to uniemożliwiło podejrzanemu osobie podjęcie i wypełnienie przynajmniej jednego obowiązku małżeńskiego. Nie wystarczy, że było ono utrudnieniem, lecz musi powodować niemożliwość właściwego wypełnienia jakiegoś obowiązku;

3) że zaburzenie to i wynikająca z niego niezdolność istniały już w czasie zawierania małżeństwa”¹⁵.

Profesor Sobański w każdym ze sporządzanych wyroków realizował te wskazania.

2. Rodzaje dowodów

Proces kanoniczny wykazuje się specyfiką co do postępowania dowodowego. Wszystkie normy kodeksu prawa kanonicznego oraz instrukcji procesowej *Dignitas connubii* zawarte w tytułach „Dowody” odnoszą się zarówno do dowodów, jak i do środków dowodowych. W kanonistyce

¹³ Wyrok 1. instancji z 5 czerwca 1992.

¹⁴ Wyrok 1. instancji z 17 stycznia 1994.

¹⁵ R. Sztymmler, *Stwierdzenie nieważności małżeństwa z tytułu niezdolności do podjęcia istotnych obowiązków małżeńskich*, Kościół i Prawo 1998, s. 215; również. R. Sztymmler, *Dowodzenie nieważności małżeństwa w świetle dyskusji kanonistów w latach 1997–1998*, „Prawo Kanoniczne” 1999 nr 1–2, s. 187.

nie rozróżnia się ściśle tych dwóch pojęć. Zarówno środki dowodowe, jak i całe postępowanie dowodowe nazywa się dowodami. Ksiądz profesor Pawluk wyrażał opinię, że środki dowodowe to wszystko to, za pomocą czego dostarczamy sędziemu „argumentów celem wytworzenia w jego umyśle wewnętrznego przekonania o prawdziwości faktów wątpliwych i spornych”. Na podstawie środków dowodowych sędzia może dać wiarę lub nie dać wiary twierdzeniom strony. Moc dowodowa środka dowodowego zależy od argumentów, jakich on dostarcza oraz od tego, czy ukazuje prawdę obiektywną.

Wyróżniamy następujące środki dowodowe: osobowe i rzeczowe; bezpośrednie i pośrednie; pełne i niepełne; pierwotne i pochodne; pojedyncze i złożone; główne i przeciwne.

Można wyróżnić następujące grupy dowodów w zakresie przyznawania mocy dowodowej: środki dowodowe mające moc pełnego dowodu; niemogące być samodzielnym dowodem. Środki, które dopiero poparte innymi środkami dowodowymi mają moc dowodową lub ich moc dowodowa zależy od swobodnej oceny sędziego.

Według Z. Grocholewskiego pojęcie dowodu w prawie kanonicznym używane jest dwojako, tj. w kontekście szerokim i wąskim. W znaczeniu szerokim dowodem jest określanym środek dowodowy, którym strony mogą się posłużyć do udowodnienia swoich racji lub zostanie dopuszczony przez sędziego z urzędu (w zasadzie tylko dla sprawdzenia czegoś, bo w chwili dopuszczania go sędzia nie wie, czy okaże się on użyteczny i czy będzie popierał twierdzenia strony). Zdaniem Grocholewskiego „chodzi [tutaj] raczej o źródła, z których będzie można potem ewentualnie zaczerpnąć dowód lub dowody w sensie ścisłym”¹⁶. Takimi środkami są: oświadczenia stron, dokumenty, zeznania świadków. W znaczeniu ścisłym dowodem jest środek dowodowy, który „samodzielnie lub w połączeniu z innymi środkami jest rzeczywiście zdolny do wytworzenia pewności moralnej co do tezy powoda”¹⁷ lub przeciwnie. Wśród dowodów w sensie ścisłym wyróżnia się:

– Dowody pełne i niepełne. Przez dowód pełny rozumiemy dowód wystarczający do powstania u sędziego pewności moralnej. Wszystko, co nie jest dowodem pełnym to dowód niepełny, wskazówki i poszlaki. Za ich pośrednictwem sędzia nie nabiera moralnej pewności, służą one jedynie dopełnieniu dowodu, czy też wzmocnieniu go.

---

¹⁶ Z. Grocholeski, *Struktura etapu dowodowego procesu*, w: *Plenitudo legis dilectio, Księga pamiątkowa dedykowana prof. dr hab. Bronisławowi W. Zubertowi OFM z okazji 65. Rocznicy urodzin*, red. A. Dębiński, E. Szczot, Lublin 2000, s. 356.

¹⁷ Tamże, s. 356.

– Legalne. Ustawodawca zdecydował, w jakim zakresie dać swobodną ocenę dowodów sędziemu, a jakimi dowodami sąd jest związany, jako mającymi pełną moc dowodową.

– Oraz bezpośrednie i pośrednie¹⁸.

Takie pojmowanie dowodu kłóci się z kolei z koncepcją, że dowód albo jest pełny, albo nim nie jest¹⁹.

Dowód procesowy to „zbiór argumentów, przedłożonych w odpowiedniej formie sędziemu, badającemu jakieś wątpliwe czy sporne okoliczności, wytwarzających w jego umyśle wewnętrzne przekonanie o ich prawdziwości”²⁰.

W kanonicznym procesie małżeńskim nie ma zamkniętego katalogu dowodów. Dowodem może być wszystko, co jest pożyteczne i godziwe dla wyjaśnienia sprawy²¹.

Niektórzy przedstawiciele doktryny zwracają uwagę na aspekt demonstracyjny dowodu. Sędzia dokonuje osądów o przedstawionym mu dowodzie, dokonuje jego interpretacji, a następnie oceny. Te osądy mają wpływ na jego decyzję, która jest skierowana na subsumpcję²². „Dowodzenie w procesie polega na szczegółowym analizowaniu i badaniu konkretnego zjawiska lub towarzyszących mu okoliczności w celu potwierdzenia lub wykluczenia faktu procesowego”²³ Udowodnić oznacza „zademonstrować przed autorytetem sądowym, tak kościelnym jak i również cywilnym, pewność faktu lub prawdę przedstawionego twierdzenia”²⁴.

W niniejszym opracowaniu zajmę się omówieniem dowodów, które można znaleźć w wyrokach *coram* Sobański. Procedura prawa kanonicznego przewiduje dowody, którymi nie posługiwano się w sprawach, którym przewodniczył ksiądz Sobański. Są to oględziny i wizja lokalna.

---

¹⁸ Zob. Z. Grocholeski, *Struktura etapu dowodowego procesu*, w: *Plenitudo legis dilectio, Księga pamiątkowa dedykowana prof. dr hab. Bronisławowi W. Zubertowi OFM z okazji 65. Rocznicy urodzin*, red. A. Dębiński, E. Szczot, Lublin 2000, s. 356.

¹⁹ Zob. T. Rozkrut, *Walor opinii biegłego w kanonicznym procesie małżeńskim (studium historyczno-prawne)*, Tarnów 2002, s. 27.

²⁰ T. Rozkrut, *Walor opinii biegłego w kanonicznym procesie małżeńskim...*, s. 22.

²¹ Art. 157 § 1 DC, kan. 1527 § 1 KPK; zob. T. Rozkrut, *Dowody*, w: *Komentarz do Instrukcji procesowej „Dignitas connubii”*, red. T. Rozkrut, Sandomierz 2007, s. 232, 233. O tym szerzej później.

²² T. Rozkrut, *Walor opinii biegłego w kanonicznym procesie małżeńskim...*, s. 23.

²³ T. Rozkrut, *Walor opinii biegłego w kanonicznym procesie małżeńskim...*, s. 24.

²⁴ T. Rozkrut, *Walor opinii biegłego w kanonicznym procesie małżeńskim...*, s. 21.

2.1. Oświadczenia stron

W nomenklaturze kanonicznej pod pojęciem oświadczenie strony (nie jest to tożsame pojęcie z przyznaniem sądowym) rozumiane jest nie tylko przesłuchanie strony, ale również wszystkie odpowiedzi i informacje, które strona udzieliła sądowi, czy to w formie ustnej, czy pisemnej. Za oświadczenie strony uważa się także deklaracje i przysięgi, w tym również przyznanie sądowe, które jest środkiem dowodowym²⁵. Twierdzenia stron zawarte w skardze powodowej oraz odpowiedzi na nią są traktowane jako oświadczenia stron²⁶. Przykładowo w jednej ze spraw ks. Sobański redagując uzasadnienie wyroku wprost określił tezę powództwa jako oświadczenie powódki²⁷.

2.1.1. Przesłuchanie stron

Przesłuchanie stron powinno być dowodem dopuszczanym zawsze, gdy żąda tego strona, a z inicjatywy sędziego, gdy wymaga tego poznanie prawdy lub udowodnienie faktu, który ze względu na interes publiczny wymaga usunięcia wątpliwości (kan. 1530 KPK, art. 177 DC)²⁸. Z przeprowadzonej przeze mnie kwerendy wyroków wynika, że trybunał pod przewodnictwem księdza Sobańskiego dopuszczał dowód z przesłuchania stron zawsze, gdy było to możliwe (wyjątek od tej reguły stanowi jedna sprawa, która zostanie opisana poniżej).

Samo oświadczenie strony nie ma waloru pełnego dowodu nawet pomimo tego, że jest ono poprzedzone złożeniem przysięgi, iż strona będzie mówiła prawdę (kan. 1532 KPK) oraz pomimo obowiązku opowiedzenia i ujawnienia całej prawdy (kan. 1531 KPK). Dopiero przesłuchanie strony wraz z innymi elementami wzmacniającymi jej słowa może zyskać walor

---

²⁵ Zob. G. Leszczyński, *Oświadczenia stron jako środek dowodowy w procesie o stwierdzenie nieważności małżeństwa*, „Prawo Kanoniczne” 2000 nr 1–2, s. 108, 109; R. Sztuchmiller, *Oświadczenia stron*, w: *Komentarz do kodeksu prawa kanonicznego*, t. V, Pallotinum 2007, s. 181.

²⁶ Zob. G. Leszczyński, *Oświadczenia stron...*, s. 108, 109.

²⁷ Zob. Wyrok I. instancji z 5 czerwca 1998.

²⁸ Zob. J. Gręźlikowski, *Co po rozwodzie? Duszpasterze i wierni świeccy wobec małżeństw niesakramentalnych i kanonicznego procesu o stwierdzenie nieważności małżeństwa*, Częstochowa 2005, s. 252, 253; J. Gręźlikowski, *Czy w Kościele są rozwody? Informator dla wnoszących sprawę o nieważność małżeństwa*, Włocławek 2001, s. 133.

pełnego dowodu (art. 180 § 1 DC, kan. 1536 § 2 KPK)²⁹. Instrukcja procesowa *Dignitas connubii* wskazuje, że sędzia, oceniając zeznania stron, powinien posłużyć się świadectwami, innymi poszlakami i wskazówkami (art. 180 § 2 DC). Kodeks prawa kanonicznego wskazuje na powinność posłużenia się przez sędziego zeznaniami świadków, aby ocenić prawdziwość stron (kan. 1679 KPK). Zestawienie oświadczenia strony wraz innymi środkami dowodowymi może doprowadzić do tego, że sędzia, oceniając materiał dowodowy, nada oświadczeniu podstawową moc dowodową, bądź uzna oświadczenie za nieprawdziwe³⁰. Ksiądz Sobański, oceniając wartość oświadczenia strony, konfrontował je przykładowo z listami przedłożonymi do akt lub z opinią biegłego psychologa³¹.

O wadze przesłuchania jako środka dowodowego świadczy chociażby fakt, że zostało ono wymienione przez ustawodawcę na pierwszym miejscu pośród innych środków dowodowych³².

W uzasadnieniach wyroków ksiądz Sobański za każdym razem odnosił się do oświadczeń stron. Rzadko używał określenia „oświadczenie stron”³³ – częściej pisał „przesłuchanie stron” lub „zeznania stron”³⁴. Każdorazowo zgodnie z wymogami dowodzenia dokonywał on oceny wiarygodności stron³⁵.

Niejednokrotnie w sprawach, którym przewodniczył ksiądz Profesor, proces, a wraz z nim całe postępowanie dowodowe, było prowadzone bez udziału jednej ze stron. W takiej sytuacji również pojawiał się problem, jak oceniać wiarygodność stron procesu. Wpływ na ocenę wiarygodności mogło mieć poznanie przyczyn, dla których jedna ze stron nie brała udziału w procesie. Powody, dla których strony nie brały udziału w procesie, były przeróżne, począwszy od niemożliwości ustalenia, gdzie strona przebywa, ponieważ zerwała ona kontakt ze współmałżonkiem i rodziną

---

²⁹ Zob. J. Gręźlikowski, *Co po rozwodzie?...*, s. 253; Z. Rapacz, *Reforma procesu o stwierdzenie nieważności małżeństwa w okresie posoborowym w kodeksie Jana Pawła II*, Kraków 1994, s. 231; G. Leszczyński, *Oświadczenia stron...*, s. 117–120.

³⁰ Zob. G. Leszczyński, *Oświadczenia stron...*, s. 121.

³¹ Zob. Wyrok 1. instancji z 5 czerwca 1998.

³² Zob. G. Leszczyński, *Oświadczenia stron...*, s. 107.

³³ Zob. wyrok 1. instancji z 10 grudnia 1999; wyrok 1. instancji z 30 grudnia 2000.

³⁴ Przykładowo zob. wyrok 1. instancji z 27 listopada 1991; wyrok 1. instancji z 21 października 1992; wyrok 1. instancji z 4 czerwca 1994; wyrok 1. instancji z 18 listopada 1996; wyrok 1. instancji z 30 stycznia 2000; wyrok 3. instancji z 25 listopada 1998; wyrok 3. instancji z 15 listopada 1997; wyrok 3. instancji z 30 grudnia 1998; wyrok 3. instancji z 26 kwietnia 1999; wyrok 3. instancji z 12 grudnia 1996; wyrok 3. instancji z 20 marca 2000; wyrok 3. instancji z 10 września 1999.

³⁵ Wyrok 1. instancji z 27 listopada 1991.

przez zupełną ignorancję pism kierowanych z trybunału kościelnego³⁶, po strony, które z pełną świadomością zawiadamiały sąd, że nie będą brały udziału w procesie³⁷. Przyjęcie każdej z tych postaw, pomimo braku udziału w procesie, daje sędziemu dodatkowe informacje o stronie i wpływa na jej ocenę, nie mniej jednak nieobecność strony nie może być argumentem za wydaniem wyroku stwierdzającego nieważność³⁸. Nie można z góry zakładać, że brak udziału w procesie to dowód na nieodpowiedzialność i niedojrzałość, lub skoro strona nie bierze udziału w sprawie, to przynajmniej się do wszystkiego³⁹. Pomimo że samo przesłuchanie strony nie ma mocy pełnego dowodu, to jednak stanowi utrudnienie w przeprowadzeniu procesu i dojściu do prawdy.

Na przestrzeni lat 1989–2010, kiedy to sędzia Sobański przewodniczył trybunałowi orzekającemu w sprawach małżeńskich, znalazłam tylko jedną sprawę, w której sąd uznał, że nie zachodzi konieczność przesłuchania strony⁴⁰. W tej sprawie strona przebywająca za granicą złożyła pisemne oświadczenie oraz po zaznajomieniu się z aktami – ustne wyjaśnienia. Biorąc pod uwagę trudność strony w przybyciu na przesłuchanie oraz klarowność pisemnego oświadczenia i ustnych wyjaśnień, sąd uznał, że należy pisemne oświadczenie potraktować jako oświadczenie strony w rozumieniu kan. 1536 KPK, a w konsekwencji tego stwierdzić, że nie zachodzi już konieczność przesłuchania tej strony⁴¹.

Takie rozwiązanie zapewne przyczyniło się do przyspieszenia procesu bez jakichkolwiek naruszeń proceduralnych i zaniedbań w dowodzeniu. W dzisiejszych czasach, kiedy ludzie o wiele częściej niż kiedyś zmieniają miejsce zamieszkania, wyjeżdżają za granicę takie rozwiązanie powinno stać się szerzej spotykaną praktyką.

---

³⁶ Zob. wyrok 1. instancji z 5 czerwca 1998.

³⁷ Zob. wyrok 1. instancji z 4 czerwca 1994; wyrok 1. instancji z 2 września 2002; wyrok 3. instancji z 2 września 2002.

³⁸ Zob. P. Majer, *Niestawiennictwo strony pozwanej w procesie o stwierdzenie nieważności małżeństwa*, „*Ius Matrimoniale*” 2002, s. 168, 189.

³⁹ Zob. P. Majer, *Niestawiennictwo strony...*, s. 188.

⁴⁰ Chodzi tutaj tylko o kwerendę spraw toczących się z tytułu kan. 1095 nr 3 KPK.

⁴¹ Zob. wyrok 1. instancji z 30 stycznia 2001.

2.1.2. Przyznanie sądowe

Cechą charakterystyczną przyznania sądowego jest przekazanie sądowi informacji na swoją niekorzyść⁴². Podstawową różnicą pomiędzy przyznaniem sądowym, a oświadczeniem strony jest to, że przyznanie sądowe zawiera informacje przeciwko osobie składającej je⁴³. Przyznanie sądowe może być dokonane ustnie, jak również pisemnie (kan. 1535 KPK). Rozróżniamy dwa rodzaje przyznania sądowego: dokonane przed sędzią oraz dokonane w sądzie, lecz przed osobą trzecią. Przyznaniem sądowym staje się również oświadczenie strony, zajęcie stanowiska w konkretnej sprawie, na które strona powoła się w procesie. W ten sposób można powołać się na oświadczenia składane przed osobami trzecimi nawet przed wszczęciem procesu⁴⁴.

W uzasadnieniach badanych wyroków sąd dawał wiarę tylko przyznaniami stron czynionym w sądzie – przed sędzią, w trakcie przesłuchania. Powoływanie się przez strony na innego rodzaju przyznania nie znajdowało potwierdzenia w materiale dowodowym (o tym szerzej poniżej). W niektórych sprawach strony potrafiły krytycznie oceniać swoje zachowanie i przyznawać się do swoich wad, czy błędów⁴⁵. Strony ujawniały sądowi rozmaite informacje, które nie stawiały ich w dobrym świetle, a niekiedy świadczyły one na niekorzyść strony. Były to przykładowo informacje dotyczące:

- stanu zdrowia i przebytego leczenia⁴⁶;
- negatywnych cech, np. tendencji do rządzenia, narzucania własnej woli innym⁴⁷, nerwowości⁴⁸, upartości⁴⁹;
- nałogów: nadużywaniu alkoholu⁵⁰ i narkotyków⁵¹;

⁴² Zob. G. Leszczyński, *Oświadczenia stron...*, s. 108; R. Sztuchmiller, *Komentarz do kan. 1537*, w: G. Erlebach, A. Dzięga, J. Krukowski, R. Sztuchmiller, *Komentarz do kodeksu prawa kanonicznego t. 5, księga VII. Procesy*, red. naukowy J. Krukowski, Pallottinum 2007, s. 190.

⁴³ Zob. J. Gręźlikowski, *Czy w Kościele są rozwody?...*, s. 134, 135; J. Gręźlikowski, *Co po rozwodzie?...*, s. 254.

⁴⁴ Zob. R. Sztuchmiller, *Komentarz do kan. 1537...*, s. 190.

⁴⁵ Zob. wyrok 1. instancji z 17 stycznia 1994.

⁴⁶ Zob. wyrok 1. instancji z 19 kwietnia 1995; wyrok 1. instancji z 10 maja 2001.

⁴⁷ Zob. wyrok 1. instancji z 14 czerwca 1994; wyrok 1. instancji z 28 listopada 2002.

⁴⁸ Zob. wyrok 1. instancji z 28 listopada 2002.

⁴⁹ Zob. wyrok 1. instancji z 5 lipca 2004.

⁵⁰ Zob. wyrok 1. instancji z 3 marca 1999; wyrok 1. instancji z 18 listopada 1998; wyrok 1. instancji z 18 maja 2001.

⁵¹ Zob. wyrok 1. instancji z 5 lipca 2004.

- rzeczywistych powodów zawarcia małżeństwa, np. chęć współżycia; chęć bycia z kimkolwiek, a nie konkretnie ze współmałżonkiem⁵²;
- potwierdzenia pobicia współmałżonka⁵³;
- prób samobójczych⁵⁴;
- niemożności odcięcia się od domu rodzinnego⁵⁵;
- zdrad małżeńskich⁵⁶;
- obojętności wobec współmałżonka⁵⁷.

Sąd czasem odmowę odpowiedzi na zadane pytanie traktował jako przyznanie okoliczności, których pytanie dotyczyło. W sprawie, w której zapytano pozwanego, czy zdradzał żonę, skład sędziowski pod przewodnictwem ks. Sobańskiego odmowę odpowiedzi potraktował jako przyznanie twierdzeń żony (o zdradzie męża)⁵⁸.

W sprawach dotyczących dobra publicznego, a do takich zaliczamy procesy małżeńskie, przyznanie sądowe nie może być uznane za pełny dowód (kan. 1536 § 2 KPK, art. 180 § 1 DC). Wymaga ono potwierdzenia w innych elementach procesu dowodzenia⁵⁹. Deklaracje przeciwko sobie są ważnym elementem procesu dowodzenia, bowiem strony są bardziej skłonne kłamać w obronie siebie niż przeciwko sobie⁶⁰. Sędzia, oceniając wartość dowodową oświadczenia strony na swoją niekorzyść, czyli przyznania sądowego, powinien ocenić, czy strona uczyniła to „w sposób wolny, bez przymusu czy podstępny, prawdziwie i szczerze, w spójności z tym, co zostało już powiedziane; czy przyznanie się nie jest wynikiem błędu, zapomnienia, perturbacji psychicznych; czy treść przyznania się jest prawdopodobna i jasna; czy jest zgodna z pozostałymi dowodami”⁶¹. Sędzia musi z taką pieczołowitością zwracać uwagę na okoliczności, stan emocjonalny oraz stan zdrowia strony przyznającej się, ponieważ jeżeli przyznanie sądowe zostałyby złożone na skutek błędu faktycznego lub

⁵² Zob. wyrok 1. instancji z 30 grudnia 1997.

⁵³ Zob. wyrok 1. instancji z 14 lutego 2002; wyrok 1. instancji z 26 marca 2004.

⁵⁴ Zob. wyrok 1. instancji z 20 stycznia 2003.

⁵⁵ Zob. wyrok 1. instancji z 26 marca 2004.

⁵⁶ Zob. wyrok 3. instancji z 16 lutego 2000.

⁵⁷ Zob. wyrok 3. instancji z 20 listopada 1997, „Ius Matrimoniale” 1999, s. 249–264.

⁵⁸ Zob. wyrok 1. instancji z 20 lutego 2002.

⁵⁹ Zob. R. Sztymchmiller, *Komentarz do art. 1536 KPK*, w: G. Erlebach, A. Dziega, J. Krukowski, R. Sztymchmiller, *Komentarz do kodeksu prawa kanonicznego t. 5, księga VII. Procesy*, red. naukowy J. Krukowski, Pallottinum 2007, s. 188.

⁶⁰ Zob. J. Gręźlikowski, *Czy w Kościele są rozwody?...*, s. 135; J. Gręźlikowski, *Co po rozwodzie?...*, s. 254.

⁶¹ J. Colvo-Álvarez, *Komentarz do kan. 1536*, w: *Kodeks prawa kanonicznego. Komentarz*, Kraków 2011, red. P. Majer, s. 1156.

zostałoby wymuszone siłą lub ciężką bojaźnią, nie będzie posiadało żadnej mocy dowodowej (kan. 1538 KPK, art. 182 DC).

Przyznania pozasądowe były wymieniane w badanych wyrokach sporadycznie. Najczęściej w trakcie przesłuchania jedna ze stron lub świadkowie twierdzili, że druga strona przed wszczęciem procesu przyznała jakieś fakty przeciw ważności małżeństwa. Zwykle sąd nie dawał wiary, co do prawdziwości takiego oświadczenia, ponieważ nie znajdowało ono potwierdzenia w zgromadzonym materiale dowodowym. Przykładowo w sprawie toczącej się w 1990 r. powódka twierdziła, że jej współmałżonek przyznał się do intymnych kontaktów homoseksualnych, ale wobec opinii biegłej oraz zeznań świadków sąd nie dał wiary w prawdziwość istnienia takiego przyznania⁶². W innej sprawie toczącej się w przed trzecią instancją w 2003 r. powód przedłożył pismo pozwanej, w którym co prawda przyznaje na swoją niekorzyść pewne okoliczności, lecz sąd nie dał wiary temu pismu. Trybunał uznał, że pismo to zostało napisane pod dyktando powoda, ponieważ są w nim użyte dokładnie takie same sformułowania jak w skardze pozwanego⁶³.

2.2. Dokumenty

W nauce prawa kanonicznego nie ma jednomyślności co do rozumienia pojęcia dokumentu. T. Rozkrut i R. Sztymchmiller wyrażają opinię, że pojęcie dokumentu należy rozumieć szeroko, tj. nie tylko jako pismo, lecz również jako zarejestrowany dźwięk, obraz⁶⁴. Natomiast zdaniem J. Gręźlikowskiego taśmy wideo, fotografie, filmy itp. nie są dokumentami. Przedmioty takie podlegają oględzinom sądowym⁶⁵.

Jako dowód mogą zostać dopuszczone zarówno dokumenty prywatne, jak i publiczne (kan. 1539 KPK, art. 183 DC). Prawo kanoniczne dzieli dokumenty publiczne na kościelne i świeckie oraz na dokumenty prywatne (kan. 1540 KPK, art. 184 DC). Dokumenty publiczne kościelne to

---

⁶² Zob. wyrok 1. instancji z 28 listopada 1990.

⁶³ Zob. wyrok 3. instancji z 9 lipca 2003.

⁶⁴ Zob. T. Rozkrut, *Dowody – komentarz do art. 183*, w: A. Dzięga, M. Greszta, W. Kiwior, T. Rozkrut, H. Stawniak, R. Sztymchmiller, W. Wenz, A. Stankiewicz, *Komentarz do Instrukcji procesowej „Dignitas connubii”*, red. T. Rozkrut, Sandomierz 2007, s. 260, 261; R. Sztymchmiller, *Dowód z dokumentów*, w: G. Erlebach, A. Dzięga, J. Krukowski, R. Sztymchmiller, *Komentarz do kodeksu prawa kanonicznego t. 5, księga VII. Procesy*, red. naukowy J. Krukowski, Pallottinum 2007, s. 191, 192.

⁶⁵ Zob. J. Gręźlikowski, *Co po rozwodzie?...*, s. 254; J. Gręźlikowski, *Czy w Kościele są rozwody?...*, s. 135.

takie, które zostały wydane przez osobę sprawującą jakiś urząd w Kościele, w ramach jej kompetencji⁶⁶. Ocenę kwalifikacji dokumentów świeckich pozostawiono władzom państwowym danego kraju.

Dokumenty publiczne mają walor dowodu pełnego co do faktów, które się w nich stwierdza wprost i zasadniczo (art. 185 DC)⁶⁷. Ustawodawca wprowadza jednak zastrzeżenie, że muszą to być dokumenty oryginalne lub przedłożone w uwierzytelnionej kserokopii lub odpisie (art. 190 DC).

Strony mogą przedkładać dowolną ilość dokumentów. Sędzia nie ma możliwości zastosowania ograniczenia w stosunku do tego rodzaju dowodu, tak jak może to uczynić ze świadkami (o tym szerzej w podrozdziale świadkowie)⁶⁸.

2.2.1. Dokumentacja medyczna

W badanych sprawach *coram* Sobański duży walor dowodowy ma dokumentacja medyczna – nie tylko dlatego, że na jej podstawie można stwierdzić bezspornie istnienie faktów, na które powołuje się strona, ale również dlatego, że stanowi ona w przeważającej mierze dodatkowe źródło wiedzy dla biegłego lekarza wydającego opinię w sprawie. Najczęściej strony przedkładają sądowi historię choroby⁶⁹. Czasem dowód stanowią zapiski lekarza w karcie naniesione w trakcie badania. Przykładowo w jednej ze spraw w trakcie badania ginekologicznego lekarz odnotował, że pacjentka ma zachowaną błonę dziewiczą (było to dowodem na to, że między stronami nie doszło do współżycia z powodów natury psychicznej u małżonki)⁷⁰. Strony przedkładały również karty wypisowe ze szpitala. W kartach tych można znaleźć informacje o diagnozie⁷¹, zaleceniach lekarskich. Oprócz informacji diagnostycznych z takich dokumentów można było pozyskać informacje o przyczynach hospitalizacji, np. próbie

⁶⁶ Zob. R. Sztymiler, *Komentarz do kan. 1540*, w: G. Erlebach, A. Dziega, J. Krukowski, R. Sztymiler, *Komentarz do kodeksu prawa kanonicznego t. 5, księga VII. Procesy*, red. naukowy J. Krukowski, Pallottinum 2007, s. 193.

⁶⁷ Szerzej T. Rozkrut, *Dowody – komentarz do art. 183...*, s. 263.

⁶⁸ Zob. kan. 1553 KPK; R. Sztymiler, *Komentarz do kan. 1539*, w: G. Erlebach, A. Dziega, J. Krukowski, R. Sztymiler, *Komentarz do kodeksu prawa kanonicznego t. 5, księga VII. Procesy*, red. naukowy J. Krukowski, Pallottinum 2007, s. 192.

⁶⁹ Zob. wyrok 1. instancji z 26 listopada 1990; wyrok 1. instancji z 18 lutego 1992; wyrok 1. instancji z 19 kwietnia 1995; wyrok 1. instancji z 9 marca 2001; wyrok 3. instancji z 25 listopada 1998, „*Ius Matrimoniale*” 1999, s. 273–283.

⁷⁰ Zob. wyrok 1. instancji z 20 października 1996.

⁷¹ Zob. wyrok 1. instancji z 17 kwietnia 1997 (schizofrenia); wyrok 1. instancji z 20 października 1996 (depresja).

samobójczej⁷². W uzasadnieniach wyroków pośród dowodów zebranych w sprawie jest wymieniana również dokumentacja leczenia odwykowego strony⁷³ – kserokopie książeczek zdrowia, z których wynikał fakt oraz częstotliwość wizyt u danego specjalisty⁷⁴. Dokumenty te miały potwierdzić twierdzenia jednej ze stron dotyczące tego, co najczęściej wiązało się z zaprzeczeniem twierdzeń drugiej strony.

Zdarzało się, że strony przedkładały opinie, np. psychiatryczne, wydane w innych sprawach toczących się przed sądami cywilnymi, zarówno w sprawach rozwodowych (cywilnych)⁷⁵, jak i w sprawach karnych (zarówno na etapie postępowania przygotowawczego toczącego się przed prokuratorem, jak i na etapie postępowania sądowego)⁷⁶.

Z dokumentacji tej przykładowo wynikało, że strona:

- cierpi na psychozę alkoholową⁷⁷;
- posiada psychopatyczne rysy osobowości⁷⁸;
- jest niezdolna do pracy z powody stanu zdrowia⁷⁹.

2.2.2. Dokumenty z sądów powszechnych

Strony na potrzeby procesu toczącego się przed trybunałem kościelnym wykorzystywały materiały z procesów toczących się przed sądami państwowymi, do których miały dostęp. W głównej mierze przedkładano trybunałowi kościelnemu wyroki, protokoły rozpraw, ugody⁸⁰ oraz wspomniane już przy okazji omawiania dokumentacji medycznej opinie biegłych lekarzy sporządzane w toku tych spraw. Wyroki karne potwierdzały twierdzenia jednej ze stron oraz fakt popełnienia przestępstwa. W sprawach małżeńskich ujawniano skazanie za popełnienie rozmaitych przestępstw, przykładowo:

- doprowadzenie do poddania się czynowi niezłudnemu⁸¹;
- znęcanie się „fizyczne i moralne nad żoną”⁸²;

---

⁷² Zob. wyrok 1. instancji z 20 października 1996.

⁷³ Zob. wyrok 1. instancji z 9 marca 2001.

⁷⁴ Zob. wyrok 1. instancji z 18 lutego 1992.

⁷⁵ Zob. wyrok 1. instancji z 20 sierpnia 1992.

⁷⁶ Zob. wyrok 1. instancji z 21 sierpnia 1992.

⁷⁷ Zob. wyrok 1. instancji z 19 kwietnia 1995.

⁷⁸ Zob. wyrok 1. instancji z 19 kwietnia 1995.

⁷⁹ Zob. wyrok 1. instancji z 10 maja 2001.

⁸⁰ Zob. wyrok 1. instancji z 30 stycznia 1995.

⁸¹ Zob. wyrok 1. instancji z 21 sierpnia 1992.

⁸² Wyrok 1. instancji z 21 sierpnia 1992.

– uporczywe uchylanie się od obowiązku alimentacyjnego⁸³.

Na podstawie protokołów rozpraw toczących się przed sądami państwowymi dołączonych do akt, sąd wydając wyrok uznał za udowodnione następujące fakty:

- nadużywanie alkoholu przez jedną ze stron⁸⁴
- przyczyny rozpadu małżeństwa stron⁸⁵.

Oprócz fragmentów akt karnych (protokoły rozpraw, wyroki) strony przedkładały trybunałowi kościelnemu jako dowód elementy akt cywilnych – najczęściej rozwodowych. Protokoły rozpraw rozwodowych i wyroki wydane do tych spraw miały najczęściej dowodzić przyczyn rozpadu małżeństwa⁸⁶.

Ujawnienie tych informacji oraz poparcie ich w dokumentach państwowych dawało sądowi pełne dowody świadczące o faktach i charakteryzujące stronę. Przez pryzmat tych dokumentów sąd mógł ocenić wiarygodność strony oraz jej postawę jako współmałżonka.

2.2.3. Inne dokumenty

Sporadycznie w uzasadnieniach badanych przeze mnie wyroków profesor Sobański przywoływał dokumenty państwowe takie jak: informacja z rejestru skazanych⁸⁷, zaświadczenie z urzędu gminy o figurowaniu strony w ewidencji osób niepracujących⁸⁸. Strony jako dowody przedkładały trybunałowi również dokumenty prywatne. Wśród nich można było znaleźć dokumenty pracownicze: świadectwa pracy⁸⁹ i informacje od pracodawców, z których wynikało, że strona przebywała na stanowisku pracy w stanie nietrzeźwym⁹⁰ bądź porzuciła pracę⁹¹. Okazjonalnie strony przedkładały wycinki z gazet, w których znajdowała się informacja o poszukiwaniu drugiej strony „listem gończym”⁹².

⁸³ Zob. wyrok 1. instancji z 19 kwietnia 1995.

⁸⁴ Zob. wyrok 1. instancji z 19 kwietnia 1995.

⁸⁵ Zob. wyrok 1. instancji z 2 marca 1998; wyrok 1. instancji z 10 maja 2001; wyrok 1. instancji z 22 września 2002.

⁸⁶ Zob. wyrok 1. instancji z 27 listopada 1991; wyrok 1. instancji z 19 kwietnia 1995; wyrok 1. instancji z 30 grudnia 1997; wyrok 1. instancji z 2 marca 1998; wyrok 1. instancji z 20 lutego 2003.

⁸⁷ Zob. wyrok 1. instancji z 19 kwietnia 1995.

⁸⁸ Zob. wyrok 1. instancji z 30 stycznia 1995.

⁸⁹ Zob. wyrok 1. instancji z 30 grudnia 1997.

⁹⁰ Zob. wyrok 1. instancji z 21 sierpnia 1992.

⁹¹ Zob. wyrok 1. instancji z 30 stycznia 1995.

⁹² Zob. wyrok 1. instancji z 21 października 1992.

Dokumenty prywatne mają moc dowodową, aczkolwiek nie jako pełny dowód tylko wówczas, jeżeli sędzia tak uzna⁹³. Podstawą nadania mocy dowodowej przez sędziego takiemu dokumentowi może być uznanie go przez autora, ewentualnie przez osobę, która jest obciążona treścią zawartą w tym dokumencie⁹⁴. Przykładem dokumentu prywatnego, który sędzia Sobański oceniał jako dowód w sprawie jest pamiętnik. Z fragmentów pamiętnika pozwanej (kserokopie), które przedłożył powód, wynikał jej stosunek do współmałżonka, specyficzne pojmowanie małżeństwa oraz używanie narkotyków⁹⁵. W uzasadnieniu Ponens stwierdził, że autentyczność tego dokumentu nie budzi wątpliwości, zwłaszcza, że pozwana po tym, jak została poproszona o ustosunkowanie się do treści swego pamiętnika, nie zgłosiła się już do sądu. Sąd w niniejszej sprawie nie wypowiedział się w kwestii godziwości pozyskanego dowodu.

2.3. Świadkowie

Świadkiem może być w zasadzie każdy, kto nie jest stroną w danej sprawie (kan. 1549 KPK, art. 195 DC)⁹⁶. Mimo tego, że strony wnosili o przesłuchanie osób, które nie mogą być świadkami – np. spowiednika – sąd odmawiał im tego⁹⁷. Zeznania świadka są traktowane jako dowód pośredni do udowodnienia prawdziwości zeznań stron (kan. 1679 KPK).

Instrukcja procesowa *Dignitas connubii* oraz kodeks prawa kanonicznego stanowią wytyczne dla sędziego dokonującego oceny zeznań (art. 201 DC, kan. 1572 KPK). Sędzia oceniając moc dowodową zeznań świadków powinien zwrócić uwagę nie tylko na samą treść zeznań, lecz także na osobowość świadka, jego wiarygodność, na to czy świadek przedstawia sytuację obiektywnie, czy prezentuje swoje spostrzeżenia i uwagi. Sędzia musi zwracać również uwagę na to, kiedy świadek powziął informacje którymi dzieli się z sądem – chodzi tutaj przede wszystkim o ustalenie

---

⁹³ Zob. R. Sztymmler, *Komentarz do kan. 1542*, w: G. Erlebach, A. Dzięga, J. Krukowski, R. Sztymmler, *Komentarz do kodeksu prawa kanonicznego t. 5, księga VII. Procesy*, red. naukowy J. Krukowski, Pallottinum 2007, s. 195.

⁹⁴ Zob. J. Gręźlikowski, *Co po rozwodzie?...*, s. 255.

⁹⁵ Zob. wyrok 1. instancji z 22 października 1992.

⁹⁶ Wyjątki: małoletni (kan. 1550 § 1 KPK); strony, pełnomocnicy, adwokaci, sędziowie występujący w sprawie (kan. 1550 § 2 nr 1 KPK); kapłani w zakresie tego, czego dowiedzieli się przy spowiedzi (kan. 1550 § 2 nr 2 KPK) por. art. 194 § 2 DC.

⁹⁷ Zob. wyrok 1. instancji z 28 grudnia 1999.

czy wiedza świadka pochodzi z tzw. czasu niepodejrzanego, czyli sprzed wszczęcia procesu⁹⁸.

Analizując uzasadnienia wyroków można zauważyć, że ksiądz Profesor dokonywał takiej właśnie oceny zeznań świadków, jak wymaga tego kodeks i instrukcja procesowa. W jego wyrokach znajdziemy analizę i porównanie zeznań świadków⁹⁹. Niejednokrotnie zeznania świadków w procesie były sprzeczne¹⁰⁰, innym razem zaś w zeznaniach świadków znajdowały potwierdzenie twierdzenia strony oraz innych świadków¹⁰¹. Czasem postrzeganie małżeństwa stron przez różnych świadków znacznie odbiegało od siebie. Jedni uważali, że małżeństwo stron miało szanse na przetrwanie, inni zaś zupełnie odwrotnie, jedni twierdzili, że strony odnosiły się do siebie dobrze, a inni, że strony nieustannie się kłóciły¹⁰². W niektórych sprawach świadkowie w znikomym stopniu przyczyniali się do wyjaśnienia sprawy, ponieważ strony powoływały na świadków osoby, które nie znały ich w okresie przedślubnym i zawierania małżeństwa lub nie miały istotnych wiadomości dla sprawy¹⁰³.

Kanon 1572 KPK wprowadza możliwość skorzystania w razie potrzeby ze świadectw kwalifikacyjnych przy ocenie zeznań świadków¹⁰⁴. W uzasadnieniach wyroków profesor Sobański pomija ocenę wartości dowodowej tych świadectw. Większą wagę przywiązuje do oceny wiarygodności, tego co świadkowie wiedzą z własnej obserwacji, a które informacje są zasłyszane i od kogo¹⁰⁵. W jednej ze spraw, pomimo że było dużo świadków potwierdzających skłonności homoseksualne strony, sąd nie dał im

---

⁹⁸ Zob. R. Sztymmler, *Świadkowie i zeznania*, w: G. Erlebach, A. Dziega, J. Krukowski, R. Sztymmler, *Komentarz do kodeksu prawa kanonicznego t. 5, księga VII. Procesy*, red. naukowy J. Krukowski, Pallottinum 2007, s. 199; T. Rozkrut, *Dowody*, w: *Komentarz do Instrukcji procesowej „Dignitas connubii”*, red. T. Rozkrut, Sandomierz 2007, s. 276, 278.

⁹⁹ Por. R. Sobański, *Kanoniczny proces o nieważność małżeństwa (uwagi w świetle 50-letniego doświadczenia)* w: *Zagadnienia kościelnego prawa majątkowego i procesowego*, Lublin 2008, red. E. Szczot, S. Białek, s. 99.

¹⁰⁰ Zob. wyrok 3. instancji z 30 grudnia 1998; wyrok 3. instancji z 9 lipca 2003; wyrok 1. instancji z 7 stycznia 2003; wyrok 3. instancji z 30 grudnia 1998.

¹⁰¹ Zob. wyrok 1. instancji z 3 lutego 1992; wyrok 1. instancji z 14 grudnia 2001.

¹⁰² Zob. wyrok 1. instancji z 5 czerwca 1998; wyrok 3. instancji z 15 listopada 1996.

¹⁰³ Zob. wyrok 1. instancji z 5 czerwca 1992.

¹⁰⁴ T. Rozkrut wyraża pogląd, że sędzia powinien domagać się świadectw kwalifikacyjnych świadków wystawionych przez proboszcza, T. Rozkrut, *Dowody*, w: *Komentarz do instrukcji procesowej „Dignitas connubii”*, red. T. Rozkrut, Sandomierz 2007, s. 276.

¹⁰⁵ Zob. wyrok 1. instancji z 16 października 2001; wyrok 1. instancji z 27 sierpnia 2004.

wiary¹⁰⁶. Świadczy to dobitnie o tym, jak dużą wagę przywiązywał ksiądz Sobański do oceny wiarygodności świadków.

W sprawach, którym przewodniczył ksiądz Sobański, trybunał czasem oceniał, że liczba wnioskowanych świadków jest zbyt duża i podejmował decyzję o jej ograniczeniu (kan. 1553 KPK)¹⁰⁷. Przykładowo w jednej ze spraw ograniczono liczbę świadków wnioskowanych przez strony z 28 do 8. W tej sprawie sąd uzasadnił ograniczenie liczby świadków tym, że strony straciły z oczu przedmiot sporu, a tak duża liczba świadków tylko zaostrzy konflikt pomiędzy stronami¹⁰⁸. Tak wielu świadków zdaniem trybunału nie przekładało się na ustalenie stanu faktycznego.

Inną przyczyną zaniechania przesłuchania świadków był brak podstaw do prowadzenia procesu spowodowany brakiem okoliczności i faktów uzasadniających twierdzenia strony o nieważności małżeństwa. Decyzję o zaprzestaniu prowadzenia postępowania dowodowego trybunał podjął po przesłuchaniu stron¹⁰⁹.

Trybunał czasem korzystał z możliwości wezwania świadków z urzędu¹¹⁰. Zdarzało się to w sytuacjach, kiedy strony same nie zawnioskowały świadków, którzy zdaniem sądu, na podstawie okoliczności ujawnionych w trakcie przesłuchania stron, mogliby posiadać informacje, które mogą potwierdzić okoliczności podane przez stronę. W kilku sprawach sąd usiłował z urzędu przesłuchać rodziców (lub jednego rodzica) jednej ze stron, ponieważ sędziowie uważali, że posiadają informacje, które mogłyby usunąć wątpliwości trybunału. Niekiedy dochodziło do przesłuchania i faktycznie wносиło ono wiele do sprawy¹¹¹, ale nie zawsze tak było. W jednej ze spraw pozwany nie zgodził się na przesłuchanie matki i finalnie nie doszło do jej przesłuchania, a w innej matka strony nie zgłosiła się na przesłuchanie¹¹².

Warto wspomnieć, że w jednej ze spraw kilku świadków odmówiło składania zeznań w sądzie podając, że obawiają się zemsty pozwanego. Sąd – biorąc pod uwagę groźby kierowane do trybunału oraz zeznania i pisma pozwanego, którego świadkowie się obawiali – dał wiarę obawom świadków. Sytuacja ta znacząco wpłynęła na ocenę pozwanego, który

---

¹⁰⁶ Zob. wyrok 1. instancji z 27 listopada 1991.

¹⁰⁷ Zob. wyrok 1. instancji z 27 listopada 1991.

¹⁰⁸ Zob. wyrok 1. instancji z 17 stycznia 1994.

¹⁰⁹ Zob. wyrok 1. instancji z 20 czerwca 1994.

¹¹⁰ Zob. wyrok 3. instancji z 20 stycznia 1998.

¹¹¹ Zob. wyrok 3. instancji z 16 lutego 2000.

¹¹² Zob. wyrok 1. instancji z 16 marca 2001; wyrok 1. instancji z 22 września 2006.

swoim zachowaniem (groźby i obawy świadków) potwierdził część twierdzeń powódki co do jego zachowania i charakteru¹¹³.

2.4. Opinia biegłego

Od momentu wejścia w życie instrukcji procesowej *Dignitas connubii*, czyli od 25 stycznia 2005 r. kwestia dopuszczania opinii biegłych w sprawach z tytułu kan. 1095 KPK jest klarowna, ponieważ norma artykułu 203 DC nakłada obowiązek posłużenia się przez sędziego tym środkiem dowodowym (szerzej będzie to omówione w dalszej części podrozdziału). Przed wprowadzeniem tej instrukcji (czyli od wejścia w życie kodeksu prawa kanonicznego – 27 listopada 1983 r. do 25 stycznia 2005 r. – wejście w życie DC) sądy w takich sprawach bardzo często korzystały z opinii biegłych, a podstawą takiego działania były: kanon 1574 oraz 1680 kodeksu prawa kanonicznego. Zasadność tej praktyki potwierdzały przemówienie papieża Jana Pawła II oraz Deklaracja Najwyższego Trybunału Sygnatury Apostolskiej z 1998 r.¹¹⁴ Co prawda kanon 1574 KPK wprowadza ogólną regułę, na podstawie której sędzia powinien skorzystać z pomocy biegłych w sytuacji, kiedy dla właściwego poznania faktu, bądź natury rzeczy konieczna jest wiedza specjalisty, ale na tej podstawie można wyprowadzić potrzebę korzystania z opinii biegłych również w sprawach toczących się z kan. 1095 nr 3 KPK. Kolejny powołany kanon 1680 KPK wprowadza powinność skorzystania przez sędziego z opinii biegłego w sprawach dotyczących „braku zgody spowodowanej chorobą umysłową”. Powstaje w związku z tym pytanie, czy można ten kanon odnosić również do spraw toczących się z tytułu 1095 nr 3 KPK, ponieważ ten tytuł nieważności nie opiera się na chorobie psychicznej, lecz na niezdolności do podjęcia istotnych obowiązków spowodowanej przyczynami natury psychicznej. Zdaniem T. Rozkruta w kontekście tego kanonu jest oczywistym, że zachodzi potrzeba posiłkowania się opinią biegłych, ponieważ o wiele trudniej jest stwierdzić anomalie natury psychicznej, niż prawdziwą chorobę psychiczną¹¹⁵. Taką interpretację oraz potrzebę posiłkowania się opiniami

¹¹³ Zob. wyrok 1. instancji z 20 lutego 2003.

¹¹⁴ Przemówienie Jana Pawła II z 5 lutego 1987 i przemówienie Jana Pawła II z 25 stycznia 1988. *Deklaracja Quaesitum de usu periti in causis nullitatis matrimonii*, w: *Supremum Tribunal, w: Forum. A review of Canon Law and Jurisprudence*, edited and published by the Maltese Ecclesiastical Tribunal 1998, nr 2, s. 51–57.

¹¹⁵ Zob. T. Rozkrut, *Zadania biegłych w kościelnym postępowaniu sądowym*, „Prawo Kanoniczne” 2006 nr 3–4, s. 66, 67; Przemówienie Jana Pawła II z 5 lutego 1987 i przemówienie Jana Pawła II z 25 stycznia 1988.

biegłych w sprawach toczących się tytułu 1095 nr 3 KPK potwierdzały słowa papieża Jana Pawła II kierowane do pracowników Roty Rzymskiej w przemówieniach z 1987 i 1988 r.

Instrukcja procesowa *Dignitas connubii* nakłada na sędziego obowiązek współpracy z biegłym poprzez dopuszczenie dowodu z opinii biegłego¹¹⁶ w sprawach dotyczących „braku zgody spowodowanej chorobą umysłową lub niezdolnościami, o których mowa w kan. 1095” (art. 203 § 1 DC). Obowiązek ten nakłada również kodeks prawa kanonicznego w normie kan. 1574. Użycie słowa: *utatur* przez ustawodawcę w oryginalnym tekście łacińskim nadaje charakter obligatoryjny tej powinności sędziego¹¹⁷.

Instrukcja nie wskazuje, jakiej specjalności mają być ci biegli. Jest mowa jedynie o tym, że może to być zarówno jeden biegły, jak i kilku. Takie ujęcie pozwala domniemywać, że w razie potrzeby istnieje możliwość powołania kilku biegłych różnych specjalności mających sporządzić odrębne opinie, jak również kilku biegłych mających sporządzić jedną kompleksową opinię. Na jakość i użyteczność opinii biegłego wpływa nie tylko jego wiedza, ale także religijność, uczciwość oraz stosowanie się do zasad antropologii chrześcijańskiej (art. 205 DC)¹¹⁸.

Sędzia zostaje zwolniony z obowiązku powołania biegłego jedynie, gdy z okoliczności sprawy wynika, że powołanie takiego dowodu jest bezużyteczne (art. 203 § 1 DC). W literaturze podkreśla się rolę sędziego w ocenie opinii biegłego. Biegły jest specjalistą i w założeniu wydaje profesjonalną, kompetentną opinię, lecz sędzia nie może bezkrytycznie przejmować opinii biegłego jako swojej w zakresie ważności małżeństwa. Biegły powinien się wypowiadać tylko w swojej dziedzinie, pozostawiając sędziemu zajmowanie stanowiska w kwestii ważności małżeństwa. Rola biegłego powinna polegać na zdiagnozowaniu typu schorzenia i jego stopnia, jego ciężkości.

¹¹⁶ Rys historyczny dowodu z opinii biegłych został omówiony w opracowaniach: H. Misztala, *Biegli w postępowaniu kanonizacyjnym*, Lublin 1985, s. 17–26; S. Płodzień, *Dowód z opinii biegłych w procesie kanonicznym*, Lublin 1958, s. 41–75; M. Greszta, *Przewodniczący zespołu sędziowskiego w świetle instrukcji Dignitas Connubii*, „Rocznik Nauk Prawnych” 2007, s. 124.

¹¹⁷ Zob. W. Góralski, *Dowód z opinii biegłego w procesie o stwierdzenie nieważności małżeństwa z kan. 1095 KPK w świetle instrukcji Dignitas Connubii*, w: *Lex tua veritas. Księga pamiątkowa dedykowana Jego Magnificencji księdzu profesorowi Janowi Maciejowi Dyduchowi z okazji 70. rocznicy urodzin*, red. P. Majer, A. Wójcik, Kraków 2010, s. 427; S. Kasprzak, *Wybrane zagadnienia z Prawa Kościelnego*, Lublin 2000, s. 512–517.

¹¹⁸ Zob. U. Nowicka, *Obrońca węzła małżeńskiego wobec opinii biegłych w sprawach z tytułu niezdolności z przyczyn natury psychicznej do podjęcia istotnych obowiązków małżeńskich (kan. 1095 nr 3 KPK)*, „Annales Canonici” 2010, s. 237.

Biegły nie może wchodzić w dziedzinę prawa kanonicznego, a tym bardziej zajmować stanowiska co do ważności bądź nieważności małżeństwa¹¹⁹. Sędzia uzasadniając wyrok powinien podać motywy, które skłoniły go do przyjęcia lub odrzucenia opinii biegłego (1579 § 2 KPK)¹²⁰.

Biegły powinien osobiście zbadać stronę, w stosunku do której wydaje opinię. Oprócz osobistego badania biegły czerpie informacje z akt sprawy, które sąd daje mu do wglądu (kan. 1577 KPK)¹²¹. Biegły, który ma dostęp do tych danych, a przede wszystkim może osobiście zbadać stronę, powinien wydać opinię rozstrzygającą. Od biegłego sporządzającego opinię w oparciu tylko o same akta sprawy nie można wymagać równie kategorycznej opinii¹²². W literaturze podnosi się, że opinia biegłego jest najbardziej obiektywnym środkiem dowodowym¹²³.

Instrukcja *Dignitas connubii* w normie art. 209 § 2 nr 3 określa obligatoryjny element opinii wydawanych w sprawach toczących się z tytułu niezdolności do podjęcia istotnych obowiązków małżeńskich. W opiniach takich ma być określona natura oraz ciężkości przyczyny psychicznej powodującej niezdolność do podjęcia istotnych obowiązków małżeńskich. Za przyczynę powodującą niezdolność nie może być uznana przyczyna powodująca tylko poważną trudność w wykonywaniu tych obowiązków. Opinia powinna podawać, czy u badanej strony zachodzi niemożliwość realizowania zadań związanych z obowiązkami małżeńskimi.

Pomimo, że instrukcja procesowa *Dignitas connubii* tak bardzo eksponuje rolę biegłego w procesie o stwierdzenie nieważności małżeństwa, to jednak rolą sędziego jest ocena tej opinii, a nie ślepe przejmowanie

¹¹⁹ Zob. T. Rozkrut, *Zadania biegłych...*, s. 77; U. Nowicka, *Obrońca węzła...*, s. 239, 251; W. Góralski, *Zadania psychologa w sprawach o stwierdzenie nieważności małżeństwa w świetle wymogów nowego prawa małżeńskiego*, „Prawo Kanoniczne” 1986 nr 3–4, s. 167–169, 171, 172; R. Sztymmler, *Dowodzenie nieważności małżeństwa w świetle dyskusji kanonistów w latach 1997–1998*, „Prawo Kanoniczne” 1999 nr 1–2, s. 184; R. Sztymmler, *Sądownictwo kościelne w służbie praw człowieka*, Olsztyn 2000, s. 74; J. Sokołowski, *Sprawy o stwierdzenie nieważności małżeństwa z udziałem biegłych*, „Prawo Kanoniczne” 2013 nr 4, s. 113.

¹²⁰ Zob. J. Krajczyński, *Interpretacja i stosowanie norm dotyczących zgody małżeńskiej w perspektywie teologicznej*, w: *Podmiotowość osoby ludzkiej i konsens małżeński*, red. J. Krajczyński, Płock 2005, s. 60; G. Erlebach, *Polskie sprawy o nieważność małżeństwa z kan. 1095 w świetle orzecznictwa Roty Rzymskiej*, w: *Osobowość kandydata do małżeństwa*, red. R. Sztymmler, Olsztyn 1999, s. 67; S. Kasprzak, *Wybrane zagadnienia...*, s. 512, 513, 515.

¹²¹ Zob. J. Gręźlikowski, *Czy w Kościele są rozwody?...*, s. 141.

¹²² Zob. R. Sztymmler, *Dowodzenie nieważności...*, s. 185.

¹²³ Zob. G. Leszczyński, *Wartość dowodowa opinii biegłego w procesie o stwierdzenie nieważności małżeństwa*, IM 2004, s. 144.

poglądów specjalisty, aczkolwiek nie z dziedziny prawa kanonicznego¹²⁴. Aby właściwie rozumieć rolę biegłego w procesie, należy przytoczyć treść § 3 art. 209 DC. Norma tego kanonu wskazuje wytyczne dla biegłego co do zakresu jego opinii. Biegły realizując zadanie sporządzenia opinii zlecone mu przez sąd w formie dekretu, powinien odpowiedzieć na poszczególne zagadnienia zawarte w tym dekrecie zgodnie z własną wiedzą i przy zastosowaniu odpowiednich metod. Papież w przemówieniu do Roty Rzymskiej wskazał, że sędzia powinien wymagać od biegłego, aby oprócz analizy jednostek chorobowych w opinii znalazła się ocena przyczyn i procesów leżących u źródła¹²⁵. Biegły powinien unikać stwierdzeń, które przekraczałyby jego zadanie, a zwłaszcza takich, które należą już do kompetencji samego sędziego¹²⁶. Biegły ma szczególne przywileje, ponieważ dostając całe akta sprawy ocenia i ustosunkowuje się do innych dowodów przedłożonych do sprawy¹²⁷.

W badanych przeze mnie uzasadnieniach wyroków profesor Sobański czasem przytacza cytaty z opinii biegłych, z których wynika, że oprócz analizy i wniosków z zakresu medycyny, podejmują oni próbę wkroczenia na pole dziedziny prawa kanonicznego – zarezerwowanej w procesie tylko dla trybunału sędziowskiego. Biegli kategorycznie wyrażają opinię: „pozwany nie był zdolny ani do podjęcia, ani do wypełnienia obowiązków wynikających z zawartego małżeństwa”¹²⁸ lub: „orzeka się, że strony: [...] i [...] w dniu ślubu byli zdolni podjąć i wypełnić istotne obowiązki małżeńskie”¹²⁹, „uważam, że pozwany w chwili zawierania związku małżeńskiego nie był zdolny do podjęcia i wypełnienia istotnych obowiązków małżeńskich”¹³⁰. Ksiądz Sobański uważał jednak, że biegli powinni używać takich jednoznacznych sformułowań, ponieważ właśnie takie sąd dał im zadanie w powołującym ich dekrecie¹³¹. Wkroczenie na grunt prawa kanonicznego miałoby miejsce dopiero wówczas, gdyby biegli w swych opiniach przedstawiali wnioski co do ważności bądź nieważności małżeństwa.

W uzasadnieniach wyroków ksiądz Profesor – zawsze trzymając się reguł postępowania dowodowego – opisywał, dlaczego dał wiarę opinii biegłego. Wymieniał tutaj takie argumenty jak:

¹²⁴ Zob. T. Rozkrut, *Zadania biegłych...*, s. 70.

¹²⁵ Przemówienie Jana Pawła II z 25 stycznia 1988.

¹²⁶ Por. kan. 1577 § 1 KPK; kan. 1574 KPK.

¹²⁷ Art. 207 § 2 DC; zob. T. Rozkrut, *Zadania biegłych...*, s. 73, 74.

¹²⁸ Wyrok 1. instancji z 19 kwietnia 1995.

¹²⁹ Wyrok 1. instancji z 17 grudnia 1993.

¹³⁰ Wyrok 1. instancji z 7 stycznia 2003.

¹³¹ Zob. wyrok 3. instancji z 28 grudnia 2000.

- przejrzystość i zrozumiałość, spójność¹³²,
- porównanie argumentacji zawartej w opinii z zeznaniami świadków¹³³ i całością akt¹³⁴.

W przeważającej części spraw trybunał zapoznawał się tylko z pisemną opinią biegłego. Czasem, gdy któraś ze stron kwestionowała opinię, powoływano kolejnego biegłego, który również sporządzał pisemną opinię. Pośród wszystkich zbadanych spraw znalazłam tylko dwa razy informację o przesłuchaniu biegłej – już po złożeniu pisemnej opinii – ponieważ sąd chciał uzyskać jeszcze dodatkowe wyjaśnienia¹³⁵.

Jest tylko jedna wyjątkowa sytuacja dopuszczona przez prawodawcę, pozwalająca trybunałowi wydać wyrok w prawie toczącej się z tytułu 1095 nr 3 KPK bez zasięgnięcia opinii biegłego – bezużyteczność takiej opinii. Dowód z opinii biegłego sędziego może uznać za bezużyteczny wówczas, gdy: w aktach znajduje się dokument dostarczający sędziemu wystarczający dowód; jedna z podstaw prawnych określonych w formule wątpliwości na podstawie faktów i okoliczności stwierdzonych w sprawie zostaje udowodniona bez jakichkolwiek wątpliwości¹³⁶.

W jednym z uzasadnień wyroków ksiądz Sobański z 1992 r. wskazał, że trybunał – podejmując decyzję o bezużyteczności powołania biegłego, który sporządzi opinię – stwierdził, że w aktach zgromadzono już materiał dowodowy pozwalający na uznanie, że sprawa jest wystarczająco wyjaśniona pod względem medycznym. Dokumentami, na podstawie których sąd doszedł do takiego przekonania, były: opinia sądowo-psychiatryczna oraz bogata dokumentacja lekarska¹³⁷. Podkreślenia wymaga, że uznanie za bezużyteczną wydawania opinii przez biegłego w procesie było sytuacją jednostkową. Zasadą było powoływanie biegłych, którzy mieli wydać opinię.

---

¹³² Zob. wyrok 1. instancji z 20 grudnia 1997; wyrok 3. instancji z 30 lipca 1998.

¹³³ Zob. wyrok 1. instancji z 2 marca 1997.

¹³⁴ Zob. wyrok 3. instancji z 30 lipca 1998.

¹³⁵ Zob. wyrok 1. instancji z 10 grudnia 1999; wyrok 3. instancji z 18 października 1998.

¹³⁶ Zob. wyrok 1. instancji z 27 maja 1991; zob. R. Szytchmiller, *Dowodzenie nieważności...*, s. 184; Deklaracja Sygnatury Apostolskiej z 16 czerwca 1998, *Supremum Singature aposolicae Tribunal, Declaratio de usu periti in causis nullitatis matrimonii*, „Periodica” 1998, s. 619–622; o tym zagadnieniu również W. Góralski, *Dowód z opinii biegłego...*, s. 428.

¹³⁷ Zob. wyrok 1. instancji z 20 sierpnia 1992; por. H. Stawniak, *Niezdolność do zawarcia małżeństwa (kan. 1095 KPK) w świetle przemówień papieskich do Roty Rzymskiej i nauki Kościoła*, PK 2009 nr 3–4, s. 242.

Norma kan. 1581 § 1 KPK, co prawda, zezwala stronom na wyznaczenie biegłych prywatnych (zatwierdzonych przez sędziego)¹³⁸, to jednak w sprawach objętych kwerendą prowadzonych przez ks. Sobańskiego nie wykorzystywano takiej możliwości. Sąd zawsze powoływał biegłych wyznaczonych przez siebie.

W jednej ze spraw oprócz opinii biegłego powołanego przez sąd strona przedłożyła opinię psychologa. Opinia ta została jednak sporządzona poza jakąkolwiek konsultacją z sądem. W szczególności sąd nie zatwierdził na biegłego lekarza, który sporządzał tę opinię do owej sprawy. W uzasadnieniu trybunał odmówił wiarygodności tej opinii, podając, że zawiera twierdzenia strony zlecającej opinię oraz że jest jedynym dowodem potwierdzającym jej stanowisko¹³⁹.

Omawiając zagadnienie opinii biegłych warto zastanowić się, czy w kontekście wyroków *coram* Sobański z tytułu 1095 nr 3 KPK można mówić o dialogu sędziego z biegłym. W pierwszej kolejności należy odpowiedzieć sobie na pytanie, co oznacza słowo dialog. W słowniku języka polskiego definiowane jest ono jako „rozmowa, zwłaszcza dwóch osób”¹⁴⁰. Taka definicja rodzi kolejne pytanie: Czym jest rozmowa? Rozmowa to „wzajemna wymiana myśli za pomocą słów”¹⁴¹. W przypadku sędziego i biegłego, moim zdaniem, nie może być mowy o dialogu, ponieważ nie są oni partnerami do rozmowy w trakcie procesu. W trakcie procesu rola biegłego ogranicza się do odpowiedzi na pytania zadane przez sędziego. Sędzia ma możliwość zwrócić się ponownie do biegłego o uzupełnienie opinii, lecz biegły z własnej inicjatywy nie może zabierać głosu w procesie. Jedynie w trakcie wyjaśnień składanych ustnie przez biegłego ma on możliwość dodania czegoś „od siebie”. Regułą w procesie jest, że opinie biegłych sporządzane są pisemnie, a głosu zawsze udziela, rozpoczyna i kończy wszelkie wypowiedzi sędzia. Biegły wykonuje zadanie zlecone przez sędziego. Wobec takiej zależności w procesie nie może być mowy o dyskusji w procesie tych dwóch osób.

O dialogu możemy mówić jedynie pomiędzy dyscyplinami naukowymi: prawa kanonicznego i psychologią, bądź psychiatrią. Wymiana informacji, spostrzeżeń, wzajemne poznanie pomiędzy tymi dyscyplinami jest konieczne, aby zarówno sędzia, jak i biegły, w procesie o stwierdzenie nieważności małżeństwa mieli dostateczną wiedzę do wykonania swojego

---

¹³⁸ Zob. Z. Rapacz, *Reforma procesu o stwierdzenie nieważności małżeństwa w okresie posoborowym w kodeksie Jana Pawła II*, Kraków 1994, s. 236.

¹³⁹ Zob. wyrok 1. instancji z 4 listopada 2004.

¹⁴⁰ Zob. *Słownik języka polskiego*, red. W. Doroszewski, wersja online: <http://sjp.pwn.pl>.

¹⁴¹ Tamże.

zadania prawidłowo, ale nie jest to czynione w trakcie procesu, lecz przykładowo podczas interdyscyplinarnych konferencji naukowych¹⁴².

2.5. Poszlaki

W nauce prawa kanonicznego nie ma definicji poszlaki. Uważa się, że poszlaka może być dowodem samodzielnym, ale może też być tylko związana z dowodem, nie będąc nim¹⁴³. W kontekście spraw o stwierdzenie nieważności małżeństwa zarówno kodeks prawa kanonicznego, jak i instrukcja procesowa *Dignitas connubii* dopuszczają posiłkowanie się poszlakami dla poparcia innych niepełnych dowodów. W sprawach małżeńskich oba te akty prawne nie przyznają samodzielnie poszlacie mocy dowodu. Kodeks dopuszcza posłużenie się poszlaką, aby uprawdopodobnić przyznanie się sądowe strony (kan. 1679 KPK w zw. z kan. 1536 KPK). Instrukcja procesowa dwukrotnie wskazuje na poszlakę w kontekście dowodowym – w art. 117 i w art. 180 DC¹⁴⁴.

W uzasadnianych przez siebie wyrokach profesor Sobański sporadycznie artykułuje poszlakę w kontekście materiału dowodowego. W jednej ze spraw toczącej się w 1990 r. przed pierwszą instancją zaznacza, że część wypowiedzi świadka stanowi jedynie poszlakę na poparcie twierdzeń strony¹⁴⁵. W uzasadnieniu wyroku trzeciej instancji z 1997 r. Profesor stwierdza, że poszlaki stanowią okoliczności przedślubne¹⁴⁶. W uzasadnieniu wskazuje, że fakt ucieczki strony z domu w okresie szkolnym ma znaczenie poszlakowe, a nie dowodowe dla sprawy¹⁴⁷.

---

¹⁴² Zob. W. Góralski, *Dialog sędziego z biegłym w sprawach o nieważność małżeństwa z tytułu niezdolności psychicznej w świetle przemówienia papieża Jana Pawła II do Roty Rzymskiej z 5 lutego 1987*, w: *Studia nad małżeństwem i rodziną*, Warszawa 2007, s. 508; Przemówienie papieża Jana Pawła II do audytorów Roty Rzymskiej z 1987.

¹⁴³ Zob. M. Greszata, *Poszlaka w kanonicznych procesach małżeńskich*, w: *Matrimonium spes mundi. Małżeństwo i rodzina w prawie kanonicznym, polskim i międzynarodowym. Księga pamiątkowa dedykowana ks. prof. Ryszardowi Sztuchmillerowi*, red. T. Płoski, J. Krzywkowska, Olsztyn 2008, s. 196.

¹⁴⁴ Zob. M. Greszata, *Poszlaka...*, s. 198, 199.

¹⁴⁵ Zob. wyrok 1. instancji z 26 listopada 1990.

¹⁴⁶ Zob. wyrok 3. instancji z 20 grudnia 1997.

¹⁴⁷ Zob. wyrok 3. instancji z 30 lipca 2008.

2.6. Dowody godziwe i zdobyte niegodziwie

Zagadnienie dowodów godziwych nie dostarcza większych problemów. Każdy bez wgłębiania się w fachową literaturę intuicyjnie potrafi wypowiedzieć się, czy dowód jest godziwy, czy też ma wątpliwości co do tego faktu. Ksiądz Sobański opowiadał się za rozumieniem słowa „godziwy” (w kontekście dowodów) w znaczeniu etycznym¹⁴⁸.

Patrząc na zagadnienie godziwości dowodów pod kątem ujęcia ich w uzasadnieniach wyroków, zagadnienie to w ogóle nie zostało poruszone. Moim zdaniem należałoby domniemywać, że skoro nie analizuje tego zagadnienia ksiądz Sobański, to nie miał on wątpliwości co do godziwości przedkładanych dowodów przez strony.

Koniecznym jest jednak skrótowne wspomnienie o dowodach zdobytych w sposób niegodziwy¹⁴⁹, zwłaszcza, że lektura kilku spośród wielu wyroków budzi moje wątpliwości co do sposobu zdobycia niektórych z dowodów, a przecież instrukcja procesowa *Dignitas connubii* zabrania dopuszczania dowodów zdobytych w taki sposób¹⁵⁰. Kodeks prawa kanonicznego zakazuje naruszania dobrego imienia, jak również chroni prawo każdej osoby do ochrony własnej intymności¹⁵¹.

Dowody zdobyte w sposób niegodziwy to dowody zdobyte poprzez niedozwolony sposób zachowania, jak również poprzez nieważne działanie¹⁵². Według R. Sobańskiego można dopuszczać dowody zdobyte w ten sposób, jeżeli uzyska się zgodę właściciela dokumentów. Odmowa zgody na wykorzystanie dokumentów jest zasadna tylko wówczas, „gdyby przedłożenie dokumentu groziło zniesławieniem, niebezpieczną przykrością lub «innym poważnym złem», czy to dla strony pozwanej, czy to dla jej bliskich krewnych lub powinowatych. Chodzi o dolegliwości leżące poza przedmiotem sporu, nie zaś obawy zmniejszenia szans na uzyskanie wyroku po własnej myśli”¹⁵³. Wszelkie argumenty strony niewyrażającej zgody na przedłożenie dowodu i motywy strony przedkładającej

---

¹⁴⁸ R. Sobański, *Czy dokumenty prywatne zdobyte w sposób niegodziwy są dopuszczalne jako dowody w kanonicznym procesie o nieważność małżeństwa?*, IM 2003, s. 135.

¹⁴⁹ Szeroko o tym zagadnieniu: A. Brzemia-Bonarek, *Dopuszczalność dowodów zdobytych w sposób niegodziwy w kanonicznym procesie małżeńskim*, Katowice 2007.

¹⁵⁰ Art. 157 § 1 DC.

¹⁵¹ Kan. 220 KPK.

¹⁵² J. Reczuch, J. Rybicka-Ziarko, *Problem wykorzystania dowodów zdobytych w sposób niegodziwy w kanonicznym procesie o nieważność małżeństwa*, w: *Problemy z sądową ochroną praw człowieka*, red. R. Sztymmler, J. Krzywkowska, t. 1, Olsztyn 2012, s. 132.

¹⁵³ R. Sobański, *Czy dokumenty prywatne...*, s. 141, 142.

dokument musi rozpatrzyć sędzia i podjąć decyzję co do dopuszczenia dowodu lub środka dowodowego.

Pozostaje jeszcze inna kwestia. Niezależnie od tego, czy dowody zostaną dopuszczone, czy nie zostaną dopuszczone, ich treść pozostaje w głowie sędziego, co może determinować jego dalsze decyzje w sprawie.

W jednym z uzasadnień wyroków ksiądz Sobański wymieniając dowody, wspominał o kserokopii fragmentów pamiętnika powódki, które pozwany dołączył do swoich uwag¹⁵⁴. W uzasadnieniu nie ma informacji, w jaki sposób zdobył on to ksero, jak uzyskał dostęp do pamiętnika, czy naruszył prywatność, ukradł, włamał się, czy po prostu pamiętnik został w mieszkaniu stron.

Strony załączały również dokumentację lekarską współmałżonka (dokumentacja ta została wymieniona i omówiona w podrozdziale dokumenty: dokumentacja medyczna), z którym faktycznie nie żyły już od lat. W uzasadnieniu wyroków nie ma informacji dotyczących sposobu, w jaki strona przedkładająca dokumenty weszła w ich posiadanie. Na podstawie analizy samych uzasadnień wyroków nie można odpowiedzieć na pytanie, czy kwestii tej nie badano, czy też pytano stronę, jak weszła w ich posiadanie – a na podstawie odpowiedzi uznano, że dokumenty te należy dopuścić jako dowód.

2.7. Rodzaje dowodów

Można pokusić się o generalne stwierdzenie, że we wszystkich sprawach rozpatrywanych z kan. 1095 nr 3 KPK profesor Sobański, przeprowadzając postępowanie dowodowe, posługiwał się zeznaniami stron, świadków oraz opiniami biegłych.

Strony i świadkowie przytaczali przykłady zachowań i cech, które ich zdaniem świadczyły o niezdolności do podjęcia istotnych obowiązków małżeńskich. W niektórych sprawach świadkowie kategorycznie wypowiadali się, że strona nie dorosła, nie dojrzała do małżeństwa, była lekko duchem, była nieodpowiedzialna, później opinia biegłego potwierdzała ich spostrzeżenia jeszcze sprzed zawarcia małżeństwa przez strony¹⁵⁵.

Świadkowie przytaczali sytuacje, kiedy widzieli stronę pod wpływem alkoholu¹⁵⁶. Czasem dzielili się z sądem swoimi spostrzeżeniami co do

¹⁵⁴ Zob. wyrok 1. instancji z 22 października 1992.

¹⁵⁵ Zob. wyrok 1. instancji z 3 października 2003; wyrok 1. instancji z 2 marca 1997.

¹⁵⁶ Zob. wyrok 1. instancji z 7 maja 2001; wyrok 1. instancji z 18 maja 2001; wyrok 1. instancji z 3 stycznia 2003; wyrok 1. instancji z 30 lipca 2003; wyrok 1. instancji z 22

faktów, które zauważyli już sprzed ślubem stron, np. wiedzieli, że osoba uzależniona maskowała swój nałóg przed narzeczoną¹⁵⁷. Świadcowie w alkoholizmie dostrzegali przyczynę rozpadu małżeństwa¹⁵⁸. W niektórych przypadkach osoby z otoczenia dostrzegały, że dla uzależnionego alkohol był sensem życia. Inne wartości takie jak miłość, małżeństwo i rodzina nie były dla niego ważne. Otoczenie widziało, że osoba uzależniona nie wykazywała żadnego zainteresowania rodziną. Alkoholik często przebywał poza domem w towarzystwie kolegów, z którymi spożywał alkohol. Niektórzy świadkowie wiedzieli, jak strona uzależniona zachowywała się pod wpływem alkoholu. Świadcowie potrafili przytoczyć przykłady awantur wywołanych przez osobę uzależnioną. Znali strony na tyle dobrze, aby ocenić, że osoba uzależniona nie potrafiła dotrzymywać danego słowa, wypełniać przyrzeczeń i obietnic¹⁵⁹. Wiedzieli o przemocy fizycznej oraz o ucieczkach z domu współmałżonka strony uzależnionej¹⁶⁰.

Za pośrednictwem świadków udało się ustalić moment, w którym u strony można było zauważyć nadmierne spożywanie alkoholu. W jednej ze spraw świadkowie zauważyli, że strona już w szkole średniej piła, a z biegiem czasu coraz częściej szukała okazji do wypicia. Wraz z upływem czasu świadkowie obserwowali u strony dojście do sytuacji, kiedy całe życie, zarówno prywatne, jak i zawodowe zostało podporządkowane picciu¹⁶¹. W innej sprawie świadkowie zauważyli problem alkoholowy strony dopiero po zawarciu małżeństwa¹⁶².

Niezależnie od tego, jak dobrze strony i świadkowie znali stronę niezdolną do zawarcia małżeństwa oraz ile potrafili podać przykładów świadczących o tym, to nie mieli oni kompetencji, aby stwierdzić, czy konkretne zachowania wynikały z trudnego charakteru, niedopasowania stron, czy zaburzeń osobowości. Takich informacji mógł sędziemu dostarczyć tylko biegły sporządzając opinię. Opinia taka czasem musiała być sporządzona tylko na podstawie akt, ponieważ strona nie zgłaszała się na badanie lub nie brała udziału w procesie. Można to często zauważyć

---

września 2006; wyrok 3. instancji z 18 października 1999; wyrok 3. instancji z 5 października 2000.

¹⁵⁷ Zob. wyrok 1. instancji z 30 grudnia 1997.

¹⁵⁸ Zob. wyrok 1. instancji z 30 grudnia 1997.

¹⁵⁹ Wyrok 1. instancji z 7 maja 2001.

¹⁶⁰ Zob. wyrok 1. instancji z 2 września 2002.

¹⁶¹ Zob. wyrok 1. instancji z 7 maja 2001.

¹⁶² Zob. wyrok 1. instancji z 19 kwietnia 1995.

zwłaszcza w sprawach dotyczących homoseksualizmu i biseksualizmu¹⁶³ oraz alkoholizmu¹⁶⁴.

W niektórych przypadkach w czasie rozpoznawania sprawy w pierwszej instancji sporządzano dwie opinie, ponieważ strony nie zgadzały się z treścią pierwszej opinii¹⁶⁵. W sprawach toczących się w trzeciej instancji sąd powoływał czasem kolejnego biegłego (pomimo tego, że trybunał pierwszej i drugiej instancji powołały biegłych)¹⁶⁶.

Strony niekiedy przedstawiały dokumenty, aby poprzeć swoje twierdzenia. Wśród nich często pojawiały się wyroki sądów powszechnych i dokumentacja lekarska. W jednej ze spraw wyrok sądu potwierdzał nałóg alkoholowy, brutalne pobicia małżonki oraz agresję¹⁶⁷. Za pośrednictwem kart informacyjnych z leczenia oraz z obdukcji żony strony udowodniono, że mąż używał przemocy fizycznej wobec niej¹⁶⁸. Dokumentacja historii choroby bezpośrednio dowodziła zdiagnozowanych u strony schorzeń, w tym psychozy alkoholowej¹⁶⁹. Przedstawienie dokumentacji leczenia odwykowego rozwiewało wszelkie wątpliwości co do uzależnienia strony od alkoholu¹⁷⁰. Pozostawało jedynie do ustalenia, czy w momencie zawierania ślubu uzależnienie to już istniało.

Alkoholizm strony dowodzono również przedkładając pismo z miejskiej izby wytrzeźwień potwierdzające pobyt strony w tej placówce¹⁷¹. Pośród przedkładanych dokumentów były również mandaty, świadectwa pracy, z których wynika porzucenie pracy lub zwolnienie z pracy z powodu nadużywania alkoholu oraz zeznań świadków¹⁷². W jednej ze spraw strona, aby poprzeć swoje twierdzenia dotyczące osobowości dys socjalnej współmałżonka, posłużyła się aktem zniesienia ustawowej wspólności majątkowej małżeńskiej¹⁷³.

---

¹⁶³ Zob. wyrok 1. instancji z 27 listopada 1991.

¹⁶⁴ Zob. wyrok 1. instancji z 19 kwietnia 1995; wyrok 1. instancji z 30 grudnia 1997; wyrok 1. instancji z 7 maja 2001.

¹⁶⁵ Zob. wyrok 1. instancji z 28 listopada 2002; wyrok 1. instancji z 28 grudnia 1999.

¹⁶⁶ Zob. wyrok 1. instancji z 16 lutego 2000.

¹⁶⁷ Zob. wyrok 1. instancji z 21 sierpnia 1992.

¹⁶⁸ Zob. wyrok 1. instancji z 20 marca 2000.

¹⁶⁹ Zob. wyrok 1. instancji z 19 kwietnia 1995.

¹⁷⁰ Zob. wyrok 1. instancji z 9 marca 2001; wyrok 3. instancji z 5 października 2000; wyrok 3. instancji z 30 stycznia 2000.

¹⁷¹ Zob. wyrok 1. instancji z 21 sierpnia 1992.

¹⁷² A. Krupa, *Wpływ alkoholizmu...*, s. 72.

¹⁷³ Zob. wyrok 1. instancji z 30 stycznia 2004.

3. Ocena materiału dowodowego

Każde małżeństwo cieszy się domniemaniem prawnym o swej ważności. W procesie strony zmierzają do obalenia tego domniemania¹⁷⁴. Sędzia, odnosząc się do zebranych środków dowodowych, powinien je oceniać według własnego sumienia (kan. 1608 § 3 KPK).

Uzasadniając wyroki, ksiądz Sobański często przytaczał kodeksowe reguły dowodzenia oraz stosował argumentację kanoniczną. Przytaczając konkretne normy kodeksowe wyjaśniał, któremu z dowodów sędziowie mogli przyznać pełną moc dowodową, a które z dowodów wymagały wzmocnienia innymi elementami¹⁷⁵. Wielokrotnie w uzasadnieniach wyroków było podkreślane, że są one wydawane na podstawie wszystkich zebranych w sprawie dowodów¹⁷⁶. W uzasadnieniach wyroków możemy zaobserwować, że ksiądz Profesor bardzo szczegółowo znał stan faktyczny każdej sprawy. Potrafił wydobyć niejasności i sprzeczności w zeznaniach stron i świadków. Niekiedy bardzo krytycznie je oceniał, dochodząc do wniosków, że strona „płacze się w zeznaniach”¹⁷⁷ lub zeznania złożone przed trybunałem pierwszej instancji są sprzeczne z tymi złożonymi przed trybunałem drugiej instancji¹⁷⁸. W innych zaś sprawach dostrzegał zbieżność pomiędzy zeznaniami strony i świadków¹⁷⁹. W sprawie toczącej się przed trzecią instancją w 2003 r. pomimo zbieżności zeznań obu stron, Profesor wykluczył znowę co do ich treści ze względu na wzajemną niechęć stron¹⁸⁰. Sporadycznie prawdziwość twierdzeń jednej ze stron była konfrontowana z opinią wystawioną przez proboszcza aktualnego miejsca zamieszkania¹⁸¹.

Przy ocenie zeznań ksiądz Sobański brał również pod rozwagę język, jakim strona się posługiwała, zwłaszcza, gdy był to ton bardzo roszczeniowy, oskarżający wszystkich wokoło. W jednym z uzasadnień ksiądz Sobański, aby zobrazować zachowanie i język strony, posunął się do cytowania „co mocniejszych” określeń używanych przez stronę: „czysty wymysł”, „czysta paranoja”, „czyste kłamstwo”, „ksiądz pisał bzdury”, „bezczelnie

¹⁷⁴ R. Sobański, *Wartości wyznaczające normy kan. 1091–1103 KPK*, w: *Podmiotowość osoby ludzkiej i konsens małżeński*, red. J. Krajczyński, Płock 2005, s. 28–35.

¹⁷⁵ Zob. wyrok 1. instancji z 2 kwietnia 1997.

¹⁷⁶ Zob. wyrok 1. instancji z 7 stycznia 2003; wyrok 1. instancji z 27 listopada 1991.

¹⁷⁷ Zob. wyrok 3. instancji z 30 grudnia 1998.

¹⁷⁸ Zob. wyrok 3. instancji z 30 grudnia 1997.

¹⁷⁹ Zob. wyrok 1. instancji z 20 grudnia 1997; wyrok 1. instancji z 2 marca 1998.

¹⁸⁰ Zob. wyrok 3. instancji z 4 lipca 2003.

¹⁸¹ Zob. wyrok 1. instancji z 20 grudnia 1997.

kłamie”¹⁸². Sąd oceniając wiarygodność świadków zwracał uwagę na to, czy nie posługują się identycznym słownictwem, stylem wypowiedzi¹⁸³.

Strony czasem próbowały zdyskredytować świadków – zaprzeczały faktom i informacjom podanym przez nich. Sędziowie w takich sytuacjach musieli rozstrzygnąć kto kłamie i komu dać wiarę. W takich sytuacjach szukali poparcia na twierdzenia świadka bądź strony w innych dowodach – najczęściej w zeznaniach innych świadków lub drugiej strony. Czasem dochodziło do nieprawdopodobnych wręcz sytuacji, kiedy strona kwestionowała prawdziwość tego, co mówił świadek, a sąd po analizie akt dochodził do wniosku, że strona kwestionująca na wcześniejszym etapie sprawy sama przyznała fakty, którym teraz przeczy. W takich okolicznościach sąd dał wiarę świadkowi¹⁸⁴.

Słabą stroną – akcentowaną przez profesora Sobańskiego – postępowania dowodowego spraw, w których jedna ze stron nie brała udziału – był oczywiście brak zajęcia przez stronę stanowiska oraz niepowołanie przez nią dowodów¹⁸⁵.

Profesor Sobański podkreślał, że dowód z opinii biegłego ma szczególne znaczenie, ponieważ dostarcza specjalistycznych informacji¹⁸⁶, a biegły jest świadkiem kwalifikowanym¹⁸⁷. W zdecydowanej większości spraw dawano wiary opinii biegłych i była ona dowodem umacniającym twierdzenia jednej ze stron. Trybunałowi, któremu przewodniczył ksiądz Sobański, nie można jednak zarzucić rutyny i bezkrytycznego przyjmowania opinii biegłego za prawidłową. Zdarzały się sprawy, w których opinia została oceniona bardzo krytycznie. Zarzucano opinii biegłego, że pomimo wysnucia wniosku o niezdolności jednej ze stron do małżeństwa, nie przedstawiła żadnych argumentów ku temu, a jej opinia ograniczyła się jedynie do analizy przyczyn rozpadu małżeństwa¹⁸⁸ lub opinia biegłego nie znajduje uzasadnienia w faktach¹⁸⁹. W sprawie z 2010 r. rozpatrywanej przed trzecią instancją postawiono biegłemu zarzut braku logiki pomiędzy diagnozą, a wnioskami końcowymi¹⁹⁰. Zdarzały się również sprawy, w których sąd nie dawał wiary negatywnej opinii biegłego, stwierdzając przeciwnie do wniosków opinii, że małżeństwo jednak przetrzało

¹⁸² Wyrok 1. instancji z 17 stycznia 1994.

¹⁸³ Zob. wyrok 1. instancji z 17 stycznia 1994.

¹⁸⁴ Zob. wyrok 1. instancji z 17 stycznia 1994.

¹⁸⁵ Zob. wyrok 1. instancji z 5 czerwca 1998; wyrok 1. instancji z 28 czerwca 2001.

¹⁸⁶ Zob. wyrok 1. instancji z 30 grudnia 1997.

¹⁸⁷ Zob. wyrok 1. instancji z 18 listopada 1996; wyrok 3. instancji z 5 maja 2003.

¹⁸⁸ Zob. wyrok 3. instancji z 28 grudnia 2000.

¹⁸⁹ Zob. wyrok 3. instancji z 14 grudnia 2009.

¹⁹⁰ Zob. wyrok 3. instancji z 2 czerwca 2010; por. wyrok 3. instancji z 15 grudnia 2003.

osobowościowe możliwości strony¹⁹¹. Oczywiście Profesor uzasadniał sposób oceny tego dowodu¹⁹².

4. Podsumowanie

W procesach o stwierdzenie nieważności małżeństwa dowody są potrzebne, aby sędziowie nabrali pewności co do udowodnienia nieważności małżeństwa, bądź nieudowodnienia jego nieważności. O nabraniu tej pewności moralnej przez sędziów nie decyduje ilość, ale całokształt sprawy oraz wykluczenie uzasadnionej wątpliwości¹⁹³. Z uzasadnień wyroków Ponensa możemy wydobyć praktyczne informacje, jakie dowody były najczęściej wnioskowane przez strony. Oprócz świadków strony przedkładały rozmaite dokumenty: dokumentację medyczną, protokoły z rozpraw toczących się przed sądami powszechnymi oraz wyroki zapadłe przed tymi sądami. Były to bardzo wartościowe dowody, których prawdziwości nigdy nie podważano. W procesach przedkładano również dokumenty prywatne, jak na przykład pamiętnik, ale w przypadku takich dokumentów sędzia musiał zwracać uwagę na godziwość takiego dowodu i sposób zdobycia go. Ogromną rolę w procesach z omawianego tytułu odgrywały opinie biegłych. Świadczy o tym zarazem obowiązek posłużenia się taką opinią, jak i przytaczanie przez Profesora w każdym uzasadnieniu wyroku wniosków, a czasem także cytatów. W procesie kanonicznym opinie prywatne nie mają żadnego waloru procesowego¹⁹⁴.

W uzasadnieniach wyroków ksiądz Profesor pokazywał, jak przebiegały jego procesy myślowe, prezentował także, w jaki sposób oceniał poszczególne dowody i porównywał je z sobą oraz wskazywał i uzasadniał, którym dowodom dawał wiarę, a które uważał za niewiarygodne. Ponens w każdym wyroku przedstawiał, jak dochodził do podanych stronom wniosków.

Na przykładzie wyroków sędziego Sobańskiego możemy zobaczyć, że niejednokrotnie sprawność procesu zależy od mądrości i należytego użycia prawa we właściwym czasie przez sędziego. Profesor, kiedy było

¹⁹¹ Zob. wyrok 3. instancji z 30 stycznia 2001.

¹⁹² Zostało to omówione w podrozdziale dowód z opinii biegłego.

¹⁹³ Zob. E. Szczot, *Ochrona rodziny w prawie kościoła łacińskiego*, Lublin 2010, s. 175, 176; P. Majer, *Favor iuris dla małżeństwa czy favor liberatis dla małżonków w: Lex Tua in corde meo. Studia i materiały dedykowane Jego Magnificencji bp. T. Pieronkowi z okazji 40-lecia pracy naukowej*, red. P. Majer, A. Wójcik, Kraków 2004, s. 345.

¹⁹⁴ Oczywiście poza wyjątkiem ujętym w kan. 1581 KPK. – przewidującym możliwość wyznaczenia biegłego prywatnego, ale po uprzednim zatwierdzeniu przez sąd.

to możliwe i zasadne, podejmował takie decyzje przyspieszające proces. Przykładem tego mogą być dwie sytuacje. Pierwsza dotyczy omawianej wcześniej sprawy, w której strony powołały bardzo dużą liczbę świadków. Sędzia dokonał wówczas oceny czy przesłuchanie wszystkich świadków jest konieczne dla wyjaśnienia sprawy, czy też w danej sytuacji powinien skorzystać z przysługującego mu uprawnienia do ograniczenia ich ilości. Profesor Sobański skorzystał z takiej możliwości. Drugi przykład (również już omówiony), to uznanie przez Profesora pisemnych oświadczeń strony za oświadczenie strony w rozumieniu kodeksu prawa kanonicznego. Usprawniło to bardzo proces, ponieważ owa strona przebywała za granicą i przesłuchanie jej byłoby bardzo trudne, a na pewno bardzo wydłużyłoby proces.

Profesor Sobański nie poruszał w uzasadnieniach wyroków kwestii świadectw kwalifikacyjnych. Pomimo, że niektórzy przedstawiciele doktryny¹⁹⁵ przykładają dużą wagę do tego dokumentu jako świadczącego o wiarygodności, czy to stron, czy świadków, Profesor dla oceny wiarygodności posługiwał się innymi metodami, np. porównaniem zeznań stron, świadków, analizą dokumentów. O ile z treści uzasadnień wynika, że sąd niejednokrotnie nie dawał wiary zeznaniom stron czy świadków, tak przedkładane dokumenty były wiarygodne i zazwyczaj wiele wносиły do sprawy.

---

¹⁹⁵ Zob. R. Wójcicki, *Znaczenie świadectw kwalifikacyjnych w procesie o stwierdzenie nieważności małżeństwa*, w: *Dowodzenie w procesach kościelnych*, red. J. Krzywowska, R. Sztymiler, Olsztyn 2014, s. 162.

Zakończenie

Ksiądz profesor Sobański, wygłaszając referat na ogólnopolskim zebraniu kanonistów w dniu 24 listopada 1997 na Akademii Teologii Katolickiej, stwierdził, że wyrok to „akt władzy kościelnej, zacieśnionej do prawem określonego wycinka, ale wycinka jednej władzy, która – z innego punktu widzenia – jest władzą przepowiadania, uświęcania i pasterzowania [...]. Wyrok w procesie o nieważność małżeństwa to przekaz prawdy o charakterze eklezjalnym – o sakramencie i pozycji kościelnej stron”¹. Wypowiedź ta, chociaż oczywista dla procesualistów, obrazuje złożoność pracy sędziego, który nie jest wyłącznie „ustami ustawy”, ale jest również duszpasterzem. Analizowane wyroki ukazują sylwetkę sędziego, który za swoją misję uważał być nie tylko *iustus iudex* ale i *pastor bonus*. Pomimo, że w niektórych sprawach, zapoznając się ze stanem faktycznym, czytelnik bezwiednie dokonuje oceny moralnej stron, Profesor nigdy tego nie czynił. Niezależnie od tego, jakich zachowań dopuściła się jedna ze stron, Ponens podkreślał, że proces nie jest oceną moralną życia stron.

Celem niniejszej pracy było ukazanie tego, jak profesor Sobański aplikował kan. 1095 nr 3 KPK w redagowanych przez siebie wyrokach w Sądzie Metropolitalnym w Katowicach. W pracy przedstawiono, jak ks. Sobański definiował istotne obowiązki małżeńskie i które z nich przewijały się w sprawach rozpatrywanych przez składy sędziowskie, którym przewodniczył. Ukazano również konkretne przyczyny natury psychicznej, które czyniły niezdolnymi stronę (strony) do podjęcia tych obowiązków. Przy omówieniu każdej z przyczyn natury psychicznej znajdziemy konkretne przykłady anomalii, które przełożyły się na nieważność małżeństwa. Mimo, że w tytule zawarty jest kanon dotyczący prawa materialnego, stosowanie go w wyrokach wymagało posłużenia się wieloma przepisami dotyczącymi procesu, a zwłaszcza samego wyroku i przepisów

---

¹ R. Sobański, *Uwagi o funkcji sędziego w procesie o nieważność małżeństwa*, w: *Ksiądz rektor Remigiusz Sobański. Uczony, nauczyciel, sędzia* – referat wygłoszony na ogólnopolskim zebraniu kanonistów 24.11.1997 w ATK, red. W. Góralski, Warszawa 2005, s. 227–243.

odnoszących się do dowodów, bowiem te ostatnie były szeroko omawiane w uzasadnieniach wyroków. Profesor nie poprzestawał na wymianianiu i omawianiu dowodów, lecz każdorazowo analizował wiarygodność dowodu, porównywał ze sobą zeznania kilku świadków i wychwytywał różnice, oceniał bezstronność. Analizował także język i składnię wypowiedzi stron i świadków, bowiem czasem ich identyczność wpływała na ocenę wiarygodności.

Profesor miał ogromne doświadczenie jako praktyk i dydaktyk. Czytając sporządzone przez niego uzasadnienia wyroków, da się zaobserwować wszechstronność jego wiedzy – nie tylko prawniczej. Uzasadniając wyrok, Profesor przytaczał nie tylko odpowiednie przepisy, podając argumentację prawną, ale również korzystał z fachowej literatury z dziedziny psychologii. Potrafił spisać uzasadnienie wyroku tak, aby było zrozumiałe dla laika, ale również tak, by można było je opublikować – licząc się z tym, że będzie ono poddane analizie środowiska naukowego. O kunszcie i rzetelności wyroków zredagowanych przez Profesora świadczy również brak wniesienia jakichkolwiek skarg o nieważność wyroku w Sądzie Metropolitalnym w Katowicach w okresie, gdy był on oficjałem.

Można pokusić się o stwierdzenie, że wyroki Profesora z biegiem czasu i nabierania przez niego doświadczenia sędziowskiego, zaczęły przypominać wyroki rotalne. Niektóre z pierwszych wyroków były bardzo obszerne, przykładowo wyrok z 1991 r. liczył 15 stron, a z 1992 r. – 13. Z biegiem czasu ks. Sobański kondensował treści zawarte w uzasadnieniach wyroków do 5–6 stron. Znacznemu skróceniu uległo przedstawianie stanu faktycznego. Argumentacja prawna i rozstrzygnięcie, pod względem objętościowym, były stałe.

Dokonując analizy wyroków jednego autora, można pokusić się o generalne wnioski dotyczące stylu pisania wyroków *coram* Sobański. Najbardziej rozbudowaną częścią wyroku było zawsze uzasadnienie przedkładające stan prawny i faktyczny, rozstrzygnięcie było natomiast krótkie i rzeczowe. Argumenty przemawiające za rozstrzygnięciem przeważnie znajdowały się w uzasadnieniu prawnym i faktycznym (ks. Sobański nie wyodrębniał ich jako odrębnego podpunktu w wyroku, jak to czynił ze stanem prawnym i faktycznym). Profesor zwykł nie rozstrzygać w wyroku o kosztach. Wyroki redagowane przez ks. Sobańskiego nie realizowały kodeksowego zobowiązania do pouczenia stron o zobowiązaniach moralnych i cywilnych, którymi ewentualnie strony były związane wobec siebie i wobec potomstwa, co do zapewnienia utrzymania i wychowania (tylko w jednym z badanych wyroków znajduje się pouczenie o konieczności realizowania obowiązku alimentacyjnego wobec dziecka). Oczywiście, brak ten nie wpływał na ważność wyroku, lecz z pewnością ubogacalby

go, a niektórym stronom dawałby nie tylko naukę prawną, ale i moralne napomnienie. Profesor pod treścią wyroku pouczał strony jedynie co do środków odwoławczych od wyroku, lecz i to było rzadką praktyką. Tego rodzaju pouczenia przekazywane były stronom w piśmie przewodnim wysyłanym wraz z wyrokiem.

Dysertacja nie rozwiewa żadnych wątpliwości prawnych, lecz ukazuje praktyczne zastosowanie kan. 1095 nr 3 KPK w wyrokach zredagowanych przez znakomitego polskiego kanonistę ks. Remigiusza Sobańskiego, a przez to stanowi formę komentarza tego kanonu skierowaną zwłaszcza do praktyków. Analiza wyroków Profesora pozwala zawrzeć w pracy wnioski co do konstrukcji wyroku, metodologii jego pisania, mocnych stron oraz pewnych niedociągnięć.

Niniejsze opracowanie zawiera analizę niewielkiego wycinka działalności sądowniczej profesora Sobańskiego, pozostawia otwarte pole dla badań naukowych, których przedmiotem mogą stać się inne tytuły nieważności małżeństwa. Po liczbie opublikowanych wyroków dotyczących kan. 1095 nr 3 KPK *coram* Sobański oraz statystyce spraw wpływających do Sądu Metropolitalnego w Katowicach w okresie, kiedy Profesor był oficjałem, możemy zauważyć, jak istotny był to fragment Jego działalności sądowniczej. Wartym podkreślenia jest to, że w niniejszej monografii, oprócz prawa materialnego i procesowego oraz ukazania osobowości ks. Remigiusza Sobańskiego jako sędziego, znalazł się aspekt metodologii prawa kanonicznego wykorzystywanej przy spisywaniu wyroków.

Bibliografia

1. Źródła

1.1. Dokumenty teologiczno-prawne Kościoła powszechnego

Benedykt XVI, *Discorso Del Santo Padre Benedetto XVI Al Tribunale Della Rota Romana In Occasione Dell'inaugurazione Dell'anno Giudiziario*, 29 stycznia 2009, https://w2.vatican.va/content/benedict-xvi/it/speeches/2009/january/documents/hf_ben-xvi_spe_20090129_rota-romana.html.

Benedykt XVI, *Przemówienie do Roty Rzymskiej z 26 stycznia 2008*, „Acta Apostolicae Sedis” 100 (2008) n. 2, s. 84–88; tekst polski: „L'Osservatore Romano” wydanie polskie 2008 nr 3, s. 31–33.

Codex iuris canonici auctoritate Ioannis Pauli PP. II promulgatus, 25.01.1983, „Acta Apostolicae Sedis” 75 (1983) pars 2, s. 1–301; tekst łacińsko-polski: *Kodeks prawa kanonicznego*, przekład zatwierdzony przez Konferencję Episkopatu Polski, Poznań 1984.

Acta Tribunalium Sanctae Sedis, Supremum Signaturae Apostolicae Tribunal, Quaesitum de usu periti in causis nullitatis matrimonii, 16 czerwca 1998, „Periodica” 87 (1998), s. 619–622.

Dignitas connubii. Instrukcja Papieskiej Rady do spraw tekstów prawnych, którą należy zachować w sądach diecezjalnych i międzydiecezjalnych w prowadzeniu spraw o nieważność małżeństwa, 25 stycznia 2005, „Communicationes” 2005, s. 11–92; tekst polski: A. Dziega, M. Greszata, W. Kiwior, T. Rozkrut, H. Stawniak, R. Sztymmler, W. Wenz, A. Stankiewicz, *Komentarz do Instrukcji procesowej „Dignitas connubii”*, red. T. Rozkrut, Sandomierz 2007.

Joannes Paulus PP. II, *Allocutio ad Romanae Rotae Auditores simul cum officialibus et advocatis coram admissos, anno forensi ineunte*, 25 stycznia 1988, „Acta Apostolicae Sedis” 80 (1988), s. 1178–1185; tekst polski: Jan Paweł II, *Dzieła zebrane*, t. 5, Kraków 2007, s. 668–673.

Joannes Paulus PP. II, *Allocutio ad Rotae romanae auditores coram admissos*, 5 lutego 1987, „Acta Apostolicae Sedis” 79 (1987), s. 1453–1459; tekst polski: Jan Paweł II, *Dzieła zebrane*, t. 5, Kraków 2007, s. 663–667.

- Joannes PP. XXIII, Litterae Encyclicae *Ad Petri cathedram de veritate, unitate et pace caritatis afflatu provehendis*, 29 czerwca 1959, „Acta Apostolicae Sedis” 51 (1959), s. 497–631.
- Joannes PP. XXIII, Sollemnis allocutio *Questa festiva ricorrenza*, 25 stycznia 1959, „Acta Apostolicae Sedis” 51 (1959), s. 68–70.
- Katechizm Kościoła katolickiego*, Pallotinum 2009.
- Joannes Paulus PP. II, Constitutio apostolica *Pastor Bonus* de Romana Curia, 28 czerwca 1988, „Acta Apostolicae Sedis” 80 (1988), s. 841–912.
- Sacrosanctum Concilium Oecumenicum Vaticanum II, Constitutio pastoralis *Gaudium et spes* de Ecclesia in mundo huius temporis, 7 grudnia 1965, „Acta Apostolicae Sedis” 58 (1966), s. 1025–1115; tekst łacińsko-polski: Sobór Watykański II, Konstytucja duszpasterska o Kościele w świecie współczesnym *Gaudium et spes*, [w:] Sobór Watykański II, *Konstytucje, dekryty, deklaracje*, Poznań 1986, s. 830–987.
- Paulus PP. VI, Litterae apostolicae motu proprio datae *Causas matrimoniales* normae quaedam statuuntur ad processus matrimoniales expeditius absolvendos, 28 marca 1971, „Acta Apostolicae Sedis”, s. 441–446.
- Pius PP. XII, *Allocutio ad praelatos auditores ceterosque officiales et administros Tribunalis S. Romanae Rotae necnon eiusdem tribunalis advocatos et procuratores*, 1 października 1942, „Acta Apostolicae Sedis” 34 (1942), s. 338–343.
- Pontificia Commissio Codici Iuris Canonici Recognoscendo, *Acta Commissionis De Matrimonio*, „Communicationes” 12 (1980).
- Sacra Congregatio de Disciplina Sacramentorum, Instructio servanda a tribunalibus dioecesanis in pertractandis causis de nullitate matimoniorum *Provida Mater*, 15 sierpnia 1936, „Acta Apostolicae Sedis” 28 (1936), s. 313–372.

1.2. Materiały z Sądu Metropolitalnego w Katowicach

1.2.1. Wyroki 1. instancji

- Wyrok 1. instancji z 27 maja 1991.
- Wyrok 1. instancji z 1 sierpnia 1996.
- Wyrok 1. instancji z 10 grudnia 1999.
- Wyrok 1. instancji z 10 grudnia 2003.
- Wyrok 1. instancji z 10 maja 2001.
- Wyrok 1. instancji z 14 czerwca 1994.
- Wyrok 1. instancji z 14 grudnia 2001.
- Wyrok 1. instancji z 14 lutego 2002.
- Wyrok 1. instancji z 15 lipca 1992.
- Wyrok 1. instancji z 16 lutego 2000.

- Wyrok 1. instancji z 16 marca 2001.
Wyrok 1. instancji z 16 października 2001.
Wyrok 1. instancji z 17 grudnia 1993.
Wyrok 1. instancji z 17 kwietnia 1997.
Wyrok 1. instancji z 18 listopada 1996.
Wyrok 1. instancji z 18 listopada 1998.
Wyrok 1. instancji z 18 lutego 1992.
Wyrok 1. instancji z 18 maja 1992.
Wyrok 1. instancji z 18 maja 2001.
Wyrok 1. instancji z 19 kwietnia 1995.
Wyrok 1. instancji z 19 listopada 1996.
Wyrok 1. instancji z 2 kwietnia 1991.
Wyrok 1. instancji z 2 marca 1997.
Wyrok 1. instancji z 2 marca 1998.
Wyrok 1. instancji z 2 marca 2001.
Wyrok 1. instancji z 2 września 2002.
Wyrok 1. instancji z 20 czerwca 1994.
Wyrok 1. instancji z 20 grudnia 1997.
Wyrok 1. instancji z 20 lutego 2002.
Wyrok 1. instancji z 20 lutego 2003.
Wyrok 1. instancji z 20 marca 2000.
Wyrok 1. instancji z 20 października 1996.
Wyrok 1. instancji z 20 sierpnia 1992.
Wyrok 1. instancji z 20 stycznia 2003.
Wyrok 1. instancji z 21 października 1992.
Wyrok 1. instancji z 21 sierpnia 1992.
Wyrok 1. instancji z 22 października 1992.
Wyrok 1. instancji z 22 września 2002.
Wyrok 1. instancji z 22 września 2006.
Wyrok 1. instancji z 26 listopada 1990.
Wyrok 1. instancji z 26 marca 2004.
Wyrok 1. instancji z 26 października 1995.
Wyrok 1. instancji z 26 października 1996.
Wyrok 1. instancji z 27 listopada 1991.
Wyrok 1. instancji z 27 maja 1991.
Wyrok 1. instancji z 27 maja 1997.
Wyrok 1. instancji z 27 sierpnia 2004.
Wyrok 1. instancji z 28 czerwca 2001.
Wyrok 1. instancji z 28 czerwca 2002.
Wyrok 1. instancji z 28 czerwca 2005.
Wyrok 1. instancji z 28 grudnia 1998.

- Wyrok 1. instancji z 28 grudnia 1999.
Wyrok 1. instancji z 28 listopada 1990.
Wyrok 1. instancji z 28 listopada 2002.
Wyrok 1. instancji z 3 listopada 2000.
Wyrok 1. instancji z 3 lutego 1992.
Wyrok 1. instancji z 3 marca 1999.
Wyrok 1. instancji z 3 października 2003.
Wyrok 1. instancji z 3 stycznia 2003.
Wyrok 1. instancji z 30 grudnia 1996.
Wyrok 1. instancji z 30 grudnia 1997.
Wyrok 1. instancji z 30 grudnia 2000.
Wyrok 1. instancji z 30 lipca 2003.
Wyrok 1. instancji z 30 listopada 2004.
Wyrok 1. instancji z 30 maja 1995.
Wyrok 1. instancji z 30 października 2003.
Wyrok 1. instancji z 30 sierpnia 2000.
Wyrok 1. instancji z 30 stycznia 1995.
Wyrok 1. instancji z 30 stycznia 2000.
Wyrok 1. instancji z 30 stycznia 2001.
Wyrok 1. instancji z 30 stycznia 2004.
Wyrok 1. instancji z 30 września 2004.
Wyrok 1. instancji z 31 października 1991.
Wyrok 1. instancji z 4 czerwca 1994.
Wyrok 1. instancji z 4 listopada 2000.
Wyrok 1. instancji z 4 listopada 2004.
Wyrok 1. instancji z 4 lub 3 listopada 2000 [w treści podane 2 daty].
Wyrok 1. instancji z 5 czerwca 1991.
Wyrok 1. instancji z 5 czerwca 1992.
Wyrok 1. instancji z 5 czerwca 1998.
Wyrok 1. instancji z 5 lipca 2004.
Wyrok 1. instancji z 6 października 2003.
Wyrok 1. instancji z 7 kwietnia 1994.
Wyrok 1. instancji z 7 maja 2001.
Wyrok 1. instancji z 7 stycznia 2003.
Wyrok 1. instancji z 9 marca 2001.
Wyrok. 1 instancji z 18 lutego 1998.
Wyrok. 1. instancji z 3 listopada 2000.

1.2.2. Wyroki 3. instancji

- Wyrok 3. instancji z 5 maja 2003.
Wyrok 3. instancji z 30 lipca 2008.
Wyrok 3. instancji z 1 października 2001.
Wyrok 3. instancji z 10 września 1999.
Wyrok 3. instancji z 12 lipca 2010.
Wyrok 3. instancji z 14 grudnia 2009.
Wyrok 3. instancji z 15 grudnia 2003.
Wyrok 3. instancji z 15 listopada 1996.
Wyrok 3. instancji z 15 listopada 1997.
Wyrok 3. instancji z 15 maja 2009.
Wyrok 3. instancji z 16 grudnia 1996.
Wyrok 3. instancji z 16 lutego 2000.
Wyrok 3. instancji z 17 maja 2010.
Wyrok 3. instancji z 18 października 1998.
Wyrok 3. instancji z 18 października 1999.
Wyrok 3. instancji z 19 grudnia 2008.
Wyrok 3. instancji z 2 czerwca 2009.
Wyrok 3. instancji z 2 czerwca 2010.
Wyrok 3. instancji z 2 września 2002.
Wyrok 3. instancji z 20 grudnia 1997.
Wyrok 3. instancji z 20 listopada 1997. [1]
Wyrok 3. instancji z 20 listopada 1997. [2]
Wyrok 3. instancji z 20 marca 2000.
Wyrok 3. instancji z 20 stycznia 1998.
Wyrok 3. instancji z 24 czerwca 2010.
Wyrok 3. instancji z 25 lutego 2010.
Wyrok 3. instancji z 26 kwietnia 1999.
Wyrok 3. instancji z 28 grudnia 2000.
Wyrok 3. instancji z 3 lipca 2003.
Wyrok 3. instancji z 30 grudnia 1997.
Wyrok 3. instancji z 30 grudnia 1998.
Wyrok 3. instancji z 30 grudnia 1998.
Wyrok 3. instancji z 30 lipca 1998.
Wyrok 3. instancji z 30 lipca 2008.
Wyrok 3. instancji z 30 marca 2000.
Wyrok 3. instancji z 30 sierpnia 2004.
Wyrok 3. instancji z 30 stycznia 2000.
Wyrok 3. instancji z 30 stycznia 2001.
Wyrok 3. instancji z 4 grudnia 2009.

- Wyrok 3. instancji z 4 lipca 2003.
- Wyrok 3. instancji z 4 września 2009.
- Wyrok 3. instancji z 5 lutego 1998.
- Wyrok 3. instancji z 5 maja 2003.
- Wyrok 3. instancji z 5 października 2000.
- Wyrok 3. instancji z 6 marca 1998.
- Wyrok 3. instancji z 9 lipca 2003.

1.2.3. Inne

- Spis spraw Sądu Metropolitalnego w Katowicach.
- Notatki z rozmów Pracownikami Sądu Metropolitalnego (w archiwum własnym autora).

1.3. Wyroki publikowane

- Góralski W., *Dekret Roty Rzymskiej coram M. Giannellini z 18 lutego 1986 r. w sprawie o nieważność małżeństwa (z kan. 1101 § 2 i kan. 1095 nn. 2–3)*, „Prawo Kanoniczne” 1990 nr 3–4, s. 161–172.
- Góralski W., *Niezdolność charakterów a «icapacitas assumendi» (kan. 1095 nr 3 KPK) na przykładzie wyroku Roty Rzymskiej coram Burke z 18 lipca 1997 r.*, „Ius Matrimoniale” 2008, s. 179–191.
- Gręźlikowski J., *Wyrok III instancji Sądu Metropolitalnego w Katowicach (coram Sobański) z dnia 30 kwietnia 2004 r. w sprawie o nieważność małżeństwa NN z tytułu niezdolności psychicznej pozwanej do podjęcia i wypełnienia istotnych obowiązków małżeńskich*, „Ius Matrimoniale” 2005, s. 239–255.
- Wyrok coram Anné z 3 lutego 1973*, „Ephemerides Iuris Canonici” 1974 nr 1–4, s. 53–55.
- Wyrok coram Caberletti z 28 listopada 1997*, „Romanae Rotae Tribunal. Decisiones” 1997, s. 842–852.
- Wyrok coram Civili z 5 marca 1997*, „Rotae Romanae Tribunal Decisiones” 2002 nr 89, s. 177.
- Wyrok coram Colagiovanni z 31 maja 1994*, „Monitor Ecclesiasticus” 1997 nr 122, s. 378–390.
- Wyrok coram De Lanversin z 8 kwietnia 1987*, „Apostolicum Rotae Romanae Tribunal. Decisiones seu sententiae” (R. Sobański nie podaje dokładniejszych danych bibliograficznych).
- Wyrok coram Faltin z 4 marca 1992*, „Monitor Ecclesiasticus” 1994, s. 495.
- Wyrok coram Giannellini z 18 lipca 1986*, „Monitor Ecclesiasticus” 1987, s. 464–471.

- Wyrok *coram Heard* z 5 stycznia 1941, „Sancte Rota Romana Decisiones” 1941, s. 488–496.
- Wyrok *coram Jullien* z 16 października 1942, „Sancte Rota Romana Decisiones”, 1942 s. 775–781.
- Wyrok *coram Lefebvre* z 2 grudnia 1967, „Sancte Rota Romana Decisiones” 1967, s. 803.
- Wyrok *coram Lefebvre* z 31 stycznia 1976, „Ephemerides Iuris Canonici” 1976 nr 1–4, s. 285–287.
- Wyrok *coram López-Illana* z 19 lutego 1997, „Rotae Romanae Tribunal Decisiones” 2002, s. 138n.
- Wyrok *coram Palazzini* z 22 listopada 1962, „Sancte Rota Romana Decisiones” 1972, s. 620.
- Wyrok *coram Pompedda* z 14 lipca 1997, „Romanae Rotae Tribunal. Decsiones” 1997, s. 569–580.
- Wyrok *coram Pompedda* z 15 lipca 1994, „Romanae Rotae Tribunal. Decsiones” 1994, s. 392–402.
- Wyrok *coram Pompedda* z 6 października 1969, „Sancte Rota Romana Decisiones” 1969, s. 176.
- Wyrok *coram Raad* z 13 listopada 1979, „Monitor Ecclesiasticus” 1980, s. 30–45.
- Wyrok *coram Sabbatani* z 21 czerwca 1957, „Sancte Rota Romana Decisiones” t. 49, s. 500–513.
- Wyrok *coram Staffa* z 29 listopada 1975, „Periodica” 1977, s. 315.
- Wyrok *coram Stankiewicz* z 23 czerwca 1988, „Romanae Rotae Decsiones” 1988, s. 417.
- Wyrok *coram Stankiewicz* z 23 czerwca 1988, „Romanae Rotae Tribunal. Decisiones seu Seneentiae” 1988, s. 417.
- Wyrok *coram Teodorini* z 9 stycznia 1940, „Sancte Rota Romana Decisiones” 1940, s. 81–92.
- Wyrok z dnia 10 lipca 2009 r. z tytułu niezdolności pozwanej do podjęcia istotnych obowiązków małżeńskich, „Ius Matrimoniale” 2010, s. 199–211.
- Wyrok z dnia 10 maja 2001 r. z tytułu 1) błędu co do przymiotu osoby, 2) podstępnego wprowadzenia w błąd, 3) niezdolności do podjęcia istotnych obowiązków małżeńskich (anoreksja), „Ius Matrimoniale” 2002, s. 213–225.
- Wyrok z dnia 12 grudnia 1996 r. w sprawie o nieważność małżeństwa z tytułu niezdolności do podjęcia istotnych obowiązków małżeńskich, „Ius Matrimoniale” 1997, s. 221–232.
- Wyrok z dnia 14 grudnia 2006 r. z tytułu niezdolności pozwanego do podjęcia istotnych obowiązków małżeńskich, „Ius Matrimoniale” 2008, s. 193–199.
- Wyrok z dnia 15 września 2008 r. z tytułu niezdolności pozwanej do podjęcia istotnych obowiązków małżeńskich, „Ius Matrimoniale” 2009, s. 205–210.

- Wyrok z dnia 17 stycznia 1994 r. w sprawie o nieważność małżeństwa z tytułu niezdolności do podjęcia obowiązków małżeńskich z kan. 1095 n. 3, „Ius Matrimoniale” 1996 s. 221–242.
- Wyrok z dnia 2 grudnia 2005 r. z tytułu niezdolności do podjęcia istotnych obowiązków małżeńskich, „Ius Matrimoniale” 2006, s. 171–177.
- Wyrok z dnia 2 kwietnia 1997 r. w sprawie o nieważność małżeństwa z tytułu niezdolności do podjęcia istotnych obowiązków małżeńskich (biseksualizm), „Ius Matrimoniale” 1997, s. 233–241.
- Wyrok z dnia 2 września 1997 r. w sprawie o nieważność małżeństwa z tytułu braku wystarczającego rozeznania i niezdolności do podjęcia istotnych obowiązków małżeńskich (zgodność wyroków), „Ius Matrimoniale” 1998, s. 207–216.
- Wyrok z dnia 20 listopada 1997 r. w sprawie o nieważność małżeństwa z tytułu niezdolności do podjęcia istotnych obowiązków małżeńskich oraz błędu co do przymiotu osoby, „Ius Matrimoniale” 1998, s. 217–227
- Wyrok z dnia 21 grudnia 2004 r. z tytułu niezdolności pozwanej do podjęcia i wypełnienia istotnych obowiązków małżeńskich, „Ius Matrimoniale” 2005, s. 217–226.
- Wyrok z dnia 21 grudnia 2004 r. z tytułu niezdolności pozwanej do podjęcia i wypełnienia istotnych obowiązków małżeńskich, „Ius Matrimoniale” 2005, s. 227–230.
- Wyrok z dnia 21 grudnia 2006 r. z tytułu niezdolności do podjęcia istotnych obowiązków małżeńskich, „Ius Matrimoniale” 2008, s. 215–219.
- Wyrok z dnia 21 grudnia 2006 r. z tytułu niezdolności pozwanej oraz/lub powoda do podjęcia istotnych obowiązków małżeńskich, „Ius Matrimoniale” 2008, s. 209–213.
- Wyrok z dnia 25 listopada 1998 r. z tytułu niezdolności do podjęcia istotnych obowiązków małżeńskich, „Ius Matrimoniale” 1999, s. 273–283.
- Wyrok z dnia 27 listopada 2002 r. z tytułu wykluczenia potomstwa przez pozwaną oraz niezdolności do podjęcia istotnych obowiązków małżeńskich po stronie pozwanej i powoda, „Ius Matrimoniale” 2004, s. 211–221.
- Wyrok z dnia 28 grudnia 2006 r. z tytułu niezdolności pozwanego do podjęcia istotnych obowiązków małżeńskich, „Ius Matrimoniale” 2008, s. 201–208.
- Wyrok z dnia 28 listopada 2002 r. z tytułu niezdolności do podjęcia istotnych obowiązków małżeńskich, „Ius Matrimoniale” 2003, s. 221–230.
- Wyrok z dnia 28 października 2005 r. z tytułu poważnego braku rozeznania oraz/lub niezdolności do podjęcia istotnych obowiązków małżeńskich, „Ius Matrimoniale” 2006, s. 163–169.
- Wyrok z dnia 29 grudnia 2005 r. z tytułu niezdolności – z racji psychicznych – powoda do podjęcia istotnych obowiązków małżeńskich, „Ius Matrimoniale” 2006, s. 179–184.

- Wyrok z dnia 29 sierpnia 2006 r. z tytułu niezdolności do podjęcia istotnych obowiązków małżeńskich (safizm), „Ius Matrimoniale” 2007, s. 161–166.
- Wyrok z dnia 30 września 2008 r. z tytułu niezdolności do podjęcia istotnych obowiązków małżeńskich, „Ius Matrimoniale” 2009, s. 223–227.
- Wyrok z dnia 30 września 2008 r. z tytułu niezdolności powoda do podjęcia istotnych obowiązków małżeńskich, „Ius Matrimoniale” 2009, s. 211–215.
- Wyrok z dnia 30 września 2008 r. z tytułu niezdolności pozwanego do podjęcia istotnych obowiązków małżeńskich, „Ius Matrimoniale” 2009, s. 217–221.
- Wyrok z dnia 4 lipca 2003 r. (niezdolność do podjęcia istotnych obowiązków małżeńskich), „Ius Matrimoniale” 2004, s. 223–230.
- Wyrok z dnia 6 lipca 2009 r. z tytułu niezdolności pozwanego do podjęcia istotnych obowiązków małżeńskich, „Ius Matrimoniale” 2010, s. 213–216.
- Wyrok z dnia 9 grudnia 1997 r. z tytułu niezdolności do podjęcia istotnych obowiązków małżeńskich, „Ius Matrimoniale” 1999, s. 265–271
- Wyrok z dnia 10 lipca 2003 r. z tytułu niezdolności jednej i drugiej strony do podjęcia i wypełnienia istotnych obowiązków małżeńskich, „Ius Matrimoniale” 2005, s. 231–234.

2. Źródła prawa polskiego

- Ustawa z dnia 17 listopada 1964 r. Kodeks postępowania cywilnego (tekst jedn. Dz.U. z 2016 r. poz. 1822).
- Ustawa z dnia 27 lipca 2001 r. Prawo o ustroju sądów powszechnych (tekst jedn. Dz.U. z 2016 r. poz. 2062 z późn. zm.).
- Ustawa z dnia 29 sierpnia 1997 r. o ochronie danych osobowych (tekst jedn. Dz.U. z 2016 r. poz. 922).
- Ustawa z dnia 17 czerwca 2004 r. o skardze na naruszenie prawa strony do rozpoznania sprawy w postępowaniu przygotowawczym prowadzonym lub nadzorowanym przez prokuratora i postępowaniu sądowym bez nieuzasadnionej zwłoki (tekt jedn. Dz.U. z 2016 r. poz. 1259 z późn. zm.).

3. Literatura przedmiotu

- Aleksandrowicz J., *Zaburzenia nerwicowe*, Warszawa 1998.
- Bartczak A., *Prawo do obrony jako gwarancja poszukiwania prawdy obiektywnej o danym małżeństwie w procesie małżeńskim*, „Prawo i Kościół” 2011, t. 3, s. 89–99.
- Beal J., Coriden J., Green T., *New commentary on the Code of Canon Law*, New York, Machwah 2000.

- Bider M., Erlebach G., *Kwestia momentu procesowego uznania pozwanego nieobecny w procesie i nieważność małżeństwa*, „Rocznik Nauk Prawnych” 2011, s. 181–206.
- Bilikiewicz T., *Psychiatria kliniczna*, Warszawa 1971.
- Biskupski S., *Prawo małżeńskie Kościoła Rzymskokatolickiego, Proces małżeński*, t. 2, Olsztyn 1960.
- Bleuler M., *Lehrbuch der Psychiatrie*, Berlin 1916.
- Borucki J., *Istotne obowiązki małżeńskie w świetle przepisów prawa kanonicznego i polskiego*, „Studia wrocławskie” 2005, s. 250–266.
- Brzemia-Bonarek A., *Dopuszczalność dowodów zdobytych w sposób niegodziwy w kanonicznym procesie o stwierdzenie nieważności małżeństwa*, Katowice 2007.
- Brzemia-Bonarek A., *Bonum prolis w wyrokach coram Sobański*, w: *W orbicie zasady „odpowiedzialnego rodzicielstwa”. Adekwatne rozumienie pojęcia bonum prolis wyzwaniem dla współczesnej kanonistyki*, red. A. Pastwa, Katowice 2014, s. 115–129.
- Burke C., *Il „bonium coniugum e il bonum prolis: fini o proprietà del matrimonio?*, „Apollinaris” 1989, s. 558–570.
- Burke C., *The Bonum Coniugum and the Bonum Prolis; Ends or Properties of Marriage?*, „The Jurist” 1989, s. 704–713.
- Carson R., Butcher J., Mineka S., *Psychologia zaburzeń*, t. 1, Gdańsk 2011.
- Cymbała J., *Charakterystyka wyroków rotalnych wydanych z kan. 1095 nr 3 do roku 1992 w aspekcie obowiązków małżeńskich*, „Studia Warmińskie” 1998, cz. 2, s. 411–427.
- Cymbała J., *Istotne obowiązki małżeńskie i przyczyny niezdolności do ich podjęcia w wyrokach Roty Rzymskiej z lat 1983–1992 wydanych na podstawie kan. 1095 nr 3 kodeksu prawa kanonicznego opublikowanych w «Decisiones»*, Olsztyn 2002.
- Czapla M., *Charakterystyka prawna niezdolności psychicznej do przyjęcia istotnych obowiązków małżeńskich służących jedności i prokreacji (kan. 1095 nr 3 KPK)*, „Ius Matrimoniale” 2002, s. 45–65.
- Doroszewski W. (red.), *Słownik języka polskiego*, wersja online: <http://sjp.pwn.pl>.
- Drogowski M., *Niezdolność do podjęcia istotnych obowiązków małżeńskich z przyczyn natury psychicznej. Aspekt sądowo-psychiatryczny*, „Psychiatria Polska” 2010 nr 4, s. 487–496.
- Dziekoński S., *Otwarcie konferencji*, w: *Wkład księdza profesora Remigiusza Sobańskiego w rozwój kanonistyki, W dowód wdzięcznej pamięci o zasługach dla rozwoju kanonistyki, Materiały z konferencji naukowej zorganizowanej na Wydziale Prawa Kanonicznego UKSW w dniu 11 grudnia 2013 roku*, red. T. Gałkowski, Warszawa–Kraków 2014, s. 11–12.

- Dzierżon G., *Sąd Biskupi w Opolu w latach 1951–1992. Recepcja orzecznictwa Roty Rzymskiej*; praca niepublikowana – doktorat UKSW, Warszawa 1998.
- Dzierżon G., *Wpływ schizofrenii na ważność małżeństwa kanonicznego*, „Ius Matrimoniale” 2005, s. 29–52.
- Dzięga A., *Alkoholizm jako podstawa orzeczenia nieważności małżeństwa*, „Roczniki Nauk Prawnych” 1997, s. 85–98.
- Dzięga A., *Normy Instrukcji Dignitas connubii w konfrontacji w teorię procesu – zagadnienia wybrane w: Proces małżeński w świetle Dignitas connubii – pierwsze doświadczenia. Materiały ogólnopolskiego spotkania pracowników sądownictwa kościelnego w Gródku nad Dunajcem w dniach 11–12 czerwca 2002 r.*, red. T. Rozkrut, Tarnów 2008, s. 31–44.
- Dzięga A., *Sądowe dowodzenie kanonicznej niezdolności osoby do zawarcie małżeństwa z przyczyn alkoholizmu*, w: *Wpływ zaburzeń osobowości na kanoniczną zdolność osoby do zawarcia małżeństwa*, Kościelne prawo procesowe. *Materiały i studia*, t. 2, red. A. Dzięga, M. Greszata, Lublin 2002, s. 75–98.
- Dzięga A., *Specyfika decyzji kolegialnej w trybunale kościelnym w: Matrimonium spes mundi. Małżeństwo i rodzina w prawie kanonicznym polskim i międzynarodowym. Księga pamiątkowa dedykowana ks. prof. R. Sztymmlerowi*, red. T. Płoski, J. Krzywkowska, Olsztyn 2008, s. 185–193.
- Erlebach G., *Komentarz do kan. 1685*, w: *Komentarz do kodeksu prawa kanonicznego*, t. 5, s. 360.
- Erlebach G., *Polskie sprawy o nieważność małżeństwa kan. 1095 w świetle orzecznictwa Roty Rzymskiej*, „Biuletyn Stowarzyszenia Kanonistów Polskich” 1998, s. 39.
- Erlebach G., *Polskie sprawy o nieważność małżeństwa z kan. 1095 w świetle orzecznictwa Roty Rzymskiej*, w: *Osobowość kandydata do małżeństwa*, red. R. Sztymmler, Olsztyn 1999, s. 45–70.
- Fąka M., *Niezdolność do przyjęcia istotnych obowiązków małżeńskich jako tytuł nieważności małżeństwa*, „Prawo Kanoniczne” 1982 nr 1–2, s. 245–265.
- Foster M. S., *The promotion of the canonical right of children In situations of divorce and remarriage*, Washington 1994.
- Gałkowski T., *Teologiczny wymiar prawa kościelnego w myśli ks. prof. Remigiusza Sobańskiego*, w: *Wkład księdza profesora Remigiusza Sobańskiego w rozwój kanonistyki, W dowód wdzięcznej pamięci o zasługach dla rozwoju kanonistyki, Materiały z konferencji naukowej zorganizowanej na Wydziale Prawa Kanonicznego UKSW w dniu 11 grudnia 2013 roku*, red. T. Gałkowski, Warszawa-Kraków 2014, s. 43–67.
- Gołębiowska A., *Dowód z opinii biegłego sądowego w sprawach o nieważność małżeństwa z tytułów określonych w kan. 1095 nn. 1–3 kodeksu prawa kanonicznego z 1983 r. rozpatrywanych w Sądzie Metropolitalnym Warszawskim*, Warszawa 2006, doktorat niepublikowany.

- Gołębiowska A., *Forma wykluczenia «bonum prolis» w doktrynie i orzecznictwie rotacji rzymskiej*, „Ius Matrimoniale” 2012, s. 65–84.
- Gołębiowska A., *Geneza kan. 1095 kodeksu prawa kanonicznego Jana Pawła II*, „Prawo Kanoniczne” 2010 nr 3–4, s. 143–159.
- Gołębiowska A., *Osobowość niedojrzała jako podstawa orzeczenia nieważności małżeństwa w świetle wyroków rotacji Rzymskiej i trybunałów kościelnych*, „Prawo Kanoniczne” 2012 nr 4, s. 57–86.
- Gordon I., *Nowy Proces nieważności małżeństwa. Postępowanie, komentarze*, tłum. J. Walicki, Rzym 1983.
- Góralski W., *Brak wystarczającego używania rozumu jako tytuł nieważności małżeństwa (kan. 1095, nr 1)*, „Ius Matrimoniale” 1990, s. 21.
- Góralski W., *Dialog sędziego z biegłym w sprawach o nieważność małżeństwa z tytułu niezdolności psychicznej w świetle przemówienia papieża Jana Pawła II do Rotacji Rzymskiej z 5 lutego 1987*, w: *Studia nad małżeństwem i rodziną*, Warszawa 2007, s. 503–537.
- Góralski W., *Dobro małżonków a istotne obowiązki małżeńskie*, Warszawa 2010.
- Góralski W., *Dowód z opinii biegłego w procesie o stwierdzenie nieważności małżeństwa z kan. 1095 KPK w świetle instrukcji Dignitas connubii*, w: *Lex tua veritas. Księga pamiątkowa dedykowana Jego Magnificencji księdzu profesorowi Janowi Maciejowi Dyduchowi z okazji 70. rocznicy urodzin*, red. P. Majer, A. Wójcik, Kraków 2010, s. 425–434.
- Góralski W., *Dzierżon G., Niezdolność konsensualna do zawarcia małżeństwa kanonicznego, kan. 1095, nn. 1–3 KPK*, Warszawa 2001.
- Góralski W., *Ewolucja w ujęciu istotnego przedmiotu zgody małżeńskiej*, „Biuletyn stowarzyszenia kanonistów polskich” nr 25, <http://www.stowarzyszeniekanonistow.pl/index.php/artykuly/biuletyn-nr-25/53-ewolucja-w-ujciu-istotnego-przedmiotu-zgody-maeskiej>.
- Góralski W., *Dzierżon G., Niezdolność konsensualna do zawarcia małżeństwa kanonicznego, kan. 1095, nn. 1–3 KPK*, Warszawa 2001.
- Góralski W., *Istotna treść pojęcia «bonum prolis»*, w: *W orbicie zasad «odpowiedzialnego rodzicielstwa». Adekwatne rozumienie pojęcia bonum prolis wyzwaniem dla współczesnej kanonistyki*, A. Pastwa (red.), Katowice 2014, s. 11–29.
- Góralski W., *Istotne obowiązki małżeńskie w świetle orzecznictwa Rotacji Rzymskiej. Zarys problematyki*, „Prawo Kanoniczne” 2009 nr 3–4, s. 215–228.
- Góralski W., *Kanoniczna zgoda małżeńska*, Gdańsk 1991.
- Góralski W., *Kodyfikacja prawa w Kościele łacińskim po Soborze watykańskim II*, Płock 1983.
- Góralski W., *Kościelne prawo małżeńskie*, Warszawa 2006.
- Góralski W., *Małżeństwo kanoniczne*, Warszawa 2011.

- Góralski W., *Matrimonium facit consensus, Z orzecznictwa Roty Rzymskiej w sprawach o nieważność małżeństwa z tytułów dotyczących zgody małżeńskiej (1984–1997)*, Warszawa 2000.
- Góralski W., *Natura procesów o nieważność małżeństwa oraz zadania trybunału w ich prowadzeniu. Papież Jan Paweł II do Roty Rzymskiej 22 I 1996 r.*, „Ius Matrimoniale” 1997, s. 87–93.
- Góralski W., *Niezdolność do wypełnienia obowiązków małżeńskich jako tytuł nieważności małżeństwa*, „Studia plockie” 1981, s. 203–221.
- Góralski W., *Niezdolność do zawarcia małżeństwa według kan. 1095 nn. 1–3 KPK*, „Prawo Kanoniczne” 1996 nr 3–4, s. 25–42.
- Góralski W., *Poważny brak rozeznania oceniającego (kan. 1095, n. 2 KPK) a niezdolność do podjęcia istotnych obowiązków (kan. 1095, n. 3 KPK) w świetle wyroku Roty Rzymskiej coram Stankiewicz z 14 grudnia 2007 roku*, „Prawo i Kościół” 2011, t. 3, s. 7–39.
- Góralski W., *Przedmiot kanonicznej zgody małżeńskiej*, „Śląskie Studia Historyczno-Teologiczne” 2001, s. 173–183.
- Góralski W., *Studia nad małżeństwem i rodziną*, Warszawa 2007.
- Góralski W., *Wspólnota całego życia*, Częstochowa 1995.
- Góralski W., *Zadania psychologa w sprawach o nieważność małżeństwa w świetle wymogów nowego prawa małżeńskiego*, „Prawo Kanoniczne” 1986 nr 3–4, s. 163–172.
- Góralski W., *Znaczenie odpowiedzi papieskiej Komisji Autentycznej Interpretacji kodeksu prawa kanonicznego (z 1983 r.) udzielonych w dziedzinie prawa małżeńskiego*, „Ius Matrimoniale” 1997, s. 87–93.
- Góralski W., *Znaczenie orzecznictwa Rotalnego dla wymiaru sprawiedliwości w Kościele. Przemówienie papieża Benedykta XVI do Roty Rzymskiej z dnia 26 stycznia 2008 r.*, w: „Ius Matrimoniale” 2009, s. 131–138.
- Górka M., *Pojęcie praworzędności a praktyka sądownictwa kościelnego*, „Śląskie Studia Historyczno-Teologiczne” 2001, s. 230–234.
- Górka M., Typańska H., *Sąd biskupi (metropolitalny) w Katowicach 1923–1994*, „Śląskie Studia Historyczno-Teologiczne” 1994–95, s. 317–323.
- Graczyk K., *Niezdolność do wypełnienia zobowiązania bonum prolis przez nupturientów na skutek choroby neurologicznej. Interpretacja prawna zagadnienia*, „Studia Włocławskie” 2007, s. 320–330.
- Greszata M., *Iudicium cum principiis: kodeksowa weryfikacja wybranych zasad procesowych w kanonicznych sprawach o nieważność małżeństwa*, Lublin 2008.
- Greszata M., *Kanoniczny proces zwyczajny w ujęciu Księdza Profesora Jerzego Grzywacza*, Lublin 2007.
- Greszata M., *Litispendencia w procesie kanonicznym*, Lublin 2003, s. 148–162.

- Greszata M., *O pojęciu kanonicznej niezdolności osoby do zawarcia małżeństwa. Aspekt kanoniczny*, w: *Wpływ zaburzeń osobowości na kanoniczną zdolność osoby do zawarcia małżeństwa*, *Kościelne Prawo Procesowe. Materiały i studia*, t. 1, red. A. Dziega, M. Greszta, Lublin 2002, s. 11–25.
- Greszata M., *Poszlaka w kanonicznych procesach małżeńskich*, w: *Matrimonium spes mundi. Małżeństwo i rodzina w prawie kanonicznym, polskim i międzynarodowym. Księga pamiątkowa dedykowana ks. prof. Ryszardowi Szytychmiłowskiemu*, red. T. Płoski, J. Krzywkowska, Olsztyn 2008, s. 194–209.
- Greszata M., *Przewodniczący zespołu sędziowskiego w świetle instrukcji Dignitas connubii*, „*Rocznik Nauk Prawnych*” 2007 nr 2, s. 111–132.
- Greszata M., *Zasada kolegialności w procesie o nieważność małżeństwa w świetle instrukcji Dignitas connubii*, w: *Proces małżeński w świetle Dignitas connubii – pierwsze doświadczenia*. Tarnów 2008.
- Greszata M., *Zasada tajności i publiczności w sądownictwie kościelnym*, w: *Finis legis Christus. Księga pamiątkowa dedykowana księdzu profesorowi Wojciechowi Góralskiemu z okazji siedemdziesiątej rocznicy urodzin*, t. 1, red. J. Wroceński, J. Krajczyński, Warszawa 2009, s. 401–414.
- Greszata-Telusiewicz M., *Arcybiskup Andrzej Dziega jako procesualista*, „*Człowiek-Rodzina-Prawo*” 2012 nr 3, s. 12, http://www.kul.pl/files/629/untitled_folder/NUMER_3.pdf.
- Gręźlikowski J., *Co po rozwodzie? Duszpasterze i wierni świeccy wobec małżeństw niesakramentalnych i kanonicznego procesu o stwierdzenie nieważności małżeństwa*, Częstochowa 2005.
- Gręźlikowski J., *Czy w Kościele są rozwody? Informator dla wnoszących sprawę o nieważność małżeństwa*, Włocławek 2001.
- Gręźlikowski J., *Wyrok ostateczny Trybunału III instancji Sądu Metropolitalnego w Katowicach (coram Sobański) z dnia 30 kwietnia 2004 r. w sprawie o nieważność małżeństwa N.N. z tytułu niezdolności psychicznej pozwanej do podjęcia i wypełnienia istotnych obowiązków małżeńskich (kan. 1095 n. 3)*, „*Ius Matrimoniale*” 2005, s. 239–255.
- Grocholeski Z., *Struktura etapu dowodowego procesu*, w: *Plenitudo legis dilectio, Księga pamiątkowa dedykowana prof. dr hab. Bronisławowi W. Zubertowi OFM z okazji 65. rocznicy urodzin*, red. A. Dębiński, E. Szczot, Lublin 2000, s. 355–378.
- Grocholewski Z., *Pewność moralna jako klucz do lektury norm procesowych*, „*Ius Matrimoniale*” 1998, s. 9–43.
- Grocholewski Z., *Quisnam est pars conventa in causis nullitatis matrimonii?*, „*Periodica*” 1990, s. 357–391.
- Grocholewski Z., *Sędzia wobec ekspertyz neuropsychiatrycznych i psychologicznych. Rozważania nad ostatnim przemówieniem Ojca Świętego w Rocie Rzymskiej*, tłum. z j. włoskiego T. Pieronek, „*Prawo Kanoniczne*” 1988 nr 3–4, s. 87.

- Grocholewski Z., *Sędzia wobec ekspertyz neuropsychiatrycznych i psychologicznych. Rozważania nad ostatnim przemówieniem Ojca Świętego w Rocie Rzymskiej*, tłum. z j. włoskiego T. Pieronek, „Prawo Kanoniczne” 1988 nr 3–4, s. 75–98.
- Grocholewski Z., *Służba miłości w działalności sądowej Kościoła*, w: *Veritati Salvificae Servire. Księga pamiątkowa dedykowana ks. prof. zw. dr hab. Edwardowi Góreckiemu z racji 70 rocznicy urodzin*, red. W. Wenz, Wrocław 2002, s. 71–82.
- Grzywacz J., *Niektóre problemy postępowania dowodowego w procesie małżeńskim*, „Roczniki Teologiczno-Kanoniczne” 1987, s. 23–39.
- Guziak K., *Wyrok w sprawach kanonicznych o orzeczenie nieważności małżeństwa i w sprawach rozwodowych. Studium porównawcze*, Kraków 2013 – praca licencjacka niepublikowana.
- Hervada J., *Obligaciones esenciales del matrimonio*, „Ius Canonicum” 1991, s. 59–83.
- Jaklewicz T., *Chodzi mi o człowieka*, „Gość Niedzielny” 2010 nr 50, s. 28–29.
- Jakubik A., *Diagnostyka osobowości nieprawidłowej (psychopatii)*, w: *Osoba. Osobowość, zaburzenia osobowości*, Płock 2006, red. S. Tokarski, s. 99–110.
- Jan Paweł II, *Dzieła zebrane*, t. 5, Kraków 2007.
- Janczewski Z., *Ks. prof. dr hab. Remigiusz Sobański*, „Prawo Kanoniczne” 1999 nr 3–4, s. 3–5.
- Janczewski Z., *Sylwetka księdza profesora doktora habilitowanego Remigiusza Sobańskiego*, w: *Ksiądz rektor Remigiusz Sobański uczony, nauczyciel, sędzia*, red. W. Góralski, Warszawa 2005, s. 29–32.
- Kacprzyk W., *Prawo do prywatności w prawie kanonicznym i w prawie polskim*, Lublin 2008.
- Kasprzak S., *Wybrane zagadnienia z Prawa Kościelnego*, Lublin 2000.
- Kołbuc M., *Zakaz zawarcia małżeństwa w kodeksie prawa kanonicznego z 1983 r. i instrukcji procesowej Dignitas connubii*, „Kościół i Prawo” 2012 nr 1, s. 179–194.
- Kołodko A., *Przyczyny niezdolności konsensualnej do zawarcia małżeństwa w wyrokach Sądu Kościelnego w Białymstoku w latach 1983–2006*, Warszawa 2007, praca niepublikowana – doktorat UKSW.
- Kołodziej B., *Spuścizna naukowa księdza Remigiusza Sobańskiego w zbiorach Biblioteki Teologicznej Uniwersytetu Śląskiego – wstępna analiza*, „Śląskie Studia Historyczno-Teologiczne” 2013, s. 202–207.
- Kosowicz S., *Zdolność nupturientów do relacji międzyosobowych jako podstawa wyrażenia zgody małżeńskiej*, Radom 2000.
- Kraiński W., *Symulacja całkowita zgody małżeńskiej w orzeczeniach Roty Rzymskiej pod rządami kodeksu prawa kanonicznego*, Warszawa 2002, doktorat UKSW – praca niepublikowana.

- Krajczyński J., *Interpretacja i stosowanie norm dotyczących zgody małżeńskiej w perspektywie teologicznej*, w: *Podmiotowość osoby ludzkiej i konsens małżeński*, red. J. Krajczyński, Płock 2005, s. 55–72.
- Krajczyński J., *Wykluczenie nierozzerwalności małżeństwa w świetle orzecznictwa Roty Rzymskiej w latach 1983–1994*; Warszawa 1999, doktorat UKSW – praca niepublikowana.
- Kroczek P., *The Art of Legislation: the Principles of Lawgiving in the Church*, Kraków 2012.
- Kroczek P., *Ocena instrukcji „Dignitas connubii” z perspektywy sztuki legislacji*, „Prawo Kanoniczne” 2015 nr 1, s. 93–109.
- Kroczek P., *Teoria prawa kanonicznego w optyce ks. prof. Remigiusza Sobańskiego*, w: *Wkład księdza profesora Remigiusza Sobańskiego w rozwój kanonistyki, W dowód wdzięcznej pamięci o zasługach dla rozwoju kanonistyki, Materiały z konferencji naukowej zorganizowanej na Wydziale Prawa Kanonicznego UKSW w dniu 11 grudnia 2013 roku*, red. T. Gałkowski, Warszawa–Kraków 2014, s. 69–86.
- Krukowski J. i in., *Komentarz do kodeksu prawa kanonicznego*, t. I, V, Pallotinum 2007.
- Krupa A., *Wpływ alkoholizmu na zdolność osoby do zawarcia małżeństwa. Aspekt psychologiczny*, w: *Wpływ zaburzeń osobowości na kanoniczną zdolność osoby do zawarcia małżeństwa*, red. A. Dzięga, M. Greszata, Lublin 2002, s. 65–73.
- Krupa W., *Alkoholizm jako przyczyna nieważności małżeństwa*, „Ius Matrimoniale” 1996, s. 133–136.
- Krzysteczko H., *Osobowość*, w: *Psychologia dla teologów*, red. J. Makselon, Kraków 1995, s. 177–204.
- Lempa F., *Kompetencje, uprawnienia i obowiązki w Kościele Katolickim*, Białystok 2013.
- Leszczyński G., *Niedojrzałość emocjonalna a wykluczenie dobra małżonków*, „Ius Matrimoniale” 2002, s. 87–109.
- Leszczyński G., *Oświadczenia stron jako środek dowodowy w procesie o stwierdzenie nieważności małżeństwa*, „Prawo Kanoniczne” 2000 nr 1–2, s. 107–121.
- Leszczyński G., *Wartość dowodowa opinii biegłego w procesie o stwierdzenie nieważności małżeństwa*, „Ius Matrimoniale” 2004, s. 137–150.
- Lüdicke K. (red.), *Münsterischer Kommentar zum Codex Iuris Canonici unter besonderer Berücksichtigung der Rechtslage im Deutschland, Österreich und der Schweiz*, Essen 1985.
- Lüdicke K., Jenkins R. E., *Dignitas connubii: Norms and Commentary*, Alexandria 2006.
- Lüdicke K., *Psychisch bedingte Eheunfähigkeit (Begriffe-Abgrenzungen-Kriterien)*, Frankfurt am Mein, 1978.
- Majer P. i in., *Kodeks prawa kanonicznego. Komentarz*, Kraków 2011.

- Majer P., *Favor iuris dla małżeństwa czy favor liberatis dla małżonków*, w: *Lex Tua in corde meo. Studia i materiały dedykowane Jego Magnificencji bp. T. Pierronkowi z okazji 40-lecia pracy naukowej*, red. P. Majer, A. Wójcik, Kraków 2004, s. 341–357.
- Majer P., *Niestawiennictwo strony pozwanej w procesie o stwierdzenie nieważności małżeństwa*, „*Ius Matrimoniale*” 2002, s. 167–190.
- Majer P., *Zawarcie małżeństwa kanonicznego a obowiązki naturalne wynikające z poprzedniego związku*, „*Annales Canonici*” 2008 nr 4, s. 63–81
- Malinowski A., *Podstawowe zagadnienia w orzecznictwie sądowopsychiatrycznym*, Warszawa 1961.
- Mierzejewski K., *Poszukiwanie prawdy obiektywnej*, „*Prawo Kanoniczne*” 2013 nr 1, s. 137–152.
- Mierzejewski K., *Pojęcie «dobro potomstwa» jako źródło praw i obowiązków małżeńskich w świetle prawa kanonicznego*, „*Studia gdańskie*” 2011, s. 123–139.
- Międzynarodowa Statystyczna Klasyfikacja Chorób i Problemów Zdrowotnych, Rewizja dziesiąta. Klasyfikacja zaburzeń psychicznych i zaburzeń zachowania w ICD-10. Opisy kliniczne i wskazówki diagnostyczne*, Kraków–Warszawa 1997.
- Misztal H., *Biegli w postępowaniu kanonizacyjnym*, Lublin 1985, s. 17–26.
- Navarrete U., *Schema Iuris Recogniti „De Matrimonio”*, *Textus et Observationes*, „*Periodica*” 1974, s. 611–658.
- Nowakowski B., *Nowe regulacje procesowe w Dignitas Conubii. Wybrane zagadnienia*, „*Seminare*” 2010, t. 28, s. 55–64.
- Nowicka U., *Obrońca węzła małżeńskiego wobec opinii biegłych w sprawach z tytułu niezdolności z przyczyn natury psychicznej do podjęcia istotnych obowiązków małżeńskich (kan. 1095 nr 3 KPK)*, „*Annales Canonici*” 2010, s. 235–254.
- Nowicka U., *Przyczyny nieusuwalnej i usuwalnej nieważności wyroku w kanonicznym procesie małżeńskim*, „*Prawo Kanoniczne*” 2008 nr 3–4, s. 275–297.
- Pastwa A., *Caritas fundamentem kościelnego wymiaru sprawiedliwości*, w: *Sędzia i pasterz. Księga pamiątkowa w 50-lecie pracy ks. Remigiusza Sobańskiego w Sądzie Metropolitalnym w Katowicach (1957–2007)*, red. H. Typańska, Katowice 2007, s. 149–160.
- Pastwa A., *Niezdolność do wypełnienia zadań rodzicielskich i wychowawczych*, w: *W orbicie zasad «odpowiedzialnego rodzicielstwa». Adekwatne rozumienie pojęcia bonum prolis wyzwaniem dla współczesnej kanonistyki*, A. Pastwa (red.), Katowice 2014, s. 46–64.
- Pastwa A., *Pasterski wymiar posługi sędziego kościelnego w rozstrzyganiu spraw o nieważność małżeństwa*, w: *Vobis Episcopus Vobiscum Christianus. Księga Jubileuszowa dedykowana Księdzu Arcybiskupowi Damianowi Zimoniowi*, red. W. Myszor, A. Malina, Katowice 2004, s. 137–145.

- Pastwa A., *Personalistyczna wizja małżeństwa: idealizm czy realizm?*, „Ius Matrimoniale” 2004, s. 7–24
- Pastwa A., *Prawne znaczenie miłości małżeńskiej*, Katowice 1999.
- Pawlaszczyk A., „Mam do czynienia z człowiekiem”. *Ksiądz Remigiusz Sobański – sędzia*, w: *Wkład księdza profesora Remigiusza Sobańskiego w rozwój kanonistyki, W dowód wdzięcznej pamięci o zasługach dla rozwoju kanonistyki, Materiały z konferencji naukowej zorganizowanej na Wydziale Prawa Kanonicznego UKSW w dniu 11 grudnia 2013 roku*, red. T. Gałkowski, Warszawa–Kraków 2014, s. 137–159.
- Pawlaszczyk A., *Mam do czynienia z człowiekiem*, w: *Sędzia i pasterz. Księga pamiątkowa w 50-lecie pracy ks. Remigiusza Sobańskiego w Sądzie Metropolitalnym w Katowicach (1957–2007)*, red. H. Typańska, Katowice 2007, s. 23–32.
- Pawlaszczyk A., *Między miłością a prawdą, czyli de pastore bono et iudice iusto...*, w: *Sędzia i Pasterz. Księga pamiątkowa w 50-lecie pracy ks. Remigiusza Sobańskiego w Sądzie Metropolitalnym w Katowicach (1957–2007)*, red. H. Typańska, Katowice 2007, s. 161–169.
- Pawluk T., *Kanoniczny proces małżeński*, Warszawa 1973.
- Pawluk T., *Prawo kanoniczne według Kodeksu Jana Pawła II*, t. 1, *Zagadnienia wstępne i normy ogólne*, Olsztyn 2001.
- Pawluk T., *Prawo kanoniczne według Kodeksu Jana Pawła II*, T. 3, *Prawo małżeńskie*, Olsztyn 1996.
- Pawluk T., *Prawo małżeńskie*, t. 3, Olsztyn 1984.
- Pawluk T., *Procesy małżeńskie*, „Prawo Kanoniczne” 1984 nr 3–4, s. 91–99.
- Paździor S., *Alkoholizm a psychiczna niezdolność do zawarcia związku małżeńskiego. Aspekt kanoniczny*, w: *Wpływ zaburzeń osobowości na kanoniczną zdolność osoby do zawarcia małżeństwa*, red. A. Dziega, M. Greszata, Lublin 2002, s. 49–64.
- Paździor S., *Przyczyny psychiczne niezdolności osoby do zawarcia małżeństwa w świetle kan. 1095 n. 3*, Lublin 2009.
- Paździor S., *Uchylenie klauzul dołączanych do wyroków w Trybunale archidiecezji Lubelskiej*, „Ius Matrimoniale” 1997, s. 145–157.
- Paździor S., *Udawanie alkoholizmu jako przyczyny niezdolności osoby do wyrażenia zgody małżeńskiej*, w: *Ecclesia et status. Księga jubileuszowa z okazji 40-lecia pracy naukowej profesora Józefa Krukowskiego*, red. A. Dębiński, K. Orzeszyna, M. Sitarz, Lublin 2004, s. 507–528.
- Pietrzak J., *Kardynał Józef Glemp jako Prymas Polski*, „Warszawskie Studia Teologiczne” 2006, s. 29–46.
- Pietrzykowski H., *Metodyka pracy sędziego w sprawach cywilnych*, Warszawa 2014.
- Pikus Sz., *Niezawisłość sędziego kościelnego*, Lublin -Sandomierz 2009.
- Płodzień S., *Dowód z opinii biegłych w procesie kanonicznym*, Lublin 1958.

- Płużek Z., *Psychologia pastoralna*, Kraków 2002.
- Pompedda M., *L'incapacita consensuale*, „Ius Canonicum” 1991 nr 61, s. 107–138.
- Pompedda M.F., *De incapacitate assumendi obligations matrimonii essentials. Potissimum juxta rotalem jurisprudentiam*, „Periodica” 1986, s. 129–152.
- Prusiński Z., *Wyroki Trybunału Łomżyńskiego w sprawach rozpoznawanych w kolejnych instancjach z tytułu przymusu i bojaźni oraz symulacji w latach 1945–2005*, Warszawa 2011, doktorat UKSW – praca niepublikowana.
- Pużyński S., *Depresje*, Warszawa 1988.
- Rapacz Z., *Reforma procesu o stwierdzenie nieważności małżeństwa w okresie posoborowym w kodeksie Jana Pawła II*, Kraków 1994.
- Reczuch J., Rybicka-Ziarko J., *Problem wykorzystania dowodów zdobytych w sposób niegodziwy w kanonicznym procesie o nieważność małżeństwa*, w: *Problemy z sądową ochroną praw człowieka*, red. R. Sztymmler, J. Krzywkowska, t. 1, Olsztyn 2012, s. 131–134.
- Reinhardt H., *Kryteria rozróżniania między brakiem woli zawarcia małżeństwa a incapacitas*, w: *Osobowość kandydata do małżeństwa*, red. R. Sztymmler, Olsztyn 1999, s. 27–43.
- Rozkrut T. (red.), *Proces małżeński w świetle Dignitas connubii – pierwsze doświadczenia. Materiały z ogólnopolskiego spotkania pracowników sądownictwa kościelnego w Gródku nad Dunajcem w dniach 13–14 czerwca 2005 r.*, Tarnów 2006.
- Rozkrut T., *Formuła wątpliwości (DC, art. 135 § 3): zgodność oraz niezgodność tytułów małżeńskich (wymiar prawno-duszpasterski)*, w: *Ars boni et aequi, Księga pamiątkowa dedykowana księdzu profesorowi Remigiuszowi Sobańskiemu z okazji siedemdziesiątej rocznicy urodzin*, red. J. Wroceński, H. Pietrzak, Warszawa 2000, s. 451–470.
- Rozkrut T., *Komentarz do Instrukcji procesowej „Dignitas connubii”*, Sandomierz 2007.
- Rozkrut T., *Proces małżeński według Instrukcji Dignitas connubii. Materiały z ogólnopolskiego spotkania pracowników sądownictwa kościelnego w Gródku nad Dunajcem w dniach 13–14 czerwca 2005 r.*, Tarnów 2006.
- Rozkrut T., *Schemat formalnoprawny kanonicznego procesu małżeńskiego*, w: *Lex Tua Veritas, Księga pamiątkowa dedykowana Jego Magificencji księdzu profesorowi Janowi Maciejowi Dyduchowi z okazji 70. rocznicy urodzin*, Kraków 2010, s. 557–569.
- Rozkrut T., *Walor opinii biegłego w kanonicznym procesie małżeńskim (studium historyczno-prawne)*, Tarnów 2002.
- Rozkrut T., *Zadania biegłych w kościelnym postępowaniu sądowym*, „Prawo Kanoniczne” 2006 nr 3–4, s. 63–86.
- Schulte W., Tolle R., *Psychiatrie*, Berlin Heidelberg 1973 i następne wydania.
- Sęk H. (red.), *Psychologia kliniczna*, t. 2, Warszawa 2010.

- Skawiński B., *Ewolucja kanonicznego prawa małżeńskiego na przykładzie «bonum coniugum»*, „Warszawskie Studia Teologiczne” 2015 nr 3, s. 118–139.
- Skonieczny P., *Potestas sacra według Klausa Mörsdofra – założenia teologiczne, struktura, sposób przekazywania i charakter*, „Annales Canonici” 2013, s. 17–38.
- Sobański R., *Czy dokumenty prywatne zdobyte w sposób niegodziwy są dopuszczalne jako dowody w kanonicznym procesie o nieważność małżeństwa?*, „Ius Matrimoniale” 2003, s. 133–145.
- Sobański R., *Ćwierćwiecze stosowania KPK z 1983 r. w Polsce. Doświadczenia z perspektywy*, w: *Finis Legis Christus. Księga pamiątkowa dedykowana księdzu profesorowi Wojciechowi Góralskiemu z okazji siedemdziesiątej rocznicy urodzin*, t. 1, Warszawa 2009, s. 739–751.
- Sobański R., *Dylematy przy stosowaniu kanonu 1095*, „Prawo Kanoniczne” 2005 nr 1–2, s. 49–55.
- Sobański R., *Iudex veritatem de matrimonio dicit*, „Ius Matrimoniale” 1999, s. 181–196.
- Sobański R., *Kanoniczny proces o nieważność małżeństwa (uwagi w świetle 50-letniego doświadczenia)* w: *Zagadnienia kościelnego prawa majątkowego i procesowego*, Lublin 2008, red. E. Szczot, S. Białek, s. 89–100.
- Sobański R., *Konkretyzacja normy kanonicznej*, w: *Lex tua in corde meo. Studia i materiały dedykowane Jego Magnificencji bp. Tadeuszowi Pieronkowi z okazji 40-lecia pracy naukowej*, red. P. Majer, A. Wójcik, Kraków 2004, s. 359–370.
- Sobański R., *Metodologia prawa kanonicznego*, Warszawa 2009.
- Sobański R., *Nauki podstawowe prawa kanonicznego*, t. 1 i 2, *Teoria prawa kanonicznego*, Warszawa 2001.
- Sobański R., *Ochrona małżeństwa w kanonicznym prawie małżeńskim*, „Prawo Kanoniczne” 2009 nr 3–4, s. 155–171.
- Sobański R., *Orzekanie nieważności małżeństwa z dwu (lub więcej) tytułów wadliwego konsensu*, „Ius Matrimoniale” 2000, s. 139–149.
- Sobański R., *Teoria prawa kościelnego*, Warszawa 1992.
- Sobański R., *Uwagi o funkcji sędziego w procesie o nieważność małżeństwa*, „Ius Matrimoniale” 1998, s. 45–59.
- Sobański R., *Uwagi o funkcji sędziego w procesie o nieważność małżeństwa*, w: *Ksiądz rektor Remigiusz Sobański. Uczony, nauczyciel, sędzia – referat wygłoszony na ogólnopolskim zebraniu kanonistów 24.11.1997 w ATK*, red. W. Góralski, Warszawa 2005, s. 227–243.
- Sobański R., *Uwagi o tożsamości sędziego kościelnego*, „Prawo Kanoniczne” 2002 nr 3–4, s. 3–22.
- Sobański R., *Wartości wyznaczające normy kan. 1091–1103 KPK*, w: *Podmiotowość osoby ludzkiej i konsens małżeński*, red. J. Krajczyński, Płock 2005, s. 19–35.

- Sobczak A., *Czym jest chrześcijańskie małżeństwo? Istota chrześcijańskiego małżeństwa w świetle kanonistyki*, Poznań 2006.
- Sobczak A., *Proces o stwierdzenie nieważności małżeństwa kościelnego*, Gniezno 2001.
- Sokołowski J., *Sprawy o stwierdzenie nieważności małżeństwa z udziałem biegłych*, „Prawo Kanoniczne” 2013 nr 4, s. 101–115.
- Sosnowski A., *Niewystarczalność niezdolności relatywnej do stwierdzenia nieważności małżeństwa według kan. 1095 n. 3*, w: *Servabo legem in toto corde meo. Księga pamiątkowa dedykowana księdzu profesorowi Józefowi Krzywdzie CM, dyrektorowi Instytutu Prawa Kanonicznego UPJPII z okazji 70. Rocznicy urodzin*, red. A. Zakręta, A. Sosnowski, Kraków 2013, s. 481–495.
- Sperling A., *Psychologia*, Poznań 1995.
- Staniszewski I., *Godziwość jako kategoria kanoniczna*, w: *Kościelne prawo procesowe. Prawo rodzinne. Materiały i studia*, t. IV, red. A. Dzięga, M. Greszata, P. Telusiewicz, Lublin 2007, s. 368–391.
- Stankiewicz A., *Wpływ alkoholizmu na ważność umowy małżeńskiej*, „Kościół i Prawo” 1984 nr 3, s. 111–123.
- Stawniak H., *Jedność i nierozzerwalność małżeństwa*, „Prawo Kanoniczne” nr 1–2, 1991, s. 103–120.
- Stawniak H., *Niezdolność absolutna czy również niezdolność relatywna?*, „Prawo Kanoniczne” 2011 nr 1–2, s. 145–160.
- Stawniak H., *Niezdolność do podjęcia istotnych obowiązków małżeńskich z przyczyn natury psychicznej: (n. 3 kan. 1095 KPK)*, „Prawo Kanoniczne” 2005 nr 1–2, s. 35–47.
- Stawniak H., *Niezdolność do zawarcia małżeństwa (kan. 1095 KPK) w świetle przemówień papieskich do Roty Rzymskiej i nauki Kościoła*, „Prawo Kanoniczne” 2009 nr 3–4, s. 227–246.
- Stawniak H., *Powitanie uczestników*, w: *Wkład księdza profesora Remigiusza Sobańskiego w rozwój kanonistyki, W dowód wdzięcznej pamięci o zasługach dla rozwoju kanonistyki, Materiały z konferencji naukowej zorganizowanej na Wydziale Prawa Kanonicznego UKSW w dniu 11 grudnia 2013 roku*, red. T. Gałkowski, Warszawa–Kraków 2014, s. 7–10.
- Stawniak H., *Uprawnienie-obowiązek zrodzenia i wychowania potomstwa w świetle kanonicznego prawa małżeńskiego*, „Prawo Kanoniczne” 1989 nr 3–4, s. 125–142.
- Stepulak M. Z., *Osobowy wymiar małżeństwa kanonicznego jako punkt odniesienia w pracy biegłego psychologa*, „Ius Matrimoniale” 2003, s. 179–191.
- Stepulak M., *Niedojrzałość osobowości jako istotny problem psychologiczny w sprawach dotyczących orzeczenia nieważności małżeństwa (z praktyki biegłego psychologa)*, w: *Wpływ zaburzeń osobowości na kanoniczną zdolność*

- osoby do zawarcia małżeństwa*, red. A. Dziega, M. Greszata, Lublin 2002, s. 133–142.
- Studen S., *Osobowościowe uwarunkowania niepowodzenia w małżeństwie*, w: *Małżeństwo – przymierze miłości*, red. J. Misiurek, W. Słomka, Lublin 1995, s. 199–212.
- Studen S., *Osobowość zależna a psychiczna niezdolność osoby do zawarcia małżeństwa*, w: *Wpływ zaburzeń osobowości na kanoniczną zdolność osoby do zawarcia małżeństwa*, red. A. Dziega, M. Greszata, Lublin 2002, s. 99–108.
- Strelau J., D. Doliński, *Psychologia akademicka*, t. 2, Gdańsk 2015.
- Szczot E., *Ochrona rodziny w prawie kościoła łacińskiego*, Lublin 2010.
- Sztymchmiller R., *Dowodzenie nieważności małżeństwa w świetle dyskusji kanonistów w latach 1997–1998*, „Prawo Kanoniczne” 1999 nr 1–2, s. 179–190.
- Sztymchmiller R., *Istotne obowiązki małżeńskie*, Warszawa 1997.
- Sztymchmiller R., *Obowiązki małżeńskie – istotne i nieistotne*, „Ius Matrimoniale” 1998, s. 115–134.
- Sztymchmiller R., *Obowiązki małżeńskie*, Warszawa 1999.
- Sztymchmiller R., *Ochrona praw człowieka w normach kanonicznego procesu spornego*, Olsztyn 2003.
- Sztymchmiller R., *Opinie biegłych w procesie o nieważność małżeństwa*, w: *Lex tua veritas. Księga pamiątkowa dedykowana Jego Magnificencji Księdzu Janowi Maciejowi Dyduchowi z okazji 70. rocznicy urodzin*, red. P. Majer, A. Wójcik, Kraków 2010, s. 613–627.
- Sztymchmiller R., *Oświadczenia stron jako środek dowodowy*, w: *Ecclesia et status. Księga jubileuszowa z okazji 40-lecia pracy naukowej profesora Józefa Krukowskiego*, red. A. Dębiński, K. Orzeszyna, M. Sitarz, Lublin 2004, s. 563–579.
- Sztymchmiller R., *Problem określenia istotnych obowiązków małżeńskich*, „Ius Matrimoniale” 1996, s. 59–77.
- Sztymchmiller R., *Sądownictwo kościelne w służbie praw człowieka*, Olsztyn 2000.
- Sztymchmiller R., *Stwierdzenie nieważności małżeństwa z tytułu niezdolności do podjęcia istotnych obowiązków małżeńskich*, „Kościół i Prawo” 1998, s. 209–215.
- Świaczny S., *Rozwiązanie małżeństwa i stwierdzenie nieważności małżeństwa w sądach kościelnych. Pisma procesowe*, Warszawa 2007.
- Świto L., *Wykluczenie bonum prolis w doktrynie i orzecznictwie Roty Rzymskiej*, Warszawa 2001, praca niepublikowana – doktorat UKSW.
- Typańska H., *Pola aktywności księdza oficjała Remigiusza Sobańskiego*, w: *Sędzia i Pasterz. Księga pamiątkowa w 50-lecie pracy ks. Remigiusza Sobańskiego w Sądzie Metropolitalnym w Katowicach (1957–2007)*, red. H. Typańska, Katowice 2007, s. 11–18.
- Vernay J., Draillard B., *Stwierdzenie nieważności małżeństwa. Praktyczny poradnik*, tłum. S. Filipowicz, Poznań 2014.

- Viladrich P.-J., *Konsens małżeński. Sposoby prawnej oceny i interpretacji w kano- nicznych procesach o stwierdzenie nieważności małżeństwa (kanony 1095– 1107 Kodeksu Prawa Kanonicznego)*, Warszawa 2002.
- Viladrich P.-J., *Konsens małżeński. Sposoby prawnej oceny i interpretacji w kano- nicznych procesach o stwierdzenie nieważności małżeństwa (kanony 1095– 1107 kodeksu prawa kanonicznego)*, Warszawa 2002, tłumaczenie na j. polski S. Świaczny.
- Wasemann P., *Psychiczna niezdolność do małżeństwa jako problem sądownictwa kościelnego*, tłum. z j. niemieckiego B. Nalewajko, „Kościół i Prawo” 1984, s. 79–110.
- Wenz W., *Decyzje sędziego. Przesłanie sprawy do trybunału apelacyjnego i postę- powanie w: Proces małżeński według Instrukcji «Dignitas connubii». Materiały z ogólnopolskiego spotkania pracowników sądownictwa kościelnego w Gródku nad Dunajcem w dniach 13–14 czerwca 2005 r.*, red. T. Rozkrut, Tarnów 2006, s. 129–144.
- Wenz W., Wróblewski P., *Urząd obrońcy węzła i procesowe decyzje sędziego na etapie wyrokowania. Zagadnienia wybrane z procesu o nieważność małże- stwa*, Wrocław 2007.
- Wesemann P., *Psychiczna niezdolność do małżeństwa jako problem sądownictwa kościelnego*, Kościół i Prawo 1984, s. 79–110.
- Witkowski W., *Kryteria oceny dowodów w procesach o nieważność małżeństwa*, „Kościół i Prawo” 2014, s. 87–107.
- Wójcicki R., *Znaczenie świadectw kwalifikacyjnych w procesie o stwierdzenie nie- ważności małżeństwa*, w: *Dowodzenie w procesach kościelnych*, red. J. Krzyw- kowska, R. Sztymmler, Olsztyn 2014, s. 161–170.
- Wójcik A., *Kilka konsekwencji właściwego rozumienia terminu assumere z kan. 1095 nr 3 KPK*, w: *Sędzia i Pasterz. Księga pamiątkowa w 50-lecie pracy ks. Remigiusza Sobańskiego w Sądzie Metropolitalnym w Katowicach (1957– 2007)*, red. H. Typańska, Katowice 2007, s. 258–266.
- Wroceński J., *Sylwetka naukowa Księdza Profesora Remigiusza Sobańskiego*, w: *Ars boni et aequi. Księga pamiątkowa dedykowana księdzu profesorowi Remigiuszowi Sobańskiemu z okazji osiemdziesiątej rocznicy urodzin*, red. J. Wroceński, H. Pietrzak, Warszawa 2010, s. 23–27.
- Zieliński, J., *Rozwiedzeni w Kościele: istotne obowiązki małżeńskie w świadomo- ści chrześcijan rozwiedzionych na przykładzie wybranych parafii Archidiecezji Warmińskiej: studium kanonistyczno-socjologiczno-pastoralne*, Warmińskie wydawnictwo diecezjalne 2008.
- Zimbaro P., Gerrig R., *Psychologia i życie*, red. polskiego wydania M. Materska, Warszawa 2012.
- Zubert W., *Biseksualizm a zdolność do zgody małżeńskiej*, w: *Tożsamość seksualna nupturientów a zdolność do zgody małżeńskiej. Materiały I Międzynarodowego*

symposium Prawa Kanonicznego – zorganizowanego przez Katedrę Prawa Kanonicznego Wydziału Teologicznego Uniwersytetu Opolskiego w Opolu 16.10.1996, red. B. Zubert, Opole 1998, s. 78–98.

Żurowski M., *Niezdolność do podjęcia obowiązków małżeńskich z przyczyn psychicznych*, „Prawo Kanoniczne” 1986 nr 3–4, s. 153–162.

Żurowski M., *Przedmiot zgody małżeńskiej i zdolność do wypełnienia obowiązków w ocenie umysłu poprzedzającej rozważną decyzję nupturienta: studium w oparciu o nowsze wyroki rotalne*, „Prawo Kanoniczne” 1983 nr 1–2, s. 243–283.

Wykaz skrótów

art. – artykuł

c. – *coram*

CIC – *Codex iuris canonici*, Kodeks prawa kanonicznego 1917

DC – Instrukcja procesowa *Dignitas Connubii*

dn. – dnia

Dz.U. – „Dziennik Ustaw Rzeczypospolitej Polskiej”

Ef – List do Efezjan

GS – Konstytucja Apostolska *Gaudium et Spes*

kan. – kanon

KPK – *Codex iuris canonici*, Kodeks prawa kanonicznego 1983

m.in. – między innymi

MonEcc – „Monitor Ecclesiasticus”

n. – następne

nr – numer

PB – Konstytucja Apostolska *Pastor Bonus* o Kurii Rzymskiej

Periodica – „Periodica de re morali, canonical, liturgica” (od 1991: „Periodica de re canonica”)

pkt – punkt

por. – porównaj

późn. – późniejsze

publ. – publikowany

RRDec – *Romanae Rotae Tribunal. Decisiones seu Sententiae*, Typis Polyglottis Vaticanis (od 1994: *Sacrae Romanae Rotae Tribunal. Decisiones seu Sententiae*, Typis Polyglottis)

s. – strona

t. – tom

ust. – ustęp

zob. – zobacz

Ks. prof. dr hab. Remigiusz Sobański (1930–2010) – nota biograficzna

Ksiądz profesor Remigiusz Sobański urodził się 1 sierpnia 1930 r. w Tarnowskich Górach. Po maturze wstąpił do Śląskiego Seminarium Duchownego w Krakowie. W 1954 r. przyjął święcenia kapłańskie w Piekarach Śląskich z rąk biskupa Zdzisława Golińskiego. Swoją karierę naukową rozpoczął w Krakowie, gdzie po ukończeniu studiów na Wydziale Teologii Uniwersytetu Jagiellońskiego uzyskał tytuł doktora – miał wówczas zaledwie 24 lata. W 1971 r. uzyskał tytuł doktora habilitowanego, a w 1974 r. tytuł profesora nadzwyczajnego. Od 1958 r. był wykładowcą w Wyższym Śląskim Seminarium Duchownym w Krakowie, a następnie w Katowicach. Naukowo pracował również w Warszawie na Akademii Teologii Katolickiej (obecnie Uniwersytet Kardynała Stefana Wyszyńskiego). Warto zauważyć jego wszechstronność pod względem naukowym. Prowadził wykłady z norm ogólnych, teologii prawa, teorii prawa kościelnego.

Profesor wykładał gościnne w wielu krajach. Na mapie jego wykładów znalazły się: Moguncja, Bari, Berlin, Bilbao, Bonn, Budapeszt, Bukareszt, Fryburg, Graz, Heidelberg, Leuven, Madryt, Mediolan, Monachium, Münster, Ottawa, Pampeluna, Paryż, Regensburg, Rieti, Rzym, Salamanca, Salzburg, Stuttgart, Turyn, Tybinga, Utrecht, Wiedeń. Jest autorem 18 książek, 367 artykułów, haseł encyklopedycznych w 15 publikacjach, 14 bibliografii. Wygłosił również wiele przemówień i homilii. Zostało opublikowanych aż 59 wyroków Sądu Metropolitalnego w Katowicach, wydanych w sprawach, którym przewodniczył¹. Część jego artykułów ukazała się w języku niemieckim, włoskim i francuskim.

Kariera Profesora Sobańskiego jako sędziego rozpoczęła się 5 grudnia 1984 r., kiedy to otrzymał dekret mianujący go sędzią diecezjalnym².

---

¹ Zob. H. Typańska, *Wykaz bibliografii podmiotowej i przedmiotowej ks. prof. dr hab. Remigiusza Sobańskiego*, w: *Wkład księdza profesora Remigiusza Sobańskiego w rozwój kanonistyki*, red. Tomasz Gałkowski, Warszawa-Kraków 2014, s. 179n.

² Zob. A. Pawlaszczyk, „*Mam do czynienia z człowiekiem*”. *Ksiądz Remigiusz Sobański – sędzia*, w: *Wkład Remigiusza Sobańskiego w rozwój kanonistyki*, red. T. Gałkowski,

31 października 1989 r. został mianowany siódmym oficjałem Sądu Biskupiego w Katowicach³. Pełnił tę funkcję do 2010 r. – 27 lipca 2010 r. złożył rezygnację ze względów zdrowotnych. 2 sierpnia 2010 r. nowym oficjałem został mianowany ks. dr Marek Górka⁴.

Ksiądz Sobański jako przewodniczący składu sędziowskiego dnia 3 grudnia 1990 r. spisuje pierwszy wyrok i jego uzasadnienie. Miało to miejsce po sześciu latach jego pracy jako sędzia oraz po trzydziestu trzech latach pracy w sądzie (jako notariusz w latach 1957–1964 i jako audytor w latach 1964–1984). Ostatni wyrok spod jego pióra wyszedł 24 czerwca 2010 r. Zarówno pierwszy, jak i ostatni wyrok odpowiadały na pytanie, czy zachodzi nieważność małżeństwa z powodu psychicznej niezdolności strony do podjęcia istotnych obowiązków małżeńskich. Oba były negatywne⁵.

Ksiądz Sobański w wywiadzie przeprowadzonym przez księdza A. Pawlaszczyka (obecnego oficjała Sądu Metropolitalnego w Katowicach) stwierdził, że z biegiem czasu ma „coraz większe” trudności w orzekaniu. Niestety nie rozwinął tej myśli. A. Pawlaszczyk wysnuł wniosek, że trudność ta polegała na nieustannym ścieraniu się pasterskiego wymiaru działalności trybunału oraz przekonania stron o nieważności małżeństwa. Mimo tego, że nie było mi dane poznać księdza Profesora Sobańskiego, zaryzykuję stwierdzenie, że tych czynników wpływających na trudność w orzekaniu było znacznie więcej. Według mnie na całokształt trudności składało się to, że Profesor jednocześnie był sędzią, naukowcem, duchownym, a także empatycznym człowiekiem dostrzegającym nie tylko przepisy, ale również życiowe niepowodzenia i tragedie stron oraz problemy w zgromadzeniu materiału dowodowego. Jego słynne zdanie „mam do czynienia z człowiekiem” oraz podkreślanie, że „w prawie chodzi najpierw o człowieka, a nie o przepisy”⁶ wg mnie najdobitniej świadczy o tym, że trudność w wyrokowaniu brała się z przekonania o niedoskonałości zarówno przepisów, jak i ludzi. Czasem pewne fakty były wiadome, ale brakowało na nie dowodów, a Profesor nie mógł wykraczać poza ramy prawa.

Ksiądz Profesor miał zwyczaj spisywania wszystkiego ręcznie. Wyroki przepisywała na maszynie, a później na komputerze sekretarka⁷. Nie

---

Warszawa-Kraków 2014, s. 141.

³ Zob. M. Górka, H. Typańska, *Sąd biskupi (metropolitalny) w Katowicach 1923–1994*, Śląskie Studia Historyczno-Teologiczne 1994–1995, s. 318.

⁴ Notatka z rozmowy z Pracownikiem Sądu Metropolitalnego w Katowicach.

⁵ Zob. A. Pawlaszczyk, „Mam do czynienia z człowiekiem”. *Ksiądz Remigiusz Sobański – sędzia...*, s. 140, 141, 148.

⁶ Zob. T. Jaklewicz, *Chodzi mi o człowieka*, „Gość Niedzielny” 2010 nr 50, s. 28–29.

⁷ Notatka z rozmowy z Pracownikiem Sądu Metropolitalnego w Katowicach.

można mu zatem zarzucić chodzenia na skróty i przeklejanie pewnych fragmentów z innych wyroków. Ci, którzy znali go osobiście, pamiętają jego sylwetkę wyłaniającą się zza kłębow dymu z palonej przez niego fajki. Oprócz tego nałogu miał jeszcze jeden – pracoholizm. „Potrafię tylko pracować – mawiał”⁸.

Sprawował On zaszczytne funkcje we władzach uczelni. W latach 1975–1978 był dziekanem Wydziału Prawa Kanonicznego, od 1978 sprawował funkcję prorektora Akademii Teologii Katolickiej, a w 1981 objął stanowisko rektora tejże uczelni. Profesor otrzymał wiele godności i odznaczeń, m.in. Wielka Złota Odznaka Styrii „za szczególne zasługi dla Styrii”; austriacki Krzyż Zasługi na Polu Nauki i Sztuki I klasy; był Kapelanem Jego Świątobliwości; doktorat honoris causa Reńskiego Uniwersytetu Fryderyka-Wilhelma w Bonn; kawaler Bizantyńskiego Zakonu Grobu Świętego; honorowy obywatel Miasteczka Śląskiego; kawaler Krzyża Komandorskiego Orderu Odrodzenia Polski; protonotariusz apostolski *supra numerum*; laureat nagrody *Lux ex Silesia*.

Profesor był również ekspertem sejmowej Komisji Konstytucyjnej i Komisji ds. Ratyfikacji Konkordatu, konsultorem Kongregacji ds. Duchowieństwa i Rady Prawnej Konferencji Episkopatu Polski. Należał do stowarzyszenia kanonicznego Consociatio Internationalis Studio Iuris Canonici promovendo, Societé de Droit des Eglises Orientales, Komitetu Nauk Prawnych Polskiej Akademii Nauk, Centralnej Komisji ds. Tytułu i Stopni Naukowych, Kościelnej Komisji Konkordatowej, Towarzystwa Naukowego KUL w Lublinie, kolegium redakcyjnego Śląskich Studiów Historyczno-Teologicznych i Prawa Kanonicznego, a także Monitor Ecclesiasticus i Concilium.

Ksiądz Remigiusz Sobański zmarł 11 grudnia 2010 r. Został pochowany w Katowicach.

---

⁸ T. Jaklewicz, *Chodzi mi o człowieka...*, s. 28–29.

Wiele osób pisało o profesorze Sobańskim jeszcze za jego życia: J. Wroceński⁹, H. Juros¹⁰; H. Typańska¹¹; B. Kołodziej¹²; J. Kużaj¹³, *Czterdzieści lat pracy naukowej ks. prof. dr hab. Remigiusza Sobańskiego*, oraz po Jego śmierci – B. Kołodziej, *Spuścizna naukowa księdza Remigiusza Sobańskiego w zbiorach Biblioteki Teologicznej Uniwersytetu Śląskiego – wstępna analiza*¹⁴.

Wydanych zostało kilka książek pamiątkowych poświęconych Profesorowi: *Sędzia i Pasterz. Księga pamiątkowa w 50-lecie pracy ks. Remigiusza Sobańskiego w Sądzie Metropolitalnym w Katowicach (1957–2007)*, red. H. Typańska, Katowice 2007; *Ars boni et aequi: księga pamiątkowa dedykowana księdzu profesorowi Remigiuszowi Sobańskiemu z okazji osiemdziesiątej rocznicy urodzin*, red. J. Wroceński, H. Pietrzak, Warszawa 2010; po jego śmierci w 2013 r. ukazała się publikacja pokonferencyjna pod redakcją T. Gałkowskiego *Wkład Remigiusza Sobańskiego w rozwój kanonistyki*.

---

⁹ Zob. J. Wroceński, *Ks. Prof. dr Hab. Remigiusz Sobański (1930–2010)*, „Prawo Kanoniczne” 2011 nr 1–2, s. 5–16.

¹⁰ Zob. H. Juros, *Laudacja na cześć księdza Profesora Remigiusza Sobańskiego z okazji przyznania nagrody Lux ex Silesia na rok 2005*, „Wiadomości Diecezjalne” 2005 nr 10, s. 479–487.

¹¹ Zob. H. Typańska, *Ksiądz Prof. Remigiusz Sobański za granicą*, „Śląskie Studia Historyczno-Teologiczne” 2001, s. 41.

¹² Zob. B. Kołodziej, *Spuścizna naukowa księdza Remigiusza Sobańskiego w zbiorach biblioteki teologicznej Uniwersytetu Śląskiego – wstępna analiza*, „Śląskie Studia Historyczno-Teologiczne” 2013, s. 202–207.

¹³ Zob. J. Kużaj, *Czterdzieści lat pracy naukowej ks. prof. dr hab. Remigiusza Sobańskiego*, „Śląskie Studia Historyczno-Teologiczne” 2001, s. 30.

¹⁴ Zob. B. Kołodziej, *Spuścizna naukowa księdza Remigiusza Sobańskiego w zbiorach Biblioteki Teologicznej Uniwersytetu Śląskiego – wstępna analiza*, „Śląskie Studia Historyczno-Teologiczne” 2013, s. 202–207.

Abstrakt

*Orzeczenie nieważności małżeństwa. Aplikacja kan. 1095 nr 3
w wyrokach coram Sobański*

W kanonicznym porządku prawnym – dopóki nie zostanie udowodniona nieważność małżeństwa – cieszy się ono przychylnością prawa, tzn. istnieje domniemanie jego ważności. Jedną z przyczyn nieważności małżeństwa może być niezdolność któregoś z małżonków do podjęcia istotnych obowiązków małżeńskich natury psychicznej (kan. 1095 nr 3 KPK). Jest to obecnie najczęściej wskazywana podstawa w sprawach o stwierdzenie nieważności małżeństwa.

Wybitnym polskim kanonistą, który rozwijał i propagował wiedzę i rozwój nauki w dziedzinie małżeńskiego prawa kanonicznego był ks. prof. Remigiusz Sobański. W optyce zainteresowań naukowych i działalności sądowniczej tego uczonego znalazły się sprawy o stwierdzenie nieważności małżeństwa, w których formuła wątpliwości obejmowała kan. 1095 nr 3 KPK. W pracy omówiona jest aplikacja tego tytułu nieważności w wyrokach *coram* Sobański pierwszej i trzeciej instancji w Sądzie Metropolitalnym w Katowicach. Nie sposób było pominąć istotne kwestie prawa procesowego odnoszące się do zagadnienia wyroku oraz dowodów.

Praca podzielona jest na cztery rozdziały. Pierwszy rozdział stanowi teoretyczne wprowadzenie w omawianą tematykę, kolejne stanowią analizę wyroków *coram* Sobański pod kątem poruszanej kwestii. Drugi rozdział jest wprowadzeniem do tematyki wyroków *coram* Sobański na tle regulacji prawnych. Trzeci rozdział poświęcony jest istotnym obowiązkowi małżeńskiemu i przyczynom natury psychicznej uniezdalniającym do zawarcia małżeństwa najczęściej występującym w wyrokach *coram* Sobański. Ostatni, czwarty rozdział, poświęcony jest dowodom, jakie w wyrokach uwzględnił sędzia.

W pracy dokonano analizy stylu redagowania wyroków przez profesora Remigiusza Sobańskiego oraz ich zgodności z przepisami oraz zaleceniami, które Profesor przedstawiał w swoich opracowaniach naukowych.

Abstract

*Annulment of Marriage. Application of can. 1095 no. 3
in Sentences coram Sobański*

In the canonical legal system, marriage – until its nullity is proven – enjoys the favour of the law, i.e. there is a presumption of its validity. One of the causes of nullity of marriage might be an inability of the psychological nature of a spouse to take the essential responsibilities of marriage (can. 1095 no. 3 CIC). It is currently the most frequently indicated basis in the cases of annulment of marriage.

Priest professor Remigiusz Sobański was a prominent Polish canonist, who developed and promoted knowledge and research in the field of marital canon law. In the area of scientific interests and judicial activity of this scholar, there were cases of marriage annulment in which doubts formula included can. 1095 no. 3 CIC. The book discusses the application of this reason for nullity in the judgments of nullity *coram* Sobański first and third instance of the Metropolitan Court in Katowice. It was impossible to ignore the crucial issues of procedural law relating to the issue of sentencing and evidence.

The book is divided into four chapters. The first chapter is the theoretic introduction. The second chapter is the introduction to the topic of sentences of *coram* Sobański against the background of legal regulations. The third chapter is devoted to essential marriage responsibilities and the incapacitating causes of psychological nature which are the most common in the judgments *coram* Sobański. The fourth and last chapter is devoted to the evidence which the judge used to take into account in the verdicts.

The book presents the analysis of the style of redacting judgments by professor Remigiusz Sobański and their compliance with the rules and the recommendations which professor depicted in his research publications.

Spis treści

Wstęp	5
I. Niezdolność do podjęcia istotnych obowiązków małżeńskich w kodeksie prawa kanonicznego z 1983 r.	15
1. Zgoda małżeńska	15
2. Niezdolność do podjęcia istotnych obowiązków małżeńskich	18
2.1. Geneza kan. 1095 nr 3 KPK	18
2.2. Niezdolność	23
2.3. Przyczyny natury psychicznej	28
3. Istotne obowiązki małżeńskie	33
3.1. Określenie istotnych obowiązków małżeńskich	33
3.2. Dobro małżonków	37
3.3. Dobro potomstwa	45
3.4. Jedność (wierność) małżeństwa	49
3.5. Nerozerwalność małżeństwa	50
4. Podsumowanie	52
II. Charakterystyka wyroków	53
1. Podstawy ustawowe do wydawania wyroków	53
2. Budowa wyroku	54
2.1. Nagłówek	56
2.2. Przebieg sprawy	59
2.3. Uzasadnienie	60
2.3.1. Argumentacja prawna	61
2.3.2. Stan faktyczny	65
2.3.3. Pewność moralna	67
2.3.4. Rola obrońcy wężła	69
2.4. Rozstrzygnięcie	70
2.5. Miejsce, data oraz podpisy	71
2.6. Koszty procesu	72
2.7. Pouczenia i zakazy	73

2.7.1. Pouczenia	73
2.7.2. Zakazy	75
3. Nieważność wyroku	76
4. Statystyka	80
4.1. Okres od zawarcia małżeństwa do wniesienia skargi powodowej	80
4.2. Czas trwania procesu	80
4.2.1. Pierwsza instancja	82
4.2.2. Trzecia instancja	83
4.3. Liczba spraw	84
5. Podsumowanie	86

III. Istotne obowiązki małżeńskie i przyczyny natury psychicznej

czyniące niezdolnymi do zawarcia małżeństwa	89
1. Istotne obowiązki małżeńskie	89
2. Przyczyny natury psychicznej	94
2.1. Zaburzenia osobowości	97
2.2. Osobowość niedojrzała	98
2.3. Osobowość zależna	101
2.4. Osobowość chwiejna emocjonalnie	103
2.5. Osobowość dys socjalna	105
2.6. Osobowość lękliwa	107
2.7. Osobowość paranoiczna	108
2.8. Osobowość nieprawidłowa wraz z epilepsją	109
2.9. Alkoholizm	110
2.10. Zaburzenia psychoseksualne	114
2.10.1. Homoseksualizm i biseksualizm	115
2.10.2. Inne zaburzenia psychoseksualne	116
3. Podsumowanie	117

IV. Dowodzenie	119
1. Cel postępowania dowodowego	119
2. Rodzaje dowodów	121
2.1. Oświadczenia stron	124
2.1.1. Przesłuchanie stron	124
2.1.2. Przyznanie sądowe	127
2.2. Dokumenty	129
2.2.1. Dokumentacja medyczna	130
2.2.2. Dokumenty z sądów powszechnych	131
2.2.3. Inne dokumenty	132
2.3. Świadkowie	133
2.4. Opinia biegłego	136

2.5. Poszlaki	142
2.6. Dowody godziwe i zdobyte niegodziwie	143
2.7. Rodzaje dowodów	144
3. Ocena materiału dowodowego	147
4. Podsumowanie	149
Zakończenie	151
Bibliografia	155
Wykaz skrótów	179
Ks. prof. dr hab. Remigiusz Sobański (1930–2010) – nota biograficzna	181
Abstrakt	185
Abstract	187

Pierwszorzędnym celem niniejszej książki jest pokazanie, jak ksiądz profesor Remigiusz Sobański rozumiał i stosował kan. 1095 nr 3 kodeksu prawa kanonicznego w swojej pracy jako sędzieja kościelny. Niniejsza monografia stanowi także swoisty komentarz do przedmiotowego kanonu, a także innych przepisów kodeksowych i pozakodeksowych stosowanych przy orzekaniu w sprawach *de nullitate matrimonii*. Dalszym celem tej pracy jest propagowanie wiedzy o dorobku naukowym i sądowym tego wielkiego polskiego kanonisty. Można mieć nadzieję, że niniejsze opracowanie będzie interesujące i przydatne dla teoretyków i praktyków prawa kanonicznego, a szczególnie dla sędziów i innych pracowników trybunałów kościelnych.

wydawnictwo
unum

